

Dette værk er downloadet fra Slægtsforskernes Bibliotek

Slægtsforskernes Bibliotek er en del af foreningen DIS-Danmark, Slægt & Data. Det er et special-bibliotek med værker, der er en del af vores fælles kulturarv, blandt andet omfattende slægts-, lokal- og personalhistorie.

Slægtsforskernes Bibliotek:
<http://bibliotek.dis-danmark.dk>

Foreningen DIS-Danmark, Slægt & Data:
www.slaegtogdata.dk

Bemærk, at biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. Når det drejer sig om ældre værker, hvor ophavs-retten er udløbet, kan du frit downloade og anvende PDF-filen.

Når det drejer sig om værker, som er omfattet af ophavsret, er det vigtigt at være opmærksom på, at PDF-filen kun er til rent personlig, privat brug.

DET GAMLE ALS

DET GAMLE ALS

AF
HENRIK USSING

J. H. SCHULTZ FORLAG

KØBENHAVN J. H. SCHULTZ A/S MCMXXVI

INDHOLD.

	Side
Indledning	7
Herskabet	11
Skole og Kirke	18
Fattigfolk og Prakkerfogeder	23
Jordejendomme og Bylavsgilder	26
Tyendet og dets Arbejde	34
Jordens Drift og Aarets Arbejder	37
Redskaber og Husdyr	51
Bygninger, Bohave og Kaalgaard	56
Dagens Gang og Maaltider	68
Bagning og Brygning	70
Slagtning og Lysstøbning	74
Hør og Uld	81
Haandværk og Fiskeri	96
Samkvem og Handel	108
Aarets Højtider	112
Livets Højtider	136
Remser og Skæmt, Leg og Idræt	168
Dans og Musik	182
Talemaader og Ordsprog	190
Held og Uheld, Varsler og desl.	191
Lægedom og Trolddom	199
Spøgelse og Genfærd	224
Overnaturlige Væsener	231
Historiske Sagn	238
Af en gammel Visebog	265

INDLEDNING.

Als er en af Danmarks skønneste og frodigste Øer. Det bølgende Jordsmon hæver sig til høje Banker, navnlig paa Østsiden af Øen. Paa Vestsiden skærer Fjorde og Vige sig dybt ind og deler Landet i Halvøer og Næs; Havet øjnes overalt fra høje Steder; vidt og udstrakt bølger det mod Øst, lunt og lukket skyller det mod Vest. Store, tætbyggede Landsbyer med frugtbare Haver om straatækte Bindingsværks-gaarde forbindes med slynge-de Veje, hvor Hegnene gror højt og tæt paa begge Sider. Markernes rige Afgrøder indrammes i et Mylder af Firkanter med Hegn paa Kryds og Hegn paa tværs; trods Hav og Højder er Landskabet mærkeligt dulgt og skjult; mange Steder, mest langs Kysterne, gror store Skove; men ogsaa over skovløse Strækninger rager gamle Træer op ved Gaarde og paa Markskel.

Paa Als har der været nationale Brydninger, og der er foregaaet krigerske Begivenheder, som har haft den største Betydning for Danmarks Skæbne; men paa de følgende Sider er det Alsingernes Færd i Mark og Gaard, til daglig og ved Højtiderne, der skal skildres. Skildringen omfatter Landbefolkningens Livsførelse, navnlig som den formede sig i det nittende Aarhundrede, efter at Udskiftningen havde fundet Sted, og før Nutidens Maskin-

Hans Thomsen, Sundsmark.

drift begyndte. Der gives en Fremstilling baade af den materielle Kultur og af Folkets Tankeliv, der paa det nøjeste er knyttet sammen med de ydre Livsforhold. Als fremviser en kraftigt udpræget dansk Kulturform, der usædvanlig længe har bevaret sin Oprindelighed.

For sytten Aar siden begyndte jeg at indsamle Stoffet til denne Bog. Paa en Rejse, jeg foretog sammen med Dr. Marius Kristensen for at undersøge Øens Sprog, gjorde jeg de første Optegnelser om Alsingernes gamle Kulturliv og Folketro. Efter Genforeningen har jeg omtrent hver Sommer foretaget Undersøgelsesrejser, og jeg er kommet i Forbindelse med mange alsiske Mænd og Kvinder, hvem jeg skylder Tak baade for mundtlige og skriftlige Meddelelser og for Hjælp paa anden Maade. Særlig vil jeg fremhæve nu afdøde Veteran Hans Thomsen fra Sundsmark; Fru Kirsten Eriksen, Almsted; Agent Jørgen Nielsen, Guderup; Smed Hans Schmidt, Stevning; Husejer Peter Holm, Stevning; og Smed Jørgen Hansen, Asserballe. Musæumsforstander J. Raben, Sønderborg Slot, bringer jeg min Tak baade for Hjælp med Fremskaffelse af Billeder til Bogen og for den Nytte, jeg har haft af »Heimat-Blätter« og af »Folkesagn og gamle Fortællinger fra Als og Sundeved«. Fra »Dansk Folkemindesamling« har jeg laant de Optegnelser, man har der fra ældre og nyere Tid; blandt disse maa særlig fremhæves de mange Optegnelser af den gamle alsiske Præst Chr. Knudsen. En lang Række haandskrevne Hefter om Als's Historie, som han har efterladt, findes nu i Ny kgl. Samling paa Det kgl. Bibliotek; af dem har Pastor C. Ludvigsen til Folkemindesamlingen uddraget det Stof, som vedrører Folketro og Folkesagn. Som 90-aarig Mand har Pastor Knudsen selv til Folkemindesamlingen skrevet et Hefte med Folkeminder. Blandt Folkemindesamlingens mange andre Optegnelser om Folkelivet paa Als findes ogsaa et Nodehefte, optegnet af Lærer Jürgen Jürgensen i Dyndved i 1811, og et Hefte med Dansemusik, der i 1926 er optegnet efter Hukommelsen af Musiklærer Hans Møller, tidligere i Stevning, nu i København. For Hjælp ved Benyttelsen af Folkemindesamlingens Stof takker jeg Arkivarerne Grüner Nielsen og Hans Ellekilde samt Assistent August F. Schmidt. Hr. Købmand Hans M. Michelsen, Aabenraa, har laant mig en alsisk Nodebog fra 1844, og Hr. cand. mag. J. Egedal,

Birkerød, har optegnet det Afsnit, der handler om Folkedansen; min Kollega Organist Tscherning har været mig behjælpelig med Udvalget af Dansemelodierne og Afskrivningen af dem. Arkitekt H. Zangenberg har gennemset Stykket om Bygningerne og tegnet Grundplan dertil. Ligesom jeg takker alle de nævnte Kvinder og Mænd for den Hjælp, de har ydet mig ved Stoffets Tilvejebringelse, takker jeg ogsaa de Institutioner, der ved Pengehjælp har ydet mig Støtte til Rejser og Ophold paa Als, til Bogens Udarbejdelse og til dens Udgivelse: Undervisningsministeriet, Carlsbergfondet, Carlsen-Langes Legatsstiftelse og Den Raben-Levetzau'ske Fond.

Sorø, den 29. Maj 1926.

Henrik Ussing.

HERSKABET.

Als Nørreherred var kongeligt Len, og *Sønderherred* var Hertugen af Augustenborgs Len. I Nørreherred, hvor Bønderne stod under Kongen, var de fri for Hoveri og havde ingen Kornleverance; men de betalte nok lidt mere Grundskat. Hertugens Bønder og *Kaadnere* (Husmænd) var alle hoveripligtige, og det var just ikke Smaating, der forlangtes af dem. *Et Boel* (en Gaard) havde Pligtarbejde paa Herregaarden, naar der blev foretaget Istandsættelser, naar der blev tækket, lagt Logulv o. s. v.; 3—4 Dage maatte Gaarden stille to Mand som Klappere ved Klapjagt. Man skulde fra hver Gaard pløje 5 *Hovbyt*, d. e. omkr. 6 Skæpper Land, høste med Karl og Pige i 3 Dage, køre Korn ind med Karl og Pige 3 Dage. Og saa var der endda en hel Del med at køre Brænde til Slottet, flytte for Hertugen til *Graasten* og meget andet.

Før Udskiftningen eller Separationen var det næsten umuligt for en Søn at overtage Faderens Ejendom, da de ikke kunde leve paa samme Gaard, langt mindre betale Skatterne. Ejerne gik stundom fra det hele og lod alt ligge, og Øvrigheden maatte saa overtage den forfaldne Ejendom og se at faa den afhændet til en Mand, som kunde yde Skatterne.

En Gaard i *Helleved* paa 50 Tdr. Land var i saa daarlig Forfatning, at Ladebygningerne var afstivede med store Egepæle for ikke at falde helt sammen. Manden løb fra hele Redeligheden. Nu fik Øvrigheden opsnuset, at der i *Stevning* boede en halvgammel Gaardmandssøn, som havde lært at lave Træsko og havde puget og sparet i mange Aar, saa han ejede en lille Kapital. Han blev stævnet for Retten og fik Paabud om at overtage Ejendommen. Da hans Fader med

Naboer kom kørende til den forfaldne Gaard med ham og lidt Bohave og Redskaber til at begynde med, da græd den stakkels Mand ved Synet af Bygningerne. — Nu er samme Gaard en smuk Ejendom, der for en Del Aar siden kostede 70,000 Mark.

Naar der kom *Hovbud*, maatte det øjeblikkelig sendes videre til Naboen. Husmoderen fik da travlt med at sørge for Madkurven; den skulde forsynes rigeligt med Pande-kager, et Stykke raat Flæsk, nogle Pølser o.s.v.; Madkurven blev paa Hovmarken meget nøje undersøgt af Hovfolkene og strengt kritiseret, og det var en Skam for en Husmoder, hvis hendes Kurv saa blev »vejet og funden for let«. Det var derfor ikke sært, at Hovfolkene var godt forsynede baade med Fødevarer og Brændevin; men der maatte ikke føres noget af det med hjem, for saa fik Karlene og Pigerne *e Kold'* (Koldfeberen); naar de f. Eks. kom fra Hovarbejde paa *Gammelgaard*, standsede *Tandslet*folkene ved Skoven mellem *Jestrup* og *Tandslet* for at drikke det sidste Brændevin — baade Piger og Karle! — I Høsttiden maatte Karl og Pige møde paa Herregaarden til Hove Kl. 6 om Morgen. I Reglen maatte Pigen have malket først hjemme hos hendes Husbond, saa hun maatte saadan en Dag tidligt paa Tæerne. — Men endnu værre var det, naar der kom Hovbud til at *køre ind*; thi saa skulde baade Karl og Pige, Heste og Vogn bort; saa stod Høstarbejdet næsten helt stille paa mindre Gaarde; det kunde være meget slemt i en regnfuld Tid. Husbond, Kone og større Børn maatte saa se at faa lidt udrettet, det bedste de kunde.

Da Hertugen boede paa Augustenborg Slot, tilhørte Jagten paa Als og i store Dele af Sønderjylland ham, og der maatte ikke løsnest et Skud uden af ham selv eller hans Skytter. Der var den Gang vældige Mængder af Vildt; Hjorte og Raadyr gik i store Flokke paa Bøndernes Marker og gjorde uhyre Skade; Harer, Fasaner og Agerhøns var der i Tusindvis, og Ræve og Grævlinger gjorde lyst i Høns- og Gaaseflokke; men ingen maatte skyde eller fange noget af disse Dyr. Naar Jagttiden var inde, blev Bønderne tilsagt til at sende deres Karle som Klappere til Jagten, og saa gik det løs;

men der blev vaaget nøje over, hvor meget Sturvildt der maatte fældes.

Under disse Forhold var der en Mængde Mennesker, der drev Krybskytteri; hver Landsby havde en eller flere Krybskytter, og Befolkningen stod dem bi i alle Maader, da de gerne vilde have saa meget Vildt som muligt udryddet, og da de af og til for en billig Penge kunde faa en Hare eller en Vildtkølle. Mellem disse Krybskytter og Hertugens Skytter var der naturligvis altid et spændt Forhold, der ofte udartede til Haandgribeligheder, og utallige er de Fortællinger, baade sørgelige og lystige, som de Gamle fortalte fra denne Tid.

Ved Gaarden *Vertemine* er der endnu et Hus, som kaldes *Jægerhuset*. Jægeren, som boede der, var en haard Hund mod Krybskytterne, og disse gjorde ham til Gengæld saa megen Fortræd, som de kunde. En Nat brød de ind i Huset, slog Jagthunden ihjel, bøjede Jægerens Bøsseløb og overfaldt og pryglede ham, mens han laa i Sengen, og havde ikke hans store og stærke Kone tærsket løs paa de ubudne Gæster med Støvleknægten, var der sagtens sket en større Ulykke.

Paa *Arnkil* boede en Skytte, der en Nat af Krybskytter blev revet af Hesten ved *Egen* By. De lod Hesten løbe, tog en Gærdestav og stak den ind ad Skyttens ene Ærme, tværs over Ryggen og ud af det andet Ærme. Da han saaledes ikke kunde røre Overkroppen, lagde de ham med Hovedet over et Vandhul og sagde til ham, at hvis han kunde bede Fadervor, vilde de løse ham; hvis ikke, lod de ham ligge. Skytten, der slet ingen Skolekundskaber havde, kunde, som Krybskytterne nok vidste, ikke bede Fadervor. De forlod ham da, og han maatte blive liggende i denne Stilling, til han om Morgenen blev hjulpet af nogle Bønderkarle.

En Gang ved en Klapjagt red Hertugen forbi en gammel Krybskytte, som stod ved Vejen. Hertugen kendte ham og raabte: »Skal du ikke paa Jagt i Dag, Hans Peter?« Krybskytten svarede: »Nej, i Dag ikke; men jeg faar nok min Part alligevel«. Hertugen lo og red videre.

Under Trearskrigen traf Hertugen et Par Alsinger, der var taget til Fange af Oprørerne. Han spurgte dem da, hvordan det stod til med hans Vildtbestand paa Als. Den ene

svarede ham da: »Ja, da Fanden tog Dem, tog han ogsaa Vildtet«.

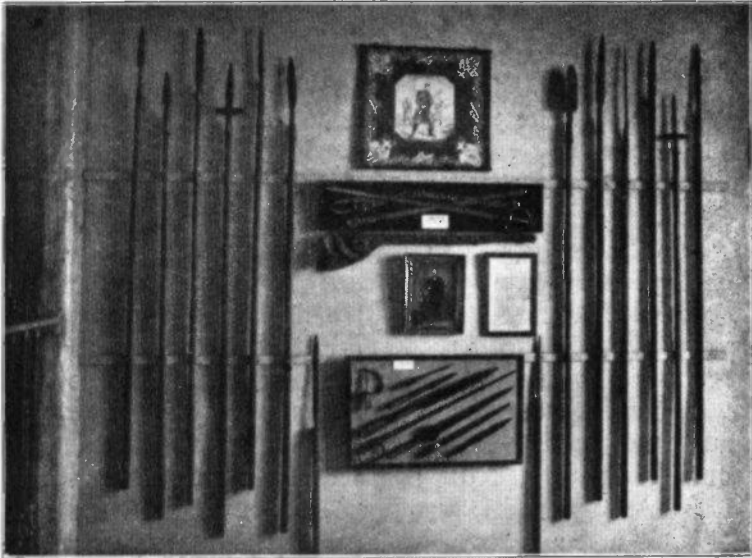
Naar Hertug Christian August vilde afholde Klapjagt, blev der en Dag eller to i Forvejen sendt Hovbud om at møde som Klappere til et vist Klokkeslet og paa et fastsat Sted. Herskabet mødte saa der med Jægerne, som dels var indbundne Fremmede, dels Forstbetjente og nogle Embedsmænd. Planen blev meddelt, og Jagtføreren, der red en stor engelsk Hest, afsatte Klapperlinierne. Jagtføreren var en meget forvoven Rytter og fulgte Klapperne over Marker, over Grøfter og over Hegn, ofte til stor Morskab for Klapperne, navnlig Drengene; desuden fulgte hver Bys *Synsmand* (Lavsformand) med sin Bys Mandskab, og det var ikke saa sjælden, en Dreng fik hans Pisk at føle. — En stor Jagt gav et Udbytte af en 200 Harer, 8—10 Ræve, 25—35 Raadyr og Storhjørt. De blev om Aftenen hentede i en Vogn, som var indrettet dertil. —

Hertugen var en stor Hesteelsker, og han havde paa Augustenborg et Stuteri, mest engelske Køre- og Rideheste. Han holdt ogsaa Væddeløbsheste, og der var en Væddeløbsbane udlagt i *Rumohrsgaard Kobbøl*, en 3—4000 Alen lang. Der holdtes hvert Aar paa Hertuginde's Fødselsdag, 22. September, et Væddeløb, hvortil der kom en hel Del Fremmede baade fra Danmark og Tyskland. Det var for Byen en hel Folkeforlystelse. Der spillede af Militærmusikken fra Slesvig, hvor Prinsen af *Nör*, Broder til Hertugen, var Statholder en Tid.

Til visse Tider blev der øvet en Del Godgørenhed af Hertugen. Til Jul kom der en Mængde gamle Koner til Augustenborg for at hente Ris, som Hertugen lod uddele til fattige. En stor Flok Kvinder ledsaget af Børn gik da stille op ad den brede Vej, som førte ind til Slottet. Her stod Ridefogeden med en stor Sæk Ris og øste deraf i enhver lille Pose, som blev rakt frem. Hertuginde traadte frem til Vinduet og nikkede venligt ned til den store Sværm. Der raabtes Hurra for Hertuginde, og en og anden gammel Mand, der var med i Flokken, sang for med en af de gamle Julesalmer. Hertuginde nejede og forsvandt, og Skaren vandrede bort

med deres smaa Linnedposer og deltes i Smaaflokke, til enhver gik ind i sin fattige Rønne.

En Gang blev der to Prinser konfirmeret paa Augustenborg, da havde de Skoven oplyst med *Pegfakle* (Befgakler), og der var hele Oksehoveder fulde af Puns, Folkene kunde drikke af; men Vinduerne var oplyste med slesvigholstenske Kulører. Hvad det havde at betyde med de slesvigholstenske

Hjemmesmeddede Vaaben fra Folkevæbningen 1848 (Sønderborg Slot).

Farver, det var der ikke mange, der tænkte paa, før Oprøret kom.

Hver Uge i Fasten var der Hestemarked i Sønderborg, og et Par af dem var meget godt besøgte. De fleste kom der ikke saa meget for Handelens Skyld som for at more sig. — Det var saadan en Hestemarkedsdag om Formiddagen, en af de sidste Martsdag 1848, at Korvetten *Najaden* kastede Anker paa Reden ved Sønderborg og signaliserede ind til Byen, at den skulde tone Flag og vise, om den var dansk eller oprørsk. Byens Borgmester, *Langreuter*, var Tysker og vilde tone slesvig-holstensk Flag. Men to af Byens Borgere, Post-

mester *Wernig* og *Norske-Hansen* vilde vise Dannebrog. Tiden blev Fregatkaptajnen lidt lang, og saa lagde han Bred-siden af Korvetten til og aabnede Kanonportene. Da gav Borgmesteren efter, Dannebrog blev hejst, og Fregattens Kaptajn kom i Land. Alt dette gik for sig om Formiddagen. Da Bønderne om Eftermiddagen kom til Byen til Marked, blev der stort Røre, og det blev da besluttet, at Andendagen vilde de have det danske Flag hejst paa Augustenborg Slot. At Hertugen og hele Familien var rejst, var en kendt Sag.

Næste Dag kom Bønderne til Augustenborg og forlangte hos en af de Hofraader, som endnu var der, at faa det danske Flag hejst paa Slottet, og der faldt stærke Ord om Liv og Død. Men der var i hele Augustenborg ikke et dansk Flag. Folket blev uroligt, og der lød Trusler om Død. Da traadte Præsten i *Ulkebøl*, *Krog-Meyer*, frem og sagde: »Beroliger jer, Folkens, om en Time skal mit danske Flag være her«. Hans Kusk steg til Hest med Ordre til at være tilbage med Flaget om en Time. Da han kom til Ulkebøl Præstegaard, blev Fruen noget forskrækket og kunde ikke straks finde Flaget, og derved blev Kusken lidt forsinket, saa at han ikke naaede Augustenborg til den bestemte Tid. Den store Forsamling begyndte igen at blive urolig. Men saa raabte en gammel Sømand ned fra Taarnet, at nu kunde han se den hvide Hest ovre paa Dæmningen. Der var stor Begejstring, da Flaget hejsedes, og derpaa gik Bønderne roligt enhver til sit. »Selv kan jeg huske noget om disse Tildragelser; men her er det fortalt, som jeg har det fra min Fader,« siger Hans Thomsen. Krog-Meyer fik jo sit Flag igen, og det vajede ofte i Præstegaardshaven, ogsaa den Dag da Prøjserne tog Als i 1864. Præstegaarden i Ulkebøl var det danske Hovedkvarter. Da Prøjserne kom til Præstegaarden, befalede de, at Præsten skulde stryge Flaget. Men han nægtede at lyde Befalingen, da Flaget vajede over en dansk Præstegaard. Der blev da givet Befaling til at skyde det ned; men det vilde ikke lykkes. Saa blev det revet ned, traadt under Fod og slæbt i Støvet. Da Prøjserne var borte, samlede Præsten sit Flag op og gemte det og tog det siden med til Snoldelev Præstegaard paa Sjælland. Her laa det, da Genforeningen fandt

Sted. Da Pastor Glahn i Snoldelev hørte Flagets Historie, rejste han til Ulkebøl og holdt Gudstjeneste og skænkede Flaget til Kirken. Og det vil blive holdt højt i Ære.

Blandt de dansksindede paa Als var der Glæde over, at Hertugen efter Oprøret i 1848—50 ikke vendte tilbage til Als. Der blev digtet og sunget Sange derom, som var meget yndede paa Øen. I en af dem hedder det:

Hertug, o Hertug, som har Augustenborg ejet,
du har jo ejet det prægtige Slot.
Du ser nok ofte de smaa, smalle Vande,
men over dem at komme det bli'er ej saa godt.

Og en anden Vise lyder saaledes, idet Hertugen selv fører Ordet:

Hertugens Klagesang.

Der var en Tid, da jeg var stor og mægtig;
med Sorg jeg tænker den saa mangen Gang;
men Lykken blev for mig saa nederdrægtig;
jeg fik en Næse mange Alen lang.

Paa Øen Als der var mit Herresæde;
der leved jeg saa fyrsteligt og godt;
men til Ruin for mig og al min Glæde
jeg stifted lumskeligen et Komplot.

Thi Øen Als den syntes mig for liden;
men Slesvig-Holsten kunde vel gaa an;
jeg derfor heller ikke spildte Tiden;
min Svoger var min Ven, den kære Mand. [Kr. d. 8de].

Jeg stolede paa mine Advokater;
vi stræbte alle mod et fælles Maal;
vi talte, skrev og trykkede Plakater.
Hvad har vi nu for alt vort Skrig og Skraal?

Min Svoger døde, og sig Bladet vendte;
tilintetgjort blev al min Herlighed.
thi vore Tapre for de Danske rendte,
og selv er jeg nu i Landflygtighed.

Jeg Ridder var, og det af Elefanten,
og Hæderstegn bedækkede mit Bryst.
Men ak, den Storhed, alt for hurtigt svandt den;
hvor skal jeg nu gaa hen og hente Trøst?

Og alt mit Sølv og Guld i store Masser
begrov jeg dybt paa Als i Jordens Skød;
til København det kom i fjorten Kasser,
det Budskab gruligt i mit Øre lød.

Og mine Heste af den bedste Race,
som i Triumf mig ofte førte frem,
med dem man nu i København vil stadse;
ak, hvorfor skulde jeg vel miste dem?

Og alle mine kostelige Vine,
som skaffed mig saa tit en salig Rus,
betragter nu den danske Hund som sine;
min Æblemost den fylder nu hans Krus.

Saa svandt, saa svandt de favre Hertugsdage;
min Lykke, Rolighed med dem svandt hen,
kun Skam og Skændsel har jeg nu tilbage.
Jeg er en haanlig Stakkel uden Hjem.

Nu som en Stodder maa jeg gaa og tigge
af Fattiggasser vidt og bredt omkring.
Skønt Hertug maa paa Straa jeg stundom ligge;
for al min Møje har jeg ingenting.

SKOLE OG KIRKE.

Før 1800 var Skoleforholdene de fleste Steder meget maadelige. Børnene kom til Skolemesteren i hans eget Hus, og det var i Regelen ikke af de store. Skolemesteren havde ikke nogen Uddannelse til Lærer; det var blot en Mand, som kunde læse og skrive lidt bedre end de fleste. Det var tit en Vanfør, der maaske ved Siden af Lærer var Væver, Skrædder eller lignende. Han fik en Skilling om Ugen for hvert Barn fra bedre Hjem. Fattige Børn fik kun lidt Skolegang om Vinteren; om Sommeren maatte de ud at tjene. Undervisningen bestod i Udenadslæren af Luthers lille Katekismus, lidt Regning efter tyske Regnebøger, som Læreren næppe altid selv forstod, og endelig Skrivning, mest paa Tavle, da Skrivebøger var for dyre.

Fra omkr. 1800 blev der bygget ny Skoler, og derefter kom der ogsaa Seminarister som Lærere. Til at begynde

med boede de ny Lærere hos de gamle Lærere og kaldtes Underskolemestre; deres Stilling var alt andet end behagelig, og de fik kun en lille Løn.

Midt i 1840'erne blev det af Hertugen paabudt øverste Klasses Lærere at give Drengene Undervisning i Tysk. Denne Undervisning var gratis og frivillig og holdtes en halv Time hver Formiddag efter endt Skoletid. Lærerne, som for

Kejnæs Kirke, efter Maleri af Sophus Hansen (Sønderborg Slot).

det meste stod i Hertugens Sold, var ivrige; men Børnene, som derved fik en længere Skoletid, var det ikke, og de fleste af dem kneb udenom.

Skolen gik saa sin jævne Gang, og hvor der var en yngre Lærer, gik det ret godt. Men saa kom Krigen 1864, og en Del Lærere, som var lidt til Aars, tog deres Afsked, og der kom nye. Der kunde jo ikke ansættes tysktalende Lærere, da der var dansk Undervisning; men tysksindede var mange. — Med Tiden listede der sig mere og mere Tysk ind i Skolen, indtil dansk Undervisning i 1888 blev forbudt. Der var kun to Timers dansk Religionsundervisning, og det endda kun for

dem, som forlangte det. Og efterhaanden svandt ogsaa deres Antal ind; thi de Børn, som havde dansk Religionsundervisning, maatte ligefuldt være med i den tyske Undervisning, og Børn er nu eengang Børn og vil gerne være fri. Og da baade Præster og Lærere sagde, at det gik meget godt med den tyske Religionsundervisning, lod mange Forældre sig overtale til at lade den danske falde.

At der under disse Forhold ikke kunde blive meget lært, er indlysende. Hvor der ikke i Hjemmet var nogen Oplysning, var det en daarlig Tid for Børnene. Til Geografiundervisningen var der paa Skolevæggen kun et lille Kort over Slesvig-Holsten. Var der i Skolen større Kort fra ældre Tider, var de altid oprullede. Fra Synodens Side gjordes der Forsøg, for at faa indført to ugentlige Timers dansk Undervisning, men de tyske Præster var næsten alle derimod. Kun et Par enkelte af Amtets Præster stemte med Befolkningen. Og naar der saa til Fællessynoden Gang paa Gang blev indberettet, at det gik godt med den tyske Undervisning, kunde der ikke opnaas noget. At en Del af Præsterne som Følge heraf ikke stod i Befolkningens Yndest, kan let forklares.

Hele Als med Undtagelse af *Sønderborg* og *Kejnæs* hørte under dansk Kirkelov. I helt gamle Dage var Als en Del af Odense Bispedømme. Derefter fik Als og *Ærø* deres egen Biskop. *Han* boede en Tid i *Ketting* paa Als, hvor der laa en Bispegaard. Til sidst blev *Jørgen Hansen* i Guderup Øens Biskop, han var en Smedesøn fra Tandslet. Indtil Krigen 1864 var der vistnok overalt god Kirkegang. Om det skyldtes kirkelig Trang eller Præsternes Myndighed, er vanskeligt at sige. Præsten var Skoleinspektør, Formand for Fattigvæsenet og næsten eneraadig paa det kirkelige Omraade, idet han dog havde de saakaldte *Tolvmænd* ved Siden af sig. I 1864 maatte nogle af Præsterne forlade deres Embede, og i deres Sted kom tyske Præster, der vel nok skulde prædike paa Dansk, men ikke havde dansk Tænkemaade. Af saadanne Præster ansattes flere og flere; de vandt aldrig Befolkningens Tillid, og Kirkerne blev tomme.

Ifølge præjsisk Lov fik Befolkningen lidt mere med Kirkernes Styrelse at gøre, end de før havde haft. I hvert Sogn valgtes fire Kirkeældste og Tolv Menighedsrepræsentanter; med Præsten som Formand udgjorde de Kirkebestyrelsen. Med Repræsentanterne og navnlig med de fire »Ældste« raadgjorde Præsten om kirkelige Forhold og om Kirkens Vedligeholdelse og Formue. Præsten og de Kirkeældste fordelte ogsaa Klingpungspengene og de Penge, som blev samlet ved Bryllupper, til de fattige.

Det saakaldte *Tolvmandsgilde* har tidligere fundet Sted i ethvert Sogn paa Als; længst holdt det sig i *Hagenbjerg* og *Nørborg* Sogne. Det tilhørte især en Tid, da Tolvmændene betragtede deres Stilling som en Æressag og for det meste beholdt den for Livstid. De udgjorde da i Regelen Sognets mest ansete og hæderlige Mænd. De var et Slags Sognekollegium baade i verdslige og kirkelige Anliggender. De var Præstens Medhjælpere i Udøvelsen af Kirketugt og i Besørgelsen af Fattigvæsen foruden flere andre Sogneanliggender. De blev til en Tid valgte af Sognets Beboere, siden foreslaaede af Præsten og stadfæstede af Provsten; de aflagde Ed paa tro Tjeneste og blev en Søndag med en kort Tale indsatte af Præsten i Kirken foran Alteret i hele Menighedens Paasyn. Disse Ceremonier gik dog siden af Brug, og deres Udnævnelse blev dem blot meddelt af Præsten. Efterhaanden, da Fattigvæsenet blev mere byrdefuldt, besværligt og ubehageligt, forsvandt Tolvmændenes lange Tjenestetid, og i Reglen behøvede de kun at virke som Tolvmand i 3 Aar. I Hagenbjerg Sogn derimod, hvor der ikke var noget besværligt Fattigvæsen (til en Tid havde man kun to Personer, der fik af Fattigkassen: en Præstedatter og en Degnedatter) blev de langt ned i Tiden staaende for en lang Aarrække. Ved Aar 1842 var der en gammel Gaardaftægtsmand, der havde staaet i 50 Aar i denne Tjeneste.

Et Tolvmandsgilde holdtes hvert Aar om Sommeren og gik paa Omgang hos Præsten og Tolvmændene. Traadte en ny Tolvmand ind, blev Gildet ham tildrukken for det følgende Aar; ellers gik det til den Mand, der stod for Tur.

Man samledes i den Gaard, hvor Gildet skulde holdes, og Beværtningen var omtrent den samme som til et Bryllup: Suppe, Høns, Kød med Peberrodssovs, Steg, Risengrød og Vin, senere Kaffe og om Aftenen koldt Bord med kogt Skinke og Steg. Var det et smukt Vejr, kørte man ud i Skov og Mark; ellers spadserede de lidt omkring i Byen. Det kunde være et temmelig stort Gilde; thi foruden Præstens og Degnens Familier mødte Tolvmændene med deres Koner; Slægt og Venner og en Del af Byens nærmeste Naboer var indbudne. De samlede Gæsters Antal kunde derfor løbe op til en 80 Personer. Undertiden dansedes der lidt om Aftenen, og da Selskabet mest bestod af ældre, kunde man bedre mere sig indbyrdes, og det hed altid, at det var et af de pæneste og smukkeste Gilder, hvor alt gik saa roligt og skæmtsomt til. Som til de andre Gilder blev der ogsaa til dette baaret *Fann* eller *Skikkels*, Bøste, Høns, Smør, Æg og Mælk. Og ved Tillavningen gik en Del Koner af Nabolaget i Køkkenet og hjalp til.

Naar der i dette Menighedsraad optoges en ny Mand, og der holdtes *Tolvmændsgilde*, maatte den ny Mand vise sin Dygtighed ved at fremsige et Rim, han selv havde lavet. Navnlig anvendtes de saakaldte Leverim; f. Eks.:

1) Löwer (Lever) aaw en Høn', men it aaw en Saal' (Svale),
Kristen Jep (en kendt Jæger) faald o Knæ for de *Lumbjerre* Baal (Tyr).

2) Löwer aaw en Høn', aa it aaw en Kapun,
i *Sæffelöw* (Sebelev) bor der en ravgal Kun' (Kone).

Engang hun skuld' til en Kost (Bryllup),

da va hun jo en ravgal Tosk;

hun for i spoten Galop

og jawe (jog) en fatte Bejmand (»Bedemand«, Tigger) i en Kiel Sop
(Kedel Suppe).

Tolvmændene skiftedes til at bære Tavlen eller Klingpungene om i Kirken. I de fleste Sogne blev dette efterhaanden afskaffet, og Degnen besørgede det, eller en anden Mand lejedes til dette Arbejde. I Hagenbjærg Sogn vedblev Tolvmændene at gaa omkring dermed.

Ved Lysabild og Egen Kirker ligger en hel Mængde Kirkestalde, saaledes at hver By i Sognet ejer sin Kirkestald, og hver Mand i Byen sin hele eller halve Baas i Stalden.

FATTIGFOLK OG PRAKKERFOGEDER.

Fattigvæsenet var i en maadelig Forfatning. Der gaves Huslejeunderstøttelse; men de, som ikke kunde klare sig med den, blev sat i Pleje hos dem, som vilde tage dem billigst. En Søndag, straks efter at Gudstjenesten var forbi, blev der holdt Licitation over den nødstillede Ophold; og Stakkelen kom saa til at bo hos den, der gav det laveste Bud. De huslejeunderstøttede havde derimod deres eget Hjem, og Opholdet skaffede de sig ved omtrent hver Dag at gaa om og tigge; efterhaanden som de blev vante til det, generede de sig ikke ved det.

Hver Aarstid havde sin særlige Almisse. Naar Høsten var forbi, og Folk skulde til at saa Rug, kom Tiggeren eller Tiggersken og fik sin Rug. — I Slagtetiden fik de deres Stykke »Madning«. (Madning var et Stykke af Gris eller Buk [Vædder] eller et *Isterbaand* [Pølse]). Det var vel ikke store Stykker, men heller ikke helt smaa. Den ene Gaardmandskone vilde jo ikke være til Omtale og Spot for den anden; Tiggersken var undertiden fræk nok til at fremvise Gaven fra den ene Gaard i den næste. — Til andre Tider igen var det Uld eller Byg eller Smør eller Gryn, de tiggede, kort sagt alt, hvad der brugtes i en Husholdning. Mælk fik de daglig, hvor som helst de kom med deres Mælkepotte. —

Ogsaa de, der var sat i Kost, gik om og tiggede. Nogle af dem var Gaardmandskonerne bange for, saa de fik rigeligt at spise, hvor de kom. — Næsten alle Steder var der en *Prakkerfoged*, der skulde holde fremmede Tiggere, særlig dem fra Købstaden, borte fra Sognet. Stillingen var vanskelig, og hans Løn var kun lille. Han gik paa Rad i Gaardene og spiste Middagsmad, og kom han til Mellemmadstid, spiste han ogsaa med. Han virkede ogsaa som »Fæstemand«; var en Husbond forlegen for en Karl, henvendte han sig til *e Prakkerfoged*, og tilsvarende gjorde Tjenestefolkene.

Der var en Tid, da hele Egnen var oversvømmet af *Bosser*, Haandværkssvende og andre, som drev om og fik Føden ved Tiggeri. I Aarene efter 1864 blev det en hel Lande-

plage med Bosser og andre Tiggere. Der blev da bygget en Del Fattig- og Arbejdshuse, og Fattigvæsenets Bestyrelse blev ændret. Det tidligere 8-, 10- eller 12-Mandskollegium (nævnt efter Medlemmernes Antal) kom til at bestaa af Kommuneforstanderen og en deputeret i hver By. Præsten var ikke længer Formand; men en saadan valgtes af Kollegiet selv; han var da — ligesom nu Sogneraadformanden — den, der repræsenterede Fattigvæsenet.

For hvert Fattigsamfund oprettedes en Statut, der skulde godkendes af Landraaden, og hvori der var bestemt, naar der skulde holdes Møder. — Nu staar de fleste af disse Fattighuse tomme for Fattiglemmer, og Ejendommene er bortforpagtede med den Forpligtelse, at Forpagteren skal tage imod trængende fra Sognet og give dem Dagsforplejning for en lav Betaling. Men der er ikke mange, som søger Fattighjælp, efter at der er oprettet Sygekasser og Invalide- og Aldersrente. Den største Del kan nok klare sig uden Fattighjælp, især da denne for det meste kun tildeles i Form af Ophold i Fattiggaarden, og da der ikke gives Tilladelse til Driveri og Tiggeri.

Om de gamle *Prakkerfogeder* gik der gerne mange Fortællinger. I *Stevning* havde de da ogsaa en *Prakkerfoged*; han fik sin Kost 8 Dage i Træk hos hver Bonde. Hven der skulde et Brev væk, skulde det til Svenstrup Kro, og *Prakkerfogeden* brang saa Brevet til Svenstrup og hentede Breve, der var lagt paa Kroen.

Da Præsteenken Fru Ebbesen boede paa *Gyllinggaard*, som hendes afdøde Mand havde oprettet som Enkesæde, skulde hun en Gang have Besøg af sin Søster Luise, der var en Præstedatter fra *Guderup* Præstegaard. Paa den Tid var Svenstrup Sogn stærkt plaget af Tiggere fra *Ketting* Sogn; men man havde en skrap *Prakkerfoged*, der hed Rasmus. Da nu Præsteenkens Søster kom gaaende paa Vej til *Gyllinggaard*, greb Rasmus *Prakkerfoged* hende an og vilde føre hende uden for Byen. Frøken Luise bad for sig og sagde: »Nej, Rasmus, æ er jo e Frues Søster o *Gyllinggaard*, og æ vil u aa besøg hind.« Men Rasmus svarede blot: »Ja, det skuld du bild mæ ind; nej, æ kjænder min Salighed nok det

Kjættinge-Pak, og herut a e By mæ dej!« — Den Behandling kunde en Vejfarende altsaa faa, hvor der var en tjenstivrig Prakkerfoged; men Rasmus var heldigvis en Undtageise.

E Prakkerioue i *Almsted* var en Ærøbo, fortæller Kirsten Eriksen, og vi kaldte ham altid »gammel Rasmus«. Hans Kone hed Synne, og saa længe de var stærke nok til det, hjalp de hverandre at stryge raa Sten. Rasmus var lidt *kejtet* (tog forkert paa Tingene); naar han somme Tider hjalp hjemme i Høsten, og han f. Eks. skulde række Ærter af Vognen, kom han altid fejl i Lagene, og stod og sled i dem, saa han svedte og dampede og var helt sort om Aftenen. De havde en Søn, der hed *Tammes* (Thomas); han havde *bedt op* (havde gaaet til Konfirmation) sammen med min Moder. Han blev Missionær nede i Afrika, og han skikkede somme Tider gamle Rasmus lidt Skillinger, og den Missionær var Rasmus jo glad over og vilde gerne snakke om. — Saa havde de en Datter, der hed *Mittrin* (Marie Katrine); hun fik et Barn saadan sides ved, og det tog hun og Moderen og brændte; men det blev opdaget, og de kom i *e Gaf* (Gabet, Hullet) en Tur. Da Konen siden døde, og Rasmus ikke kunde arbejde længer, blev han Prakkerfoged og gik paa Omgang hos Bønderne og fik sin *Onnen* (Middagsmad). Der var jyst 7 Bønder, og hver Søndag fik han Mad hos os. Han skulde altsaa jage alle *Bosser* (Haandværksvende) og *Beifolk* (Bedefolk d. e. Tiggere) ud af Byen. Men *e Bosser* forlangte af ham, at han skulde have et Skilt paa; ellers vilde de ikke lystre ham. Saa lavede Smeden en Jærnplade, hvor der stod *Politi* paa. Den havde han fastsyet paa Ærmet. Men somme Tider narrede Bosserne ham alligevel og gik bag om Byen og kom ind ved den anden Ende.

Der boede en *Rakker* i *Hulen* ved Landevejen i *Svenstrup* Sogn. I Nærheden af *Vraaen* i *Ketting* Sogn var der et Led mellem *Asserballe* og *Ketting* Mark, som kaldtes *Rakkerledet*, og der skal der ogsaa fordem have boet en Rakker. Foruden at være Bødler ved Henrettelser levede Rakkerne af at begrave det selvdøde Kvæg og trække Skindet af Heste og døde Kalve. De boede afsides, f. Eks. ved *Rakkerhulen*, da andre Mennesker skyede deres Selskab. Kom de

ind i en Kro, maatte de gerne sidde tæt inden for Døren paa deres egen Stol; thi ingen vilde have med dem at gøre. Da den sidste Rakker i Hulen i Svenstrup døde, efterlod han to uforsørgede Børn. Huset blev nedbrudt, og Præsten i Svenstrup tog det ene Barn til sig; men hans Folk nærrede en hemmelig Afsky for dette Barn, ligesom de havde gjort for dets Fader, og de søgte paa enhver Maade at undgaa det for ikke at blive urene. De vilde paa ingen Maade have det siddende ved samme Bord som de selv. Da Præsten nu satte sig ned og spiste af samme Fad som Barnet, skammede de sig nok; men det var dog først efter lang Tids Nølen, at de kunde finde sig i at spise sammen med Rakkerbarnet.

JORDEJENDOMME OG BYLAVSGILDER.

Markerne er nu paa Als overalt omgivne med Diger, hvorpaa der er plantet levende Hegn af Hassel, Løn og Torne. Denne Indfredning er sket i Slutningen af 18de Aarhundrede ved Udskiftningen; dog er enkelte Hegn atter blevet *ryddet*. For det meste gaar Køerne løse i *Broddene* (Indtægterne) i Stedet for at være tøjrede; derfor er der ved Indgangen til hvert Brod, som ligger i Græs, et Malkested (*Maalkestøj*) dannet af Lægter. — Før Separeringen (Udskiftningen) begrænsedes en Landsbys Marker ved et Dige; enhver Fæste-Gaardmands Jord »laa Ager om Ager« med de andre Gaardmænds; men Ejendomsgaardene havde 5—6 Agre i Flæng, d. e. ved Siden af hverandre. Hvor Vejene førte fra den ene Bys Jord til den anden var der i Diget anbragt et Led. En stor Gaard som *Majbølgaard* havde sine Jorder omgivne med Dige og Hegn, og hvor Landevejen førtes over disse Jorder, var der ogsaa anbragt Led. Før Separationen laa Bøndergaardene meget tæt sammenhobede i Byerne, og ved Udskiftningen blev det nødvendigt, at enkelte Gaarde blev udflyttede og nybyggede paa den Jordlod, der var tillagt dem. Ved Lodtrækning blev det f. Eks. i *Hørup* Sogn bestemt, hvor de, som skulde flytte ud, skulde have deres Jordlod og bygge Ejendommene. Der blev ikke

tildelt hver Udflyttergaard et lige stort Jordtilliggende; men der blev taget Hensyn til Jordens Beliggenhed; hvor denne var sumpagtig og fugtig, blev et større Areal tilmaalt. Af den Grund er det ofte Tilfældet, at Udflyttergaardene har et større Jordtilliggende end Gaardene i Byen. Mange af Udflyttergaardene fik ved den Lejlighed deres egne Navne. Ved Udflytningen maatte Naboerne gøre *Spand-* og *Haandtjeneste*. Hver Bonde maatte saaledes ved Bygningsarbejde m. m. stille en Mand til Raadighed som Haandlanger uden Godtgørelse.

Endnu lever enkelte Steder Mindet om, at Byens Folk i gamle Dage kom sammen til By-møder. *Hans Smed* i *Stevning* fortæller: Bønder og Smaafolk kom sammen til *Mue* (d. e. Mod eller Møde) ved en Gaard, hvor der var en græsvokset Plads; der var der en stor, flad Sten, hvor de kunde sidde og skrive ved, hvis de skulde have noget skrevet op. Og der var ligesom et lavt Kampestengærde, hvor Bymændene kunde sidde; men der var ingen egentlige Sæder, heller ikke noget Træ. Nu er denne Grønsværsplads taget ind til Have. — Naar der var noget at forhandle om, blev der sendt Ombud for at sammenkalde til Mod. Her mødtes saa Folk og talte om Bysens Sager. Der var en Synsmand i hver By; han var Formand for alle Bysens Sager; det var ham, der kaldte Bymændene sammen for at raadslaa med dem eller for at meddele Befalinger fra Øvrigheden. Foruden det ældgamle Markfællesskab var der andre fælles Sager at tale om: Vedligeholdelse af Veje med Grusning og Grøftning, Snekastning o.s.v. — Kirsten Eriksen fortæller: *Min Oldfar* (Morfar) var Synsmand, og naar *e Hetsog* (Hertugen) var paa Jagt i Eggen, var han somme Tider inde at snakke et Par Ord med ham; — det var jo stort!

Skovby
Grandelavs
Stok
(Budstikke).

Det var indtil omkr. 1790, at alle Jorder laa i Fællesskab byviis, og at de dreves efter fælles Raadslagning, idet Byens Mænd bestemte, hvilken Tid der skulde saas, og hvilken Dag man maatte begynde paa Høsten o. s. v. — Da alle Gaarde i den Tid laa samlede i Byen, havde de en meget lang Vej til den yderste Mark. Det var derfor et stort Fremskridt, da det blev bestemt, at alle Marker skulde opmaales, og at enhver Grundejer skulde have sin Ejendom for sig og saa vidt muligt liggende sammen og tæt ved hans Bygning. — Hertugen havde en *Del Kaadnere*; det var Ejere af Huse, som — efter Sigende — under Hertug Hans d. Ældre og Hertug Hans d. Yngre var byggede paa smaa Jordstykker, der var nærved 70 □ Roder. Kaadnerne var hoveripligtige paa Godset. Disse Kaadnere fik ved Udskiftningen af Byens Grund to Tdr. Land, hvorfor der ingen Købesum skulde gives; men der skulde ydes en aarlig Afgift af 1 Mrk. lybsk pr. Skæppe Land, og Afgiften fordeltes forholdsvis til de Mænd, som havde afstaaet af deres Jord til Kaadnerne.

Indester var Mænd, der havde Huse byggede paa Bøndernes Gaardstoffer. Indesterne fik ved Udskiftningen hver mindst 1 Td. Land, hvorfor der heller ikke skulde gives Betaling, men derimod en aarlig Afgift i Penge og nogle Hovdage. Boede en saadan Indeste paa en Toft, hvis Gaard blev udflyttet, fik han dog i Reglen lidt mere Land. — Det var strengt forbudt at opføre jordløse Huse, og da omtrent alle Gaarde var Fæstegaarde, kunde ingen uden Hertugens Tilladelse sælge Jord; men der opnaaedes af og til Tilladelse til at udleje en Byggeplads i 99 Aar. — Nu, da Fæstet er blevet afløst, og alt Jordtilliggende er Ejendom, er der blevet udstykket, solgt og bygget i stor Stil.

Ved Separationen (Udskiftningen) i *Helleved*, der foregik 1771—72, blev der fra hvert Boel udlagt 1 *Kaadnersted* og 2 *Indestesteder*, hvis Ejere var pligtige til at hjælpe Gaardens Ejer i Vaar og Høst. — Tofterne i Byen overtoges af Gaardmændene, og ligeledes Indermarkerne, hvorimod »de smaa« fik udvist et Bosted i Gaardens Nærhed med et lille Stykke Have til, og Resten af deres Jord blev dem ud-

En Bondegaard nu om Dage (Kettingsskov).

maalt i Ydermarker og Overdrev. Af de 8 Gaardmænd fik enhver omtrent lige meget efter Boniteringen, med Undtagelse af ham, der hjalp Landmaaleren; han var en snu Ræv og snød sig til 5 Skæpper Land mere end de andre.

Et enkelt Sted paa Als findes endnu Rester af det gamle Fællesskab.

Skovby Grandelavs Bomærker.

Paa Sydkysten af Als ved *Skovby og Fjelby* er der en stor Sump- og Engstrækning, hvor Bønderne i de to Byer hver for sig fra gammel Tid har haft Ret til at lade et bestemt Antal Kvæg græsse; det *Skovby Grandelag* ejer og styrer denne Strækning, *Birket, Pøl* og *Uføret* som det kaldes. Paa Grund af Strækningens særegne Karakter egnede den sig ikke til Udskiftning, da den almindelige Udskiftning i Slutningen af 18de Aarhundrede fandt Sted. Fællesskabet omfattede *Pøl* med Græsning for et Par Hundrede Kreaturer, *Skovmose*, der er henved en Tredjedel saa stor, og *Birket*, der nu for en stor Del er udskiftet som Agerland, men om Efteraaret bruges til fælles Græsgang.

Grandelaget styredes af to Forstandere. *Første Maj* mødte Grandelaget hos en af Forstanderne, og saa valgtes de nye *Pøls-Forstandere* for det kommende Aar og de 8 *Mænd*, som skulde hjælpe dem med Arbejdet. Disse bestemte saa, hvilken Dag Kvæget skulde drives paa Græs. Grandelagets Medlemmer fik nu Paabud om at bringe hver sit Stykke af det omgivende Gærde og Stendige i Orden og mærke deres Stykker med Bomærker. Hvem der ikke efterkom Paabudet, idømtes Bøder af Forstanderne og Ottemændene.

Retten til at lade et Stk. Hornkvæg græsse paa Fællesgrundene kaldtes *et Græs*. Hvert Bol havde da saa og saa mange »Græs«. — Hvert Medlem slipper nu sit fastsatte Antal Kreaturer ind paa den fælles Græsgang. Forstanderne og Ottemændene holder Overtilsyn med Kreaturerne, lader foretage Tælling deraf med visse Mellemlum og idømmer Bøder til de Ejermænd, som paa en eller anden Maade forser sig, f. Eks. ikke holder deres Dyr mærkede med paabundne Smaaskilte og Øreklip. — De Bøder, som falder i Efteraars-tiden, naar Faarene er sluppet ind paa Græsningen, kommer i en særlig »Faarepung«, og for dem holdes der Gilde tredje Juledag.

Før 1868 skulde den daglige Vogtning indtil Vitusdag (15de Juni) foretages af 3 Karle, som Medlemmerne af Grandelaget efter Tur sendte derud. En af de tre Hyrder gik om Aftenen hen til Nr. 1 af de Gaarde, som den følgende Dag skulde stille Vogtere, afleverede sin *Dyndstok* eller *Bomærkestok*, hvor alle Ejernes Bomærker var indridsede, og sagde: »Æ skul sejj, te do skal var Dønd morn, aa do æ den føøst.« Den første af de ny Vogtere bragte Budet til den anden, og denne igjen til den tredje. Efter Vitusdag var det tilstrækkeligt naar en Vogter gik en Rundgang om Morgen-
nen, og en anden om Aftenen; paa den Tid af Aaret var der ikke stor Fare for, at Kvæget skulde gaa i Dynd.

Efter 1868 er der en Mand lejet til at tilse Kvæget Morgen og Aften Sommeren igennem. Til Trods for, at adskillige Strækninger er opdyrkede til Agerland og andet bortfor-

pagtet, er der endnu ikke saa faa Rester tilbage af den gamle fælles Udnyttelse af de omtalte Strækninger.

Endnu for godt en halv Snes Aar siden er der optegnet følgende:

I de sumpede Strækninger i Udkanten af *Skovby* Jorder er Skifterne stadig mærkede med Ejernes *Bomærker*, der ogsaa er indridsede i *Bomærke-Stokken*. Nogle Skifter er delte paa tværs i mindre Dele for at udligne, hvad nogen har faaet for lidt ved, at Stykkerne er kortere i den ene Ende af *Pøl* end i den anden. Disse Stykker kaldes *Lodskifter* (*Laaskywt*).

Det Kvæg, som gaar løst i *Uføret* (*e Uføe*), skal ogsaa bære Bomærket paa en *Flæjj*, et Træmærke, som bindes om Hals eller Horn, foruden at det skal have Ejerenes *Klipmærke* i Øret. Taber det sin *Flæjj*, mulkteres Ejeren. Der er stadig to Forstandere for *Pøl* og *Uføret*, og hos disse opbevares Bestemmelserne og Afbildning af Bomærker og Øreklip.

Aaret rundt var der en Række Gilder, der havde deres Oprindelse i Fællesskabets Tid, eller som hidrørte fra Ejendomsforhold i gamle Dage.

a. *Kyndemisseøl*.

Ved *Kyndemøs*-Tid (2den Februar) fik Bymændene nogle faa Mark fra Præsten som en Erkendtlighed for Tien- den. I den Anledning holdt de *Kyndemøsøl* med Brændevin, Øl, Mellemmad og Kortspil. Med Tiende afløsningen 1878 hørte disse Gilder op.

b. *Skittegilde*.

Man overtog altid en ny Gaard til Pedersdag (22de Februar). Den ny tiltrædende Ejer af Gaarden gav et Skifte- gilde for de andre Bønder og Kaadnere i Byen. Der blev da spist, drukket og danset til langt ud paa Natten; først naar den ny Ejer havde givet et saadant Gilde, betragtedes han som virkeligt Medlem af Nabolaget.

c. *Fittesgilde*.

Den 15de Juni er det *Vitus Dag* eller som den her kaldes: *Fittes Daw*. Denne Dag har tidligere været festligholdt i de

fleste Byer paa Als. Byens Mænd og Koner kom om Eftermiddagen sammen i en af Bøndergaardene, hvor de holdt et lille Gilde. Først fik man Kaffe; længere hen paa Eftermiddagen beværtedes de med Steg eller med Skinke og Langkaal. Om Aftenen fik de sig en lille Svingom. Dette Gilde er bl. a. tidligere blevet holdt i *Elstrup* og de andre Byer i *Egen Sogn*, i *Hagenbjærg* og i *Lavensby*; men i nyere Tid har det endnu holdt sig i *Brandsbøl*, *Elsmark*, *Lunden*, *Himmark*, *Svenstrup* og *Torup*. I *Vibøge*, *Skovby* og *Lysabild* er der ned til vor Tid holdt Gilde den 15de Juni; det kaldes der *Fittesdans*. — Til den 15de Juni skulde i gammel Tid Bindingsværket i alle Huse være malet og Tjørnehækkene klippet. Dagen før Vitusdag sendtes der en Mand ud fra hvert Boel for at hjælpe med at gøre Bygaden i Stand. Om Formiddagen den 15. Juni blev der kørt Grus paa Gaden, og Bønderne selv spredte og jævnedes Gruset. Naar de var færdige med det, spiste de kogt Skinke med Brød i Gildesgaarden, og efter at have taget sig en Middagslur mødte de saa med Kone, Karle og Piger til Fittesgilde. — Enkelte Steder benyttes *nu* Navnet *Fittesgilde* om et fælles Høstgilde, der holdes naar Afgrøden er kommet i Lade; her har man altsaa glemt, at Fittesgilde havde Navnet fra Vitus Dag.

d. Mortensøl.

Mattensdav (Mortensdag, den 10de November) blev der ikke alle Steder husket synderlig paa; men der var flere Steder, de havde Gilde i Kroen og fik sig en god Gaasesteg, og ved den Lejlighed blev de Penge drukken op, som var *brøt* (bødet), naar de ikke *møt te Mue* (mødte til Møde [Bystævne]). Nogle Steder var det Skik, at de skulde *gi Brø* (give Bøde), naar de ikke mødte et Par fra hvert Hus at følge Lig hen; saadanne Penge vidste de ikke at gøre Brug af paa anden Maade end at drikke dem op.

Hvert Aar ved *Mortensdags*-Tid blev der sine Steder af Kaadnerne betalt en Afgift til Bønderne af det Land, som ved Udskiftningen var udlagt af Bøndernes Jord til Kaadnerne. Der blev da bestemt en Aften, da Kaadnerne skulde betale deres Afgift til *Synsmanden*, senere Kommuneforstanderen.

— Saa kom Bønderne sammen hos Synsmanden, og enhver fik Betaling i Forhold, til det Land, han havde udlagt. I ældre Tider fik de derefter Mellemmad, og dertil for deres egne Penge Øl og Brændevin. Der spilledes gerne Kort, og derpaa gik de hjem.

I nyere Tid fik de Kaffe og Kaffe-puns, Steg til Aftensmad, og derefter igen Kaffe og Kaffe-puns. Og derimellem var der Kortspil og anden Munterhed.

I *Mintebjærg* kom Bønder, Karle og Piger sammen til *Mattensøl* og drak og dansede, og i *Lebøl* i Tandslet Sogn holdes *Mattensdans*.

TYENDET OG DETS ARBEJDE.

Bondens Indtægter var for et lille Hundrede Aar siden smaa, og den Løn, han gav sine Medhjælpere var heller ikke stor. En Tøndetærsker fik 4 Skilling Lybsk for at tærske en Tønde Rug og Hvede, 4 Skilling for at gøre 1 Trave Tag og for Sommerkornet lidt mindre.

En Karl, der kunde klare Hovtjenesten, fik 10—12 Daler Kurant (30—40 Kr.) om Aaret, desuden et Faar med Lam græsset og fodret, fremdeles 10 Al. Hørlærred og 16 Al. Blaarlærred (eller Lærred til 2 Skjorter, Blaargarnslærred [Blagen] til et Par Bukser og Tossel til en Vest). Stod han sig godt med Husmoderen, kunde han faa lidt Væv med, naar hun lavede Vadmel; men han maatte selv give Garnet. — *Storsluppen* (den halvvoxne Knøs) fik noget mindre end Karlen, og Drengen fik noget mindre igen, f. Eks. 4 Daler, Tøj til Vest, 2 Pund Uld, 2 Skjorter og et Par Blaargarns Bukser.

Pigen fik — foruden en lille Pengeløn — ligesom Karlen et Faar født, $\frac{1}{2}$ Skæppe Hørrø saet i Husbondens Ager, (og den blev gratis bearbejdet, indtil den var halvskættet), fremdeles: Væv til et Forklæde og to Særke (eller 6 Alen Hørgarns og 8 Alen Blaargarns Væv), og hvis hun var flink, gav det 4—5 Skilling i Markedsgave. Pigerne havde kun fri Lørdag Aften og lidt af Søndagen. Og dog kunde de fleste Piger faa sparet lidt Penge sammen, faa lavet baade Vaar og

andet Tilbehør til en Seng og anskaffe sig Spinderok, en Haspe, der ogsaa kunde bruges som Garnvinde, et Klædeskab og et Skrin eller en Kommode. Det var et helt Læs at flytte med en Pige og hendes Ejendele.

Karlene i Byen dannede *et Lav*, og de valgte en af de ældste til *Borgmester*; han havde Forsædet, naar Lavet var samlet, hvad der dog ikke kom ofte paa. Han havde *Lavs-pungen* med de faa Skillinger, Lavet ejede, og til ham maatte de Karle melde sig, som kom fra en anden By, og som vilde være med i Lavet. En saadan nykommen gav to Skilling i *Hönspenge*, det var Indtrædelsespeng i Lavet. Hvert Efteraar, naar Høsten var til Ende, modtog Lavsborgmesteren *Hovpenge* af Herskabet; saa længe nemlig Hoveriet bestod, fik hver Karl og Pige fra Herregaarden, hvor de gjorde Hovtjeneste, 12 Skilling lybsk hvert Aar til Hjælp til et *Høstøl* (Høstgilde). Bønderne i Byen var skiftevis pligtige til at laane Hus til *Høstøl*. Der blev da en *Lo droven* (dråget, klædt) med Lagener, og Karlene besørgede Indkøb af Øl og Brændevin. Hvor der var en *Lavskarl* i Gaarden, var Pigerne *Lavspiger*, og de mødte til Gildet med hvidt Forklæde og hjalp ved Opvarningen. Lavskarlene sendte Bud til Nabo-byerne, at paa den og den Søndag holdt de *Høstøl*. De fremmede Karle, der ønskede at deltage, betalte nogle Skillinger, og saa kunde de drikke saa meget Brændevin og Øl, de lystede; — de betalte ogsaa til Musikken.

I nyere Tid blev der ogsaa ved *e Høstøl* kogt Kaffe; Lavskarlene købte da Kaffe og Sukker tillige med Brændevin og Rom. Det blev ikke altid saa billigt; thi der blev ikke altid øvet Sparsommelighed. Pigerne fik Kaffe, og Karlene fik Kaffepuns, og det blev ofte til Svir.

Et Par Dage efter *e Høstøl* blev der holdt Regnskab, og Lavskarlene maatte da betale det Underskud, der var opstaaet. Dette *Høstøl* holdt sig en Del Aar, efter at Hoveriet var ophævet; men siden Krigen 1870 er det ophørt.

For en 75 Aar siden var der kun sjælden Dans eller anden offentlig Lystighed i Kroerne. Det var mere Byens Ungdom, der slog sig sammen og holdt »Kaffegilde«. Det kunde f. Eks. holdes hos en Husmand; der dansedes da i

hans Lo, og der var kun een Spillemand, og han spillede Violin.

Kvinderne gjorde paa Als som andre Steder meget Arbejde. Bønderne havde i Almindelighed to Piger, en *Indpige* og en *Udpige*. Udpigen skulde passe Kreaturerne og malke, og Indpigen skulde gøre alt forefaldende inden Døre, som henhørte til Husholdningen. Pigerne maatte hænge i tidlig og sildig; de fik ikke Fyraften som Karlene; om Vinteren maatte Pigen hver Aften til 9—10 spinde eller gøre andet Arbejde for Husmoderen. Hun var heller ikke fri for hvad vi nu kalder Mandfolkearbejde; mange Steder maatte hun muge Kostalden og for det meste fodre baade Køer, Faar og Svin; ja, i endnu ældre Tid maatte hun tit læsse Gødning, sprede Møg paa Marken o. lign. I Høsttiden skulde Pigen malke saa tidligt, at hun kunde følge med Karlen i Marken, naar der skulde høstes, og det var et strengt Arbejde at *tage op* d. e. binde det mejede Korn sammen. En Enepige gik en Times Tid før Middag fra Høstageren til Malkning, hvorefter hun trak Køerne til Vands. Middagssøvn var der for hendes Vedkommende ikke Tale om; thi i Middagslaget skulde hun vaske op efter Bordet. Naar Piger ikke blev gift og ikke kunde tjene længer for Alderdom, ernærede de sig kummerligt af Spinden og tilfældigt Arbejde om Sommeren; om Vinteren gik de meget om og tiggede. — Paa en Maade havde Karlene det bedre; thi for dem gaves der dog Fritid. Men ogsaa for dem var der drøje Tørn at tage. I rigtig gamle Dage malede Folk selv baade Gryn, Malt og deslige. Da maatte de stundom begynde at male Gryn Kl. 2 om Natten; men det var jo ikke hver Dag.

Karlene havde ikke noget bestemt Arbejde om Aftenen; mange Steder drev de Aftenen hen; men andre Steder, og nok mere i Nørreherred end i Sønderherred, tog Karlene sig ogsaa noget nyttigt for om Aftenen. De lavede Træskeer, og de udskar »Brikker« (det var tynde, runde Træplader, som Pigerne lod flyde i Mælkespanden, naar den bares hjem fra Marken). Der blev bundet Riskoste og snoet Tækkereb; det skete ogsaa, at Karlene *vandt Roller*, d. e. vandt Garnet af *e Roll* (Tenen). Kl. 9 blev der *affodret* (Hestene fik sidste

Givt), og Karlene og Drengene kunde gaa til Sengs; men Pigen maatte de meste Steder holde ud med Spinderokken til Kl. 10.

JORDENS DRIFT OG AARETS ARBEJDER.

Straks efter at Fællesskabet var hævet, skete der ikke store Forandringer fra den gamle Drift. I en Del Aar var det især svært for Udflytterne; de skulde jo baade have Bygninger, Indhegning af Markerne og meget andet ordnet. De, som blev boende i Byerne, havde en hel Del Hovarbejde at gøre for Udflytterne og skulde selv have deres Marker indhegnede. — En hel Del Aar gik Driften altsaa efter gammel Skik. Et Boel gav ikke noget Overskud; af Kreaturholdet var der ikke synderlig Indtægt, og der skulde holdes mange Heste, da der altid maatte fire for Ploven.

Markerne var ofte inddelte i 10—11 *Slag*, og en stor Del laa til Græs. De pløjede Marker fik en haard Omgang; de maatte give seks *lange Straa* (langstraet Afgrøde) efter hinanden. Naar der saa kun var lidt og mager Gødning, blev Avlen kun lille.

Smaafolk fik deres Jord drevet af Bønderne, og Smaafolks Jord blev endnu ringere drevet end Bøndernes; thi Bonden vilde jo først være færdig med sit eget. Bonden skulde foruden at pløje hos Smaamanden ogsaa køre hans Korn ind, køre ham et Par Læs Brænde hjem o. s. v. Mange Steder gjorde Smaamanden til Gengæld Høstarbejde o. lign. Først hen i 1830'erne kom der rigtig Forbedring i Driften. Da begyndte man paa *Mergling* af Jorden. De fleste Steder laa Mergelen i Mandens egen Mark, men lidt dybt. Merglingen foregik om Sommeren, for ellers kom der Vand i Graven. — Det Stykke Jord, der skulde mergles, blev *brakket*; derved blev Jorden mere bekvem til Merglingen. Efter dette gav det mere Korn og mere Gødning, og fra den Tid af blev der Fremgang i Driften. Regelmæssig *Brak* blev almindelig, indtil den afskaffedes igen som Følge af *Roddyrkning*.

Vaaren (e Vaar, Foraarsarbejdet), var en travl Tid; en stor Del af Marken skulde da pløjes, og noget endda to Gange; Karlene maatte op senest Kl. 4 om Morgenen for at faa Hestene fodret; de skulde have meget at æde, for der var ikke saa megen Kerne i Foderet; i ældre Tider maatte der fire for Ploven. Drengen kørte de forreste og Plovholderen de bageste. Det var et langt Forspand, og der maatte være en bred *Forager* til at vende paa; det var et vanskeligt Øjeblik med Vendingen, og det bragte ikke sjælden Drengen et Ørefigen.

Pløjningen begyndte, saa snart Jorden var lidt tørret efter Vintervæden; man tog da fat paa at vende *Bygfælle* (pløje til Bygsaaning), der blev til Byg pløjet een eller to Gange. »*Næ e Slotvan (Slaantornene) er som en skjemle Hest, saa er e Bygsæd aallebedst.*« Ærterne og Vikkerne blev saaet; det kunde ske, mens Vandet endnu var temmelig højt oppe i Jorden. Efterhaanden blev al Sæd lagt, noget af det sidste var Grønjords-Havren og Hørrer; men allersidst saaedes *e Tadder* [tarre] (Boghveden), som undertiden først blev saaet i Juni Maaned. Saa var *Vaaren* d. e. Foraarsarbejdet endt.

Senere hen i Tiden, da den svenske Harve kom i Brug, og Jorderne som Følge af Vandloven af 1863 blev bedre afvandet, gik *Vaaren* lidt hurtigere. Da Jorderne blev drænet, og Driften blev mere nymodens med stor Røeavl, kom den fede alsiske Jord til at give ret store Afgrøder. I 50—60'erne blev Svingploven indført, og der kunde da spares ikke saa lidt paa Hestekraften. Da Sæden nu ogsaa blev lagt før, blev det ogsaa Høst lidt før.

Naar i Foraarsstiden Byggen og *e Tadder* og den øvrige Vaarsæd var saaet, kom Folkene hjem fra Marken *ma e Mai i e Plov*, det var grønne Kviste, som blev stukken fast paa Ploven, og saa blev den sat i Hus for Sommeren.

Saa begyndte *den ledige Sommer*, en Tid der ikke var saa travl. Man kunde da tage sig for at gøre Brænde i Stykker, skære Tidsler o. lign. Og dermed gik saa Tiden til *Græshøst (Høslætten, e Greeshøst)*.

Paa Vejen hjem fra Græshøst.

Naar Engene skulde slaas, begyndtes der i Reglen meget tidligt om Morgenen, sine Steder Kl. 3—4. Karlene gik forrest, derefter *e Storslup*, en ung Karl paa en 17—19 Aar, og Husbonden gik bagest. Strengt Arbejde var det at slaa alt Høet med Leen; men det gik med Liv og Lyst. Vi blev ikke færdige med Græshøsten, før Kornhøsten begyndte.

I Fællestiden var der Græsmarker, hvor der kun blev Heste græsset; det var Steder, hvor der var lidt Kratskov. Hestene skulde Storslupperne passe; naar der var flere af dem ude at passe Heste paa samme Tid, blev der dreven mange Løjer.

En Gang i den *ledige Sommertid*, naar Vejret var bekvemt, skulde der *stryges Tørv* (stryges Taarre). I Tørvemosen havde alle Bønderne hver et Skifte, og nogle Smaafolk havde ogsaa et Stykke. Det var svært Arbejde at være med i Tørvemosen: at ælte Dyndet og køre det paa Trillebøre hen til Læggepladsen og stryge det i Forme. Men mange havde alligevel Lyst til det; om det saa var Pigerne, vilde de gerne ud *aa kont Taarre*, rejse Tørvene paa Kant, for at de bedre kunde tørres. Efter at Tørvene var blevet halvtørre, skulde man paany i Mosen for at *haak Taarre*; det er at sætte Tørvene op ligesom en lille Skorsten, to paa den ene Led og to paa den anden derovenpaa. Man kunde ogsaa *ringle* Tørvene, d. v. s. sætte dem op i luftige Kegler. Og til sidst satte de Tørvene i *Klamp*, d. v. s. satte flere Tusind tæt sammen i en Stak. En Klamp er omtrent en Meter i Bredden, $1\frac{1}{2}$ Meter i Højden, og Længden kan være forskellig. Klampen spidnes af for oven som et Tag, og saa bliver der hængt Halmbaand paa tværs øverst paa Klampen, og de holdes fast med Græstørv.

Paa smukke Sommerdage kom der mange Piger og Karle, og ældre Folk og Børn da for den Sags Skyld ogsaa, sammen til Tørvearbejdet i Moserne. Der fik de meget nyt at vide, og der kunde man opleve mange Ting.

Utallige er de Løjer, der blev drevet af de unge i Tørvemosen, og somme Tider var de lovlig grovkornede. En Gang var der en gammel Mand, der kom gaaende i Mosen med et

Knippe Halm paa Ryggen; han havde brugt det til at dække Tørvene til med, og nu vilde han have det med hjem til at strø Grisen i. Saa var der en Gavstrik, der stak Ild i Halmknippet. Han mærkede ikke noget, før han var ved at blive kvalt af Ild og Røg. Rigtig »god i Hovedet« blev han jo ikke. Men saa fik han hos Skælmene et Par Snapse til sit Brød og et Par Skilling til at købe Skraa for, og saa gik Vreden over igen.

Tørvene var et billigt Brændsel, og den Gang kunde Folk faa Tid til Tørvearbejdet, da havde de ikke de store *Rørremarke* (Roemarken), som de nu har at slide i om Sommeren.

Ved Midten af det 19de Aarhundrede blev der næsten paa hver Gaard paa Als avlet *Raps*. En god Rapsmark var Ejerens Stolthed og Glæde, og det var en stor Forlystelse for Ungdommen at blive bedt med til at tærskes Raps; foruden Sliddet gav det et godt Gilde. Rapsen holdt sig i de gode Aar i en Pris omkring 16—18 Rigsdaler Tønden, og naar saa Bonden kunde sælge en 50 Tdr., gav det en god Skilling til at afbetale Gæld med, og det skyldtes ikke mindst Rapsen, at mange Landmænd i 1840—60'erne blev ret velhavende.

Rapsen saaedes i August Maaned, og den skulde saaes saa tyndt som muligt, »saa tyndt, at Faarene uhindret kunde løbe mellem Rækkerne«. Inden Saaningen maatte Jorden — ligesom til Vintersæd — brakkes og gødes godt, og da Raps ikke tærer meget paa Jorden, og da den sædvanlig var høstefærdig i Juli Maaned, kunde der efter den saaes Vintersæd uden Gødning.

Naar Rapsen var moden, blev den skaaren med store krumme Segl og lagt i Haandfulde, og derefter blev den opstillet i *Styger* til Eftermodning. En egnet Plads i selve Rapsmarken blev pløjet og finharvet; derover blev der ved Hjælp af »Rapspæle« udstrammet et stort Lærredssejl, der var anskaffet af en Del Landmænd i Fællesskab, og rundt om Sejlet blev der rejst en Kant paa omtrent en Alens Højde, saaledes at Rapskornene ikke kunde flyve over paa den bare Jord.

Fra hver Bondegaard sendtes der nu en dygtig Karl med Plejl, Rive og Trægaffel til at vende Rapsen med, hen

til det Sted, hvor Rapstærskningen skulde foregaa. Karlene besørgede Tærskningen, og til det øvrige Arbejde var der bestilt Daglejere. Paa to forspændte Slæder, der var belagte med Lærredssejl, kørtes Rapsen sammen paa Tærskesejlet. Karlene var delte i flere Hold til Tærskningen. Saasnart det ene Hold havde tærsket Udlægget rundt, var straks et andet Hold rede til at vende det og Tærskningen fortsattes. Andre var i travl Virksomhed med River og tynde Birkekoste, og

Rapstærskning.

atter andre forkede den aftærskede Rapshalm bort og kastede den sammen i store Hobe. To—tre af de ældste Mænd var hele Dagen sysselsatte med Afrivning og *Sejling*, og der var enkelte, som var særlig kendte for deres Dygtighed til dette Arbejde. Der var tit en 30—40 Mennesker i Virksomhed. — Selve Tærskningen foregik under Opsang, for at den kunde gaa i Takt; Tobakspiberne dinglede dampende i Mundvigene, og Piger fra Byen kom med Smørrebrød, Øl og store Potter med Kaffe-puns. Der blev ikke spist Middagsmad midt paa Dagen; men der var hele Dagen ligesom et helt Marketeri i Marken.

Hen paa Eftermiddagen var Arbejdet tilendebragt, og Rapsen var rengjort og i Sække bragt hjem paa Bondens Loft.

Imidlertid var Gaardens Kvinder tilligemed en hel Del indbudte Hjælpersker travlt optagne af Tillavning af Mad og Drikke. Okse- og Høsekødsuppe maatte staa dampende paa Bordet, til Mandskabet kom hjem fra Marken. I Stuen var der dækket til de ældre og i Loen til de unge Karle. Byens Piger var indbudte til Kaffe og Puns. Med Løjer og Morskab gik Tiden til ud paa Natten, hvor man brød af for at faa nogle Timers Ro, før Arbejdet skulde fortsættes i Nabo-gaarden. Der var Karle, som var ude at tærsk 14 Dage paa den Vis; de fik megen god Mad og Drikke og havde stor Morskab, men fik meget lidt Søvn.

Naar *Kornhøsten* nærmede sig, samlede Byens Bønder i Fællesskabets Tid til *et Grandemøde*, som de fleste Steder (ved Sommertid) holdtes paa Byens Gade, hvor der kunde være sat nogle Sten til at sidde paa, eller de tog Plads paa et Dige. Der blev det saa aftalt, hvilken Dag Høsten skulde begynde. Den fastsatte Dag mødte hver Bonde med sit Mandskab ved Enden af sin Ager, og paa et givet Tegn huggede alle ind. Tegnet kunde være en Trommehvirvel eller et Trompetsignal, der blev blæst af en forhenværende Soldat.

Efter Udskiftningen bestemte jo enhver, naar han vilde begynde sin Høst. Hvor der var en hovpligtig Indeste, var han og Kone tilsagt til Høstarbejde. Manden mødte med hvide Lærredsbukser og Konen med hvidt Lærredsforklæde og stor Solhat. Arbejdet udførtes i Skjortærmer og Særkerærmer, og Karlene og Pigerne var klædt som Husmandsfolkene. Den første Dag, vi *høstede Rug*, var en Højtidsdag. Høstfolkene var pyntede med Blomster i Hattene; det var Pigerne, som sørgede for det; man kaldte Dagen *Slorows-Dagen* (Slaa-Rug-Dagen). Høstfolkene stillede sig op ved Kornet. Husbonden tog sin Kasket af og sagde: »Stryg saa Leen og begynd Høsten i Guds Navn«. — Til Middag fik vi *Slorovsop*, d. e. Slaarugsuppe (det var Kødsuppe), og derefter Peberrodssovs.

Det var ikke Smaating, der blev krævet af Høstfolkene; til Gengæld gentoges den gode Beværtning med Suppe og

Kød flere Gange i Høstens Tid. Det var i Høsttiden nemt at faa ferskt Kød, da en Slagter i Byen i den Tid plejede at køre rundt med sin Vare. Risengrød og Klipfisk vankede ogsaa som en Herreret.

I mine Forældres Tid, fortæller Kirsten Eriksen, var der et Par gamle Folk, der skulde »gøre to Dage« med Høstning og Optagning, som de ingen Dagløn fik for. De kom gerne i Rughøsten, og den første Dag, de var der, fik vi *Slorovsop*. Da havde Moder travlt, der blev saa meget kogt, at vi maatte ud i Bagehuset at koge det, for det var gammel Skik, at hvem af Byens Folk de tyktes, der trængte, de fik et Fad Suppe med Ris til.

Før de om Morgenens i Høsttiden gik ud i Marken, fik de *Tarregrød* (Boghvedegrød) med Smør i og Tykmælk til. Og til *Melonnen* om Eftermiddagen fik de fersk Kød paa Brødet. Om Aftenen vankede der »*Sødgrød*« (Grød kogt i Mælk) eller Boghvedegrød i Stedet for den sædvanlige Vandgrød.

Det var dengang anderledes travlt i Høsten end det nu er; indtil der var ophøstet, var det særlig stramt for Kvinderne; de skulde med hver Dag fra Morgen til Aften for at *binde op*, og naar det var hos en dygtig Landmand, og Kornet var godt, havde Pigerne ikke Tid til at se sig meget om, hvis de skulde *eine* med en Karl, der var dygtig til at høste, og det var jo en Skam, naar Pigen ikke kunde følge.

Naar Indkørselen gik for sig, blev det ofte helt mørk Aften, inden man holdt op. Paa mindre Steder maatte Husmoderen tit selv tage et Tag med i Marken i Høsttiden. Men saadan en Bondekone kunde ogsaa vende sig. Hun kunde være med at binde Neg op til Kl. 10 om Formiddagen; saa tog hun et Bygneg paa Nakken, gik hjem og tærskede Kærnerne af, rensede dem med et Sold, malede dem til Gryn paa en Haandkværn, kom Grynene i et Drøvtrug, *Drøvttrow*, som hun rystede, til Skaller og Avner kom ovenpaa, hvorpaa hun skummede dem af med en flad Ske. Med en *Tems*, Timse, sigtede hun Melet fra, kom Grynene i Gryden, og naar Høstfolkene kom hjem til Middag Kl. 12, stod den friske Byggrød dampende og duftende paa Bordet.

Under Høstarbejdet havde man mange Løjer for og mange vedtagne Regler; hvis Høstkarlen huggede en *Hors-tidsel* (en Tidsel med store Hoveder og røde Blomster) af, og Pigen, der tog op efter ham, opdagede Tidselen, skulde han give en *Pillekok* (en Smaakage) for hvert Hoved paa Tidselen. Men huggede han den af, uden at hun opdagede det, og hun bandt den i Neget, skulde hun give ham en *Pillekok* for hvert Hoved paa Tidselen.

Traf det at blive Regn, kom Høstfolkene hjem at *gøre Baand*, lave Baand af Langhalm til at binde Kærvene med, for alt Kornet blev først bundet i *Neg*, og derefter blev der bundet to eller tre *Neg* i hver *Kærv*, naar det skulde indkøres. — Var det ustadigt Vejr i længere Tid, kunde man ogsaa give sig i *Kast* med *Hørren*. — Naar den sidste Stump Korn skulde høstes, stillede Drengene sig op ved den Ende, der var længst fra Høstfolkene og passede paa, for saa »*kom Haren*«.

Pigerne vilde nødig binde det sidste *Kornneg*, for den, der gjorde det, vilde »ingen Kæreste faa det Aar«. Man sagde ogsaa, at den, der bandt det sidste *Neg*, »fik den gamle Mand«. Hvis man fik en Dreng narret til at binde sidste *Neg*, drillede man ham med, at han »skulde giftes med den gamle Kvinde«. Det sidste *Neg* kaldes *e Hundneg*; det bliver pyntet paa Ophøstningsdagen, og siden køres det hjem med det øvrige Korn.

Naar der var *ophøstet*, d. v. s. mejet færdig, kom Høstfolkene hjem og *strøg for Kaalen*. Alle stillede sig op i *e Kalgaard* (Urtehaven), gav sig til at stryge Leen og gjorde Miner til at meje Kaalen, og saa maatte Konen i Huset passe paa at være rede med Tvebakker og Brændevinsbottelen, eller med en rød Snaps. Ellers slog de Kaalene af. Naar Husmoderen vidste, at Høstfolkene snart havde ophøstet, havde hun gerne en til at holde Udkig efter, hvornaar Høstfolkene kom. — Samme Dags Aften fik vi gerne Kaffe og Æbleskiver og anden god Mad. Det var *Ophøstensgilde*; tit blev der da ogsaa leget og danset.

I *Skikkene* med *Hundeneg* og med at stryge for Kaalen regnede man ikke med Tadderer, Boghveden; den

var ellers gerne den sidste Afgrøde, der blev høstet; den blev ikke bundet, men sat op i *Styger*; man stillede en *Styge* (en Kegle) op og tog en *Klat*, en *Tot*, af Boghveden og vandt den om Toppene for at værne Kærnen mod Solen. Naar Boghveden blev slaaet, var Kærnen tit halvvejs grøn, og saa skulde *Stygerne* staa, til alle *Kærner* var mørke.

Det sidste *Læs Kærvekorn*, der blev kørt i Hus eller sat i *Stak (Hæs)*, kaldtes *e Foklas*; det var et lille *Læs*, som

Et Foklæs i 1925.

man holdt tilbage paa Marken for at gøre særlig Stads ved Hjemkørslen af det. En af Kærvene blev pyntet med hvide Klæder; det kunde baade være Mandfolke- og Kvindeklæder, men mest det sidste. Pigerne havde travlt med at gøre hende saa fiks og saa morsom som muligt og pryde hende med Grønt og Blomster; det kaldtes *e Fuk* eller *e Fok*; somme Tider kaldte man ogsaa alle Kærvene paa sidste *Læs* for *e Fucker*: »No kømme vi mæ e Fucker«. Ogsaa Hestene, der trak Foklæsset, blev pyntede med Blomster. Saa tog alle Høstfolkene Plads paa Læsset omkring Fokken, og under Spøg og Løjer kørte Læsset hjem. De kørende raabte: »Fok,

Fok, Hurra«, saa det gjaldede over Marken og gennem Byen. I hele den Tid *e Fokker* kom ind, hørtes der lystig Raaben fra alle Kanter, fra Gaard til Gaard og fra By til By. Det brugtes ogsaa at køre rundt til Naboer og Venner med *e Fok*, og det gav Spise og Drikke i Overflod. — Den Aften havde vi *Fokgilde* hjemme i Gaarden. Hver Mand og Høstpigerne med fik deres Tvebak og Snaps, og somme Tider gav det mange Punser. — Mange Gange kunde der jo være Fokgilde i flere Gaarde paa samme Aften. Saa drev Høstfolkene fra den ene Gaard Løjer med dem i Nabogaarden; i et ubevogtet Øjeblik listede de derind og stjal Kaffe kedlen eller spiste alle Æbleskiverne, »aa saa bløw dæ Sloniæ« (Slaaned d. e. Slagsmaal for Løjer, Halløj).

Naar Vintersæden, Rug og Hvede, var saaet, og naar der saa var *bygt* (vasket) efter Høsten, saadan en 14 Dage eller lidt længer, efter at den var endt, fik vi *e Høstgrød* eller *e Skjulgrø* eller *e Skywgrø* (Skørdgrød). Der var de alle med, som havde hjulpet i Høsten, og Naboernes Folk blev gerne indbudt; vi sad da i *e Dønsk* (Dagligstuen) og fik Nadver; det var Risgrød med Most til, Kalve- eller Lamme- steg og Æbleskiver med dygtig Sukker paa og Snapse, Øl eller Most til, lige som de helst vilde have. Lidt senere blev Kaffen kogt, og den fik vi igen Æbleskiver og Tvebakker til. Siden gik det løs med Kaffe punser, og mange Gange sang og drak vi, til Klokken var 3—4 om Morgenen. Blev de kede af Sang og Drik, satte de Borde og Stole til Side og fik en Dans, som de selv sang til. »Holmens faste Stok« var god at danse *Hamborger* efter. »Brødre, hvorfor flyde«, »I vor Barndom« og snart alt, hvad de kunde synge, kunde de ogsaa danse efter, — naar de bare havde faaet Punser nok. Naar Husmoderen ved Høstgilderne satte Punsjen paa Bordet, sang de Gamle gerne følgende Vers, der i denne Form sandsynligvis hidrører fra Krigstiden:

Du skal ha mange Tak
for de Punser, du os skænker,
og det tyske Pak
skal ej mer dit Hønshus krænke.

Under Lystigheden var det snart hele Viser, de sang,
snart enkelte Vers som dette:

Aa, hør lille Mor, kom Smør i e Grøe,
dæ komme saa maanne Soldaatere,
di ærre (æder) vort Flæsk og drikker vort Øl
og vil vor Dætter forføe (forføre).

En yndet Vise var den om

Skræderen.

En Pibe Tobak det fryder en Mand
i disse Land og Stæder,
man drikker hellere Vin end Vand, —
saa gik det med vor Skræder:

Han drak saa længe rundten om,
som han kunde se en Flue;
men da han ud af Kroen kom,
saa faldt han i en Grue.

Med Næsen i Jord, med Enden i Vejr
han blev jo ret saa grimet [snavset i Ansigtet];
men da man fik hans Bag at se,
man havde nær besvimet.

De kjørt ham Vejen saa lystig af Sted,
saa det lille bitte Hjul det snurrede;
men da de kom for Skrædderens Dør,
hans Kone stod og knurrede:

»Jeg ment, du var i Amsterdam
og lære ny Modeller,
saa har du været blandt Svin i Nat,
som andre mig fortæller.«

»Aa, hør min lille bitte søde Kon,
du har ej behov at bande!« —
Saa tog han op sit Persejærn
og slog hende for hendes Pande.

Naar de fremmede saa gik hjem efter Høstgildet, skulde
Gaardens unge Piger og Karle gerne med, og saa drev de
tit Spilopper et og andet Sted. Engang tog de saaledes en
Mergelkarre hos Smeden og trak den i fuld Galop ned for

e *Fostermors* (Jordemoderens) Dør, og *lav* de hørte hende henne ved Vinduet, saa slog de en *Kaggel* (Latter) og løb.

Var der andre Steder, de havde Høstgrød og ikke endnu var i Senge; tog de Sengeklæderne og bar dem bort, somme Tider op paa Rygningen af et Hus, — eller de *krittede e Mogbar* (trillede Hjulbøren) bort, saa Ejerne ikke kunde finde den om Morgenen. Og mange andre dumme Kunster drev de, — hvad de nu kunde finde paa. Særlig gik det ud over Byens Politi, den saakaldte *Prakkerfoue* (Prakkerfoged).

Efter Høstgildet begyndte *Harrestarbejdet* (Efteraarsarbejdet) med Stubpløjningen; det var et Arbejde, Bonden for det meste selv udførte; thi Karlene kom nu ind i Laden at tærsk. — Det var behageligt at staa i Loen om Vinteren og svinge Plejlen, naar det var daarligt Vejr. Karlene vidste, hvor meget de skulde tærsk om Dagen. Dagværket var for hver Mand 2 Traver Vaarkorn (Byg eller Havre) eller 1^{1/2} Trave Vintersæd. Naar det var tærsket, var Dagværket endt; vilde en Karl tærsk mere, kunde han faa Betaling derfor; de fleste Bønder var villige til at give 8 Skilling for Tærskningen af hver Trave. Rensningen af Kornet skete med Kasteskovl og Sold. Naar der var en *Kastning* paa 8—10 Tdr. aftærsket, begyndte han sædvanlig selv tidlig om Morgenen ved Lys at kaste for at blive færdig den Dag. Ogsaa Tjenestepigerne maatte ofte være i Loen og hjælpe til ved Rensningen; navnlig hang de i med Kornsoldet.

Naar den 21de September var naaet, gav det en Forandring i Pigernes Arbejde, saa fik de, som det kaldtes, »e *Knife o*« (de fik Klaptræerne paa); d. v. s. de kom ind at spinde, saa snart de daglige Sysler var endte. Naar Malkepigen blev færdig med Malkningen, før det blev Dag, kom hun ind at spinde, til det blev lyst. Og om Aftenen maatte Pigerne karte Uld og spinde og vinde Garn, til Klokken var ti, med Undtagelse af Lørdag og Søndag Aften; men paa disse Aftener arbejdede Pigerne for sig selv, idet de spandt deres egen Uld og Hør fra deres egne Faar og deres eget Hørstykke. En ordentlig Pige sørgede jo for at faa Linden og Dækketøj og Sengeklæder lavet saa vel som Gangklæder, saa hun havde noget at sætte Bo med.

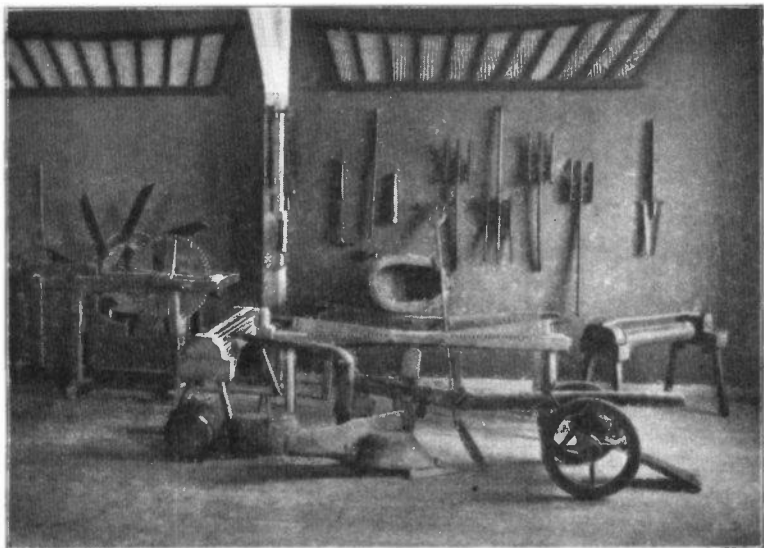
Naar der ikke var udendørs Arbejde, var Husbonden om Vinteren tit i Huggehuset, og hvis han var dygtig, kunde han lave det meste af sine Redskaber selv.

De lange Vinteraftener samledes hele Husstanden i Dagligstuen. Husmoderen og hendes Piger sad ved Spinderokkene, og Karlene kunde være optaget af at lave Riskoste til Lo og Stald eller af at sno Reb til at bruge ved Tækningen af Husene, eller de kunde sidde med noget Snittearbejde. Alt gik med Morskab; men der var alligevel en slem Forskel paa Arbejdet for Karlene og for Pigerne. Karlene var ikke under Tvang om Aftenen; de kunde holde op, naar de vilde. Men Pigerne skulde sidde til den bestemte Tid, og det hændte af og til, at en Pige blev søvnig, og hendes Spinderok begyndte at »lamme«; naar Karlene var til Stede, vilde der da snart blive raabt »hop, hop«, og den stakkels Pige maatte se at faa Hjulet i den rette Takt igen. Det skete ogsaa, at Husmoderen blev søvnig, og ikke hørte, at Klokken slog 10; men saa skubbede Pigerne til deres Spinderok eller til Stolene, og saa vaagnede Mutter, og der blev kommanderet: »sæt ud!« Dermed var den Dags Arbejde til Ende, og saaledes gik det til den sidste Onsdag før Palmesøndag, og der var Glæde, naar *e Knive* faldt.

Hvert Boel fik hver Vinter *udvist* Træ af Overførsteren, mod Betaling af 1 Rigsdaler kurant. Naar det blev haardt Frostvejr, kørte vi Brænde fra Skoven. Saa begyndte vi at stive (*styww*, afhugge) Hegnene, og hvor Hegnene blev hugget, blev der diget frisk Jord op om Stubbene, og alle Stubbe paa Digets Sider blev opryddede, saa Siderne var rene og fri. Der var ikke lidt Arbejde med at *styv*e Hegnene og faa *Styvningen* hjemkørt. — For en 60—70 Aar siden var Hegnene bedre holdt, end de er nu; man kunde bedre pløje og harve ind til dem, uden at der var Fare for at køre Avlsredskaberne itu. — Saa skulde vi have dette Brændsel hugget og gjort i Stand — med Økse og Sav —, og dermed blev man saa nogenlunde færdig, til *Vaaren* (Foraarsarbejdet i Marken) begyndte.

REDSKABER OG HUSDYR.

Vore Markredskaber var efter gammel Skik. Ploven var jo en forældet, klodset Hjulplov. Det var helst en krumvokset Egegren, der blev dannet til *Handved*, til at holde Ploven ved; derigennem var der stemmet et langagtigt Hul, hvorigennem *Bømen* gik, og som var forsynet med 2 Kiler,

Gamle Redskaber (Sønderborg Slot).

en for oven og en underneden, saa at *Bømen* kunde kiles op og ned. *Bømen* var et temmelig langt Stykke, for det meste af *Asketræ*, bagtil firkantet og fortil rundt; bagtil var stemmet et langagtigt Hul til *Sulen* og lidt længere fremad et mere ligesidet Hul til *Langjærnet*; saa var der boret Huller i det runde Stykke af *Bømen* til at sætte *Dybstikken* i, det var en Jernbolt, der brugtes til at holde Ploven fast ved *Forploven*. Paa *Sulen* var *e Muldfjel* fastheftet saaledes at den kunde hæves og sænkes; den holdtes i en vis Afstand fra *e Handved* med en Jærnvinkel for at give en Fure.

Forploven havde 2 Hjul, hvoraf det *frohånd*, det højre, var nogle Tommer højere end *e nærhand*, det venstre. *E Skru* kaldtes den Del, som sad imellem Hjulene, og hvorpaa Bømen hvilede med Forenden. Skruen og Bagploven holdtes sammen med *e Skruelænk* (Skruelænken) og *e Dybstik*. *Trækket*, hvori Ploven blev draget, var et bredere Stykke Træ med 5 Huller ved Siden af hinanden, for at man kunde stille Ploven af til Siderne. — De helt gamle Plove var der ingen Jærnplade paa og kun et lille *Plovshoved*, som blev gjort fast ved *Sulen*; det var *Skjær*, og saa var der et *Langjærn*; senere kom der rigtigt *Skjær* og en Jern-Plovsplade. I Aarene 1850 til 60 begyndte Svingploven at fortrænge den gamle Hjulplov; men det var da ogsaa mest med Træ-Haandved og -Bøm; senere fik vi alle Jærnplove; nu bruges igen for en stor Del Hjulplove; men alt er nu Fabriksarbejde, og de arbejder godt.

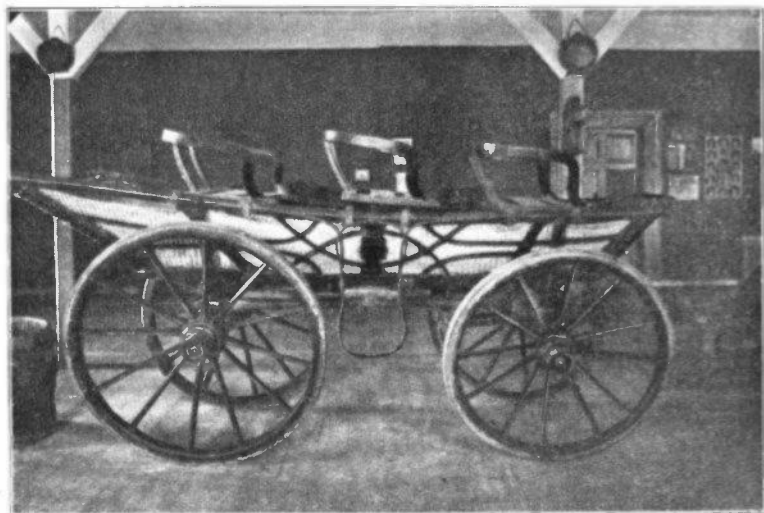
Harven var helt af Træ. Tænderne var lige. Og da Harven ikke var ret svær, blev Jorden kun maadelig bearbejdet. En saadan Harve med Trætænder kunde Bønderne selv lave.

Paa en almindelig Bondegaard var der en 4—5 Vogne. Der var en Stadsvogn, som kaldtes *Kjørevognen*; den var med Kurvefadding. *Haverne* var et Par Tremmestykker, som holdt Kurven; der var et ualmindelig højt *Bagsmæk* og tre Bøjleagstole; senere brugtes lukkede Stole, der kaldtes Tafelstole. — Desuden havde man en *Kassevogn*, som mest blev brugt til at køre Korn til Staden og til Mølle; til den Vogn havde man for en 40—50 Aar siden ogsaa gerne et Par Agestole. — Fremdeles var der i Gaarden et Par Møgvogne, der blev brugt til al Markkørsel; de kunde forlænges og bruges til Høstvogne og til Skovkørsel. Endelig var der ogsaa *Mer-gelkaare* paa to Hjul til at flytte Jord med.

Siden 1864 er vore Vogne undergaaet en stor Forandring; der blev efter Overgangen til Als af de danske Officerer efterladt en Del smaa Fjedervogne, de saakaldte *sjællandske Vogne*, som nok for det meste blev »reddede«, tagne i Brug, uden at de nogensinde blev betalt. Lidt senere kom der en lille Fjedervogn, som gik under Navn af *Flensborgvogn*; men midt i 60erne og op til 70 tog det rigtig fat med at

lave Fjedervogne; der var en stor Del tostoledede; saa kom der Faetoner og den sjællandske Fjederkassevogn, og siden den Tid er der anskaffet Gigger, Jumber, og enkelte har ogsaa haft lukket Vogn, dog mest paa de større Gaarde.

Vore *Seletøjer* i Sønderherred var med *Brystblad*, *Bringetøj*, og bestod af *e Sellpude* med *Buggjord*, *Brystblad* og *Halsrem*. Der brugtes *Halskobbel*; det var en stærk Læderrem med et Stykke Kæde, og i Enden var der en stor Ring,

En Kjørevogn fra Kejnæs (Sønderborg Slot).

der kunde gaa over Enden af Vognstjærten; senere fik vi *Brystkobbel*, som var bedre. Man havde i Almindelighed *Kjøretøj* (Stadstøj) til Hestene, *Dagligtøj* og *Plovtøj*. Stadstøjet brugtes ved Bryllup og Ligfærd, men ellers ikke. Plovtøjet var en Del lettere og med lange Hammelreb.

Det daglige Seletøj og Plovtøjet lavede Bønderne tit selv, og det var i Nørherred *Stavtøj*. Ogsaa Hammelrebene til Stavtøjet lavede Bønderne. Naar de om Efteraaret skar Humlen af, skar de Rankerne over i saa lange Stykker, at de kunde sno dem sammen til Hammelreb.

Der fandtes ogsaa de fleste Steder *Ridesaddel*, da der blev redet meget.

Af vore Markarbejdsredskaber vare mange hjemmelavede; man havde *Møggrebe* af Træ og *Skovle* af Træ, dog undertiden med Jernbeslag foran. *Spaderne* vare hjemmesmedede og ofte meget tunge, og da vi fik Jern-Møggrebe, var disse ogsaa tunge og ofte meget klodsede. Senere da de amerikanske Redskaber kom, blev Arbejdet meget lettere. Men ældre Folk kunde ikke rigtig faa i Hovedet, at disse lette og meget tynde Redskaber kunde holde; de ansaa dem mere som Legetøj for Børn. Smedene gav sig ligeledes til at lave *Møggrebe* og *Forker* af Staal, og de blev ogsaa bedre i Tidens Løb.

Leerne var oprindelig for en stor Del hjemmesmedede og tunge; senere fik vi Fabriksleer, der var lettere.

Leskafterne var alle hjemmelavede; det ansaas i mine unge Dage, siger Hans Thomsen, næsten for en Skam, naar en Karl ikke kunde lave sit eget Leskaft; ligeledes blev der lavet en hel Del *River* og andre Træredskaber. *Plejlen* bestod af *Handvol*, *Plejlskappe* og *Slagel*; Plejlskappen lavedes tit af Orneskind og Aaleskind. Slaglen var næsten altid hjemmelavet, Kappen blev tit købt hos Sadelmageren. *Handvollen*, som gerne skulde være rund og glat, blev mest lavet af Snedkerdrengene, som derved fik sig en lille Ekstrafortjeneste. *Loriven* var lidt anderledes lavet end almindelige *River*. Rivetænderne sad næppe saa tæt og tilmed lige ned; dermed kunde man bedre faa Afrivningen skilt fra Kornet. Saa var der *Vende- og Rystegaflen*; det var en Slags togrenet Fork helst af Hassel, som blev bagt i Ovnen og bøjet til Rette. Mens Ilden brændte i Bagerovnen, blev *Stokken* eller hvad Træsager der skulde bages, lagt ind, indtil Barken begyndte at brænde; saa var den Træting saa gennemvarm, at den med Lethed lod sig bøje og danne; saaledes blev *Riveskafter*, *Forkestager* og meget andet Trætøj dannet.

Tøjrene til Kreaturerne lavedes af Hamp, som Bønderne selv avlede. De kunde dog ogsaa sno Tøjr af Hør.

Hesten blev brugt til alt Trækarbejde, til Kørsel og Markarbejde; men da vore Heste i gammel Tid ikke vare saa kraftige og saa godt fodrede som nu til Dags, kunde de heller ikke gøre saa svært et Arbejde, som vi nu fordrer. Alle Steder maatte der 4 Heste for Ploven. Der var ligesom nu 2

forskellige Raser af Heste. Den Nørreherred-Hest var større og mere »udlagt« end den Sønderherreds. Dette havde sin Grund i, at Hesteavlere i Sønderherred kunde faa deres Følhopper frit bedækkede i Augustenborg af Hertugens Stuteri-Hingste. Hertugen og hans engelske Staldmester bestemte, hvilken Hingst der skulde dække, og Ejeren af Hoppen maatte forpligte sig til at tilbyde Hertugen Føllet, hvis det skulde sælges.

Men da Stuteriet mest var beregnet paa at faa lette Ride- og Køreheste, udartede vore Heste i den Retning, saa de blev mindre og ikke fik den kraftige Legemsbygning, som den Nørreherreds Hest. Nu er der imidlertid ikke længer nogen synderlig Forskel.

Vore *Køer* var smaa og daarligt fordrede; men de har i de sidste 60—70 Aar undergaaet store Forbedringer, navnlig siden Mejeriet blev drevet i Fællesskab; da begyndte det at blive almindeligt, at Køerne blev bedre fodrede; Rodfrugt-avlen kom i en anden Gænge, og den ene Mejeri-Interessant vilde ikke gerne staa tilbage for den anden, saa vi kan vel nok sige, at den gode alsiske Ko staa paa Højde med Køerne i det gamle Danmark. — Naturligvis havde man i gammel Tid mange Skikke med Køerne, som bundede i Folketroen. Naar Køerne om Efteraaret kom ind for sidste Gang inden Vinterens Ophold i Stalden, skulde de gaa over en Hestesko; ellers blev de ikke »gode i Stalden«; »Smaatøj kunde gaa ved dem.« — Naar Køerne i den Tid af Aaret, de stod paa Stald, skulde vandes, blev de gerne jaget ud til en Dam eller et Vandingssted nær ved Gaarden.

Faarenes Tal er bleven meget stærkt formindsket. Den væsentlige Grund er den, at der efterhaanden ikke blev brugt saa megen Uld. Ulden blev billig, og af den Grund kunde vi købe Tøj til meget billige Priser. Saa blev det afskaffet med, at Tjenestefolkene havde et Faar, og efterhaanden gik vore Faarebesætninger ned til 0.

I gamle Dage holdtes der nærmest kun *Svin* til Gaardens Forbrug af Flæsk og Skinke.

Lige før Krigen udbrød i 1914 var der meget store *Svinebesætninger* her paa Als, det var ikke saa sjældent, at en Bonde havde 60—70—80 ja 100 Svin og maaske derover;

men i en Fart svandt alle vore Svin bort. Under Krigen gik Svineavlen ned til 0; nu er den atter i god Gang.

I mange Aar var *Høseholdet* kun lille; man holdt kun de Høns, der var nødvendige for at der i Husholdningen kunde have *Æg*, og der var ikke noget, der talte til Fordel for større Høsehold. *Ægpriserne* var smaa, og da Hønsene gik hvor de vilde, gjorde de ofte *Fortræd* i Haven. Der var vel en enkelt Husmand, som havde nogle Høns, dog aldrig store Hold, og det er meget tvivlsomt, om der blev holdt tilbørligt Regnskab. Efter at der er bleven *Ægudførsel*, er der nok nogle større Høsehold, men almindeligt er det endnu ikke.

Duer holdtes mest for Fornøjelse for Drengene.

Der var i hver Gaard en *Lænkehund* og mange Steder desuden en lille løsgaaende Hund. Hvor Manden drev Jagt, var Hunden for det meste en Høsehund, og den lille Hund var tit en Rottehund. Det var delvis for Tyve og slige Skarnsfolk, at Hundene holdtes. *Katten* blev holdt for at holde Huset rent for Rotter og Mus, og den havde de fleste Steder sit Kvarter i Kostalden; der fik den i sit Fad nymalket Mælk af Pigen, naar hun malkede, og det var en gammel Talemaade, at hvis Pigen vilde have *Solskin* paa sin Bryllupsdag, maatte hun være god ved Katten. En Kat skulde være tam, ellers tog den ingen Mus.

Det blev altid regnet et Tyende til Fortjeneste, om han var god imod Husdyrene; var han eller hun ikke det, vilde de komme til at leve i Ufred naar de blev gifte, hed det.

BYGNINGER, BOHAVE OG KAALGAARD.

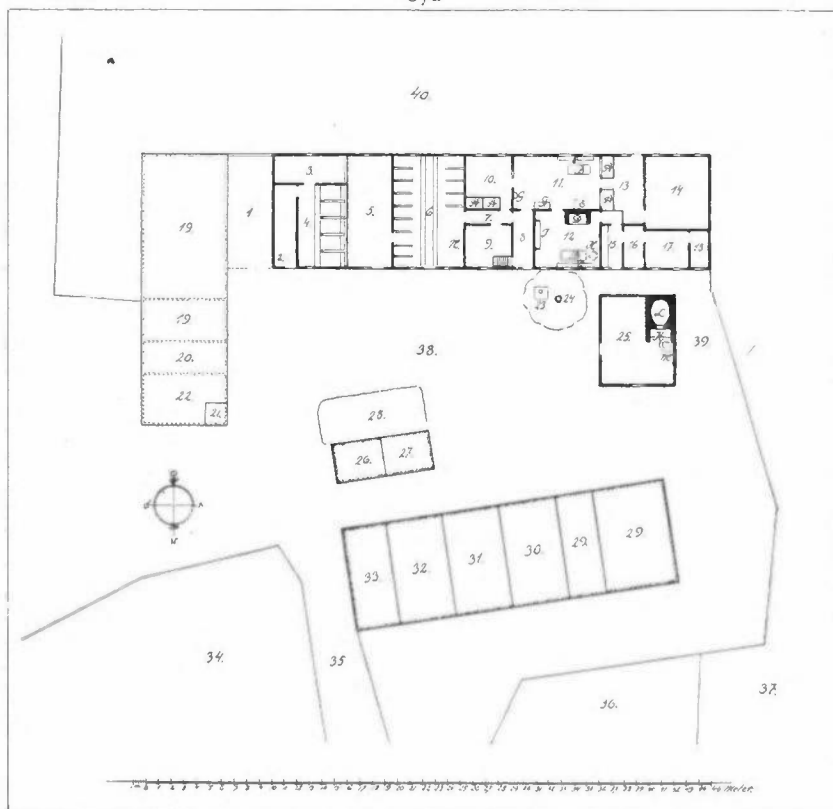
For at give en Forestilling om en alsisk *Bondegaards Indretning* fortæller Kirsten Eriksen om hendes Bedsteforældres Hjem; som *det* var de fleste Gaarde indrettet:

Min Mormors og min »Oldefars« Hjem var en Udflyttergaard fra Almsted i Notmark Sogn; endnu hører til Gaarden en Eng (*Maj*) i Almsted By og et Stykke Agerland, der kaldes Husstedet (*e Hosstei*), hvor Huset i ældgammel Tid

Gaard med Hjælm (Stevning).

Syd

Nord

- 1) Lue (Lo). 2) Seletøj. 3) Føllade. 4) Heststold (Hestestald). 5) Fuagol (Fodergulv). 6) Kostold (Kostald). 7) Gang. 8) Framgol (Framgulv). 9) Kalkamme (Karlekammer). 10) Lildønsk (Lilledørns). 11) Dawledønsk (Dagligdørns-Dagligstue). 12) Køkken. 13) Tøikamme. 14) Kjølle (Kammer til Kister, Skabe m. m.). 15) Tuekamme (Vaskerum, ogsaa kaldet Rind). 16) Spisekamme. 17) Mælkekamme. 18) Saltkamme 19) Kornlader. 20) Vunskjul (Vognport). 21) Høns. 22) Bræthus (Hjælm). 23) Kæel (Brønd). 24) Lindetræ. 25) Baghus (Bagehus). 26) Svinlai (Svinesti). 27) Foyalai (Faaresti). 28) Mødding. 29) Ophold (Aftægtsbeboelse). 30) Vunskjul (Vognport). 31) Trelai (Brændsel). 32) Høns. 33) Hoglai (Huggehus). 34) Affelgaa (Æblegaard) og Skov. 35) Gjyw (Indkørsel). 36) Frugttræer. 37) Humlehave. 38) Gaardsplads. 39) Brændehave. 40) Kalgaa (Køkkenhave) og Have. A) Alkovesenge. B) Borde. C) Bænke. D) Ildsted (Skorsten). E) Bilæggerovn. F) Skab. G) Uhr. H) Husbondens Sæde. I) Farek (Fadrække). K) Ildsted. L) Bagerovn. M) Bryggerkedel. N) Spøltønde.

Grundplan af Hagelbjergmosegaard. (Udflyttet fra Almsted).

Hjælm set indefra (Stevning).

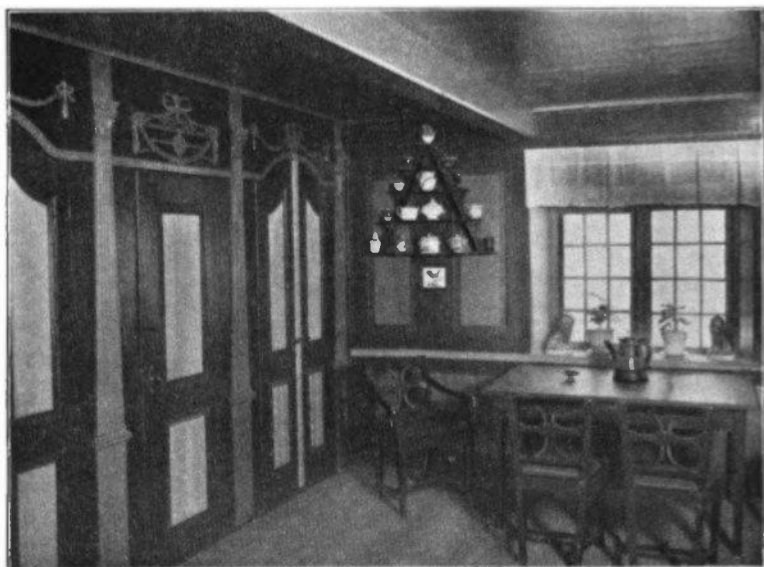
har ligget indknebet bag en anden gammel Gaard; min mødrene Slægts Gaard blev altsaa udflyttet og kaldes nu Hagelbjergmose (*Hålbjerremues*), fordi den ligger tæt ved en Mose af det Navn; denne Beliggenhed blev vist valgt for nemt *at faa Vand*. Det var i de Tider ikke altid, man havde det bekvemt med Vand; saaledes har min Mor fortalt, at da hun kom til Almsted, havde de de tre første Aar slet ingen *Kæel* (Brønd), men hentede alt deres Vand temmelig langt fra Bolet (*e Buel*) i et *Hølk*, en Kilde under en stor *Æsk*, hvor de kunde tage Vandet med Haanden.

Naar vi skulde til min »Oldefars« Boel drejede vi af til højre fra Vejen til Asserballeskov og kom ned imod Gaardens Bygninger. Til venstre laa da en gammel *Hjælm* (et Bindingsværkshus beklædt med Brædder), der laa med den ene Ende i Sønder. Saadan en Hjælm ses endnu enkelte Steder. I den østligste Gaard i Stevning er der saaledes en Hjælm, en høj Kornlade med Vægge af Træ. Det har høje Egestolper, og derimellem er der sat Planker med Enderne op og ned. — Op til Hjælmen i min »Oldefars« Gaard stødte Loen (*e Lue*), dernæst kom Hestestalden (*e Heststold*) og Fodergulvet (*e Fuagol*); i Kostalden (*e Kostold*) stod Køerne ved den ene Side med Luger for Hovederne ud til Fodergulvet, hvor baade Hestene og Køerne blev fodret fra. Og saa stod der Ungkræ ved den anden Side; men den Rad var ikke saa lang, for der gik en Dør ind til en Gang, der førte hen til Framgulvet (*e Frangol*), d. e. Forstuen, og Nord for Gangen var Karlekammeret (*e Kalkamme*).

Ind i Forstuen, der var temmelig stor, kom man ude fra Gaardspladsen nordfra; for Enden var der to Døre, hvoraf den venstre førte ind til *e Lildønsk*, hvor der ved den inderste Væg var to »indelukte Sengesteder« (Alkover), og ud til Sønder to Vinduer, hvor de kunde se over til et stort »Bjerg«, de kaldte *Hålbjerre*.

Den anden Dør fra Forstuen førte ind til Dagligstuen (*e Dawledønsk*). Ved Siden af Døren var der ved Indervæggen et Skab, hvor de havde de Kopper og Kummer staaende, som de brugte til daglig; saa kom Døren ud ad Køkkenet,

derpaa Kakkellovnen, og ved Siden af den sad der en Jærnplade i Væggen med et »Skoflaat« (en Skuffe) under, der altid var varmt fra Skorstenen i Køkkenet; paa den vestre Væg var der igen to indelukkede Senge med en Dør imellem; ud til Sønders var der tre Vinduer, to dobbelte og et enkelt; langs dem stod en Bænk og et smalt Bord, *Disk*, som de kunde trække ud ved begge Ender. I den østre Væg var der

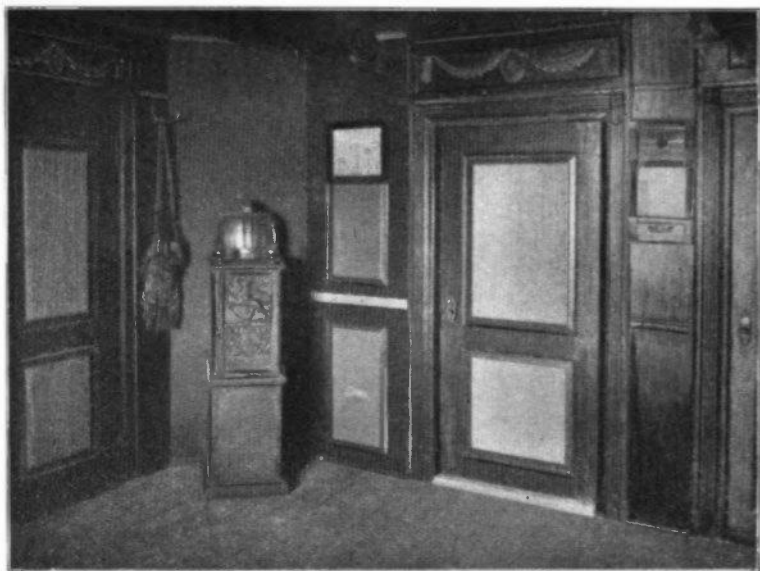
En Dansk I (fra Skovby, nu paa Sønderborg Slot).

oppe ved Loftet et Vindu, der var omtrent en Alen i Firkant; ved Siden af det gik der en Dør ind til e Lildønsk, og ved den anden Side af Døren stod en Bornholmer. I e Dawledønsk sov Pigen og nogle af Børnene og i e Lildønsk sov Husbond og Madmoder og de mindste Børn.

De to andre Kammere eller Stuer mod Syd var fulde af Kister, Skrin og Skabe.

Alsingerne har altid øvet megen Husflid og har næsten samlet alt for meget sammen ud over det nødvendige. Uldent og Linned gemtes i disse Stuer; der var Jærnstænger for Vinduerne for at hindre Indbrud, og en Dør førte ud til Haven.

hvor Tøjet om Sommeren kunde føres ud for at *brues* (soles). Naar nogen i Huset døde, stod Liget mellem alle Herlighederne i den største af disse *Kjøllere* (Tøjkamre). *Køkkenet* var temmelig mørkt af den store Lind i Gaarden, der skyggede for Lyset; der stod en Bænk langs med Vinduerne og en *Disk* der forved, og der blev altid spist i Køkkenet, naar det ikke var for koldt. Oldefar sad for Enden af *e Disk*, og

En Dønsk II (Skovby).

ved hans venstre Side var der en Hylde i Hjørnet, hvor *Brændevinsbuttelen* og Ølkruset stod, saa han nemt kunde tage det. Jeg tror nok, at de levede ikke paa smal Kost; det staar altid for mig, at jeg tit saa et godt Fad Flæsk paa Disken.

Skorstenen paa Indervæggen var helt af Sten, og der var Aabning i den, hvor de fyrede, og hvor de hængte Gryder og Kedler i *Kelhage* (Keddelhager), som de kunde hæve og sænke, efter som det passede. Flæsket røgede de i Skorstenen. Mellem Skorstenen og et Skab var der fastgjort nogle Brædder, hvor de lagde Brændselet. Langs den østre Væg

stod der et *Farek* (Fadrække), der var fuldt af gamle *Tellere* (Tallerkener) og Fade, som for det meste ikke blev brugt, men sad der *te Staat* (til Stads), og ved Siden af stod en *Brødskære* og en *Messing Møse* (Morter), og der hang fremdeles en Skummeske af Messing paa *e Tellerek* (d. s. s. Farek). Fra Køkkenet gik en Dør ud ad *e Tuekamme* (Vaskerummet), hvor der var tre Hylder til at lægge de

En Dønsk III (Skovby).

rene *Tellere* og andet, der var afvasket. En Dør førte ind til *Spisekammeret*, og derfra til *Mælkekammeret*, hvor Mælken sattes paa Hylder for at sætte Fløde; til højre inden for Døren stod en Bøtte til at *flyde* (skumme) i. — Om Vinteren stod Mælken i Dagligstuen i det Skab, jeg nævnte; — somme Steder stod den under Loftet paa Hylder, der var slaaet fast paa Bjælkerne; det var navnlig om Vinteren, og da stod Flødetønden ind mod Kakkellovnen for at Fløden kunde syrne. — Bag *Mælkekammeret*, skilt derfra ved en Tremmedør, var *Saltkammeret* med Flæskesiderne i Lage, her gemte de ogsaa deres Æg.

I *e Baghus* (Bagehuset) blev der bagt, *bygt* (vasket), *hiet* (brygget), *braat* (brudt Hør), ja min Moder har ogsaa fortalt om, at de lavede Brændevin der.

I Almindelighed var Husene paa Als ret lange, samt forholdsvis rummelige; Stuehuset var gerne sammenbygget med Staldbygningen; hele Gaarden dannede kun enkelte Steder en Firkant; der var da en Port eller et Led til Ind- og Udkørsel. Alle Husene var straatækkede, og Ladebygningerne havde jævnlig Lervægge. I Dagligstuen var sædvanlig 2 Alkovesengesteder og Bilæggerovn foruden Borde og Bænke. Gulvet var i Dagligstuen ofte lagt af Teglsten; Væggene var kalkede, og Træværket i Stuen var hvidskuret. I Dagligstuen blev der spist og drukket, og i Alkoverne sov Familiens Medlemmer. Den rummeligste Stue, *e Pisel*, benyttedes ved selskabelige Lejligheder. Gulvet her var sædvanligvis lerstampet. I Forstuen og Vaskerummet var Gulvene undertiden lagte af smaa Granitsten.

Naar Gæssene hen imod Foraaret lagde Æg og begyndte at ruge, blev de sat i en Slags Bænk, Gaasebænken, der var indrettet med 3—4 Reder, hvor Gæssene laa helt fornøjeligt hver for sig. I Bænkens Laag var der for hver Gaas lavet et rundt Hul til Luft for Gæssene. Disse Bænke stilledes undertiden i Forstuen eller Køkkenet, hvor de tillige kunde bruges til Siddeplads. Kom der saa en fremmed og satte sig paa Bænken, hændte det ofte, at Gaasen stak Hovedet gennem Hullet og snappede efter ham.

Der var for Husets og Gaardens forskellige Dele mange særlige Navne: Heststold og Kostold er jo omtrent som i almindelig Dansk; *Lue* om Loen er jo ogsaa blot en forskellig Udtale; men saa har man mere særlige Ord Svinestald bliver *Svinlai*, Faaresti: *Foalai*, Huggehus *Hoglai*; Stuehuset kaldes *Indhus*; dets forskellige Rum: *Frangol*, *Dønsk*, *Pissel*, *Kjøller* o. s. v. Vognport: *Vunskjul*, Kornlo: *Kvankist* (Kornkiste); Rugloen hed altsaa *Rovkist*. Høstænget over Loen hed *Jold* (Hjald); Høstænget over Stalden hed *Hild*. Et *Stænderhus* er et Bindingsværkshus.

De alsiske Bindingsværksbygninger, hvor Vægtømmeret er malet med andre Farver end Vægtavlene, og hvor Tøm-

meret for det meste er svært, ret tæt og anbragt i pyntelige Konstruktioner, hører til Danmarks smukkeste. En frodig Have indrammer gerne de anselige Bygninger. Alsingeren lægger i Reglen ikke sin Gaard i den regelmæssige Firkant, vi kender fra Sjælland, Fyn og Østjylland. Det er ligesom han helst vil have Bolig, Stald og Lade samlet i een eneste Længe, og for at opnaa dette gør han Taget højt og Huset

Enlænget Gaard i Fjelby. Lysabild Sogn.

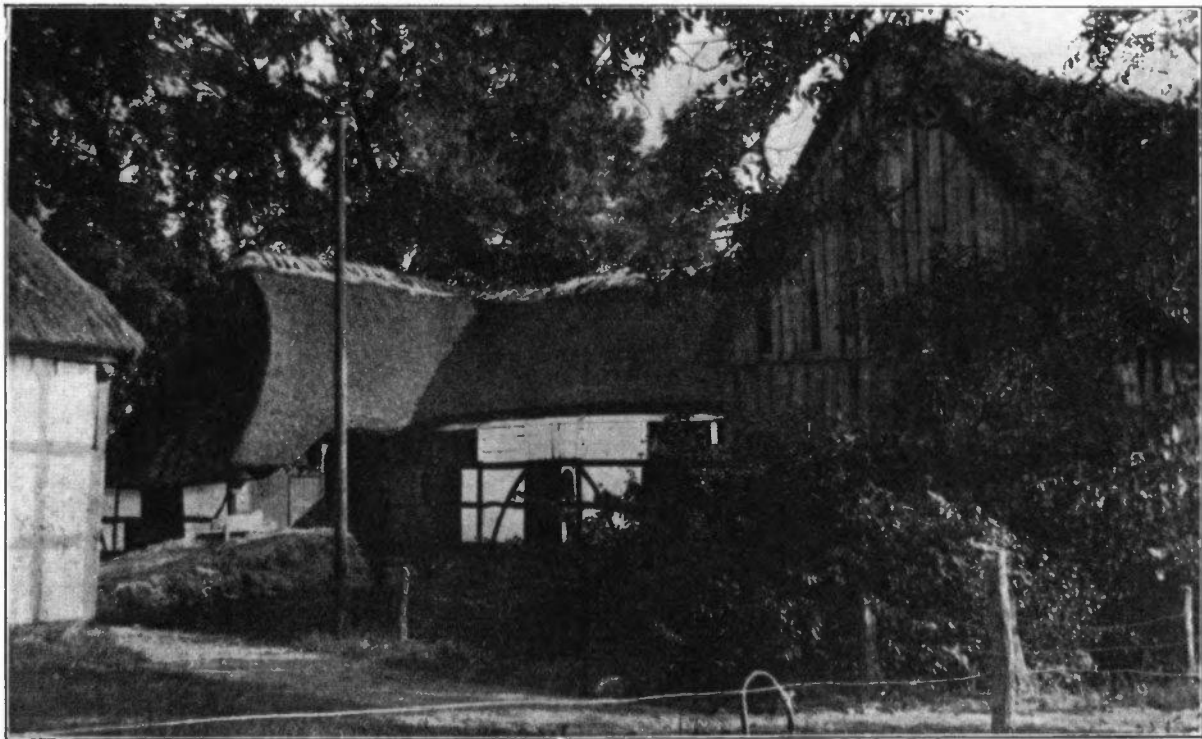
bredt. Den vældige Overdel virker tungt og mægtigt; Møningen der holdes fast med *Vaardtræer* (Kragetræer) afsluttes for Enderne med en Halmkrans (en Rygningskrans).

Bestaar Gaardens Bygning saaledes kun af een eneste Længe, ligger Indhuset (Menneskeboligen), der tit har bly-indfattede Ruder, i den ene Ende, medens Stald og Lade indtager den anden Ende, og her skaffer man sig ofte Plads ved at gøre Væggen usædvanlig høj, idet man sætter et helt Lag Bindingsværk oven paa de sædvanlige to Lag. Undertiden

nødes man af Pladshensyn til at give Længen et Knæk, saa der fremkommer en Vinkelbygning, og undertiden gives der to Knæk, saa det bliver en mere eller mindre regelmæssig trelænget Gaard. Særskilte Smaahuse som Aftægtshus og Bagehuse samt enkelte Hjælme (af Træ) bidrager til at give de overordentlig store alsiske Landsbyer et vidunderlig uregelmæssigt Præg. Een Regel overholdes dog nogenlunde her som i det øvrige Danmark, at Bygningerne lægges saa vidt muligt solret, navnlig med Stuehuset i Længderetningen Øst—Vest.

Ud til Sønders for Stuehuset havde Kirsten Eriksens Bedsteforældre *e Kalgaa* (Kaalgaarden, Køkkenhaven). Lige for Dønsk-Vinduerne gik en Sti med Buksbom ved Siden ned til et *Losthus* af Lind, og paa begge Sider af Gangen var der nogle Bede (*Bei*) med *Blomme* (Blomster), og ellers var der *Smotrø* (Suppeurter) og *Botede* (Kartofler). Der voksede ogsaa et stort *sprende Plomtræ* (spættet Blommetræ) og et Par Pæretræer. — Frugthaven laa ved den vestre Ende for Bolet, og om det hele var en temmelig høj Jordvold (*Juavol*) eller Dige, hvorpaa der var høj *Styvning*, d. e. Træer, der blev hugget engang hvert 8de—10de Aar. Lignende Haver med Frugttræer var der ved alle Gaarde og Huse; enkelte Steder var der ogsaa plantet Frugttræer paa Digerne mellem Markerne. Under eet kaldtes Haven *e Gaard*, og den bestod saa af *e Krudgaard* (Blomsterhave), *e Abildgaard* og *e Kalgaard*.

Der var en Tid, da der ved hver Gaard var *en Hommelgaa*, en Humlehave, saa der til Øllet blev brugt hjemmeavlet Humle. Der var megen Frugt her paa Als, og da der næsten ingen Pris var paa Æbler, blev der presset en Del Most. — En hel Del af Æblerne, særlig den nedfaldne Frugt, blev tørret; der blev saa et Par Aftener, før der skulde bages, skaaret Æbler til Tørring; der blev sat et Kar midt paa Gulvet, og derom tog alle Husets Folk Plads hver med sin Kniv. Æblerne blev skaaret i *Fjerdparter*; Kærnehuset blev skaaret ud, og Æblestykkerne blev kastet i Karret. Naar Brødet efter Bagningen var ude af Ovnen, blev Æblerne

Gaard i Stevning.

kastet derind, og paa den Maade fik man en Del tørret Frugt, der brugtes til Mad.

Mosten blev dels drukken, mens den var ny; dels blev den tilberedt og opbevaret til Vinteren, og naar den var god, var den en meget kærkommen Drik, som ogsaa bødes Fremmede.

DAGENS GANG OG MAALTIDER.

Om Sommeren stod vi op om Morgenen Kl. halvfem; den yngste Karl rensede bag Heste og Ungkreaturer, mens den ældste skar Hakkelse; for det meste slog de ogsaa noget Græs og trillede det ind; Hestene blev striglede og vandede, og saa blev der i ældre Tid spist Mælk-og-Grød; det var Grød, der var opvarmet i Mælk; senere i Tiden drak Folkene Kaffe og spiste Smørrebrød til.

Pigerne gik, straks de stod op, ud i Marken for at malke. Naar de kom hjem, havde Moder taget Fløden af den Mælk, der havde staaet i saadan noget som 36 Timer. Efter at Pigerne havde siet og hensat den nymalkede Mælk, fik de Morgenmad, og naar der var vasket op, skulde der hveranden Dag kærnes Smør, og i Sommerens Løb blev der lavet en Snes Oste. Det gav meget Arbejde at behandle Mælken og holde Mælkefade, Sibøtter, Kærne o. s. v. rene. Disse Bøtter var af Træ og hvidskurede, og de maatte renses grundigt for hver Gang de blev brugte; var man ikke omhyggelig med det, havde man vanskeligt ved at faa Smør. Af Kerner havde man flere Slags, baade almindelige Stampekerner, hvor Fløden bearbejdedes med Kernestav, og Svingkerner, der hang under Loftet, og hvor Fløden skvulpedes frem og tilbage. Kl. 9 blev der spist *Brød*, det var mest Smørrebrød med Ost; blev der netop kogt Flæsk til Middag, fik de gerne Duebrød (*due* = dyppe); det var temmelig tykt skaaret Brød, der et Par Minutter blev lagt ned i *e Spai* (Suppen) ved det kogende Flæsk. Duebrødet blev fisket op og lagt paa et Fad, og saa fik hver et Stykke Flæsk dertil. — En stor Del af Sommeren

var Karlene paa Tørvemosen, saa spiste de Brød derude, og dertil havde de Øl i et *Leil(e)*, et lille Øltræ af Form som en tyk Ost, og Brændevin.

Henimod Middag gik Pigerne ud i Marken for at flytte Køerne og malke anden Gang samt vande.

Kl. 12 *spistes* der *Mad*; *Byggrød* var en meget almindelig Ret. Der blev tit stegt en god Pandefuld af Flæsk, der var skaaret i Terninger, med Løg ved; vi sad da alle om Panden og dyppede Brødet og tog os et Stykke Flæsk dertil. Somme Tider var der ogsaa nogle Kartoffler i Panden. Om Søndagen brugtes ofte hakket Kaal med Flæsk og Kartoffler til; denne Ret fik vi da to Dage i Rad. Af og til fik vi Ærter og Flæsk, det kaldtes *Madning*, naar vi fik Ærter og Flæsk eller Kaal. Den første Dag fik vi *tykke Ærter*, kogt som Grød, med Fedt i et Hul i Midten til at dyppe i, og saa fik vi næste Dag *tynde Ærter* med Kartoffler, Gulerødder og Persille i, og derefter spistes tørt Brød og Flæsk med Sennep og somme Tider Rødbeder til. — Tit fik vi Boghvedegrød, og dertil spiste vi om Sommeren Tykmælk, og altid var der en god Klat Smør midt i Fadet. Naar Grøden var spist, blev der gerne paa Bordet sat et Fad med Kartoffler, som vi selv pillede, og ved Siden af blev der stillet en Pande med stegt Flæsk. En Gang om Ugen var Middagsmaden Pandekage eller Æbleskiver og Sødsuppe eller *Suram* (Syre). — Husmoderen og Husets andre Kvinder sad ikke ved Bordet undtagen Juleaften.

Om Sommeren var der efter Middagen Hviletid til halvt. Kl. halvfem spistes der Brød, *Meldonnen*; der blev da givet Smørrebrød baade med Ost og Kød; eller de spiste Flæsk til tørt Brød; til Flæsket brugtes Sennep, vi selv malede paa en lille Haandkværn og rørte ud i Kernemælk. Kl. 7 gik Pigerne ud at malke sidste Gang. Karlene havde egentlig Fyraften Kl. 7; men derefter var der dog tit et og andet at gøre med at hente Græs til Hestene eller flytte og vande dem. Midt om Vinteren, i den Tid Dagene var kortest, blev der *spist Brød*, naar Dagens Arbejde var endt; men fra Kyndelmisse, 2den Februar, spistes *Meldonnen* Kl. halvfem.

Kl. 8 fik vi *Nadver*, det var Vandgrød med Mælk; Grøden var om Aftenen nykogt, og da kunde Drengene i rigtig gamle Dage faa Lov at spise sig helt mætte; ved de øvrige Maaltider var det stundom lidt Smalhans. Saa blev Hestene *affodrede* og Køerne fik om Vinteren en Gang Halm; men det blev senere aflagt. Var der Køer, der nylig havde kælvet, blev de ogsaa malket Kl. 8 om Aftenen.

I Tidens Løb, navnlig efter 3-Aars Krigen, blev Kosten lidt bedre og mere afvekslende; da blev Kaffe mere almindelig, og der kom stundom en Slagter med fersk Kød, saa der kunde koges Suppe en Gang imellem; før i Tiden vankede den Slags jo yderst sjælden — ud over *Staarugsuppen* i Høsttiden.

I det hele taget var Kosten god, og Tjenestefolkene spiste paa Bøndergaardene sammen med Husbonden og hans Familie.

BAGNING OG BRYGNING.

De bagte altid en hel Tønde Rug (*Row*) og lidt Hvede, som de selv *timsede* (sigtede). Rugbægten (*e Rowbeit*) til Brød rørte de den meste Tid til om Formiddagen paa Dagen før Bagningen, og saa sagde de: »*Monal* (Morgen aarle) ska vi tile op.« Det var gerne, før Klokkeren var fire, at der blev gjort Ild i Ovnene. Brændet var lagt i Lave Dagen før: der blev to eller fire lige Stykker *Bagvei* (Bageved) lagt »Ende for hverandre«, og derimellem lagde de noget Halm med nogle *Stikker* (fint Brænde) og siden tyndt Bageved ovenpaa; derpaa fuldstabledes Ovnene med grovt Ved. I dette blev der tændt Ild, og saa brændte det, til Ovnene var klar og god; en halv *Stund ettere* (Time senere) kunde Ovnene rages og fejes. — I *det Lav* blev Brødet æltet to Gange igennem, og der kom *Mjel* (Mel) i, til det var tilpas at *slaa op*, og det skete ved, at vi stak Stykker af, saa hvert Brød kom til at veje 8—10 Pd., fortæller Kirsten Eriksen. De Klumper stod vi saa og klaskede ind paa Siderne af Bagetruget (*e Bagtrov*), til de

blev runde, og der ingen Sprækker var paa dem; saa *trømle* (trimlede) vi dem i Mel og lagde dem hen paa *Disken*; denne var lavet af Kar, vi vendte med Bunden i Vejret, og derpaa lagde vi en gammel Dør, vi altid brugte til det; den blev efter Bagningen gjort ren og hensat ved Siden af Ovnen til en anden Gang. Far lavede Brødene helt færdige og gav dem den rette *Fatsong* (Form); saa blev de glattede med en Vælling af Rugmel og Vand, og allersidst blev de overglattede med Kernemælk (*Kjenmjelk*). Naar Ovnen var rengjort, sattes Brød og Kager ind, og en *Ovnijæl* af Træ sattes for. Brødet (*e Brø*) stod i to Stunder i den varme Ovn, men *e Kage* (af Hvedemel) kun i een Stund.

Ved Bagningen havde de mange Steder Hjælp af en Smaamandskone, som da bagte med og tillige fik et Brød til Dagløn.

Bønderne havde tit *Brødlav*: en tre—fire Bøndergaarde havde fælles Bagerovn i et særligt Hus, saa skiftedes de til at bage og laante Brød af hverandre for stadig at have friskt Brød.

Naar vi skulde *hie* (hede, d. e. brygge), blev Øltønderne Dagen før udlagt til Pumpen og fyldt med Vand, og saa blev der 40 Pd. Malt malet (*mol*) paa *e Kveen* (Haandkværnen), der stod omme bag Ovnen i Bagehuset; Bryggekedlen eller »Brændevinskedelen« blev fyldt med Vand, og Brændsel lagt under, og straks om Morgenen blev der gjort Ild under den. Naar den kogte, fyldte vi to Spandfulde i hver Tønde, efter at vi først havde skyllet dem, saa godt vi kunde, med det kolde Vand, der stod i dem. Naar nu det kogende Vand kom i, blev Proppen isat, og saa stod vi og *svulpe* (skvulpede) dem en lang Tid; vi tog Proppen af og følte ind i Tønden, om Skimmelen var løs; var den ikke det, fik de end en Omgang med *Svulpen*, og saa *kyt* (kastede) vi Vandet væk; der kom friskt kogende Vand i igen, og saa skrubbete vi dem godt indeni. Kogende Vand hældtes ligeledes i en Balje, der stod med tre Kampestenene (*e Hiesteen*), et Par *Splen* (Brændestykker), den lille Kurv til at lægge over *Hanniken*, *e Bruerø* (en Stang som en Aare), Propperne til Tønderne og Hannikerne til at

tappe Øllet i Kruset; — alle de Dele blev skrubbede og godt rengjorte i det kogende Vand; Tønderne blev henlagt paa et rent *Bøtrek* (en Bænk med Spoler til at lægge afvaskede Bøtter paa) og alle de andre Dele *sides ved* for at tørres, og det gik i en Fart, naar de var saa varme. Tønderne blev ogsaa godt rengjorte uden om, og ligeledes rensedes det store Mæskekar og en mindre Balje (Tapkarret eller Rosekarret) med et *Gaf* (Hul) i lige over Bunden til at sætte en Hannike i.

Malten blev fyldt i det store Kar; var der en »flink« Pige, hentede hun ogsaa lidt af det gruttede Korn, der stod til at fodre Svinene med; men det maatte Manden ikke vide; vi tog da med *e Bruerø* en temmelig stor Glød under Kedlen og lagde den i Malten. Nu fyldtes der kogende Vand paa, til det alt var godt vaadt. Vi lagde et Laag over, der var lavet af Straa (*Halmsimer*) med et Trækors paa den øverste Side og med et Haandfang til at tage fat i. Kedlen fyldtes stadig paany med Vand, der skulde koges. Vi satte nu den lille Balje (Rosekarret) og paa *Skraven* (en trebenet Buk), satte Hanniken i Baljen og lagde derover de to rene Splinde, og oven paa dem den lille Kurv med Bunden opad, for at Løbet ikke skulde stoppes; over Kurven lagdes en lille Klat rent Hø eller et Havreneg; det var den saakaldte *Rose*, som holdtes fast med *e Hiesteen*, saa den kunde virke som en Si. Nu hældtes den mæskede Malt fra det store Mæskekar over i Rosekarret, og derpaa tog vi Tappen af dette og lod Urten (*e Ut*) løbe ned i Ølkarret fra Rosekarret.

Imidlertid blev der inde i Køkkenet i en Messingkedel kogt omtrent $\frac{1}{2}$ Pund Humle, hvori der blev lagt en lille Stilk Malurt, og saa hældtes det i Mæskekarret.

Naar vi igen havde en Kedelfuld kogende Vand, satte vi Hanniken og Tappen i Tønden; der puttedes en god Stilk Malurt i hver Tønde, og en Spand kogende Vand hældtes paa; vi skvulpede dem paa ny godt nogle Gange, og Tønderne laa derpaa med det i et Par Stunde. Vi hældte da Vandet ud og lagde dem med Hullet nedad, saa de kunde være godt tørre til næste Dag, Øllet skulde *tylles*.

Der kom kogende Vand paa Maltten hver Time, til der var tappet den ønskede Mængde Urt af. For hver Gang vi tappede af, blev Vædsken lysere; de to første Gange, var den ganske mørk og smagte rigtig sødt. Naar Urten var tilpas afkølet, blev Gæren sat til; det var da et afgørende Spørgsmaal, om Øllet vilde gære eller det vilde *kastes* (blive surt). Efter Gæringen tørredes det meste af Gæren for at bruges næste Gang ved Brygningen; men noget af Gæren holdt vi fugtig; den blev brugt til at hæve Kage og Æbleskiver med. — Tit maatte den ene Nabokone hjælpe den anden med Gær.

Vi bryggede omtrent en Tønde Øl hver Gang, og det smagte fortrinligt og blev næsten aldrig surt. Naar Øllet var tyllt i Tønderne, sattes en rund Prop af Piletræ i Spundshullet, og saa smurte vi den til med Surdej for at tætte Hullet fuldstændig. — I Marts Maaned blev der brygget meget kraftigt Øl, som blev henlagt og gemt til Høsttiden. Øl og Most gjorde ved selskabelige Lejligheder deres gode Virkning.

Omkring 1830 begyndte enkelte Købmænd i Sønderborg at falbyde raa *Kaffe*; men paa Landet var Kaffe helt ukendt af Almuen. — Paa den Tid boede i Svenstrup en særdeles dygtig Smed, der hed Christen; han købte — som det dengang var Skik og Brug — sit Jærn i Partier i Sønderborg og kom i den Anledning enkelte Gange om Aaret »ud til Stajs« (til Staden). — Ved saadan en Lejlighed falbød Købmanden ham en ny Artikel i Kolonial, som var blevet indført fra det fremmede og kaldtes *Kaffe*. Han købte et Fjerdingspund for at overraske og glæde sin Kone. Lidt Underretning om, hvorledes hun skulde tilberede den ny Vare, fik han jo af Købmanden, men dog ikke fyldestgørende, som det senere viste sig.

Christen Smed kom hjem: »Hør, Mutter, nu skal æ sige dig Besked med denneher Kaffe, hvordan du skal bære dig ad. Først skal du over e Ild komme den i en Gryde og røre rundt i den saa længe, til den bliver sort og spratter; saa tager du den af e Ild og kommer den i en *Møse* (Morter) og

støder den helt i Stykker, og saa er den færdig til at koge.«

Smeden kørte saa ud i Marken, og ved sin Hjemkomst til Middag ventede han at finde den nymodens Ret tilberedt. Han kom ind til Konen i spændt Forventning. Men Konen saa sur ud og raabte: »Hvad er det da for noget Stads, e Købmand der har prakket dig paa? Æ har behandlet det efter e Forskrift; æ har kogt det hele, Gud ved hvorlænge. Men det Kram vil ikke lade sig koge mørt.« Hun havde kogt det hele Fjerdingspund paa een Gang; hun kom nu frem med en mørk Klat paa en Tallerken: »Æ har endda sat dig en god Klat Smør i det, Fatter.« Konen langede først med Skeen til Tallerkenen; men aldrig saa snart havde hun en Skefuld i Munden, før hun spruttede den ud igen: »Tvi for Saten, hvor det smager; æ vil ikke have mere af det.« Og da Smeden omhyggeligt havde dypet en Klat af den sorte Grød i Smørret og fik den i Munden, gik det ikke ham et Haar bedre. Det hele blev kastet paa Møddingen. — Med Tiden lærte den gode Smedekone imidlertid godt nok, hvorledes Kaffe skal behandles og nydes, — i hvert Fald gaar det glat nok nu om Stunder for de Alsinger-Koner, ogsaa uden Smør i.

SLAGTNING OG LYSSTØBNING.

Dagen før *Faarene* skulde slagtes, blev de klippede og Ulden vasket. Det var sidst i Oktober. De slagtede gerne den *trireaars Bok* (tredje Aars Væder) og to—tre Lam. Det gav baade *Bokkjø* (Faarekød), Rullepølser og Spegepølser. Slagteren kom, saa snart han kunde se om Mørgenen, og fik sin Davre. Et Kar blev udlagt med Bunden opad; der blev Faaret lagt op, og et Par af Karlene holdt ved. Slagteren stak sin Kniv gennem Halsen paa Faaret, og en holdt en Spand under for at faa Blodet. Tit sendtes Bud efter en Nabokone, for at hun kunde komme at faa noget af Blodet; vi kunde ikke selv bruge det alt. Blodet skulde godt røres, og naar det var afkølet, blev det siet gennem et Dørslag. Det blev derpaa

sat ind til op paa Dagen. Naar der saa blev Tid, kogtes der noget haard Vandgrød af Byggryn; der rørtes Blodet i; nogle hakkede Løg og nogle Kryderier blev rørt i Grøden sammen med Salt.

Imidlertid havde Slagteren faaet Skindet trukket af de slagtede Faar, og de hængtes saa op paa Kroge ved Hjælp af en Svingel, der var stukket gennem Bagbenene. Indvoldene toges ud paa flade Trug, og saa maatte vi skynde os at faa dem skilt ad, før de blev kolde. Alle de tynde Tarme kunde hales, og det kunde gaa rask, naar man var forsigtig. Tarmene blev saa omhyggeligt rensede og lagt i Vand, hvori man kom en Visk af Suppeurter, Laurbærblade og Salt.

Der var en tyk Tarm, der var lukket i den ene Ende; den blev omhyggeligt skrabet med en Kniv, og den blev stoppet med noget af Kødet, mest Hjørner og Trevler, der blev skaaret fra ved de Stykker, der skulde røges. — Al Kød-pølsemeden blev, før man fik Kød hakkemaskine, hakket med en Økse og sakset med en *Sakser*, en Krumkniv, hvorefter der kom Kryderier, især Peber, Salt og lidt Salpeter, i, og derefter blev det dygtig æltet. Det blev saa stoppet i de Tarme, der havde staaet i Vand. Naar de blev godt fast stoppet og saltet nogle Dage og derefter røget, var det rare Pølser at have til Brødet om Sommeren.

Lungerne af Faarene brugtes ikke; men Hjærter, Nyre, Lever og hvad Kød der sad ved Indvoldene blev kogt, hakket, æltet med Krydderi og Salt, lidt af Greverne og dygtig med Løg, og saa blev det stoppet til en Slags Pølse, der spistes *frisk* (fersk) og smagte ganske godt paa Brød. — Somme Tider blev Indvoldsmaden skaaret i Smaastykker og sammen med Maverne sat hen i en Potte med Fedt og Eddike, og det blev spist til Kartoffler.

I Maverne skar vi for det meste et Hul paa den ene Side og fik Urenheden ud; saa vendte vi dem og syede dem til; de blev puttede i Kalkvand, hvor de stod en halv Times Tid, saa kunde man skrabe dem godt rene. Og saa kunde de stoppes med Pølsemad. — Hen paa Eftermiddagen kom Slagteren igen og skar de slagtede Dyr i Stykker. Om Af-

tenen blev Blodgrøden varmet i Fedt i Panden og spist med Kartoffler eller tørt Brød og Æblemos til.

Faarekødet blev nedsaltet en tre Uger; Laarene blev røget, og det var lækkert Paalæg paa Smørrebrødet om Sommeren. De Dele af Dyrene, som ikke kunde skæres i ordentlige Stykker, blev kogt og hakket med Løg og lidt Flæsk; det var ogsaa dejligt Paalæg. Af de større Faar kunde man lave 2 Rullepølser af hver Side. Siderne skiltes med en Kniv; ellers var de for tykke og kunde ikke godt holdes friske; naar Pølserne blev godt rullede med Krydderier, Salt og Salpeter, var de det dejligste Paalæg.

Alt det øvrige Kød, der for Resten er meget fedt, saltedes godt og afgav Sul til mange gode Maaltider.

En af de nærmeste Aftener fik vi hver et halvt Hoved af Faarene; først kogtes Hovederne, og den Aften, vi skulde spise dem, blev de varmet paa en Rist over nogle Gløder; vi spiste Kartoffler til dem, og vi regnede dem for en Lækkerbid.

Talgen blev skaaret i Smaastykker og kogt saa længe der var noget at pine ud. Naar Faaretalgen var afkogt, hældtes den i en Haandkedel, og et Ben (*en Knaag*) blev bunden i et Baand og hængt ned i Talgen. Naar Talgen skulde bruges, blev Kedlen varmet lidt paa Siderne, og hele Stykket kunde da tages op.

Lysene kunde laves paa lidt forskellig Maade med Anvendelse af forskellige Redskaber. Hans Thomsen, Sunds-mark, kender følgende Fremgangsmaade:

Et Par Aftener før Støbningen blev Vægegarnet taget frem. Det var i den ældre Tid af Blaargarn, som vi selv havde spundet; det skulde være særlig løst spundet, og der maatte ikke være for mange Skæver i det, da Lyset saa vilde *sprette* (gniste); senere var det en Slags købt Bomuldsgarn, der kaldtes Lysgarn. Man vandt Vægegarnet om de to Pinde paa *e Vøgbret*; Vægebrættet var et Stykke Træ, hvori der lodret var stukket et Par Pinde med en Afstand som Længden af et Lys. Naar nu Vægegarnet var vundet uden om de to Pinde, skar man det over ved hver Pind, og man havde da *Vøger* af den rette Længde. — Vægen blev snoet lidt og

trukken paa *e Spid* (en tynd Kæp), en hel Række Væger paa samme Spid.

Støbedagen var en travl Dag. Man havde en *Lysekjerne*, en oval Trætønde, ikke meget højere end Længden af et Lys; deri hældtes den smeltede Talg, og Lysekernen sattes saa i en Balje med varmt Vand, for at Talgen ikke skulde størkne. — Et Par Stole lagdes ned, og derpaa blev *e Læ(r)* (Stigen) lagt til at hænge Lysespiddene paa. Saa kunde Støbningen begynde; Vægerne blev dyppet ned i Talgen, og man maatte derefter omhyggeligt trække den lige, for de skulde jo være »*reet som et Lys*«. Hvis Konen ikke passede paa at faa Lysene rette, vilde hendes Børn ogsaa blive krumme og skæve, og hvis det var Pigen, der var uagtsom, vilde hun faa en krum Mand. — Paa Stigen hang nogle Lys under Støbningen til Tørre, medens andre blev dyppede, og Dypning og Tørring fortsattes, til Lysene havde den ønskede Tykkelse. Det var for Børnene en Højtid, naar Moderen støbte Julelys og Helligtrekongerslys. — Naar disse støbtes, blev der kun sat tre Væger paa *e Spid*; de blev dyppet et Par Gange i Talgen; naar de var halvt stive, blev de bundet sammen et Par Tommer fra den ene Ende, og ved den anden Ende blev Vægerne spærret ud fra hinanden som tre Grene.

Efter at Lysene var støbt færdige, blev *Praasene smurt*. Praasevægerne, som var et Par Alen lange, blev hængt paa Tænderne af en Hørive. Praasene blev ikke dyppet som Lysene; man tog fat paa Enderne og lod saa Vægerne slæbe gennem Talgen. Naar de saa havde den Tykkelse, at de kunde holde sig stive, blev de ophængt og siden afkortede til Brug.

Kristine Eriksen fortæller: Min Moders Farbroder kunde lave alle Slags Ting. Han havde ogsaa lavet en snild Indretning til Lysstøbning. Det var et Redskab i Lighed med en Garnvinde; men det var med tolv Arme. I Enden af hver Arm var en Jærnpig; derpaa blev der hængt en Brikke, hvorpaa der kunde trækkes Væger til tolv Lys. Vi havde 18 Brikker, og Dagen før Lysestøbningen blev der lavet Væger i

Hundredevis. Størstedelen af Vægerne lavedes af Garn, vi selv havde spundet og tvundet sammen.

Paa hver Brikke blev de tolv Væger fastgjort. En lille Tønde, vel 6 Kvarter høj, blev fyldt nederst med kogende Vand og øverst med smeltet Talg — Talgen i en Tykkelse af omtrent 1 Kvarter. Deri dyppedes Vægerne. Naar de kun dyppedes 2—3 Gang, kaldte vi dem *Praaser*; de brugtes til at lyse rundt med under Arbejdet eller ved Skorstenen. De tykkere Lys, der var dyppet mange Gange, stilledes paa Bordet, naar vi spandt, og der laa en Lysesaks i Stagen, for at man kunde knibe Tanden af. Ogsaa i Lygterne brugtes Lys; saa blev et Lys gerne skaaret over i tre Dele.

Den første Petroleumslampe, jeg kan huske, havde en Sypige med, der gik rundt hos Folk og syede Klær; det var en lille Køkkenlampe. Det var henved 1867, Far købte os den første Lampe; det var en lille en med Zinkfod, med flad Væge og med Kuppel. Vi havde den i mange Aar.

Det var gerne henimod Jul, at *Svinene* blev slagtet. Naar Svinene skulde slagtes, blev den store Kedel Dagen forud fyldt med Vand, og der blev lagt Brændsel under Kedlen, saa vi kunde tænde straks om Morgen. Hvis Vandet ikke kogte, naar Slagteren kom, var jeg ikke vel til Mode. Han kom i den tidlige Morgenstund og fik sin Davre med Folkene, i Reglen med et Par Dramme til og senere en stor Kaffepuns. Der blev tilvejebragt et Lad til at lægge Slagtedyrene paa, og naar Slagteren saa stak Grisene, skulde vi naturligvis have Blodet, og der skulde passes godt paa, at det ikke løb sammen.

Naar de saa skulde skoldes, lød der atter drøje Kommando-ord fra Slagteren. Var Blodet kommet godt af Grisene, og var de skrabet fint rene og glatte, vankede der mange spøgefulde Ord fra Mesteren; men var det ikke rigtigt lykkedes, var det ikke godt at komme ham nær. — Svinekroppene blev indbaarne i Vaskerummet og ophængt under Loftet i en Svingle. Indvoldene blev taget ud, og vi fik travlt med at

skille Tarmene fra hverandre og plukke Fedt af. Imidlertid tog Slagteren Flommen ud. Naar Tarmene var plukket, blev de vendt og skrabet med en Kniv, der ikke var for skarp. De tykke Tarme gned vi i Salt og skyllede dem i varmt Vand, til de var rene.

Maven blev vendt, skoldet med kogende Vand og skrabet; somme Tider fyldte vi den med kogte Stumper Kød og kom Krydderi og Salt imellem, syede den til og røgede den; det var fint Paalæg, som man kun brugte ved særlige Lejligheder. Ellers skar man Maven i Stykker, som man kom mellem Kartofler, og blandede det med det fede Flæsk, der sidder hen under Bugen.

Noget af Leveren blev lavet til Leverpølse: Leveren blev malet; der kom en Del Flæsketerninger, dygtig Peber og lidt god Mælk i. Leverpølserne smagte godt baade *friske* (ferske) og røgede.

Resten af Leveren, Hjertet, Nyrer, Lunger, Milt og andet Plukkeri blev kogt og hakket sammen med noget Flæsk, dygtig Løg og Krydderi; dette blev godt æltet og stoppet i Tarme; det kaldte vi *Longbon* (Lungebaand, Lungepølser), og det smagte fortræffeligt paa Fedtebrød.

Endvidere kunde der laves 3—4 Rullepølser af nogle Strimler, der blev skaaret af Siderne under Ribbenene. Og saa var der altid en god Del Kød og Flæsk, der blev hakket til *Istebon* (Medisterpølser).

Hinden blev forsigtigt pillet af Flommen, og den brugtes til at lægge Istebonmad i, og inden i den lagde man tit et Stykke Mørbrad; saa syedes Hinden saa tæt som muligt, og saa blev denne Pølse røget. Saadan en brugtes at skære af, naar der kom Fremmede om Aftenen i Vintertiden.

Naar Indvoldene var udtagne, blev en Stok sat ind imellem begge Svinekroppens Sider for at spærre dem ud, saa at Flæsket rigtig kunde afkøles. Hovedet blev skaaret fra og gennemhugget og lagt i Vand en halv Times Tid.

Hen imod Aften kom Slagteren igen og *skar ned*; han savede Ryggen fra og delte den i Stykker, der var et lille Kvarter lange. Et saadant Stykke, et *Istebon* og 3—4 Ribben

blev givet til hver af de fattige i Byen. Slagteren fik en 3—4 Skilling lybsk og de fleste Steder et lille Stykke Flæsk med sig hjem.

En Del af Hovederne saltede vi for at have det til *Langgrønkaal* (Langkaal) baade til Jule- og til Nyaarsnadver.

Flæskesiderne laa i Salte 3 Uger. Pølserne kom op af Saltet efter 3—4 Dages Forløb og i Røg. Siderne kom hele i Skorstenen, hvor store de end var. Af Skinkerne, som ligeledes saltedes og røgedes, gik der hvert Aar et Par med til *Skik* (Send) til Bryllupper. Resten blev gerne solgt, saa det rigtig fine af Svinene fik vi selv ikke saa meget af. Skuldrene (Bovene) er jo næsten lige saa gode; men Skinkerne er der mere Vægt i, og de var de dyreste; derfor maatte de sælges, da Pengene tit var sløje.

Det fede Flæsk stegtes der meget Fedt af, og baade det stegte Flæsk og Fedtet spistes gerne sammen med Brød. Somme Tider var der mere som 20 Pd. Fedt i hvert Svin.

Saa vankede der *Blodpølse*; de blev ristede over Ilden, til de var skøre paa Skindet, og naar vi spiste dem, dyppede vi dem i Fedt og Sirup. Hvor mange vi end lavede af dem, fik vi aldrig for mange af dem. — Saa lavede de *Svinost* (Sylte) af Hovedet; det blev hensat med Eddike paa, og den kunde vi have lang Tid. Ja, det var en Tid vi levede højt: en Dag fik vi Suppe med *Kjødklump* (Kødboller) og en Dag *Istebon* (Isterbaand) og *Risbe* (Ribbenssteg), og det allerbedste skulde endda gemmes til Jul. Al Slagtning fandt Sted før Jul. Og efter Jul vankede der i lange Tider ikke noget *friskt Kjød* (ferskt Kød), uden en nyfødt Kalv i Ny og Næ. Alle Smaakalve slagtedes med Undtagelse af dem, der skulde *opdreies* (opdrættes) til Køer. Fersk Suppe med Kød fik vi saa til *Slorovsup* i Høsten, og til *Posk* (Paaske) og *Pintsdav* fik vi altid Hønseuppe, ligesom vi selv spiste alle de Høns, der skulde *ovlægges* (slagtes paa Grund af Alderdom); men hele Hønseflokken var kun en 14—16 Stykker.

HØR OG ULD.

Det var i de Tider et vigtigt Spørgsmaal, om Hørren vilde lykkes og blive godt lang, for den blev jo brugt baade til Klæder og Sengetøj: *Bliæ* (Lagener), *Haantørre* (Haandklæder), *Purresvaarre* (Pudevaar), *Bous* (Bukser) til Karlfolkene, *Skjyvte* (Skjorter) og Særke. Gerne vilde de have noget henlagt i Kisterne, som Børnene kunde faa, naar de fløj ud af Reden.

Hvert Aar blev der altsaa dyrket Hør. Foruden Husbonden havde baade Karl og Pige Hør saaet; de bedste Tjenestefolk fik hver en halv Skæppe Hørfør saaet, yngre Karle og Piger fik saaet hver et Fjerdingskar Frø, og en Kone, som gjorde Høstarbejde, kunde ligeledes faa et Fjerdingskar Hørfør saaet, — og alt dette skulde Bonden »forarbejde«, til Hørren var braadet og skagt. — Tit havde den bedste Karl og Pige hver et Faar ved Husbondens Faareflok. Tyendet fik jo kun lille Pengeløn, men desmere i Tøj. Husmoderen kunde nok have Behov, at Pigerne kom hurtigt over Rengøring, Madlavning o. s. v., saa de kunde »komme til Hjulene« d. v. s. Rokken. Alt Linden og Ulden var jo hjemmelavet, og det tog Tid og Arbejde at spinde, blege og vinde det, og mange Steder vævede de oven i Købet selv; i den nordre Del af Als var der Vævestol (*Vøvul*) næsten i hvert Hus. Desuden var der jo alle Strømper og Vanter at strikke. — Om det saa var Sytraad (*Sytroi*), spandt de den selv af Hør, noget deraf blev bleget, til den var hvid, og noget blev farvet, sommetider hjemmefarvet, til at sømme *Snopduge* (Lommetørklæder) og til at sy Kvindehuer (*Hølle*) med.

Naar Hørren var saa moden, at Frøene kunde du at saa igen, blev den *rusket* (roske), d. e. rykket op med Rode; det var for det meste, naar den værste Travle var ovre med Høsten. Alt for moden maatte den ikke gerne være, saa blev den grovere og stridere i Taven; den kunde da ikke lade sig spinde saa fint, og den var heller ikke saa stærk, — saa somme Tider kunde det ske, vi kunde faa den rusket og *reeft* (ribbet) før Høst; vi tykte altid, det var *et Let*, naar den var

af Vejen; men hvor meget Arbejde der endda var med den, var Kvinderne alligevel glade, bare Hørren var god, og de kunde faa mange Lispund.

Ruskningen gik saaledes for sig: alle Høstfolkene kom ud i Hørren, og fik omtrent hver et Par Alen at tage med sig ned ad Ageren. De slog begge Hænder om den og rykkede den op med Rode og lagde den i Rader. Stod Hørren tykt, var det ikke saa let for Ryggen, og det kunde nok ske, at Bonden eller hvem der kunde faa nogle Svipærinder, kneb ud fra det Hørrusken. — Tit arbejdede man om Kap for at vinde en Times Fritid.

Hørren blev liggende et Par Dage, og saa blev den vendt for Frøenes Skyld; derpaa blev den bundet sammen i *Knipper*, hjemkørt og *reeft* (ribbet) i Loen. Det var Karlene, der ribbede, d. e. afrev *e Knøffel* (Frøhusene) gennem nogle lange Jærntænder, der sad i et Stykke Træ; et saadant Redskab kaldtes en *Reefer* (en Hørribber), og det sattes fast med Kiler i firkantede Huller i *e Stænnere* (Tømmerstolperne) i Loen. De skulde ved den Lejlighed passe godt paa, at Hørren ikke blev *spøg* (speget, filtret), og enhver lagde den omhyggeligt ud i en Hob (*Huf*) paa Logulvet. Saa bandt Pigerne den op i smaa *Limer* og *kyt* (kastede) den uden Døren. — Pigen havde jo sit eget Hørstykke ude i Marken; hendes Hørknipper var blevet mærket, saa man kunde kende dem, og hun maatte nu give for en Lybskskilling Tvebakker til Kaffen for at faa sin Hør ribbet med.

Hørren blev nu udkørt til en Tørvegrav og blev sænket (*sunken*) i Vand, »lagt i Rød«. De bandt nogle Limer, en 6—8 Stykker, sammen i Toppen saaledes, at de stak ud til alle Sider. Dette Bundt blev først udsmidt; ovenpaa blev den anden Hør saa *kyt* i et jævnt Lag. Naar *Røden* (*e Røø*) var stor nok, smed de nogle *Sarre* (Græstørv) ovenpaa for at faa Hørren til at synke under Vandet. — Der laa den en Uges Tid eller længer, lige som det var varmt i Vejret til. Det var for at faa det, der sad uden om Hørtaven til at gaa i Forraadnelse. Naar Hørren begyndte at lugte stærkt, kom den op af Vandet igen og blev pænt spredt paa Agrene paa Korneller Græsstubbe eller allerhelst paa en Eng; den skulde da

være saa mør, at vi kunde mase Skallen, som sidder uden om Taven. Der laa den stundom en lang Tid, indtil den var skør nok til, at *e Skjav* (Skæven) vilde lade sig *nie ov* (gnide af) Toppen; der sad den fastere end de andre Steder. En Dag, naar det var godt Vejr, blev den vendt om paa den anden Side, og naar den var gennemtør, sammenbunden i saa store Knipper, som et Halmbaand kunde naa om; saa blev den kørt i Hus.

Hørren skulde nu braades (*braares*), d. e. brydes. Der blev gravet en Grav, og paa en Opstilling ved Siderne blev der lagt Stænger. I Graven gjordes der Ild; men der maatte kun fyres med store Stykker Træ, som ikke luede for stærkt; derover blev Hørren lagt, og saa gik *e Braadning* for sig; den besørgedes gerne af et Par Husmænd, og ofte blev Naboens Karl ogsaa indbudt *til Braaden*, — hvorfor der jo saa maatte gøres Gengæld. Pigen hjalp gerne til ved at »tippe«, d. e. rykke Hørren ud i Enderne og jævne den op i Lokker. — Man kunde dog ogsaa undvære en Brydegrav, og saa bar man sig saaledes ad:

Naar der var blevet bagt Brød, proppedes Ovnens saa fuld af Hør, som de kunde, idet Knipperne blev stillet paa Enden ved Siden af hinanden. Den følgende Dag var den godt tør, og saa skulde den *braares*; saa stod de inde i Bagehuset og huggede løs med *Braarer* (»Brag'er«, »Brøder«). Det var mest Karlens og Daglejernes Arbejde; men naar den saa skulde *skages* (skættes), maatte Kvinderne tage fat.

Man sagde, at de Gaarde, som sendte Braadekarle til hinanden, havde *Braadelav*, og ligeledes kunde de have *Skagelav* og *Kartelav*; det var ikke ualmindeligt, at alle Piger i Byen blev indbudt til *Skagegilde*. Enhver mødte da med sin Skagefod og sit Skagetræ og sommetider en Spand ny-malket Mælk; hver fik sit Knippe Hør at gøre færdigt. Det gik løs med Liv og Lyst; man arbejdede jo om Kap. Man greb med venstre Haand et Tot Hør af Knippet og lagde det i Hakket paa Skagefoden, og saa arbejdede man paa det med Skagetræet. Det var dog ikke noget let Arbejde at sidde og hugge med dette her *Skagtre* hele Dage. Naar bare Hør-

ren var lang og fin i Taven var Husmoderen dog glad, for saa kunde der laves fin og stærk Væv (*Vøv*). Et Krydderi var den gode Mad ogsaa — de fik Risvælling og Æbleskiver eller Suppe og Kød —, og mangen Skagepige glædede sig til sin Taar Kaffe og en Svingom, naar Karlene kom om Aftenen. En Tvebak med Smør og en Snaps faldt der af til saadan en flink Karl. Og Husmoderen og Lillepigen besørgede Malkningen om Aftenen, saa Skagepigen kunde more sig

Hørren behandles (Hagenbjærg).

efter den anstrengende Dag. — Det laa altid til de unge at lave Løjer, hvor saa mange kom sammen. Naar Karlene ved et Braadegilde fik sig *et Midlav* (en Middagssøvn), kunde en Pige liste sig ind i Loen og blande de sovende Karles Træsko sammen i een Hob, hvad der bragte almindelig Forvirring, naar de kaldtes op af Søvn. Ved Skagegildet gjordes der Gengæld; under Kaffepausen blev Skagefødderne skjult og Skagetræerne blandet sammen. Det skete ogsaa, at Karlene ved Hørbrydningen bandt en dobbelt Lok (en daffel Lok), idet de bandt to smaa Knipper sammen til eet. Naar saa en af Pigerne ved Skagningen fik denne Dobbeltlok, drillede de hende med, at hun fik Tvillinger.

I Tidens Løb var der Mænd, der anskaffede sig en Maskine til at braade, skage og hegle Hør paa, og med den drog de omkring til Folk, som bestilte dem (Se Billedet Side 51). Da der senere kom Hørfabriker baade i Sønderborg og Nørborg, sendte man tit Hør derind og fik den tilberedt.

En Maskine som den ovennævnte kaldtes en *Skagmøl* eller en *Svinger*. Tit var det et Par Daglønnere, der havde *ty* den *sammel* (købt den i Fællesskab). Disse *Skagmænd* drog saa rundt fra det ene Boel til det andet og standede Hør; men saa ren for *Skjav* (Skæver), som den skulde være, blev den sjælden, saa vi skulde gerne *renskage* den, og ogsaa *renhegle* den. — Naar Hørren *hegledes*, blev den trukket gennem en stor Kam (se Billedet Side 84; de to gamle Koner tilvenstre hegler).

Men naar Hørren efter de overstandne Besværligheder laa der lang, hvid og blød, strøg Husmoderen Haanden kælent hent over den og sagde: »Den æ lisaa blø som Silk« — og for hende var den i den Tid meget mere værd.

Blaarene (*e Blo*) er jo det, der bliver heglet fra Hørren. De kunde ogsaa spindes; men det blev ikke saa fint og stærkt Garn som af Hørren.

Saa kom jo de mange lange Vinteraftener med at spinde Hørren. Lav jeg var Barn, fortæller Kirsten Eriksen, skulde vi hver Aften, naar vi havde lært vore Lektier, spinde til Klokken var 9, og saa spillede vi *Brierøg* (Bredryg), til vi skulde i Seng. Det kunde Fader nok hjælpe os ved imellem, og saa var vi glade, naar han blev *Brierøg!*

Et Foraar havde Moder en net lille Bunke Garn, min Søster og jeg havde spundet om Vinteren, og en Dag, Fader og Moder var til Sønderborg, kom de med Spindeløn; det var en lille ulden *Øvdug* (et lille *Sjal*), vi skulde have at gaa i Kirke med paa *e Fastvonstare* (Fasteonsdagene; da holdtes der Overhøring i Kirken om Lidelseshistorien), og hver af os fik en lille hvid Hat med grønt Slør om Panden og en lille Blomst. Og vi var saa glade, der var ingen Ende paa det. Den Tid var baade Store og Smaa mere nøjsomme end Folk er nu, og der skulde ikke meget til for at fornøje os; vi gik

og trak *e Skoflot* (Skuffen) ud og kiggede til vore Sager; det var tætved, vi kunde ikke sove i Glæde over det.

Rokken kaldtes et Spindehjul (*Spinnjol*). Tenen kaldtes *Roll*; Kvinderne spandt altsaa paa *e Spinnjol* den ene *Roll* Garn efter den anden. En *Roll* blev derpaa anbragt paa en *Rollblok*, og ved Hjælp af et *Hæspetræ* vandt saa Karlene eller Pigerne en *Ten* Garn af hver *Roll*; fire—fem Tene afhæspet Garn udgjorde *et Stykke*.

I Februar eller Marts begyndte vi at *blege* Garnet. Nedenunder i den store Vaskekedel blev der lagt nogle *Halmbond* (Halmbaand) og saa Garn og Aske i Lag om hverandre og nogle Sten ovenpaa. Kedlen blev saa fyldt med Vand, og det blev kogt hele Dagen; saa stod det gerne en Dag i den Lud, og derefter blev Garnet skyllet. Derpaa fik det en lignende »Haling« et Par Gange til, før det blev udhængt paa Stængerne. To Stænger, som var 6—7 Alen lange, blev stukket gennem 7—8 »Stykker«, og saa hængtes Garnet med den ene Stang for oven og den anden for neden ud paa Garnstøtterne. Mens det hang der, kantede vi det om en Gang eller to om Ugen. Naar der siden var Tid, fik det saadan en Omgang igen med Kogning i Aske og Soda.

Naar Garnet snart var hvidt, lagde vi det underst i Karret et Par Gange, naar vi vaskede; saa var det før det meste smukt hvidt. Det blev nu *vundet* i Nøgler og *vævet* den følgende Vinter. Der var mange Indpiger, der kunde væve. Naar der igen var Græs paa Blegen om Foraaret, kom Væven med ved Vaskningen et Par Gange, og hver Morgen blev den *udtrukket* paa Græsset; det var det første, Moder gjorde om Morgenens; det blegede bedre paa den, naar den blev vaad af Duggen, og om Aftenen skulde Børnene gerne *trække* den *ind*; de lagde sig da ned paa Knæ ved Enden af Lærredet og halede ved begge Sider, idet de lagde den i Læg, og tilsidst vandt de nogle Alen Væv uden om det for at holde det sammen.

Naar Væven saa var godt hvid, blev den udkogt i Sæbevand og godt skyllet og eftersat for Pletter og Snavs. Den blev ophængt paa Linen og tørret. Naar vi saa havde en 5—6 Stykker at mangle (med Manglestok og Manglefjæl), og

Lærredet var dejlig hvidt og fint, var Moder en Smule stolt og glad; nu havde hun noget at klippe i Stykker af til alle Slags.

Naar Faarene skulde klippes, blev de taget et for et, lagt op paa et Bord og bundet; naar saa blot Uldsaksen var god og skarp, gik Klippingen ofte med lidt Løjer. Konen maatte selv være med ved saa vigtig en Lejlighed. *Ulden* blev straks sorteret, saa den fine Uld kunde blive vasket og tørret for sig og den grove for sig.

Naar Ulden skulde kartes, blev Byens Piger sammenbedt om Aftenen, og saa hjalp de hinanden med Arbejdet; det kaldtes et *Kartegilde*. Kartningen foregik saaledes: Ulden blev først *mænget* i store *Mængetøjer*, og siden blev det bearbejdet med Kartene og formet i smaa runde *Spindetøjer* (som korte Pølser), og disse lagdes i et Trug eller i *e Uldkaarre* (Uldkurven), det var en Tremmekurv, som kun var til det Brug. Pigerne blev da opvartet med *Tarregrø* (Boghvedegrød) med Most til, og under Arbejdet sang de Viser: »Jeg elsket har en fattig Pige«; »En Jæger gik at jage«; »En Pige vandrede udi en Have« og mange andre Viser. Eller ogsaa fortalte de Spøgelseshistorier; en havde mødt en Ligskare, og en havde ved Nattetid set et hovedløst Føl; tit køs de hverandre med deres Historier, saa de knap turde gaa hjem. Der blev ogsaa gættet Gaader (*Gættelser*) eller drevet andre Lege.

En ejendommelig Forlystelse ved Skagegilder og Kartegilder har fremkaldt en hel Del Smaavers, som er blevet husket ned i Tiden. Man tilsang hverandre et lille Vers, der kaldtes *Skaglam* (ved Skagegilder) og *Karlam* (ved Kartegilder). Disse »Lam« indeholdt Drilleri mod den Person, til hvem de var rettet, og Hentydninger til en Karl eller Pige, med hvem Bysnakken havde knyttet vedkommende sammen. Kom en Karl eller en anden uvedkommende Person hen til den Lo, hvor Pigerne var i Færd med at skage, skulde han ogsaa have sit Skagelam. Mangen »hemmelig« Forlovelse er pludselig blevet bragt frem for Dagens Lys i et saadant Rim Af saadanne Rim opstod i Tidens Løb utallige. Deres Indhold hentydede i Regelen til Brudesengen.

1. Der gaar en Dans rundt omkring vor By,
Him, trim, trimmelimme — leja.
Og der er Peder Jensen deri,
For Skue — lue — leja!
O! Gid Anna Peters laa i din Seng!
For Skue — lue — leja.

2. I grønne Eng der stander en Seng,
den er vel saa skøn — med Silkehæng.
Foran den Seng der stander en Stol,
der sidder Jørgen og skinner som Sol.
Han vinker med sine Fingre fem:
»Kom! kom! Allerkæreste, nu gaar vi i Seng.«
Han vinker med sine Fingre ti:
»Kom! kom nu! min Anne Mari,
saa springer vi op der«.

3. Oven over vort Kammerloft
der staar en opredt Seng,
og den skal Hans og Kirsten ligge i
og sove sammen i den.
Og de laa der den Nat saa lang
og kunde slet ikke sove.
De snakked saa mange Kærligheds Ord,
der gjaldt om Tro og Love.
Aarle Morgen, før det blev Dag,
da saa sig Jørgen om

4. Her er Lam i Have! [Indhegning]
ringle — dangle — du!
Hvem saa skal de Lam vare?
Ringle — dangle — du!
Og det skal lill' Peder var'!
Ringle — dangle — du!
Og hvem skal hjælp' at jag' dem ind?
Ringle — dangle — du!
Og det saa skal lille Anne gjør
Ringle — dangle — du!

5. Den lystelig og frydefuld Sommerens Tid
med al sin Herlighed —
den glæder og fryder saa mangan een,
det vi jo alle ved.
Den fører frem hver Blomst saa skøn,
den røde Rose saa dejlig og grøn,
som jeg og enhver kan se.

Blandt alle de Roser Marie er een,
som er en Rose for alle,
udsprungen af en dejlig Gren
og af den smukkeste Stamme.
Vel er der mange smukke til;
men jeg for Sandhed sige vil,
Christian overgaar dem alle!
Og hvor var hun saa lykkelig,
at hun den smukke kunde faa!
Hendes Hjerter her ret inderlig
længes med stor Attraa.
Hendes Hjerter ler, naar hun ham ser,
og det ud af stor Kærlighed.
Hun lader sig dog ej forstaa
og gaar om Dagen ud og ind;
men hvor det saa end være maa,
da er han stedse i hendes Sind.
Om Natten er det ligesaa;
naar hun monne sove sødelig,
hun om ham drømmer lystelig,
som udi hans Favn hun laa. —

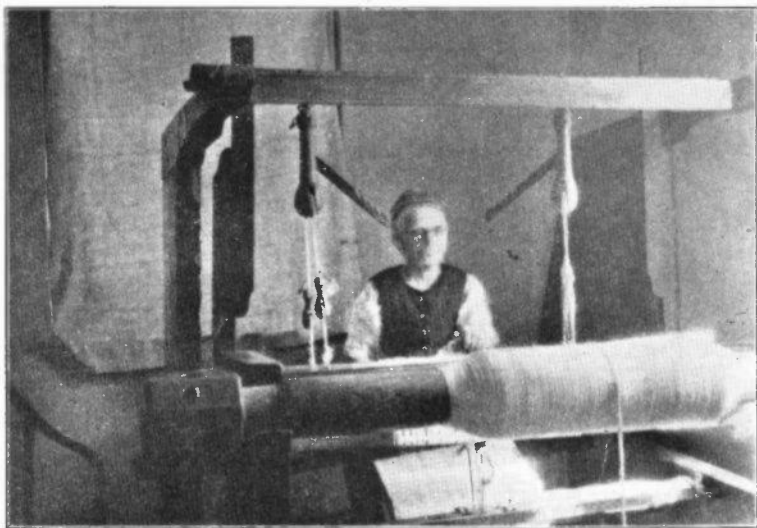
Klædedragten er i det sidste Aarhundrede undergaaet store Forandringer. I gammel Tid hed det:

Hvem der slider Vadmel og Lær,
di har Klær;
hvem der bruger Linned og *Blagen* (Blaargarnsvæv),
di maa gaa *nagen* (nøgen).

I min By, fortæller Hans Thomsen, Sundsmark, boede der for omkr. 80 Aar siden en gammel Smed, som i mange Ting var en Særling; han gik om Sommeren altid i hvide Lærreds *Knæbukser* med store Metalspænder ved Knæene, med hvide Strømper, og Sko med store Spænder. Om Livet havde han en *Brystdug* (Vest) af sribet Dynevaar, der var syet saaledes, at der var to Striber forpaa og to Striber bagpaa. Naar han saa i Skjortæærmer færdedes lidt borte, var det vanskeligt at dømme, om han kom, eller han gik. Haaret var langt; det blev kæmmet bagover, og lige under Hatten holdtes det af en blankpudset Krumkam af Messing. Paa Hovedet bar han en Hareuldshat. Hans Trøje (*e Koft*) var ofte lidt kortere end *e Brystdug*. Hjemme i Huset bar

han paa Hovedet den røde *Høll*, der røde strikkede Hue med *fjøsset* (flosset) Kant og en lang Kvast, der som oftest hang ned i Nakken. — Ogsaa min Morfader gik den første Tid, jeg kan huske, om Sommeren i Knæbukser. —

Naar man i gamle Dage Juleaften samledes i *e Dønsk* om det lange Bord med svære, drejede Ben og den tykke Egetræsplanke, var enhver klædt i sit pæne Vintertøj. Karlene, der sad paa Rad ned ad Langbænken ved Vinduet,

Kone ved sin Væveld.

havde da paa Fødderne Træsko med Jærnkrampe over; hvide Strømper med fin Brodering naaede til Knæerne; de havde korte Bukser med Knapper paa Siden ved Knæet. De bar rød Vest med blanke Knapper i to Rækker forpaa. Og derover havde de en sribet, glat forarbejdet, ulden Kjole med Snip bagpaa, en saakaldt *Bukskinds Spirreviprok*. Paa Hovedet sad den røde Hue lidt paa Snur. (Sammenlign Billederne Side 19 og 39).

Pigerne var ved samme Lejlighed ikke mindre fine; de stod eller sad ved den inderste Side af Bordet. De havde blanke Sko med Messingspænder paa Fødderne. Røde Strømper stak frem under de stumpede Skørter. Fra Midjen

hang de gule Skørter med røde Striber, og om Livet havde de en grøn *Formet*. Gik de uden for Huset, havde de *Hoiklæ*, et fint tilvirket Hovedklæde, paa. Hjemme derimod havde de en *Høll*, et kruset Kattuns Hovedtøj.

Med Mændenes Klæder er der i Tidens Løb sket en Del Forandringer. I gammel Tid blev der næsten udelukkende baaret hjemmelavet Tøj, der blev syet af Hjemmeskræddere.

En Klædning til ældre Folk var *e Rok*, en meget langskødet Frakke, som naaede helt ned til midt paa Underbenet; derunder bar de en *Tosels Vest*, tit graamelerede Bukser, og paa Hovedet en høj Hareulds Hat. De unge bar *e Koff* (Trøjen), som var saa kort, at den kun lige kunde naa til lidt over Bukselinningen. De bar paa Hovedet en Kasket af Uldentøj og senere af Klæde. — Til Dagligbrug syede Skrædderen Kasketter og *Kabyser* (Kapyser). Kabyserne var rundpuldede Kasketter, ofte af Læder, med Ørelæpper til at binde ned om Ørerne. Senere kom der i Købstæderne Kasketmagere, som fulgte de vekslende Moder for dette Beklædningsstykke.

Overkjoler til Mandfolk kendtes ikke, men bedre stillede Folk havde et *Slag*, som hæftedes fast om Halsen og knappedes ned foran; paa et Køreslag var der Huller til at stikke Hænderne igennem. Mandfolkene var i Regelen forsynede med gode Underklæder, Undertrøje og Underbukser af hvidt Vadmél; mange Steder sad Mandfolkene om Aftenen inde i Undertrøjeærmer.

Fra Tiden omkring 1870 fik mange deres Uld lavet til Tøj hos Farveren, mens andre solgte Uld og købte Tøj i Stedet. Frakken blev ombyttet med Jakkebeklædning, og efterhaanden fulgtes Købstadsmoden fuldstændig.

Kirsten Eriksen fortæller om Kvindernes Hovedtøj i Notmark Sogn: De *Hølle* (Huer), Kvindfolkene havde paa, de var gerne af Kattun; det var en *lige* Bitte Kattun, et halvt Kvarter bredt, og saa langt, at det kunde naa ned over Ørerne, og desuden i Nakken et rundt Stykke, der var *lige* ved den nedre Kant; de to Stykker blev saa sammensyet og kantet med en Strimmel rundt om. Og saa syede de et Baand, de sømmede af den samme Slags Tøj (det var gerne en 3 Tommer bredt), i ved hvert Øre og bandt dem i en Sløjfe under Hagen.

Til Søndags havde de *Hovedklæde*, udsyet i Tyl, og en fin *Høl* derunder med en stor Sløjfe under Hagen og i Nakken; det var et temmelig kostbar Sæt af *blommere* (blomstret) Silketøj. Hven de skulde *true* (sørge, bære Sørgetøj), havde de en sort *Høl* og sort Sløjfe og tæt Hovedklæde. At sy Hovedklæde gjorde Kvinderne gerne selv. Ved hver Side af det Tyl sad et lille *linnen* (Lærreds) Baand, og hven det var strøgen og stivet, blev det krust med en Kniv. Men naar de skulde ud, maatte de have en stor, stiv *Kap* (Hovedbeklædning) over Hovedklæde og Høl; ellers faldt de sammen om Hovedet, hven det var Regn eller *Tykning* (Taage).

De ældre Koner i Nørreherred brugte ikke det samme *Hovedsæt*, som brugtes i Sønderherred. Nørreherredskonerne havde en *Knippel* (Kniplings) Strimmel, som blev bundet neden under Huen. De yngre havde ligesom Konerne i Sønderherred *e Hoiklæ* (Hovedklædet) bundet uden om Huen; i Huen var der bagpaa en stor Søjfe (*e Dusk* eller *e Fusk*) af Silkebaand, og under Hagen blev der ogsaa baaret en saadan Sløjfe.

Til Dagligdags bar baade Koner og Piger Huer af Sirts; men der var stor Forskel paa Mønsteret, saa de, der var rigtig kendt paa Egnen kunde sige, fra hvilken By, eller i det mindste, fra hvilket Sogn Huen var.

I Aarene efter Trearskrigen undergik Klædedragten en stor Forandring. Konerne aflagde deres kønne Hovedsæt og tog *Kapper*, som mangan Gang var yderst uklædelige. Pigerne aflagde ogsaa Hovedtøjet og gik med *aaben Hoved* (barhovedet) med en meget enkel Haarsætning, som for Resten klædte dem meget godt.

Mange Aar holdt dog de hjemmelavede Tosels Kjoler sig i Moden, og endnu saa man Kvinder med *Formet* (Liv) og *Skjørt*: Overdelen var ikke fast ved Skørtet; men der var en lang kruset Strimmel syet ved, som kaldtes *e Skob*, og det var saaledes, at *e Formet* (Livet) kunde trækkes af, og vedkommende kunde da gaa i Særkeærmer. Til Undertøjet hørte et hjemmesyet Snøreliv. Der var ikke mange Kvinder, der bar Bukser; men de havde et svært uldent Underskørt, som

var syet fast ved Livstykket, og som kaldtes *e Pi*, og dette Skørt og de andre Underskørter var ofte forsynede med en 3—4 Rader *Sammetsbaand* (Fløjlsbaand). Fra midt i 50erne fulgte de alsiske Kvinder de almindelige Moder med Krinoliner, Hoftepunder, Tornure o. s. v., saavel som med de veks-lende Former af Liv og Hovedbeklædning.

Kvinderne havde til Overstykke *en Frak*; den var syet af Mandfolke-Skrædderen, som for Resten ogsaa syede

Alsingerne i 1860'erne og 70'erne (Asserballe og Sjellerup).

Kvindeklæder. Frakken var næsten syet lig en Mandskjole med et Bælte om Livet, og hvis den ellers nogenlunde passede, klædte den godt. Pigerne havde nok som oftest kun en *Overdug* [øvdug] (*e Salupdug*), og paa Hovedet havde som nævnt baade Koner og Piger *e Kap*, og den var jo saa stor, at den kunde skærme *e Hoiklæ*, Hovedsættet, baade for Regn og Blæst. Senere hen i Tiden, vel ved 1840, fik baade Koner og Piger en *Mantel*, en Kaabe, som for Konernes Vedkommende var forsynet med stort Slag.

Baade Mandfolk og Kvinder gik til daglig i Træsko. Mandfolkenes var med »langt Overlæder« og »bundne« med

et Jærnbaand (*e Træskogjoa*) samt udstyrede med Træk-klamper. Kvindernes var med »kort Overlæder« og »bundne« med en blank Gjord af Blik eller af Messing, der ofte var saa bred, at kun Næsen af Træskoen var at se. I Sønderherred var Træskoene hvidskurede, i Nørreherred for det meste sorte. I saadanne Træsko gik om Vinteren, naar Vejene var daarlige, næsten alle Kvinder til Kirke. De havde mørkeblaa Strømper, mens Mandfolkene havde hvide Strømper. Senere fik Mændene *sprentede* Strømper; *sprende Hus* var strikket af to blaa Traade og en hvid, som var tvundet sammen; eller der blev tvundet en blaa Traad til to hvide, og naar det blev bundet (strikket), gav det *sprendere* Strømper. Hosebaandene var Husflid; de blev vævet paa et *Spjøl* (Spjæld) eller *virket* (flettet) af uldent Garn. Kvinderne fik senere alle Farver paa deres Strømper, og Træskoene blev hjemme i Huset ombyttede med »Klodser«, der ogsaa havde meget kort Overlæder (ofte Laklæder). Mandfolkene gik om Aftenen og om Søndagen ogsaa i Klodser, men med langt Overlæder. Nu ser man sjælden nogen gaa i Klodser; — nu er Fodtøjet Lædertræsko eller Skotøj.

Naar vi skulde vaske, blev det store Kar sat op paa en *Skrav* (Buk) med tre Ben. I Karret var der lige over Bunden et *Gaf* (et Gab, et Hul), hvor vi kunde sætte en *Hannek* (et drejet Stykke Træ med et boret Hul igennem, hvori vi kunde sætte *en Tap*, der ogsaa var drejet ud af Træ og var bred ved den ene Ende, saa vi kunde skrue den fast). Over den Hannek lagde vi saa et Par *Splen* (Splinter, Stykker Brænde), og ovenover en lille Kurv, der var lavet til det for at hindre, at Tøjet faldt for e *Gaf*. Saa lagde vi først *e Blia* (Lagenerne) ned og derpaa det andet skidne Tøj og øverst det Linnen, vi bar paa Kroppen. Over det hele blev der siden bredt en *Eskeble* (Askelagen); i den fyldte vi Træaske, der var sældet, omtrent 2—3 Skæpper, lige som der var Plads til, og saa kogte vi Vand i Brændevinskedlen, og det fyldte vi saa paa de Aske, og lod det løbe gennem Tøjet; det hed: *aa byg o* (at bygge paa). Derpaa tappede vi det ud gennem Hanneken, hvor vi satte en mindre Balje under. Saa blev det fyldt op i Kedelen igen, og saadan blev vi ved hele Dagen

med *e Obygen*. Noget Soda kom der ogsaa i, men naar det var Aske af frisk Bøg eller Torn (*Tvan*), gjorde de god Virkning paa det skidne Tøj. — Dagen efter blev Tøjet taget op af Karret, alt uden *Bleerne* (Lagenerne); saa blev det *nejen* (gnedet) med Hænderne, og noget grøn Sæbe (*Siel*) blev paasmurt, hvor det trængte til det. Derpaa kom Tøjet i Karret igen og blev paabygt (*obygt*) nogle Stunder. Men den sidste Gang var Asken taget væk. Saa stod det med Luden paa til næste Dag; da blev det banket med *e Tæskil* (Tærskelen) paa *e Tobret*, et smalt Bord, dannet af en Planke, og derpaa *skul* (skyllet) i fire Gange Vand. Saa var Tøjet godt rent; men Vasken tog megen Tid og meget Brænde. Det hed:

- E Hiedpig (Bryggepig) skal vær sinne (langsom),
- E Bygpig (Vaskepigen) skal vær rask.
- E Øl skal kun tinder (løbe langsomt);
- E Byg (Vasketøjet) skal ha Klask.

Der vaskedes dog ikke saa tit som nu om Stunder. Snavset saas ikke saa meget paa en hel Del af de Ting, som den Gang brugtes. Alt var jo hjemmelavet uden lidt til de mindste Børn; Pudebetræk (*Purresvaar*) var af Vørbel; det var tærnet eller sribet Linned, der ogsaa brugtes til Forklæder. Og Karlene havde altid under Vesten en ulden Trøje, der var ganske glat syet og var knappet ned for Brystet og tæt tilknapet ved Hænderne. — Den Slags Sengetøj og Underdøjt blev kun vasket med store Mellemrum.

Naar Tøjet var tørt, blev det sammenlagt og *manglet*; var der et Par finere Duge med i Vask, fik man dem rullet hos en eller anden Nabo, der havde en Trækrulle.

Det kan synes uforstaaeligt, at Kvinderne kunde overkomme alt det Arbejde, der paahvilede dem, og sikkert er det, at de gjorde Fyldest for Føden; men der var jo ikke saa meget at holde rent og gøre i Stand i de gamle Huse, hvor der var Lergulv i de fleste Rum og Brolægning i Tokammer og Fremgulv, lave Vinduer og aaben Skorsten, der ikke skulde pudses o. s. v. Man blev snart færdig med at feje og skrubbe og strø lidt Sand. Og Maden blev der ikke gjort nær saa megen Stads af som nu til Dags, og navnlig blev Opvask-

ningen meget mindre, fordi Maden fremsattes og spistes i ganske faa Fade. Paa det lange Bord fremsattes i Reglen kun to Fade. Og fik man Grød i Fadene, sattes der tre Skaale til at dyppe i, paa Række med Fadene. Kartoffler og stegt Flæsk fremsattes paa den Maade, at Kartofflerne sattes paa Bordet i eet Fad, og Flæsket skaaret i smaa Terninger stilledes i Panden ved Siden af. Enhver forsynede sig med Kartoffler af Fadet, pillede dem, og alle dyppede sammen i Panden. — Et saadant Maaltid gav kun lille Opvaskning. Knive, Gafler og Skeer blev for det meste kun omhyggelig slikkede og tørrede af Brugeren.

HAANDVÆRK OG FISKERI.

Til Smeden og Hjulmanden var der ved Udskiftningen foruden deres *Kaadnerland*, der blev Ejendom, udlagt noget *Laand* (Jord) af Bøndernes, som Haandværkerne dog ingen Købesum gav for. Denne Jord kaldtes *Smedeland* el. *Hjulmandsland*. For denne Jord skulde Haandværkerne gratis gøre en Del Arbejde for Bønderne, medens andet Arbejde skulde udføres for en forud aftalt Betaling. Paa den anden Side skulde Bønderne ogsaa pløje, køre Gødning og *forarbe* (behandle) det Land for dem; hver Bonde vidste, hvilken Ager paa Smedens og Hjulmandens Mark han havde at behandle. Desuden skulde Bønderne køre i Skoven efter Brændsel for dem begge og hente Sand ved *e Hav* til Smeden. Af det Træ, som Bønderne hvert Aar fik *udvist* af Overførsteren, skulde de levere Smeden en *Stempeblok*, et tykt Stykke Træ til at stempe Huller paa.

En Dag om Vinteren var Bonden med sin Karl i *e Smirre* (Smedjen), og begge skulde hjælpe Smeden med det Arbejde, han skulde udføre for vedkommende Bonde. Bonden medbragte selv Jærn og Kul, som vi havde faaet ved Bagningen, og hans Karl skulde trække Blæsebælgen og *slaa for* (bruge Forhammeren). De tog saa fat paa at hvæsse Harvetænder, lave Hestesko, smede Hesteskosøm og andet lignende. Alle-rede fra Kl. 5 Morgen drønedes Hammerslagene fra Smedjen.

Bonden bragte Mellemmad med til Smeden og sig selv og Karlen, fremdeles Øl og Brændevin, og hvor Smeden røg Tobak, maatte han ogsaa bringe Tobak med. Alt hvad der medbragtes til Smedjen af Mad- og Drikkevarer, maatte fortares paa Stedet, og Bonden og hans Karl maatte ikke tage noget af det med hjem; for saa fik de Koldfeber, hed det. Var Karlen ikke vant til at haandtere Forhammeren, kunde det blive en streng Dag for ham; thi at »*slaa en Hits*« (og den kunde Smeden jo trække langt ud, naar han fandt det for godt) skulde der baade Kræfter og Haandelag til.

Dagen igennem blev der gjort et stort Arbejde. Der blev Vogne beslaaet og istandsat, Plovjærn forlagt og hvæsset. Paa en Plov var der ikke andet af Jærn end *e Drawlenk*, *e Langjan* og *Skjær* (Dragelænke, Langjærn og Skær). — Var der noget gaaet itu ved Bygningen som Hængsler eller lignende, blev det lavet af Smeden; Hesteko maatte Smeden slaa under imod, at han beholdt de gamle Sko til at lave Søm af.

Smedene i Nørreherred udgjorde et Lav med deres særskilte Lavsartikler. Der kunde være en 15 Smede i det hele Herred. Det var kun i de større Byer, at der fandtes en Smed og en Smedje. De mindre Byer hørte da ind under en Smed i den nærmeste By. Hvert Aar holdtes et fælles Gilde eller Sammenkomst, der skiftevis gik omkring iblandt dem, saaledes at en Mand omtrent hvert 15de Aar kunde komme til at holde Gildet. Herredsfogeden og Tingskriveren plejede at indbydes som Lavets Værge; desuden mødte enhver Smed med sin Kone, vedkommende Smeds Kunder med deres Koner og andre af hans Slægt og af Byens Befolkning. Der sendtes *Fann* (*Send* eller *Skikkels*) som til andre store Gilder; man beværtedes med Suppe, kogte Høns og Økseked med Peberrodssovs, *Steg* og Risengrød. Naar man havde spist, oplæste Herredsfogeden deres Lavsartikler, og der taltes da et og andet om deres fælles Anliggender; om Aftenen dansedes der, og førend man tog hjem, beværtedes der med kold Skinke, Øl og Brændevin.

Efter sin Bedstefader har den gamle *Smed Hans Schmidt* i *Stevning* en hel Del Fortællinger: »Hr. Thomas Sture,

der var gift med en Ahlefeldt, boede paa Helvithgaard, det nuværende *Østerholm*. Han skal have ladet den første af mine Forfædre her i Landet komme fra Holland. Thomas Sture havde kun een Datter, og hun blev gift med en hollensk Adelsmand, der hed Hans Blome. Thomas Sture var Lensmand, og det blev Hans Blome efter ham. Det var Hans Blome, der solgte Helvithgaard til Hertug Hans d. yngre.

Min Forfader, der kom herind fra Holland, hed Peter, og da han var Smed, blev han kaldt *Per Smej* — det samme Navn, som min Fader bar. Thomas Sture satte Per Smed an paa den samme Ejendom, som æ har. Det Sted her (Smeddestedet) er blevet ved at være fri for mange *Laster* (Byrder). Naar der var Jagt, skulde ingen herfra med at klappe. Men naar der var Klapjagt, skulde Smeden være i sit Værksted, for hven der var noget med en Sko paa en Hest, skulde han gøre det gratis. Vi havde ingen *Dag* (Hoveri) at gøre til Præsten. Vi havde fem forskellige Stader, vi kunde vælge imellem, i Kirken, to til Fruentimmer og tre til Mandfolk.

Da Hertug Hans købte Hartspring, klagede Bønderne i Stevning til Hertugen over, at de ikke kunde læste at betale til hans Smed (Per Smed), hvad de sled op paa Hartspring Marker. Hertug Hans lagde da omkring 9 Tønder Land til Smedestedet, og som Skat af det Land, skulde Smeden istandsætte det, som Bønderne sled paa Hartsprings Land (Jorder); men hvad Bønderne sled op paa deres egen Jord af Smedearbejde, det maatte de selv betale Smeden.

Bønderne her i Stevning blev Selvejere sidst i det 18de Aarhundrede; Smeden blev jo ved at gøre Arbejdet for Bønderne, men fik ikke anden Betaling end, at de skulde drive hans Jord, og desuden fik han en Tønde Byg hos hver Gaardmand. Men det kunde ikke gaa for min Fader, og han vilde da ikke længer gøre Smedearbejdet for de 18 store Gaarde i Byen. Saa tog de Jorden fra ham, skønt denne Jord ikke nogen Sinde havde tilhørt Bønderne. Bønderne tog ogsaa Smedjen fra ham, skønt hans Papirer lød paa, at han havde overtaget den efter sin Fader. — Han byggede sig da en ny Smedje, som staar endnu, og som rummer mange Redskaber

fra Forfædrenes Tid, Redskaber, der til Dels har gjort Tjeste i flere Hundrede Aar.

I Nørreherredet blev Gaardene, som jo hørte under Kronen, udskiftede, og Kongen overlod saa Jagten til Hertugen af Augustenborg. Hven der var nogen og røg Tobak paa Hertugens Jagt, saa skulde Smeden være rede med en glødende Sømten til at tænde, naar Jagtselskabet kom i Nærheden af Smedjen. Da Hertug Kristian August nogle Aar før Oprøret var paa Jagt gennem Stevning, holdt han og hans Følge uden for den gamle Smedje. Smeden gik rask ud. Hertugen spurgte Følget, om Skoene laa godt under Hestene; det svarede de ja til. Og dernæst spurgte han, om nogen skulde have Piben tændt, for saa var Smeden til Tjeneste med sin glødende Sømten. »For det her, det er min Smed«, sagde Hertugen, og saa red han med sit Følge.«

Hertugen skænkede ogsaa en Gang sit Billede til Smeden, og Sønnen har det endnu.

Bysmeden (e Smei) var fri for »*Consens*« (Tilladelse af Øvrigheden); vilde der nedsætte sig en anden Smed, maatte han have *Consens*, og mod ham havde Bønderne ikke nogen Forpligtelse.

Hjulmanden (e Jolmand) maatte have »*Consens*«; han havde i Reglen nok at bestille; han havde sædvanlig en Husmands-Lod, og *der* var da, naar der ved Hjulmandsarbejdet ikke var noget at gøre, Arbejde nok. De fleste Bønder lavede selv baade Fælg, Steller og Kæpstokke. saa Hjulmanden fik Træ fra dem; det var da heller kun sjelden, at en Hjulmand havde tørt Træ, og hvis han skulle bruge noget, kunde han let faa noget hos en Bonde. Naar Bønderne om Vinteren var i Skoven at fælde Træer og kløve dem, var Hjulmanden tit med og stod for, hvorledes Træet blev slaæet. Om Foraaret gik Hjulmanden fra den ene Bonde til den anden og huggede Fælg op og andet Vogntræ; det blev med Rødkridt mærket med Aarstal, for at det kunde staa, til det var rigtig tørt, og det maatte jo heller ikke blive for gammelt.

Som Eksempel paa Driften af et Husmands- og Haandværkersted kan anføres, hvad Peter Holm, Stevning, meddeler om sit Fødehjem: Jeg er udgaet fra et Husmandshjem

paa 4 Tdr. Land. Min Fader var Haandværker og gjorde ikke Daglønsarbejde hos Bønderne; men han havde en Gaardmand til Pløjemand, og for ham skulde min Fader gøre 30 Dages Arbejde i Høsten som Betaling for at faa sit Land pløjet og tilsaaet. Og naar Pløjemanden ved andre Lejligheder var i Forlegenhed for en Mand, var min Fader altid villig til at hjælpe. — Hvad min Fader skulde bruge af Træ til sit Haandværk, hjalp baade Pløjemand og andre Bønder ham med at faa kørt hjem fra de kongelige Skove. Paa en bestemt Dag holdtes der saa i vort Hjem et Gilde for disse Hjælpere, hvor der blev opvartet med Risengrød og *Etelkage* (Æbleskiver) eller Langkaal og Flæsk, ligesom det nu passede min Moder, og derefter gav hun Kaffe med Tvebakker samt et Par Kaffeponser. Bagefter var der Kortspil; »Sekstenstreger« blev mest spillet paa den Tid. Desuden skulde min Fader for Kørselen gøre en Dags Arbejde for hvert Læs; det var gerne Arbejde i *e Braahus*, et Hus, som Bønderne havde i Fællesskab til Hørrens Brydning.

Snedkerne havde ogsaa »Consens«. De fleste Snedkere arbejdede med en Lærling og somme ogsaa med Svende. Om Sommeren var de fleste beskæftigede ved Bygningsarbejde, enten ved Nybygning eller Reparationsarbejde, og der var mere Arbejde at udføre end nu; thi alle Brædder skulde høvles med Haandkraft, og til en Nybygning skulde baade Loft, Gulv, Døre, Vinduer og lignende udføres af Snedkeren med hans Hænders Arbejde. Om Vinteren udførte han Møbelarbejde; det var ikke alle, som kunde lave fint Arbejde; men saa godt de kunde, lavede de Kister og Skrin, Klædeskabe, Stole og ellers hvad der hørte til Brudeudstyr.

De Lærlinge, som kom i Lære hos en Mester paa Landet, kunde ikke blive »*zünftige*«, altsaa ikke gøre Svendestykke, faa Vandrebog og komme paa Rejse; de maatte først staa »*i Forbundet*«; de maatte for en meget lille Løn arbejde hos en Mester i en Købstad, gøre Svendestykke, og naar de saa blev til Svende, kunde de faa Vandrebog og gaa paa Rejse.

Paa Landet var der kun en enkelt *Sadelmager*; det kunde være en, som ikke havde lært det Haandværk, men nok kunde sy og flikke lidt paa en gammel Sele. Han gik da

rundt hos Bønderne og flikkede det gamle Seletøj; det var mest op imod Foraaret; han kom saa med sin Syklemme og et Stykke Læder, Traad og Beg; han fik en Plads anvist af Konen, og det skulle gerne være, hvor der var lidt Varme, for ellers vilde Beget ikke holde sig paa Traaden; han fik derfor Plads i Køkkenet eller maaske i *e Dønsk*.

Skomagere var der flere af; dog var der mange Byer, hvor der ingen Skomager var; de fleste af Skomagerne havde kun Flikkearbejde, Forsaaling og lignende. Nyt Fodtøj blev der kun lavet lidt af paa Landet; men de fleste Skomagere havde ogsaa lidt Land (Jord). Det var sjældnen, at en Skomager paa Landet holdt Svend, og det var da i de Byer, som laa langt fra Købstaden.

Der blev købt en hel Del Skotøj paa Markederne; der kom der en Del fremmede Skomagere med deres Varer; der blev købt en Del ved de Aabenraa Skomagere, som havde Ry for at levere baade gode og billige Ting .

Een Aabenraa Skomager var navnlig i Ry for at kunne prise sit Tøj: »Det er et Par Stauel skaaren ud af en Kjern af e Lær; de kan staa for Regn og Rau (Støvregn) heel ind til Mikkelsdau.«

Skrædderne havde ogsaa Consens. En Skrædder, der ellers havde noget at bestille, og som ofte ogsaa havde et lille Landsted, havde tit en Svend, som ikke var zünftig, men kun *hjemmelært*, og en Lærling. Baade Svend og Lærling havde sig betinget, at de maatte tage Høsttjeneste, og det var Mesteren altid villig til; thi i Sommertiden og navnlig i Høsten var der ingen Skrædder-Arbejde. Ellers gik Skrædderne rundt i Byerne og syede i Huset hos deres Kunder. Naar saa Skrædderne mødte, Mester og Lærling, om Vinteren allerede ved Lys, kom den Person, hvortil der skulle syes, ind, og der blev taget Maal. Saa kom et Stykke Lærred til Foer og Lommer frem, og det første, der blev tilskaaren, var Lommerne, saa at Drengen fik noget at sy paa. Senere hen kom Svenden.

Og det varede da kun lidt, saa var der fuld Gang paa med alle tre Skræddere. Det var noget af en Festdag, naar der var Skræddere i Huset, og der skulde være en god Mid-

dagsmad. Hvad de vidste, at Skræddermesteren holdt af, var det Ærter og Flæsk, var det Pandekager, saa blev det lavet til Skræddermiddag. Der fortaltes, at en Skræddermester, som havde sagt, at den bedste Middagsmad, han fik, var Ærter og Flæsk, havde i 14 Dage hver Dag faaet sin Livret.

Var det om Vinteren, at vi skulde have Skrædder, maatte vi flere Aftener i Forvejen brænde Skrædderlys. Vi maatte brænde den tynde Ende af, saa Skrædderen kun fik den tykke Ende, som ikke skulde *snyppes* (puds) saa tit.

Skrædderen havde første Pladsen i Stuen, og naar Persejernet skulde varmes ved Køkken-Skorstenen, og var det en lystig Svend og Pigen munter, kunde der nok stjæles et Kys eller to.

Skrædderen var ellers tit en lille spinkel, halt Fyr, der sad paa Bordet i Dagligstuen og syede, mens han af og til spyttede en stor Klat i Sandet, der for Renlighedens Skyld laa ved Bordet.

Den første Symaskine, der med Bestemthed vides at have været i Brug paa Als, var fra 1840. Den brugtes af Skrædder Peder Pedersen i Notmark, og den var indrettet til at sy Benklæder med. Der gik stort Ry af denne Skrædder, og Værkfæller og andre Folk rejste til Notmark for at se Underværket. Den værste Fejl ved Maskinen var, at den syede Kædesting, og der maatte passes paa, at Traaden til Slutning var godt fastgjort. Maskinen udmærkede sig just ikke ved lydløs Gang, da der var Træhjul i den; men sy et Par Benklæder kunde den, og det var jo Hovedsagen.

Rokkedrejerne (e Spindhjulmagere) lavede mange Ting, der hørte til et Brudeudstyr, *Spindehjul* (Spinderok), Garnvinde, Haspe, Mangletoøj, og mange andre Ting; de fleste var tillige Pumpemagere; alle Pumper var af Træ, og det var da Drejernes Arbejde at bore og lave Pumpeværket; de fleste Pumper var af Elletræ, og den Del, som var i Vandet, kunde holde sig frisk i mange Aar. Værre var det med Overdelen, thi den vilde tage Revner, og naar den blev utæt, var den ubrugelig. Rokkedrejerne arbejdede den Gang meget billigt; der var en Tid, da en Rok kun kostede 4 Kr. Paa Sundeved var de lidt dyrere. — Saa var der *Træskomand* (*Treesk-*

Træskomand fra Almsted.

maand) og *Klodsmager*; de var ikke konsenspligtige; thi det ansaas vel ikke rigtig for Haandværkere.

Baade Klodsemageren og Træskomanden lavede ogsaa Varer til Udsalgssteder, hvor de til hver Tid kunde blive deres Frembringelser kvit. Det var mest Vinteren, som var deres Tid til at lave Træsko og Klodser; om Sommeren havde de gerne en anden Gerning, som *Tækkemand* eller som en Slags *Gartner*, der gik fra det ene til det andet Sted, saaede Smaafrø (Suppeurter), klippede Gærder og *Bosbom* og ellers udførte hvad der var i Haven at gøre, og saa gjorde de Høsttjeneste, og om Efteraaret hjalp de ved at tærseke Sædekorn, og der var mange andre Ting, som disse haandfærdige Folk blev brugte til. I Reglen kunde de godt ernære sig, de dygtigste havde meget Arbejde, som var bestilt og skulde laves efter Maal.

Saa var der, dog mest i Nørreherred, dem, som lavede Skeer (en saadan kaldtes *e Skiemaand*); de fleste af dem, ja vel næsten alle, var ogsaa *Drejere*. De lavede Ostekopper til at presse Ost i, Spyttebakker, Dragter, Strygespaaner, Spaankurve, Grydeskeer og mange andre Ting. De var heller ikke konsenspligtige; de blev ikke rigtig betragtede som Haandværkere.

Der var *Vævere*, og derimellem rigtige Drejlsvævere, og de havde meget at bestille; men da den Slags Væv saa i Tidens Løb kunde købes næsten for Vævelønnen, gik det hjemmelavede Drejl af Moden. Ellers var det mest Vævepiger, der vævede; de sad dels i deres Hjem, og dels var de i Tjeneste; thi en hel Del Bønderkoner gjorde Væv til Salgs, noget Vadmel, men dog mest Linned.

Skemagere og Væverpiger tog saavidt alle Høsttjeneste, og en Del af dem kom til Sønderherred, og Høsttjenesten var da fastsat til 4 Uger; blev Høsten endt før, maatte Husbonden alligevel beholde dem. For Karlens Vedkommende var der nok at bestille; men Pigerne var da lidt tilovers; — trak Høsten ud over de 4 Uger, maatte der gøres ny Aftale.

Sypigerne tog ogsaa Høsttjeneste ligesom Skræddersvendene, og det kan nok forstaaes, at paa den Maade blev Høsten jo klarert uden de nu til Dags brugte Maskiner.

Om Vinteren kom der en Del *Vestboer*, som havde arbejdet i Marsken, og søgte Tærseke-Arbejde; de kom helt ude fra Læk, Løgumkloster, kort sagt hele Vesteregnet; de blev kun Vinteren over; saa skulde de igen til Marsken og »*hugge*«, det var at slaa Græs.

En Tid blev der fisket en stor Mængde *Fisk* (Torsk); de var meget billige. *Fiskerne* trak de fangede Torsk paa Vidjer, 6—7—8 paa hver, alt efter Størrelsen; saadan et Knippe Fisk kostede da i Reglen 1 Skilling lybsk, omkring 6 Øre.

Der boede i Ulkebøl en gammel Mand der hed Jørgen Krog; han havde et lille Landsted paa et Par Tønder Land, og derpaa holdt han 1 Ko og et Par Faar, og saa fodrede han og hans Kone sig et Svin; men der skulde jo ogsaa Penge til, og saa havde han en Baad og fiskede lidt i Augustenborg Fjord; han havde til Mundheld at sige »*Gid den Jø*«; det var ikke at bande, men dog en Bekræftelse af, at det var sandt, hvad han sagde.

Naar han saa kom med Fisk, og alle *Slættinger* (Rød-spætter) var solgt, og han kun havde *Flyndere* tilbage, vilde Folk jo ikke saa gerne købe dem. Men saa sagde gamle Jørgen Krog: »Hvem der kender en Flynder i Grunden, saa er det *gid den Jø* en raar Fisk«. Og saa slap han ogsaa af med sine Flyndere.

Hvert Foraar skulde gamle Jørgen Krog jo have sig en lille Gris, og da han hørte, at Grisene i Nørreherred var en 4—5 Lybskskilling billigere end hjemme, tog han og Mor til-søs over til Nørreherred at hente dem en Gris; Turen over gik godt, Grisen blev købt, puttet i en Sæk, og Krog tog den paa Ryggen ned til Baaden. Grisen blev lagt paa Bunden af Baaden, og Hjemrejsen begyndte nu at gaa for sig. Da det var ret køligt, blev Grisen mere rolig, og gamle Krog var bange for, at der var noget i Vejen med den. Det vilde han dog se efter, og saa løste han for Sækken; men Grisen, som var spillevende, sprang over Bord.

Da gamle Krog var vendt hjem til Byen, fortalte han: »Mor ruied, aa æ grif; men e Gris det stak lig ad e Dyfning;

det var *gid den Jø* en slem Skai for vos.« (Moder roede, og jeg greb, men Grisen stak lige ned i Dybningen o. s. v.)

Ved Ulkebøl Kirke boede i Aarene omkring 1840 og for Resten længe før nogle ældre Fiskere, der alle fiskede i Augustenborg Fjord. Den ene hed Jacob Nielsen, men blev ellers kaldt Jacob Skolemester; hans Fader havde været Skolemester i Nørreherred. Jacob var en temmelig stor, svær Mand; han havde i sine unge Dage været til Søs, og nu var han som sagt Fisker. Han gik altid med høj Hareuldshat, Sømands-Stortrøje og Vadmels Bukser; hjemme til Dagligbrug havde han store Langoverlærs-Træsko, som var bundet med en Jærngjord, og som havde lave Klamper for ikke at beskadige Baaden. Naar han gik til Sønderborg med sine Fisk, havde han grove Fedtlæders Støvler,

Fiskene havde han i en Kurv, som han bar paa Ryggen paa en krum Stok; det var mest Aal og Makrel, han gik til Staden med. Vi Drengene, fortæller Hans Thomsen, havde stor Respekt for gamle Jacob, og naar vi mødte ham, blev han altid hilst med Høflighed. Hans Baad, som laa ved *Lændingen* (Landingspladsen), hvor vi havde vort Badested, turde vi aldrig røre; thi der fortaltes en Historie om, at der engang for mange Aar siden havde været 3 eller 4 Drengene, som havde taget gamle Jacobs Baad og var roet lidt ud med. Om han havde faaet Nys derom eller var kommen tilfældig derned, vidste vel ingen. Men da Drengene var lidt ude, kom Jacob og raabte efter dem; de kom hurtigt i Land, vistnok alle med den Tanke, at nu vilde der vanke Klø. Men Jacob tog imod dem med et Smil og sagde: »Nu Drengene, I vil nok gerne sejle, saa bliv kun i Baaden, saa vil jeg sejle lidt med Jer; det var jo ellers ikke smukt af jer at tage min Baad uden Forlov«. Drengene blev glade for, at det var gaaet saa heldigt, Jacob tog Aarerne, og det gik rask til Søs.

Da de nu var et godt Stykke ude, tog Jacob Aarerne ind, greb den ene af Drengene i Kraven, hævede ham ud af Baaden og gav ham nogle ordentlige Dukkerter, og saadan en Omgang fik de alle. Saa vendte han Baaden og satte i Land. Da det ikke var dybere end, at Drengene kunde vade i Land, jog han dem af Baaden og sagde, nu kunde de gaa

hjem og sige, at de havde været med Jacob Skolemester ude at sejle.

Jacob var ellers en stræbsom Mand; men det var dog nok lidt smaat for ham. Senere hen i Tiden har jeg ofte været med ham ude at mede. Vi havde en Snøre med et Blylod dannet som et A, og dertil fastgjordes Fiskekrogene, som var »bestukne« med Orm. Naar Fisken bed, gav det et lille Ryk i Snøren; den fik et hurtigt Ryk, og Fisken var paa Krogen. Naar vi skulde ud at fiske med gamle Jacob (det var jo mest om Søndagen), mødte vi med en god Madkurv, en Flaske med Øl og en lille Flaske med Brændevin. Jacob havde Dagen i Forvejen gravet Orm; saa fik vi ved Jacobs Kone »et Kop Kaffe«, hvorfor vi gav en Lybskskilling. Han fik ogsaa af hver en Lybskskilling, fordi han havde gravet Orm, og saa kunde Fisketuren gaa for sig.

Med vor Kurv paa Ryggen lig gamle Jacob gik vi til Lændingen; Baaden blev løst og Sejladsen begyndte. Der var bestemte Fiskepladser, og dertil havde de visse Mærker inde paa Land. Ankret var enten en Sten, eller der var dannet et Kors af Træ, hvor der en 8—10 Tommer fra hver Ende var boret et Hul, hvorigennem der var trukken en bøjelig Stok; derimellem blev der lagt en Sten, som nogenlunde kunde passe. Stokkenes øverste Ender blev sammenbøjede og godt solidt bunden sammen; derved var Ankertovet bunden, og det var da et godt Anker. Naar saa Ankeret var faldet, tog selve Fiskeriet ved. Naar Snørerne var ordnede og ude i Vandet, var det jo kun, om Fiskene vilde bide. Den, der først fik Bid, maatte op med Flasken, og det var nok mest gamle Jacob, der gerne tog en Snaps. I Reglen fik vi en hel Del Fisk; dengang blev der ikke slæbt med Vaad. Naar vi hen imod Aften kom hjem, maatte vi atter med ind til Jacobs Kone og have Kaffe for en Lybskskilling. Var der endnu en lille Taar paa Flasken, fik Jacob en Kaffepuns, og saa var Fiskedagen til Ende, og vi gik hjem med vor Dræt.

Jacob blev en gammel Mand; han var vist over de 90, da han døde. Han blev ogsaa en rig Mand; thi hans Kone arvede efter en Broder, der var Købmand i Sønderborg, 20000 Rigsdaler; Købmanden havde tjent sine Penge i Krigstiden fra

1807 til 1814. Han fik Skyld for at have drevet Smughandel med Englænderne, og derved tjent mange Penge, hvilket vistnok ogsaa var Tilfældet. Nu kom de det stræbsomme gamle Fiskerpar til Gode.

Der boede to Fiskere mere der ved Kirken; de havde en fælles Baade, en lille fladbundet en; de var fra Ærø, og den ene hed Pær, til daglig kaldet *Pær Ærbo*; den anden hed Josef, og han hed da *Josef Ærbo*; de fiskede sammen, og Josefs Kone gik saa rundt og solgte Fangsten; det gav mange Fisk for faa Penge; thi der var Fisk i Overflod. Engang, mens jeg gik i Skole, var vi en 3—4 Dreng, som nok vilde have en lille Sejltur; til Jacobs Baad turde vi jo ikke komme; men vi bleve da enige om at forhøre os hos Josef, om vi ikke kunde leje hans Baad en halv Times Tid, vi vilde give ham en Søsling, og det syntes vi var en anstændig Betaling. Vi kom saa til Josef med vort Andragende, og han saa slet ikke saa bister ud, men Svaret, vi fik, var paa godt Ærøbo-Maal: »Nej, det kan I itte, for hun er saa læk, a vi kan næppe flyde paa henne sæl«. Dette blev et Ordsprog mellem os. Men vi gik alligevel ned og laante Baaden og vi »flød godt paa hende«.

Naar gamle An Josef kom med Fisk, fik hun somme Steder en Taar Kaffe; men hændte det saa, at hun udeblev i nogen Tid, og Folk spurgte, hvorfor hun ikke var kommen, kom der altid et rapt »De gider itte være over det, di luie (dovne) Asener«; — dermed mente hun Pær og Josef.

SAMKVEM OG HANDEL.

Befolkningen paa Als var lig den anden Befolkning i Sønderjylland; der var nok lidt Forskel paa Nørreherreds og Sønderherreds Folk; Mandfolk i Nørreherred var lidt bredere og stærkere byggede end Mandfolk i Sønderherred; Kvinderne var gennemgaaende sværere; en Del var dog Klædedragten nok Skyld i, at det saa saadan ud. Der var ellers en Talemaade, som sagde, at de Nørreherreds »aad« deres; men de Sønderherreds hængte deres paa sig. Meningen var,

at de spiste bedre i Nørreherred; men de brugte mere til Stads og Klæder i Sønderherred. Der var ogsaa en Del Forskel i Sproget, ja næsten byviis var der forskellige Udtryk. Ellers var hele Befolkningen lig med den øvrige danske.

Naar der fra Nørreherred skulde køres til Sønderborg, var det en hel Dagsrejse, og da Vejene var daarlige, blev det til en hel Begivenhed. — En ældre Mand der hed Hans og hans Kone, Maren Hanses, vilde engang til Sønderborg; de var meget tidlig paa Færde; alt var Dagen i Forvejen gjort i Stand, Brød til dem selv og til Hestene var skaaren, og de kørte da hjemme fra, endnu før det var lyst; men da de saa havde kørt en god Tur, og det blev rigtig Dag, opdagede Konen, at Manden havde sin »røde Høl« paa, og gjorde Manden opmærksom derpaa; han havde heller ikke faaet sig *toet*, men det havde mindre at betyde, for han spyttede i Haanden og gned sig lidt, saa var det godt. De kørte ikke ind i nogen Kro, men holdt ved et højt Hegn, gav Hestene Brød, spiste selv et Stykke Brød, og saa gik Turen med Faders røde Høl videre til Sønderborg, hvor Manden saa maatte købe sig en Kasket.

Da Forbindelsen var saa daarlig, var der i Nørreherred gamle Koner, som ikke havde været i Sønderborg, og mange Mænd, som aldrig havde været fra Als, og det havde til Følge, at vi blev mere Øboere, end godt var, og naar vi kom imellem Sundeveds Beboere, var vi lidt til Bedste for vort Sprog og andre Maader at være paa.

Als havde i ældre Tider kun en daarlig Forbindelse med Fastlandet. Der var i Sønderborg en Færgeforbindelse med Sundeved, og det var det eneste Sted, hvor der kunde komme Køretøjer over, som det ogsaa er endnu; men nu er der jo en Pontonbro, og derpaa kan da alt let komme over. Da tilmed Vejene var i en daarlig Stand, er det let at forstaa, at Samkvemmet med Fastlandet kun blev sparsomt. Færgen var en Trækfærge som det tog mindst en Timestid for at hale over. Der var i Nørreherred en Færgebaadsforbindelse fra *Hadershøj*, men det var kun Personforbindelse. Det er da let at forstaa, at vi levede vort meste Liv for os selv. Siden Krigen 1848—50 er der i den Retning foregaaet en stor Forandring;

thi under Krigen maatte en hel Del af Sundeveds Beboere flygte over til Als med alt deres Bohave og Kreaturbesætning, og da fik de en helt anden Mening om den Alsiske Befolkning.

Imellem Alsinger og Ærøboer raadede der i gammel Tid Skinsyge. Mange Karle og Piger fra Ærø søgte Tjeneste paa Als saa vel som andre Steder. Navnlig tjente der mange Ærøboer i den søndre Del af Als. I en Vise hedder det:

Det Ærøbo Pak,
det er jo min Snak,
de skulde jo Landet forvises;
de kommer jo her,
gør Nar ad enhver,
Skønt de ej kan tælle til fire.

Og et andet Sted hedder det:

Og al den Forstand, den Ærøboer har
den sidder i den sribede Trøje.

Ærøboen plejer, fortælles der fra gammel Tid, at gaa med en Sæk kastet over Nakken, fordi han gerne handler om et og andet, hvor Lejligheden byder sig. Herfor maa han døje megen Spot af Alsingerne. Men Ærøboen svarer: »Vi ved nok, at Alsingerne gør Nar ad vor Sæk; men vi bærer vor Forstand i Posen og binder ordentlig for den; men Alsingerne bærer deres Forstand i en Kurv paa Armen og lader den flyve fra sig.«

Folk har fortalt, at en Tønne Korn kunde koste 1 Rigsdaler mere i Flensborg end i Sønderborg, og det i hele 14 Dage, uden at andre end vedkommende Kornkøbmand fik noget at vide derom. Der holdtes jo ingen Blade, og i de Blade, som først hen imod 1830 kom, var der nok ingen Beretning om sligt, saa det var ikke saa sært, at Købmanden ved en saadan Lejlighed tjente en Del Penge.

Købmændene var som smaa Konger, og Landmændene maatte staa med deres Hat eller Kasket i Haanden ved Døren, mens Købmanden undersøgte Prøven. Vilde Købmanden ikke have Kornet, og Bonden skulde til en anden med sin Prøve, var der vistnok tit sendt Besked fra den første

Købmand derom, før Manden kom til den anden, og der blev Prisen endnu mindre.

Disse Forhold blev dog efter 3-Aarskrigen bedre. Men Bønderne havde kun lidt at handle med; Køerne gav kun lidt Mælk, og det var kun om Sommeren, at der kunde sælges Smør, og Prisen for Bøndersmør var lille. Svin blev der kun fedet til egen Slagtning; det kunde ske, at Grisesoen, naar Grisene var tagne fra den, og den havde gaaet en lille Tid, blev solgt, for en meget lille Pris. Saa var der de saakaldte Græskøer, og de kostede heller kun smaa Penge. Hesteavlens var i Sønderherred ikke saa stor som i Nørreherred; der var Gaardene større, og Hestene var ikke lette at sælge før med 3—4 Aars Alderen, saa at en Hesteopdrætter fik en stor Hestebestand, og det lod sig bedre gennemføre paa en større Gaard.

I Kjøbstaden og i Landsbyerne længere borte fra Staden var der Kolonialvarehandel; i Staden kaldtes Købmanden *e Kræmer*, paa Landet *»e Høkker«*. Høkerne fik deres Varer fra Kræmmerne, som gav dem en Smule Rabat, naar der købtes lidt større Partier. Kræmmerne fik deres Varer fra Grossisterne dels fra København og dels fra Flensborg og Hamborg; efter 1864 kom alt fra Tyskland.

Der holdtes *Hestemarkeder* og *»Kriemæreke«*, *Kreaturmarkeder*; der blev handlet lidt her paa Als; naar der var Marked i Sønderborg, kom der en Mængde Folk til Byen, men det var ikke for at handle; det var mere for at more sig, ja paa de saakaldte *store Dage* kunde der være flere Hundrede Vogne til Sønderborg.

Der var ogsaa Marked i *Nørborg*, i *Dyndved* og *Bromølle*; til disse Landsbymarkeder kom der ikke saa lidt af Varer og Folk; til Bromølle kom der til en Tid, før 1864, mange Ærøboere med deres Heste, og der var med dem en farlig Sjøv. Alle Beboerne havde Beværtning, og hos de fleste Bønder blev der kogt Suppe, saa at Markedsgæsterne for en billig Betaling kunde faa Mad. Efter endt Marked var der Dans, og Omegnens Ungdom havde alle Forlov til at gaa til Marked. I Dyndved var Forholdene de samme, kun kom der ikke saa mange Ærøboere.

Krammarkederne var i *Sønderborg* og *Nørborg* og *Augustenborg*; i Tider, da Købmændene ikke holdt alle Slags Varer, blev der paa Markedet købt adskillige Ting, Legetøj og Galanterivarer, Kager og en Del Skotøj.

Der kom Skomagere fra Holsten, men de fleste kom fra Aabenraa; saa var der gerne en Kasketmager og nogle Kræmmere med Knive, Piber og andre slige Varer. Første Markedsdag var mest for de unge; de købte kun lidt paa Markedet; de var der mest for at more sig, se Kunstberidere, Vokskabinetter, køre Karussel og deltage i andet Gøgl; men Hovedførnøjelsen var dog Dans. Og det var ikke alene i den nyere Tid; men de Ældre fortalte ogsaa om Dans til Markederne.

Til Mikkelsdag var der et saadant Marked i Sønderborg. Der skulde alle de unge ud og en Del af de gamle ogsaa. De kørte saa tidligt om Morgenen, som det kunde lade sig gøre; ellers var det svært at faa Hestene i Stald. Markedsgæsterne gik saa op og ned ad Gaden hele Dagen. Der var meget at kigge efter og meget at købe. Hvem der kunde faa lidt Penge tilovers, skulde gerne have nogle Honningkager og lidt andet Juks med hjem til dem, der var hjemme; for de kunde nok hitte paa at raabe »*Jolmærke*, *Jolmærke*«; det var noget, de raabte for at faa en Kage eller en anden Markedsgave. De fleste var trætte af Markedet hen paa Eftermiddagen; men de skulde ogsaa være hjemme igen til Aften. Saa var der gerne en Dags Tid eller to en farlig Piben af Børnene paa Gaden.

AARETS HØJTIDER.

Der var ikke megen Selskabelighed, som holdtes efter enhvers Forgødtbefindende. Men Aaret igennem var der, som allerede omtalt, mange Smaagilder, der knyttede sig til forskelligt Arbejde i Aarets Løb: *Kartegilde*, *Skagegilde*, *Høstgilde* o. s. v., altsaa hvad man kunde kalde *Arbejdsgilder*, hvor et Arbejde, der udførtes baade af egen Husstand og af indbudt Arbejdshjælp lønnedes med lidt god Mad samt Leg og Dans. Fremdeles var der *Lavsgilder*, festlige Sam-

menkomster, der havde Tilknytning til Byfællesskabet, f. Eks. *Kyndelmisseøl, Fittesgilde* og *Mortensøl*.

Men desuden var der *Aarets* store *Højtider* med deres Gilder. Og endelig var der de største Gilder, dem der var knyttede til Livets vigtigste Begivenheder: *Fødsel, Bryllup* og *Død*.

Naar *Juletiden* nærmede sig, var der en og anden, der gik omkring med en *Stjerne* af Lærred eller Papir, som var sat paa en Stang, og hvori der var anbragt et tændt Talglys. Naar da *Stjernemanden* ved Aftenstid traadte ind i Stuen med Stjernestangen i den ene Haand, medens han drejede Stjernen rundt med den anden, kunde han nok skaffe sig Ørenlyd, især blandt Børnene, naar han sang:

Godaften, Godaften! baade Mand og Kvinde,
Husbonde med alt sit Husgesinde!
Nu vil jeg Eder en Vise kvæde,
som kommer al Verden til Trøst og Glæde.

Kristus blev født i Bethlehems Stad.
De Helligtrekonger baade lystig og glad
fra Susan, den Stad i Persiens Land,
de rejste og droge med Heste og Mand.

En Stjerne dem viste til Jødeland
og til al Verdens Frelsermand.
De fandt den Herre, baade dejlig og bold,
for Okse og Asen udi en Stold (Stald).

De faldt da ned paa deres Knæ,
da de fik dette Barn at se.
Røgelse, Myrra og røden Guld
de ofred den Herre saa frydefuld.

Naar Stjernemanden nu havde faaet sin Gave, takkede han derfor saaledes:

Nu har jeg faaet Eders Skænk og Gave;
Stor Ære og Tak skal I nu have.
Ret nu jeg gaar ad Døren ud;
det Hus bevar, o Herre Gud!
Kan jeg ikke takke, som det sig bør,
saa maa Gud lønne, som han det gør.

Saaledes gik det til f. Eks. i *Helleved*. Efterhaanden var det mest Drengene fra *Sønderborg*, der ved Juletid strejfede ud paa Landet for at tigge, og ligeledes fra *Nørborg*. De kom gerne en 3 Stykker sammen og var iførte hvide Skjorter. Sjernen var overklisteret med en Del bibelske Billeder, der forestillede Kristi Fødsel. Endnu efter Krigen 1864 gik dog en gammel Mand fra *Guderup*, ved Navn Hans Detlev, omkring med Stjernen, iført en saadan Dragt. — Det var i det hele en Skik, der holdt sig temmelig længe, at Børn gik omkring og sang lige ind til Jul, hvad enten det nu var Landsbybørn eller Købstadbørn; naar de var klædt som bibelske Personer og pyntede med Kranse og Baand, kaldtes de *Hellekrister*. Naar de havde sunget deres Salmever, fik de en lille Gave, mest Kager og deslige, undertiden ogsaa Penge. De var en Slags Budbringere om den tilstundende Højtid. Men i Hus og Gaard var der Slid og Jag for at faa alt beredt til at modtage Højtiden.

Overalt i Gaarden, hvor det tiltrængtes, blev der kalket og pudset. Bonden selv lappede Dagligstuen Gulv med Ler, som han drev i Hullerne med en Klapper og en »Jomfru«. En Pige maatte en af de sidste Dage med en blød Teglsten glatte og hvidte det ujævne Lergulv i Forstuen. En anden Pige vuggede et stort Træfad mellem Knæene, hvorved hun fik en stor Jærnkugle til at løbe rundt deri og male Senopen, der skulde bruges til Højtidens Flæsk. — Julemjød blev sammenkogt af Honningen fra Sommeren. Sødt Juleøl blev brygget, og af Efteraarets Æbler presseses der Æblemost i store Mængder. Tøjet blev vadsket, tørret og manglet og lagt hen for at være i Orden. Det var uheldigt, hvis der var mange Regnvejrskdage før Jul, og det vaskede Tøj ikke kunde tørres; for Julen over maatte intet Tøj — end ikke en Gulvklud — hænge ude, — saa vilde man snart komme til at klæde Lig, — i hvert Fald inden næste Aar var omme. — Der blev bagt, saa der var rigeligt Forraad. Hos de bedre stillede blev der til Julen hovedsagelig bagt *Hvedebrød*, d. e. Brød af Hvede, og i Helligdagene blev der udelukkende spist Hvedebrød. I hvert Hus blev der bagt en Mængde Æbleskiver (*Ætelkager*). Juleaftendags Formiddag gik Husmød-

Straatækt Vejmølle (Asserballe Skov).

rene hen til hinanden for at ønske hinanden glædelig Jul og smage hinandens Æbleskiver. Desuden bagtes Pebernødder, der kaldtes *Knæpnødder*, samt *Julebukke*, runde Kager med et »Øre« til hver Side.

Under alt dette maatte det sædvanlige Spindearbejde høre op; Lille Juleaften blev Pigerne fri for at spinde; Rok og Garnvinde stilledes til Side, helt fyldte med Garn; saaledes skulde de staa Julen over, for at man kunde vente godt Udbytte af Spind næste Aar.

Juleaftens Dag blev der *syslet* bedre og grundigere end andre Dage; der blev overalt fejtet og støvet bedre af end til Hverdag. — Karlen og Drengen skulde kun tærse eet Udlæg Korn; om Eftermiddagen blev der skaaret Hakkelse for hele Julen, fejtet Gaardsplads og muget i Stalden; der blev ryddet op og stillet paa Plads overalt; der blev fejtet under hver Hest og Kø, og der blev strøet hvidt Sand.

I Kostalden hjalp Pigerne til, og Køerne strigledes og børstedes. Karlene spændte et Par Heste for Fjælevognen og tog ud i Marken for at hente de løsgaaende Faar hjem til Helligdagene. De fangede dem ved Hjælp af en lang Line og et Stykke Brød. De unge Faar snærede Karlene ned med Linen, som de løb med mellem sig. De gamle Faar fik de ved at lokke dem til sig med Brødet. Og saa blev der lagt Strikker baade paa de unge og de gamle. Paa Hjemvejen læssede Karlene Harven og Ploven paa Vognen og tog dem med hjem; de maatte ikke staa Julen over paa Marken; ellers kom Heksene og red paa dem. Kom Jerusalems Skomager («e Skomager») forbi, kunde han ogsaa let hitte paa at sætte sig paa dem, og det var ikke godt for Høsten. Plov og Harve kom i Hus, og Faarene sattes i Stalden, og blev fodrede med Boghvedehalm. —

Køerne fik en rigelig Givt Hø eller Havrerivning i Stedet for den sædvanlige Halm. Og der blev ogsaa kastet Foder ned fra Slyden til de følgende Dage. Katten og Hunden fik rigelig Sødmealk; Nissen fik sin Grød med Smør i; det besørgedes gerne af Førstepigen; det var en Glæde for Husbonden, naar Grøden var spist næste Dag, og det var den

som oftest. Fuglene fik deres Neg, eller der blev strøet Korn for dem.

Naar Aftenen faldt paa, og alle havde faaet sig vasket og klædt pænt paa, samlede man om det lange Bord i *e Dansk*. En Dug bredtes paa Bordet, et tregreinet Lys stillede derpaa, og Nadveren blev sat frem; Husfaderen sad for den ene Bordende, og Husmoderen satte sig Juleaften ved den anden Bordende; Kvinderne sad ellers ikke til Bords ved Maaltiderne; men Helligaftenen satte de sig under Maaltidet. Husmandsfolk, der havde hjulpet i Høsten, indbødes gerne til Nadverbordet Juleaften og Nyaarsaften, saa der kunde være temmelig mange samlede. Helligaftener maatte man dog passe paa, at der ikke kom til at sidde 13 til Bords; for saa døde der en af dem, inden Aaret var omme. Opdagede man, at der var 13, stod en op og gik fra Bordet, eller der skaffedes en fjortende til. Husbonden bad nu Fadervor, og Maaltidet begyndte. Flæskesteg eller røget Svinehoved med Grønlangkaal og derefter Risgrød var den sædvanlige Julenadver. Ogsaa Ribbenssteg og Medisterpølse var Juleaftensmad. I enkelte Familier spistes Klipfisk i Stedet for Kaal og Flæsk. — Til sidst kom Æbleskiver og »Hvedebrød«, hvortil der blev drukket Mjød. Efter Maaltidet, bad Husbonden igen, og der blev sunget en Julesalme eller to.

I tidligere Tid plejede man paa Als i *borgerlige Folks* Huse Juleaften efter endt Nadver, hvortil i Regelen nødes Risengrød, Steg og Æbleskiver, hvorimod Nytaarsaften i Stedet for Steg træder et kogt Svinehoved med Langkaal, — at sætte et Par eller flere Tallerkener hen paa et lille Bord for Børnene, der imidlertid maatte gaa ud af Stuen. *Hellekrist* (Helligkrist) lagde da sine Gaver, bestaaende af Legetøj, Kager og andet godt paa ethvert Barns Tallerken og bredte en hvid Dug over det hele. Naar han var gaaet, lod man Børnene komme ind, og glade hoppede de hen for at se, hvad han havde bragt dem. I nyere Tid er Juletræet med de mange Lys traadt i Stedet for den gamle Skik.

I alle Hjem kom der efter Julenadveren Pebernødder, Hasselnødder og Æbler paa Bordet, og sædvanlig spillede der Kort eller Gætteleg om disse Herligheder. Kortspillet var

»Røde Anders«, »Sorte Per«, »Rakker« eller »Hanrej« o. s. v.; men den Aften spillede man ikke om Penge. En yndet Juledrik, som der af og til vankede et Glas af, var *Kapøjster*; det var Mjød blandet med lidt Brændevin.

Pigerne søgte Juleaften at finde Navnet paa deres tilkommende Kæreste; de skrællede et stort Æble i en sammenhængende Skræl. Den kastede de over Hovedet og mærkede sig, hvilket Bogstav den kom til at danne; dermed begyndte hans Navn. — Man kunde ogsaa sætte to *Gaaseurter* (Tusindfryd) med Roden mod hinanden Juleaften og tænke paa to Navne; voksede Planterne sammen, skulde vedkommende have hinanden, — ellers skulde de skilles.

Juleaften maatte ingen gaa ud, da færðedes der onde Aander. Det skete et Sted, at Skrædderen, som havde arbejdet i Gaarden lige ind til Jul, var budt med til Julenadveren, ligesom jo Husmandsfolk ogsaa gerne var det. Efter Maden sad Skrædderen og talte med Karlene om Spøgelseshistorier; men Djævelens Navn skulde han nok den Aften vogte sig for at nævne; thi saa vidste han, at denne straks vilde vise sig. En af Karlene paastod, at han ikke var saa bange for at gaa ud den Aften. Han troede slet ikke, det passede, som Skrædderen sad og malede det af. Skrædderen væddede da med Karlen, at denne ikke turde gaa ned til Kirkegaardsporten den Aften. Karlen gik; men han var ikke kommen langt, før han hørte en Hund staa og tude, og det varslede jo Ulykke. Han gik da hen og lagde sig ned for at se mellem Hundens Ører; saa var han i Stand til at se, hvad der var paa Færde. Han saa da en stor Ligskare drage forbi og derimellem mange, som han kendte. Ængstelig gik han videre; da løb først en stor, sort Hund ham forbi med skinnende Øjne; men da han saa lidt længere henne paa Vejen saa en hvid Skikkelse komme ham i Møde, svandt den sidste Rest af hans Mod; han vendte om og løb saa hurtigt, som Benene kunde bære ham. Skrædderen havde vundet Væddemaalet. — Nej, Juleaften skal man helst holde sig inden Døre. Det er heller ikke godt at kigge ud ad Vinduet, naar Lyset i Stuen er slukket; saa kan man nemt komme til at se en, der snart vil dø.

Juleaften sætter Børnene nogle Steder et Par Tøfler hen i Vinduet, og de venter da, at Julemanden skal komme med Gaver til dem. De gaar jævnlig hen og kigger til Tøflerne, og Juledags Morgen er der gerne en Gave i dem.

Første Juledag gik de ældre i Kirke, og der blev ofret til Præsten og Degnen; til Middag spistes der gerne Grønlankaal og Flæsk. Anden Juledag mødte ogsaa de Yngre i Kirken, og den Dag kunde det give til Middag, hvad det skulde være. Dans holdtes aldrig Juleaften eller Første Juledag, medens det var ret almindeligt, at der 2den Juledag var Dans i Kroerne. I Helligdagene aflagdes Besøg af Slægt og Venner for at ønske hinanden gældelig Fest, og ingen maatte »bære Julen ud.«

I *e Melldau*, Mellemdagene d. e. Ugen mellem Jul og Nyaar, spiste man »Hvedebrød« om Morgenen. I den Tid maatte der ikke spindes eller vindes eller slibes; ingenting maatte »gaa rundt«. Hvem der sliber i *e Melldau* skal flaa i Fast (Fasten mellem Fastelavn og Paaske); der vil da dø et Kreatur. Spinden og Vinden giver Uheld med Gæssene. Og hvem der syer i disse Dage, faar buldne Fingre.

De unge kom sammen i *Legestuer*, der holdtes i Hjemmene, og morede sig med forskellige Lege: »Skære Havre«, »Veje Salt«, »Gaa omkring med Knuden«, »Passe Ringen op« o. s. v.

Til Nyaarsaften blev der paa ny fejet og gjort rent alle Steder. Kreaturerne fik ligesom Juleaften et særlig godt Foder, og *Nyaarsaften* maatte alt ligesom Juleaftens Dag bringes paa sin rette Plads; men ellers var der altid den Aften en gyselig Haløj. Mor havde bagt et stort Trugfuld af *Efelkage* (Æbleskiver), fortæller Kirsten Eriksen, og *Istebond*, *Risbe* og *Svinhoi* (Pølser, Ribbenssteg og Svinehoved) var der kogt dygtigt af; det fik vi saa *lang Grønkol* (Grønlankaal) til. Til Aftensmad fik vi først Risgrød med rigelig Smør i og Kanel og Sukker paa, og den dyppede vi i Øl, derefter Pølser, Flæsk og Kaal, og endelig fik vi Æbleskiver og en Snaps Mjød til, — altsaa omtrent som Juleaften. Mange Steder fik de dog ogsaa Klipfisk Nyaarsaften. Og der blev læst og sunget Nyaarssalmer.

Før Aften begyndte de første Skud at knalde, og somme Tider kunde der komme 10—15 Nyaarsskydere ad een Gang. Naar Skuddene havde drønet ude i Gaarden, blev Nyaarskyderne bedt ind, og hvert Sted fik de Kaffe, Æbleskiver og Tvebakker og i Reglen en Puns eller to som Tak for Skud og »glædeligt Nyaar«. Naar de fik noget i Hovedet af de mange Puns, var det farligt med denne Skyden; der er flere Gange gaaet en Bøsse af, før de tænkt paa det. Somme Steder kom de to Gange, og til sidst endte de i Kroen; tit blev det Morgen, inden de kom hjem; ja, somme Tider kunde de blive ved til Nyaarsdag om Eftermiddagen; »men sen o e oien Dav va di gui a kom i Tol« (men saa Dagen efter var de nemme at faa i Tale). Det var jo mest Karlene, der huserede saadan; men ogsaa andre gik og skød Nyaar ind eller havde andre Kunster for. Drengene gik og slog Knaldhætter af med deres Pigkæppe, og Pigerne »slog Potter«; Potterne blev for det meste kastet ind i Forstuen. Eller Pigerne gik med *Rumlepotter*. Saadan gik de ud og ind i hele Nyaaret.

Der kom ogsaa »*Udklædte*«, unge Mennesker, der havde klædt sig ud i de pudsigste Dragter. Ogsaa disse fik Snaps eller Æbleskiver.

I *Ketting, Egen, Hagenbjerg* og *Nørborg* Sogne var der saaledes nogen, som hen paa Aftenen klædte sig ud; de kom undertiden i et Optog paa 8—10 Personer eller flere og opførte Dans og Musik. Saaledes gik endnu i 1844 en 12—14 unge Karle og Piger fra Egen Sogn omkring flere Steder i Nørreherred meget smukt pyntede i forskellige Dragter. De saa ogsaa en senere Søndag ind i Hagenbjerg Præstegaard og andre Steder, opførte Danse og fik Gave. — I *Nørborg* gik fattige Skolebørn omkring lidt før Aften paa Nytaarsaftensdag og sang for flere Huse Salmen: »I denne søde Juletid«. De fik da en lille Gave.

I *Almsted* var der en gammel Mand, der somme Tider i Nyaar gik om med en gammel Jydepotte, Bunden var ude af, om Halsen, eller han havde et Stykke *Torretre* (Tørvetræ) med et Hul i, han kunde stryge over Hovedet. Og saa havde han bunden paa sig en Blikbakke, som han slog paa Tromme paa. Da han var meget hjulbenet, var det ret Løjer

at se ham i det Udstyr. Han var i lange Tider en viss Mand i Nyaaret.

I *Ketting* plejede Degnen for et Hundrede Aar siden at samles med de unge Karle, naar Klokken slog 12, og samlede gik de op til Kirkedøren og afsang en Sang: »O, Brødre! Timen lyder, den lyder sidste Gang«, hvorefter enhver gik hjem og al Skyden hørte op. Sangen er digtet af Lærer Hans Klein i Ketting, født i Ketting 1803, død samme Sted i 1872. Men en Gang, medens man stod her, hørtes et stærkt Rabalder inde i Kirken. — Alle blev tavse og ængstelige; endelig sagde Degnen: »Kom, lader os gaa herfra«. Og fra denne Tid blev de staaende ved Kirkelaagen, mens de sang Nyaars-sangen.

Nyaarsaften maatte man ikke lade Tøj hænge ude; thi hang der Tøj ude Nyaarsnat, varslede det, at der skulde klædes Lig i Familien inden Aarets Udgang; »intet hvidt Tøj maa hænge ud i to Aar«, som man sagde. Agent *Jørgen Nielsen, Guderup*, erindrer endnu, at han som Barn hen imod Aften paa Aarets sidste Dag fik Ordre til at gaa en Rundgang i Haven for at se, at der ikke hang Smaaklude eller sligt ude. — Hvis de pustede Lyset ud Nyarsaften, var de visse paa at dø, inden Aaret var omme. Man satte da Lyset i et Fad Vand, saa det slukkedes, naar det brændte ned til Vandfladen. — *Nyaarsdag* skulde Folk begynde med at spise kogt røget Svinehoved, det vilde i Aarets Løb værne dem mod *Kolden*. Nyaarsdag maatte ingen sy med Naal; den, der gjorde det, vilde faa buldne Fingre i Høsttiden. Nyaarsdag maatte man ikke pudse Støvler; den som gjorde det, vilde komme til at smøre Øvrighedens Pung, altsaa blive idømt Bøde, inden Aarets Udgang.

Indtil Slutningen af det 18de Aarhundrede afholdtes, efter hvad Pastor Grove i 1857 har optegnet, et Gilde Nyaarsdags Aften, hvortil de unge Karle og Piger samledes for at faa en Dans. Penge skulde der til, og derfor »gik Karlene med Ploven«, som styredes af *e Præst* og ledsagedes af *e Dien*, medens de andre Karle trak Ploven, alle tilhobe spændte for ved Tove, der blev fæstede til Skagler. Lavet

gjorde Holdt ved hvert Hus, hvor der boede velhavende Folk, en medfølgende *Musikant* spillede op, og »e Dien« med hele Lavet sang:

I lukke op jer Stuedør,
Lad Nytaar ind til jer gaa!
Velkommen Nytaar
og velkommen her.
Vi ere velkomne i Herrens Aar
og velkomne her.

Med Glæde og med Gammen
med Helbred allesammen!
Velkommen Nytaar o. s. v.

Med Plommer og med Pærer,
som Sommeren frembærer.
Velkommen o. s. v.

Med lange Rug paa Hjolde (Stænge)
og favre Foller i Stolde (Foler paa Stalden).

Med Fisk udi vor Fænge
og smukke Piger i Senge.

Saa Vuggen den kan gange
med dejlige Børn og mange.

Nu har den Vise Ende;
alt ondt Gud fra os vende!

Lavets Præst holdt derpaa en Tale:

»Giver Rum her i Huset!

Husbond og Hustru maa ikke fortænke os i, at vi bruge den gamle *Sej* (Sæd, Skik) og Sædvane, som de unge Karle pleje at bruge en Nytaarsaften. Saa vil jeg sige, som den gamle Bernhardus haver sagt: »Hvo som giver en liden Del, giver Gud en fuld Del igen«. Vi er alle Slags Haandværksmænd: Skræddere, Skomagere, Suddere (Skoflikkere), jeg er selv en Sudder, jeg har en Syl i min Fik, og vil I ikke tro det, kan I faa den at se. Vi rejste alligevel fyrretyve Mil, før vi fik et Styng syed paa vores egne Sko. Vi rejste igennem Rusland, Tyskland, Roland, Poland, Rotland, Skotland, og

efter disse fyrretyve Miles Rejse kom vi til en Mand. Han gik og saaede over Pyt og Dige; han fik ikke et Straa i et helt Kongerige. Det var en slem Mand; det var en Plumprian, han var dog saa from og god, at han viste os til det lille Land Fyn. Vi kom til Kjertemind', der var godt Øl og favr' Kvind'; de holdt os længe ind'; de gav os Børsteflæsk og Vrimplersmør (Bøøst = Skinke; Vrimpel d. e. et lille Træ til 16 Pd.), Speciesdaaler, Halvtredjemarkstykk, Tyveskillingsstykk, Ti-skillingsstykk og Femskillingsstykk; det gav de vos, fordi vi vare saadanne Karle; men saa kom vi til en anden Mand, han gik og saaede af en Kande paa en Ble; han fik hundrede Fold at gaa til med sin Le; han saaede en Nævefuld, han høstede en Klevefuld (Kleve d. e. Kammer); han saaede en Handfuld og høstede et Landfuld. Det var en smuk Mand, det var saadan en Mand, som jeg er, og *ho* (havde) saadant *Skek* (Skæg), som jeg har; leder I efter ham, saa tag *Kynd* paa mig, saa ved I, hvem I lede efter. Nu vil jeg ogsaa saa min Sæd: jydsk Sæd, tydsk Sæd, hollandsk Sæd og lollandsk Sæd, og før min Sæd skal *forgoes* (fordærves), da skal før aall' *e Vifer* (Viber) og *e Krager* *forgoes*, der fløje i *e Skorsten*.«

Spillemanden spillede derpaa en Dans, og Karlene dansede om i Stuen med Husets Piger, eller med dem selv indbyrdes. — Husbonden gav nu den, der havde holdt Talen, der maatte fremsiges paa »fint« Dansk (ligesom al højtidelig Tale) med Indsmugling af et Alsinger-Udtryk for Vellydens Skyld, — en Pengegave; og derpaa sang »Degnen« og hele Skaren under Spillemandens Ledsagelse:

Nu vi allesammen vil
vores Tak jer yde
med lystig Sang og Frydespil.
Gid vi alle leve vel
og os tilsammen fryde!

Giv Sundhed, Helbred, Ro og Fred
— vi vores Tak vil yde —
ledsag enhver udi sit Sted.
Gid vi o. s. v.

Nu vi ud af Døren gaa,
vi vores Tak vil yde,
og ønske vil et godt Nytaar.
Gid vi alle leve vel
og os tilsammen fryde.

Lavets Præst slutter saaledes:

»Saa e I saa gui Nyaarsdau om Audenen aa kom te vos
ved N. N. i N. (f. Eks. Jes Mincus i Fleskdamsmaj, eller ved
Ann Rytters i Trømperløen).

Hop! høj!
aall' min Hest!«

Ved Nyaars- og *Helligtrekongers* Tid kommer paa
Kejnæs Smaadrenge og Smaapiger og lister ind i *e Frangol*
(Fremgulvet, Forstuen), hvor de stiller sig op og synger:

De hellige tre Konger saa lystelig og glad
fra Hjemmet de droge til Betlehems Stad.
De rejste, de toge sig saa lystelig og glad
for at finde Her Jesum i Krybben lagt.

De bliver da bedt ind og bliver trakteret, t. Eks. med et
Glas Mjød, og faar lidt godt i deres Tasker eller Kurve. Der-
efter synger de, inden de gaar:

Nu har vi faaet vore Skænker og Gaver,
stor Ære og Tak skal De nu have.
Og kunne vi ej takke Dem, som det sig bør,
Saa maa Gud Eder lønne, som han vil gjør'.

Paa Helligtrekongers Aften kom mange Steder Piger og
Drenge udklædte i store Flokke. Piger tog Drengeklæder paa,
og Drenge tog Pigeklæder paa, og saa tog de et Stykke Papir
med Huller til Øjne, Næse og Mund for Ansigtet; de gik i
Besøg til Naboerne; men i Reglen blev de hurtigt kendte.
Nogle Drenge havde en Stjerne paa en Stage; Stjernen
drejede de rundt som en Mølle, og paa Stjernens Straaler
var der klinet Billeder; de sang da: »De hellig tre Konger
saa lystig og glad«. — Helt ned i den tyske Tid holdt det sig
at løbe om i Forklædning. En Gang var der et Par, der havde

udklædt sig som Kejser Vilhelm og Bismarck med tre Haar paa Hovedet; da var de en hel Snes i Flok. Andre kan klæde sig ud som Handelsmand, som Læge eller som Røgter o. s. v. Naar de kommer paa Besøg, gælder det, om Husets Folk kan opdage, hvem det er.

Helligtrekongers Aften sagde Pigerne, naar de gik i Seng:

Hellig Konger tre!
lad mig i Drømme se,
hvems Dug jeg skal brede,
hvems Seng jeg skal rede,
med hvem jeg skal leve,
med hvem jeg skal dø.

I det nye Aar var der gerne megen Sammegang (Selskabelighed) om Aftenen; næsten hele Byen *gik sammen*. Man drak først Kaffe med Æbleskiver og rare Kager til; Kvinderne fik tit 3—4 Kopper, *Karlene* (Mandfolkene) for det meste kun 2; men til Gengæld fik de 2 Kaffeputse ovenpaa. Saa spilledes der Kort af hele Flokken til henved 10—11; saa fik vi *Hvedekage* (Franskbrød) med det dejligste Paalæg af fedt *Bukkjød* (Faare- eller Lammekød), *Istebond* (Medisterpølse) og Rullepølse. Og det gjaldt mellem Husmødrene, hvem der havde det kønneste og mest velsmagende; Mandfolkene drak Snapse dertil, og ovenpaa drak man Kaffe med varme Æbleskiver til.

Der var nogle, der saadan kunde gaa sammen næsten hver Aften en hel Maaned igennem. Saadan var det i den Tid, jeg kan huske, siger Kirsten Eriksen. Hvad min Moder har fortalt om at *gaa i By* om Aftenen, tyder paa langt større Tarvelighed. De blev somme Tider budt Boghvedegrød eller ogsaa Rugbrød med Fedt og Kød paa og et Krus Øl paa Bordet, undertiden et Glas Most.

Til *Kyndelmisse*, 2den Februar, saa Bonden nøje efter, hvor meget Halm og Hø der var til Kreaturerne; man regnede med, at da var den halve Tid henne med Kreaturerne paa Stald. — Ved den Tid er det gerne ret haard Vinter; saa hed det: »*Det er Kynnemisknu*(de).« Sneeede det lidt senere, sagde man: »Sikkert Fastelaunsfog«.

Til Fastelavn skulde Kvinderne være færdige med at spinde Hør og Blaar. Sad der endnu Hør paa Rokken, havde enhver Lov til at stikke Ild i det.

Fastelavns-Mandag gik Karlene om Formiddagen fra Gaard til Gaard og samlede Æg til det Gilde, der skulde holdes om Aftenen. Efter deres Rundgang afleverede de Æggene i den Gaard, hvor Gildet skulde holdes.

Fastelavns-Mandag blev undertiden *Katten slaaet af Tønden* af Ungdommen: En Tønde, der ikke var for stærk, blev i et Reb hængt mellem to Stænger eller i et Træ. I Tønden var der oprindelig en levende Kat; men da det blev forbudt som Dyrplageri, blev der brugt en udstoppet Kat. Karlene, der slog til Tønden, havde en hvid Skjorte over Trøjen; til Hest og med Knippel i Haanden gik det i fuld Galop løs paa Kattetønden. Men det skete ofte, at Rytteren slet ikke med Hesten kunde komme Tønden saa nær, at han kunde slaa paa den; undertiden blev han kastet af Hesten. Saa længe der brugtes levende Kat i Tønden, blev den, der slog saadan, at Katten frigjort sprang ud af Tønden, *Kattekonige* og vandt den udsatte Belønning. Senere regnede man, at den, der gav Tønden det sidste Slag, blev den vindende, og foruden Æren fik han frit Gilde. Der blev jo nemlig efter Ridtet spist og drukket og danset i en af Byens Gaarde. Naar Pigerne hen mod Aften mødte til Gildet, medførte de hver et Stykke Flæsk, et halvt Brød og en Skaal Smør. Naar der saa var bagt Æggekage i stor Stil, og Bordene var dækket, kom Gaardfolkene hver med sin Flaske Brændevin. Og saa holdtes der et lystigt Maaltid. Og ovenpaa blev der danset i den største Stue eller paa Logulvet til Tonerne fra en Violin.

Ved Fastelavn mødte hele Flokke af Børn med Granris, hvorpaa der var syet Rosetter af kulørt Papir og *Knerreguld*; de kom for at *tuste* op (banke op); de bankede paa de voksne og raabte: »Hedevig, Hedevig, op med *e Pomler* (Boller)« eller »Hedevig, Hedevig, Boller i Mæik!«. Saa fik hver tre Tvebakker eller et Par Boller, somme Tider et Par *Eielkager* (Æbleskiver). — Børnene i Huset vilde jo gerne saa tidligt op, at de kunde komme og banke op, naar de

voksne endnu laa i Sengen. Det var der da en af »de Store«, der maatte hjælpe ved, og det skulde jo gaa hemmeligt af.

I Kroen var der senere tit Dans, og der holdtes »*Pommelspil*«; en Del Mandfolk, baade gifte og unge, kom sammen i Kroen og spillede Kort om Pomler, som købtes hos Kromanden.

Fastelavns-Mandag fik vi til Middag Boller i Mælk og Grønlangkaal. Og Fastelavns-Mandags Eftermiddag var det første Gang i det ny Aar, vi fik Eftermiddags-Mellemmad.

Faste kendte vi ikke noget til i *Fastetiden*. Men hver Onsdag Formiddag var der Fastegudstjeneste, og selv hvor man ikke gik i Kirke, skete det mange Steder, at Karlene og Pigerne efter Mellemmaden kom ind til Familien og hørte Manden læse et Stykke af Lidelseshistorien op. Saadan var det i de ældre Tider. Senere blev disse Fastegudstjenester mere for Børn, som kom paa Kirkegulvet til Katekisation, og i Prøjsertiden blev det til Aftengudstjenester, der ofte var ganske godt besøgte.

Fastetiden faar jo ogsaa Ende, og med *Palmesøndag* begynder saa smaat *Paaskehøjtiden*. Palmesøndag blev Børnene konfirmerede.

Skærtorsdag Morgen skulde enhver spise et Æble paa fastende Hjerter for ikke at faa Kolden, og til Middag skulde man have syv *Slags Kaal*. Skærtorsdag var der Altergang og Langfredag Gudstjeneste med Tekst over Korsfæstelsen. *Paaskedag* var der Offerdag, og da var alle Konfirmander i Kirke at ofre til Præst og Degn. Paaskedag fik alle Paaskeæg, og naar de var spist, og det var godt Vejr, samledes Byens Ungdom ved 5—6-Tiden paa Bygaden for at spille Bold.

Hele *den stille Uge* maatte der ikke være nogen offentlig Forlystelse eller holdes noget Marked. Ved den Tid var der optærsket, og paa Søgnedagene kom Karlene i Marken; *e Vaa*, Foraarsarbejdet begyndte. — Men *Anden Paaskedag* var der tit offentlig Forlystelse i en og anden Kro. Eller Karlene foranstaltede selv et Gilde i et af Byens Boel. Da kom de i Flok og Følge med et udstoppet Ilderskind paa en Stang og sang for at samle Æg til deres Gilde.

Sangen lød:

Ræven ind ad Bondens Gaard
— Bonden hedder Rasse —:
»Kan jeg ikke faa hans Gaas,
saa snapper jeg hans Gasse«.
Vor Ilder har saa sort et Skæg,
o, kære Morlil, giv os et Æg!
I tænker nok, min Ilder er død;
men den ved nok, der er Æg i jert Hø.

Eller det kunde med en lille Ændring hedde:

Ræven ind ad Bondemandens Gaard
— Bondemanden hedder Lasse —:
»Kan jeg ikke faa hans Gaas,
saa snapper jeg hans Gasse«.
I tænke vel nok, min Ille æ dø;
men den ved nok, dæ æ Æg i jæt Hø.
Min Ille den æ lisaa suat (sort) som Peg (Beg),
min kjære Molille, gi mæ et Pa Æg.

Naar man brugte en Ilder, kom det af, at man mente, Ilderen tog Æg. — Der blev ogsaa sunget andre Ildviser; en af dem sluttede: »Og det Ilderpak skal ej mer jert Høns-hus krænke«.

Et lille Vers, der ogsaa kunde bruges af Æggetiggerne i Paasketiden, lød saadan:

Nalkong og Flødeskjæg
de gik om og sang for Æg.
»Syng du«, sagde Nalkong.
»Saa faar vi Æg«, sagde Flødeskjæg.

Peter Holm, Stevning, fortæller: Da jeg var med til at samle Paaskeæg ind, havde vi ikke en Ilder, men et Katteskind udstoppet med Hø, siddende paa et Skraabræt med en Stang igennem saa lang, at den kunde være oprejst i enhver Stue. Naar Døren blev aabnet ind i Stuen, begyndte Sangen:

Goddag, Goddag i Stuen her!
I alle sammen hilset vær!
Vi vilde bede om et Par Æg,
vi vilde holde os en Fest.

Men I jo os undskyldte maa,
fordi vi rundt med Katten gaa;
thi I jo alle Grunden ved:
der findes ej et *Ukræ* mer.

Naar Husmoderen saa havde givet os nogle *Æg*, sang vi:

Nu vil vi jer takke for disse Paaskeæg;
Nu kan vi os holde en rigtig Glædesfest.
Og saa vil vi jer ønske,
at I maa bo i Fred,
og have god Lykke
med Høns og Kyllinger.
Gid jer Kaal godt maa vokse
og alt jert *Smaafrø* (Suppeurter) med!
Tillige god Lykke med gode Hummele!
Gud fri jer fra Trikiner
og alt hvad smitsomt er,
fra Lus og fra Lopper,
og hvad der gives mer!

Anden Paaskedags Aften blev der saa holdt Gilde med Paaskeøl og *Æggekage*, Kaffe, Puns og Dans.

Lille Volbersdag er 1ste Maj; *Store Volbersdag* er 12te Maj; da skulde Byggen være saaet.

Majgilde er i ældgammel Tid blevet holdt hist og her i nogle Byer. Anno 1757 den 28de April drak vi *Majøl* i Elsmark, hedder det i en gammel Dagbog. Anno 1759 den 18de April var der *Majøl* hos Johan Jesper i Elsmark. Anno 1802 den 4de Maj var der *Majgilæ* i Elsmark. — det var et aarligt Gilde, der gik paa Omgang iblandt Byens Mænd. En af Byens Mænd, Peder Keelsen, holdt gerne ved en saadan Lejligheden lille Tale til de forsamlede Gæster. Da det engang stod hos ham, og Præsten Nylandt og Degnen Johan Johansen af Hagenbjærg var indbudte med deres Familier, gik det saaledes til ved denne Fest: Ved Ankomsten fik man Kaffe eller The, og lidt længere hen paa Eftermiddagen nød man kogt Skinke med Brød. Ved Bordet gik *Majglasset* omkring med godt gammelt Øl til alle Gæster. Det var et meget stort Glas, smykket med alle Slags Blomster, og bag ved var anbragt et lille Spejl, saa at man kunde spejle sig, medens man drak af Glasset. Førind det gik omkring til Gæsterne,

holdt Værten, Peder Keelsen, en lille meget god Tale, hvori han udviklede Festens Betydning og viste, hvorledes Guds Almagt og Godhed aabenbarede sig i den hele Natur, nu vi havde faaet Foraaret frem; navnlig kom dette til Skue i Løvet's Pragt og Blomsternes Dejlighed. Gæsterne var selv smykkede med Blomster og Huset med Grønt. — I *Ketting* stod endnu ved 1780 et gammelt højt Træ nede i Byen ved Boelsmand Laurids Petersens Gaard, det kaldtes *Majtræet*. Her plejede en af de første Dage i Maj Maaned Byens Ungdom at forsamle sig hen imod Aften, at danse og more sig, naar det friske Løv var udsprunget og smykkede Træet.

Før *Pinse* blev Huset kalket og gjort rent, der kom frisk Halm i alle Sengene, og Haverne blev ligeledes gjort i Stand.

Pinsedag fik vi Hønsesuppe til Middag.

I Pinsen var der ikke saa megen Morskab som nu om Stunder. Enkelte Steder gik Folk en lille Tur i Skoven; der kunde der være en Kagekone med lidt Kager, eller der var et Bord, hvor der skænkedes en Snaps Brændevin eller Mjød. — Nu er Pinsen en stor Folkefest, hvor man mødes fra alle Kanter; den ene Vært overbyder den anden. Der er Koncert, Karussel, Skydetelt, Dans o. s. v. Og nu endes Festen ikke i to Dage; men tredje Pinsedag er for mange Hoveddagen.

De gamle *Ringridergilder*, hvor Byfolkene fra hver By morede sig med Ringridning, begyndte gerne 1ste Maj eller ved Pinsetid, men kunde ellers holdes Sommerens igennem.

Naar Kragerne havde Æg i Reden, holdtes der *Kraggild*, hvor der blev givet Øl, Brændevin, Kaffe og Kage. Det var et *Ungdomsgilde*, som Karlene gav. Længere hen paa Sommeren kunde der holdes *Pigegilde*, hvor Pigerne gjorde Gen-gæld. Disse Gilder omfattede to Dage: Søndagsgildet og Lørdag Aften derefter, Regnskabsaftenen, hvor Gildets Regnskab opgjordes, og hvor der ogsaa holdtes Lystighed. — Ved saadanne Gilder var der altid Dans; men Musikken udførtes altid af en enkelt Spillemand, der ikke kunde mange Melodier.

Den ældgamle Skik at tænde Blus paa Marken *Skt. Hans Aften* fandt og finder endnu Sted i de fleste Byer paa

Als ligesom i Sundeved, paa Fyen og Ærø. Saaledes taltes i Aaret 1853 fra Hagenbjærg Møllebakke 10 Blus: 1 for Hagenbjærg paa Vejen til Skoven, 1 i Lunden, 1 i Stevning, 2 i Brandsbøl, 1 i Mjels, 1 i Pøl, 2 paa Fyen og 1 paa Ærø. Man har sikker Efterretning om Blus paa denne Egn fra 1838. Undertiden har man fra Hagenbjærg Møllebakke set endnu flere Blus, da der ogsaa har været nogle at se paa Sundeved og flere paa Fyen. I *Elstrup*, Egen Sogn, findes Blusset altid paa *Firhøj* eller *Firidshøj*, en Kæmpehøj paa Marken lidt uden for Byen; for *Sjellerup* ligeledes paa et højt Punkt, ikke langt fra Byen. I Sønderherred brugtes Blus ikke tidligere, men Skikken er ogsaa her kommen i Gang siden 1864. Saaledes skal man fra Augustenborg en Gang have set omtrent 20 Skt. Hans Blus.

Kirsten Eriksen fortæller om Skt. Hans Blus fra Tiden efter 1864:

Ved *Mesme* (Midsommer) skulde vi ud at blusse (*blos*); det var gerne paa *Lyshøj*, paa *Silhøj* eller et andet højt Sted. Der blev da talt om Heksene, der red til Bloksbjærg paa Kosteskafte. Det var en Tjæretønde paa en Stang eller nogle gamle Torn og noget Halm, man tændte Ild i, og det gjordes for, at Heksene ikke skulde komme og slaa sig ned der. Undertiden løber man frem og tilbage med Tjæretønden løftet paa Stangen. Baalet tændes, naar Solen er gaaet ned. Naar det var smukt Vejr, saa det kønt ud med de mange Blus; de kunde staa og tælle dem næsten i Snesevis; vi kunde altid se to—tre ovre paa Fyn. Da var der mange af os, der blev vemodig stemt, naar vi saa over til vort gamle Hjem og Fædreland. Sommetider kunde de finde paa at synge en af de gamle Viser, saa kom Stemningen først rigtig op. Saa dan en *Mesmesovden* (Midsommersaften) kunde være saa skøn.

Samme Aften efter Solnedgang plejede de unge Karle og Piger at stikke *Hønsurter* (St. Hans-Urter) eller *Gylænstikker*, som man her kalder dem, op under Loftet i Bjælken og mærke den ene med et Karlenavn og den anden med Pigenavn; gror Urterne da sammen, vil vedkommende faa hinanden; men gaar en af dem ud, faar de ikke hinanden. Af Bogstaverne kan man da se, hvem af dem der vil lade det

gaa forbi. — Alt maa det ske i den dybeste Hemmelighed og Tavshed.

I Stedet for *Fittesgilde* (Vitusgilde) den 15de Juni kunde der ogsaa holdes *Midsommersgilde* omkring den 23de, 24de Juni; eller der holdtes *Mesmesdaans* (Midsommerdans), der gik paa Omgang i Gaardene. Senere er Midsommersdansen holdt i Kroen.

Ringridning er den Dag i Dag Alsingernes fornemste Idræt. Af *Peter Grau* fra *Pøl* i Nørborg Sogn findes fra omkring 1885 følgende Optegnelse om Ringridning:

Naar den Tid nærmede sig, at man i en Landsby vilde have et Ridegilde, samledes Byens Karle og Piger en Søndags Aften for at holde *Mue* (Møde) og tale om det. Her blev det aftalt, hvem der skulde staa for det, og hvor det skulde holdes. Naar de var blevet enige herom, gik hele Forsamlingen hen til den Gaardmand, hos hvem man havde besluttet, at det skulde staa, og bad ham om Tilladelse dertil. Som Regel var der heller intet i Vejen fra hans Side, og hermed var Mødet sluttet. De Udvalgte, som skulde staa for Ridegildet, maatte saa hen til en Købmand og købe ind, af hvad der medgik til det: Kaffe, Cikorie, Hvedebrød, Sukker og Brændevin. — De unge Karle fik i de følgende Dage deres hvide Bukser vadsket og en Trælandse paa 3 Alen lavet, hvis de ikke havde en fra tidligere Tid, mens Pigerne maatte lave smaa Flag til Karlernes Landser. Søndag Eftermiddag samledes man ved *Galgen*, hvor Ringen var ophængt. Karlene var til Hest og havde hvide Bukser og lange Støvler med Sporer. Pigerne havde hvide Forklæder paa. Der rides gennem Galgen i Galop, og den af Karlene, som først faar Ringen tre Gange, er Konge. Det er slet ikke saa let at tage den, da Landsen er 3 Alen lang og Hullet i Ringen knap er saa stort som en Tokrone. Undertiden maa der da ogsaa rides mange Gange igennem, inden en har naaet at faa den tre Gange. Er det saa naaet, raaber man Hurra, og Kongen faar et Silketørklæde bundet om sin Kasket. Flagene foldes ud fra Lansen, og man rider med Kongen i Spidsen rundt til alle Byens Gaardmænd. Her faar man en Snaps og en Tvebak med Smør paa, og naar man paa den Maade har været Byen

rundt, rider hver hjem til sit og afleverer Hest og Landse. Saa snart det er gjort, samles alle i Gildesgaarden, og hver Karl har da en Pige, hvem han sidder hos ved Kaffen. Efter at den er drukken, danser Kongen og Dronningen først en Dans, han med Tørklædet om Kasketten, hun med en Blomst paa Brystet. Og derpaa har alle Lov til at danse med. Hen paa Natten drikkes der paany Kaffe; ellers danser og drikker man efter Behag indtil om Morgen. Dansesalen er gerne en Lo, som i den Anledning er ryddet og gjort saa pæn som muligt.

Et tilsvarende Gilde staar saa længere hen paa Sommeren og er akkurat som det andet paa det nær, at der ingen Ringridning er, og at det her er Pigerne, som betaler Gildet, og som ogsaa fører op ved Dansen.

Pastor Chr. Knudsen fortæller om Ringridning:

Ved hvert Aars Pinsefest Tider, for det meste 2den Pinsedag eller en af de følgende Søndage, plejede den ene Dag de ældre og større Skoledrenge at ride efter Ringen, ophængt i en Galge, og en anden Søndag Byens unge Karle ligeledes at ride. Galgen stod oprejst midt paa Bygaden, og en stor Forsamling flokkede sig der omkring som Tilskuere. Ringriderne var gerne iført hvide Benklæder, og baade Karl og Hest var smykkede med Blomster. Karlene stak efter Ringen med lange Landser og Drengene med korte Pinde. Hver Gang Ringen blev taget, spillede Musikanten et Stykke med Trompeten. Den, der først tog Ringen tre Gange, kaldtes Konge og tog den første Gevinst, der bestod i et Silketørklæde, en Kasket ell. lign. Den, der havde taget Ringen to Gange, fik den anden Gevinst. *Stodderkonge* eller *Prakkerfoged* blev de, der slet ikke havde faaet Ringen. Kongen red nu først lidt til Side og blev pyntet af Pigerne, som stod i en Flok i Nærheden. Derefter red det hele Tog parvis med Kongen og Prinsen i Spidsen og de øvrige efter Rang omkring i Byen til Præsten og Gaardmændene, hvor de dels fik en Pengegave til deres Gilde, dels blev beværtede med et Glas Vin eller Brændevin og med Æbleskiver eller Tvebakker. Gildet stod enten i Kroen eller i en Bondegaard. Beværtningen var forskellig. Stod Gildet i Kroen, var den som oftest

lidt bedre og bestod i varm Mad, Steg o. lign. Ellers bestod Bespisningen mest i Kaffe og Tvebakker, Risvælling og Æggekegale, Brød og Brændevin. De fleste Steder havde enhver Karl indbudt sin Pige i Forvejen, og Kongens Dame blev nu anset for Dronning. Andre Steder gjorde man ikke dette; men den Pige, Kongen først tog op til Dans, blev anset for Dronning. Iøvrigt kunde en Mængde andre af Byens Ungdom og Børn gaa med til Gildet imod at give en lille Entré. I senere Aar tabte denne Skik sig noget, dels som Følge af de store Ringriderfester, der holdtes i *Sønderborg* og *Nørborg*, dels derved, at en eller anden Kromand bekendtgør, at paa den og den Dag holdes almindelig Ringriden med anden Kommers paa Stedet, hvortil alle Lysthavende indbydes. Til denne Fornøjelse indfinder mange unge Gaardmænd og Karle sig fra andre Sogne. Der kan da ofte ride en 40—50 Stykker, og de store Stævner i Sønderborg og Nørborg er jo endnu langt større. Der rides ved saadanne Ringridninger om Æren og Gevinster. Almindeligt Bal holdes da for alle, som oftest i et stort Telt. Idrætten hedder paa Alsisk: *at ride til Rings*.

For en 35 Aar siden begyndte man at holde en meget storartet Ringriderfest for hele Amtet. Den holdes hvert Aar i Juli Maaned paa en stor Kobbøl ved Sønderborg. Den varer i tre Dage og er nu blevet til en virkelig Folkefest. Under Verdenskrigen hørte den op; men i 1921 blev den igen vakt til Live. Ringriderne, mindst en 300, er hovedsagelig Landboere; det er mest Karle og yngre Mænd; men undertiden møder ogsaa Mænd over 60 Aar til Hest og optager Kampen om at faa de fleste Ringe. Ogsaa Købstadfolk, der har egnede Heste, er ivrige Deltagere. Rytterne er iførte hvid Kasket, sort Jakke, hvide Benklæder og lange Ridestøvler med Sporer. Hestene er prydede med fint Bidsel og Sadelstøj. Rytternes Samlingssted er Slotspladsen i Sønderborg, hvorfra Deltagerne sektionsvis med Musik i Spidsen drager gennem Byens Hovedgader til Ringriderpladsen. Her er en ti—tolv Galger opstillede, og et bestemt Antal Ryttere fordeles til hver Galge, og saa tager Kampen sin Begyndelse. Det er forud bestemt, hvor mange Gange hver Rytter har at pas-

sere sin Galge, og den, der saa faar de fleste Ringe, kaldes Konge og faar den bedste Gevinst. De følgende Præmier fordeles efter Ringenes Antal. Har 2 eller flere et lige stort Antal Ringe, maa de ride om, indtil en bliver den sejrende. Gevinsterne bestaar i Møbler, Sele- og Ridetøj, Pokaler, Stueure o. s. v., Ting som er lavede af Haandværkere i Sønderborg eller købte hos de handlende der.

Paa Ringriderkobbelen er ofte 5—6 Karusseller i stadig Virksomhed. Der er al mulig Slags Gøgl, og langs Yderkanten staar i en Rundkreds Telt ved Telt med Beværtning, Kager, Legetøj, Lotterispil o. m. m.

Paa Ringriderkobbelen er der en stor Hal med Beværtning og Koncert, og fra den udraaber Ringriderkommissionen Præmietagerne og fordeler Gevinsterne.

Hoveddagen for Ringridningen er en Søndag. Om Mandagen er der i Hallen stor Frokost for Ryttere, Festkomité, Stadens Embedsmænd og andre Lysthavende. Om Aftenen er der storartet Fyrværkeri, og der hersker vældig Munterhed og Jubel. Om Tirsdagen begynder anden og sidste Dags Ridning, hvor alt gaar til paa samme Maade som om Søndagen. Mødetiden er om Eftermiddagen Kl. 1. Begge Ringriderdagene bringer Banerne og Dampskibene en stor Mængde fremmede Besøgende, saa der paa Festpladsen kan tælles 15—20 000 Mennesker. — For Sønderborg er Ringriderfesten en god Indtægtskilde. —

Naar man i Efteraaret havde slagtet, gik det løs med *Gjæstement*. Man indbød Slægt og Venner og flere af Naboerne til Gilde. De kom sammen om Eftermiddagen, fik først Kaffe, en Kaffepons og en Mængde Kager. Senere fik man Ribbenssteg, Pølser og andet godt med en hel Mængde Syltetøj og fordrev Tiden med Passiar og Kortspil. Det var allesammen ældre Folk, der deltog i saadan et Gjæstement. Om Aftenen fik man kold Steg og Brød. Det gik nu løs i flere Dage, det ene Sted efter det andet. En ældre Mand ytrede en Gang: »No hær æ væt te Gjæstement 15 Daw i Træk«.

Da jeg var Barn, fortæller Kirsten Eriksen, var der en 4—5 Familier, der gik sammen om Søndag Eftermiddag i Slagtetiden; de fik da først Kaffe med Tvebakker til. Hjemme

havde vi da et lille Bord staaende indenfor Køkkendøren i Dagligstuen. Der sattes Kaffekedlen ind og en Kumme kogt Fløde med en gammeldags Flødeske i; der stod Moder saa og skænkede Kaffen af Kedlen og fyldte Fløde i. Naar Kaffen var drukken, skulde Kreaturerne ses, og i Mørkningen fik Selskabet stegt *Istebond* (Pølse) og Ribbenssteg med Kartofler og Rødbeder og derefter noget hjemmetørret Frugt, der var kogt og jævnet, med noget Saftsaus. Karlene (Mandfolkene) spillede Kort, og Kvinderne strikkede, og naar de henved Kl. 10 skulde hjem, fik man Kaffe med Tvebakker til.

LIVETS HØJTIDER.

Naar Børnene havde naaet den voksne Alder, laa det de fleste Forældre paa Hjærte at faa dem godt gifte og forsørgede. Det var ikke saa sjælden, at de Unge i den Henseende selv vilde gøre deres Valg og kun tage den, de havde fattet Godhed for, og syntes deres Forældre om Partiet, gav de med Glæde deres Velsignelse til Forbindelsen. Men tit var det Forældrene, der havde det første og det afgørende Ord ved en *Forlovelse*. I saa Fald var det Velstand og Medgift, der blev set mest paa. En ung Mand, der var Arving til en Gaard, skulde gerne ægte en Gaardmandsdatter med god Medgift og stort Udstyr. Og kunde der paa den Maade forenes to Gaarde, var det saa meget bedre. At en Gaardmands Søn eller Datter blev gift med en Husmands, eller at en Husmandsdatter kom ind paa en Gaard, blev betragtet som et forfejlet Giftermaal. For at faa en retskaffen Forlovelse bragt i Stand, benyttedes tit en gammel Faster eller Moster i Familien; hun havde Indsigt i Familielivet og var egnet til at gribe ind med Omtanke.

Var der ikke saadan en Familietante, benyttedes Landsbyens Skrædder. Han gik jo i sit Haandværk fra Hus til Hus, og han vidste altid Besked med, hvor der var Velstand. Naar Skrædderen sad og syede paa Dagligstuens Bord, kunde han nemt finde Lejlighed til at give Konen i Huset gode Raad og faa Sagen bragt i Orden mellem Forældrene og de ældre

Paarørende; Ungdommens Mening kom da sædvanligt i anden Række. — Naar Skrædderen havde været paa Bordet i begge de interesserede Hjem, og hans Oplysninger var faldet ud til Parternes Tilfredshed, blev der gjort Skridt til, at de Unge kunde blive præsenteret for hinanden. En Sammenkomst i Form af et Gæstebud blev iværksat. Det var først og fremmest Forældre eller nærmeste Slægtninge paa begge Sider, der da førte Ordet; først blev der talt om ligegyldige Ting; men endelig skred man til Sagen, og var man paa begge Sider enige, begyndte man at forhandle om Medgift og andre praktiske Forhold vedrørende Giftermaalet. Og de Unge gav da hinanden Haanden. Naar Forlovelsen saa var aftalt, var en god Belønning Skrædderen vis. — Der var dog som sagt ogsaa Tilfælde, hvor de Unge gjorde det første Skridt.

Naar en Karl og en Pige paa egen Haand forlovede sig, kunde det jo foregaa paa mange forskellige Maader, saaledes skete Begyndelsen tit, »ven di va te Daans«; men naar de Unge var enige, maatte Forældrene spørges. Først maatte Brudgommens Forældre gives deres Tilladelse. Disse sendte saa de fleste Steder en Indbydelse til Bruden og hendes Forældre, at de skulde komme en bestemt Dag. Der blev da som sædvanlig drøftet en hel Del Betingelser og truffet Aftale om Medgift, Udstyr og deslige. — Hvis Brudgommen skulde have Pigens Fødegaard, stillede hendes Forældre ogsaa deres Betingelser. Saa kunde først den højtidelige Forlovelse finde Sted, og de Unge kunde give hinanden *e Handtro* d. e. Fæstengave. De forlovede fulgtes i Reglen til nærmeste Købstad for at købe Handtro hos en Guldsmed eller anden handlende. Brudgommen (*e Brøgom*) gav Bruden (*e Brui*) et Sølvæg (Hovedvandsæg), et Par Skospænder, et Sølvspænde til Kaabe eller Livbaand, en sølvbeslagen Salmebog o. lign. Og Bruden gav Brudgommen en Sølvurkæde med Urnøgle og Signet og mange Steder en sølvbeslagen Merskumspibe, som da blev Brudgommens trofaste Følge ved Brudebesøgene. Der blev ogsaa vekslet *Forlovelsesringe*. Det er en stor Ulykke at tabe sin Forlovelsesring saa den bliver borte; for saa vil de forlovede og senere Ægtefolkene snart skilles, eller

en af dem vil snart dø. Derfor søger Folk ogsaa i det uendelige for at finde en saadan Ring, der er tabt.

Var nu Forhandlingerne om Gaardens Overtagelse, Brudens Udstyr o. s. v. tilendebragt, fik man travlt med at tilvejebringe alt det fornødne. Og det var ikke Smaating, der krævedes. Til et ordentligt Brudeudstyr hørte to grønmalede Egetræs-Kister og et Egetræs-Skrin eller to, et Klædeskab, et Skatol, en Kommode, Spejle, en Spinderok, Haspe og Garnvinde, Mangletoj o. s. v. Fremdeles Køkkentøj: Grydeskeer, Bryggekedel, Haandkedel, Vandkedel, Dørslag, Lysekerter (Stager) med Lysesaks og Praasekerter. Kisterne maatte være fuldt af Linned og Skabet fuldt af Klæder. Naar Bruden dertil af sin Faders Besætning fik udvist en af de bedste Malkekøer og et Par Faar med Lam, saa var det et Udstyr efter Datidens Krav.

Hvor der fra Brudens Hjem var en længere Vej til det tilkommende Brudepars Bolig, blev Naboerne »budt til Flytning« af Udstyret. Brudens Fader kørte foran med Bruden og hendes Moder, og paa de følgende Vogne kom først de grønne Kister og dernæst Skrinet og Klædeskabet; man sørgede saaledes for, at Brudesengen og Brudens Klæder var det første, der flyttedes ind i det nye Hjem lige efter Bruden. Og nu kunde Bryllupsdagen bestemmes.

Imidlertid var der holdt *Trolovelse* og *Fæstøl* (Fæsteøl). Trolovelsen, der skete i Præstegaarden, holdtes gerne en Fredag. I de nordlige Sogne fulgte Bruden med til Præsten, og man kørte derhen; Brud og Brudgom sad paa det forreste Sæde, og de to Vidner, som oftest begge Fædre eller nære Paarørende som Morbrødre eller Farbrødre, sad paa det bageste Sæde. I andre Sogne gik det ikke saa højtideligt til; der blev Bruden hjemme, og blot Brudgommen, ledsaget af de 2 Mænd, spadserede over til Præsten. I sidste Tilfælde foregik Handlingen i Præstens Studerekammer, i det første førtes man ind i Præstegaardens Dagligstue og samledes om Bordet, hvor det blev indskrevet i en Protokol, som maatte underskrives af begge Vidner, at intet var til Hinder for Forbindelsen. Derefter sattes der Vin og Kager paa Bordet, og Præsten ønskede til Lykke og holdt en

lille Formaningstale. Derpaa kørte man igen hjem, og her, som oftest i den Gaard, hvor de i Fremtiden skulde bo, holdtes et Gilde, der var som et lille Bryllup; det kaldtes *Fæstel*, *Fæsteøl*. Foruden Præstens og Degnens Familier var ogsaa en stor Del af Familien paa begge Sider og de fleste af Byens Folk indbudne. Man fik Suppe, Oksekød med brun Sova og Peberrod til og bagefter Risengrød; længere hen fik man Kaffe, spadserede ud i Byen og Marken, og henimod Aften dansedes der. Førend Gæsterne tog hjem, opvartedes med kold Skinke, kold Steg og Brød. — I andre Sogne gjorde man mindre Stads af det. — Bruden blev som oftest nu i den Gaard, hvor hun skulde bo i Fremtiden, og det samme var Tilfældet med Brudgommen, naar han friede sig ind paa en anden Gaard. Der blev nu lyst tre Søndage i Rad, og i den anden Uge herefter blev der holdt Bryllup. Den sidste Søndag, Lysningen fandt Sted, var begge de Forlovede i Kirken; »de skulde hen at høre, at de faldt ned fra Prædikestolen«.

I 1730'erne udkom der en Forordning for Sønderjylland og Holsten om, at trolovede skulde plante Træer. Om dette er der endnu Minder flere Steder paa Als; ved Nygaard paa Kejnæs var det saaledes et Sted, der hed *Bøgehoved*; her plantede nyforlovede i Omegnen hver en Bøg, og Folk, der nu vilde have været over 100 Aar, om de havde levet, har fortalt, at det gjorde man ogsaa i deres Bedsteforældres Tid. Man mener, at det er efter denne Beplantning, at Stedet har faaet Navnet *Bøgehoved*. Det ser ud til, at der endnu er Spor af, at der har været opført en Jordvold og gravet en Grav om denne Bøgeplantning. — I Sønderkov ved Sønderborg var det Skik at plante Ege, naar man blev trolovet. Der staar nogle af dem endnu.

E Kost (Bryllupet) stod som Regel hos Brudens Forældre. Otte Dage før Brylluppet blev der bedt til Gilde. I meget gammel Tid holdtes det for det meste om Søndagen. Senere blev det almindeligt, at Brylluppet holdtes i Sønderherred mest om Fredagen, i Nørreherred mest om Torsdagen. Havde Bruden en ugift Broder var han altid *Kostmand* (Bydemand) eller *Brolsmand* (Bryllupsmand). Han kaldtes ogsaa *første Kostmand* i Modsætning til *anden Kost-*

mand, som var en Broder til Brudgommen; anden Kostmand havde dog ikke med Indbydelsen at gøre; han var Opvarter ved Bryllupsgildet.

Kostmanden (første Kostmand) havde i Nørreherred fine hvide Bukser paa og en Trøje af mørkeblaat, hjemmegjort *Ullen* (Vadmel); paa venstre Side paa Brystet havde han et *Krustof* (Buket) af lavede Blomster. Han bar høj Hat og havde Sølvsporer paa Støvlerne. Bruden gav ham et Kravetøj, et sort Silkehalsklæde og et rødt Lommeklæde at pynte sig med paa Bydedagen. I Haanden havde han en Ridepisk med et langt, bredt, rødt Silkebaand, eller i Nørreherred en lang *Hundepisk*, hvormed han slog Knald, naar han kom ind i en Gaard, og naar han red bort. I Sønderherred var han klædt og udstyret paa en noget lignende Maade som i Nørreherred; dog havde han ikke hvide Bukser, og i Stedet for Trøje havde han en blaa Vadmels Kjole, hvor de lange Skøder var sammenheftede ved begge Hjørner for ikke at komme i Vejen ved Sadlen.

Kostmanden blev forsynet med en lang Liste over alle dem, der skulde indbydes, og han var altid ridende paa Gaardens fineste Hest. Saa snart Kostmanden med Gjald og Knald kom i Gaarde, hvor han skulde byde, kom en Karl eller en Dreng springende for at holde Hesten. Kostmanden gik ind, tog Hatten i venstre Haand, aabnede Stuedøren og bød temmelig højt: »God Dag, god Dag!« Gaardens Folk skyndte sig derind, og staaende ved Døren spurgte han: »Er det den hele Forsamling, som her er til Stede?« Naar der svaredes ja, bragte han »en høflig Hilsen fra Brudeparret (her nævnedes Navnene), om I ville gøre dem den Ære at spise et Maaltid Mad hos dem i e Kostgaard (Navnet) i Dag otte Dage, og om I ville se Bruden tilgode ved Brudesengen Dagen i Forvejen.«

Indbydelsen gjaldt alle Gaardens Beboere, ogsaa Tjenestefolk og Børn. Særskilt skulde Kostmanden ogsaa indbyde Skafferen, Kogekonen, Byens Koner til at gaa i Køkkenet og Musikanterne.

Byderemserne kunde være af noget forskelligt Præg. De kunde være ganske jævne og lyde paa godt Alsisk: »Go

Dav, go Dav! E sku jels fro P. P. aa sin Kjærest aa fro e Famili o begge Sie, om I vil kom e Dav 8 Dav aa tei Diel i dæ Kost aa fo et Molte Mad aa et Glas Vin aa en Pif Tobak aa en Dons aa va e essen ko veæ; — aa de sam Jelsen hær e te (Sønnen eller Datteren eller nogen af Tjenestefolkene, som var i Familie med Brudeparret).«

Men der var ogsaa Byderemser af et mere teologisk Tilsnit, øjensynligt forfattede af Præsten eller Degnen. Aftægtsmand Laurits Lind, Helleved, har som Kostmand i sin Tid brugt følgende Remse:

»Goddag, Goddag! Saa vil jeg da i Guds Navn forrette mit Ærinde. Jeg er i Dag udsendt for at hilse og byde til Bryllup for tvende kristelige forlovede Personer, som Gud i denne Tid sanket og forsamlet haver, og som er den velagtede Ungkarl N. N. fra N. og tillige hans Forlovede, Pige N. N. fra N. Da disse tvende Personer nu tilforn have indgaaet en christelig Trolovelse med hinanden, saa agte de, om Gud vil, paa næstkommende Torsdag, som er den (Dato) at indtræde i den hellige Ægteskabsstand, hvortil Gud give dem sin Naade, Lykke og Velsignelse. Saa er da deres Bøn og Begæring til eder, om I ville indfinde eder i Brudehuset og Bryllupsgaarden hos Gaardmand N. N., som udi N. bor, for derfra at følge med dem til Kirken eller Herrens Hus for at høre en christelig Brudevielse af Pastor N. N. og være der til Stede med eders andægtige Bøn til Gud, at deres Ægteskab maa gudelig begyndes, christelig fremdrages og engang i Tiden salig endes. Naar denne Ceremoni i Kirken er forrettet, I da ville følge med dem tilbage til Bryllupshuset for at udstafere deres Borde og Bænke og tage til Takke med de legemlige Spiser og Traktementer; hvad den almægtige Gud i Kjøkken og Kjælder forlener og formaar, skal eder rigelig iskænkes og frembæres.

Saa er da ydermere deres Bøn og Begjæring til eder, om I ville forlyste eder med dem et Par Timers Tid, 3, 4, 6 eller 9 indtil en meget sildig Aften, med hvilket I beviser dem en meget stor Ære; for saadan høj Æresbevisning lover de at forskylde eder ved slig eller anden muelig Maade, naar som helst det af eder bliver begjæret. Saa vil vi da heller ikke

forglemme at ønske dette Brudepar Herrens Naade, Lykke og Velsignelse. Christus give, at det maa ske i en glædelig Velstand.«

Eller Byderemsen kunde være en Blanding af højtidelige Talemaader og jævne Alsiske Udtryk:

Doddaw! Goddaw! Er alle gode Venner her til Stede? Æ hær et Hjelsen te Dem fra Ungkarl N. N. og hans Trolove- de N. N., at eftersom Gud havde plantet Kjærligheds Tanker i deres Hjærter, saa agter de nu at begynde deres Ægteskab førstkommende Fredag, som falder paa den 20de Maj, viede dertil af Hr. Pastor N. N., Sognepræst for N. N. Menighed. Og er det nu deres venlige Bud og Begjæring til Eder, at I vil pryde deres Bord med Eders behagelige Nærværelse, kye med dem i Kirk aa hjem egen aa fo et Maaltid Mad aa forlyst Jer hos dem et Par Timers Tid, aa kom egen den annen Daw aa fo et Kop Kaffe og hvad der ejen fælder paa — for hvil- ken store Glæde og Æresbevisning de vil søge at gjengjælde Eder ved førstkommende Lejlighed, helst udi gældelige Til- fælde. Saa hufe æ, I komme, som æ hær bejet, Farvel, Farvel!

Her er endnu en Bryllupsmandstale fra 1850 paa alsisk Folkesprog:

E Kaastmands Tool.

Godav, Godav. Æ hær et Hjelsind te Jer fro den vel- agtede Ungkarl Hons Minkos o hans dyrælskede Brui, Allis- bet, i Dynne, om I vil haa væt saa gui o gyer dem den Eæ o kom te Kaast edav oot Dav, aa go med dem i Kjerk aa hyer den kristele Bruiveiels, aa sen ebagette føl med dem hjem i e Kostgaa aa tei Diel i de Gild, der bestier i aa fo et got Molt Mad aa en Gang aa drik, aa va de ko veaar, aa sen ebagette et Svængom aa en Pons aa var e Tragtemang kaan gi. Saa skul æ bei jer om aa kom o e Dav før aa tei Diel i e Bruisengs- gild aa lisaadaant o e Dav etter aa tei Diel i e Knavdav.

Iligemaade skul æ tilsei jer fro di ung Bruifolk, te di saa gjen vil gyer jer den Eær aa gør Gengæld om saant maat kom for i Jer Famili, tillige sku Æ bei jer om aa skik Ovboi, om I sku fo Faafold.

Kostmanden maatte paa ingen Maade lade sig forstyrre i sin Tale. Der blev tit stillet ham alle mulige Spørgsmaal under Talen, men han maatte ikke svare paa noget, før han var færdig; en dygtig Kostmand lod sig ikke bringe ud af Fatningen, selv af de snedigste Kneb.

Lod Kostmanden sig forstyrre i Fremsigelsen af sin Remse, saa han stoppede, inden han var færdig, maatte han begynde forfra igen, og saa kunde Fremsigelsen jo tage lang Tid. — Et Sted sad Skrædderen paa Bordet og syede, da Brolsmanden traadte ind og fremsagde Indbydelsen; midt under den højtidelige Tale lod Skrædderen sig falde baglæns ned af Bordet; men Brolsmanden fortrak ikke en Mine; han lod, som han ikke saa det, og sagde roligt Remsen til Ende.

Efter Fremsigelsen af Indbydelsen blev der budt Kostmanden Snaps, Tvebak og hvad man ellers havde, og først efter at have nydt noget maatte han forlade Huset. Naar han gik, maatte han ikke lukke Døren og helst ikke sige Farvel; men han skulde sige: »Saa komme I da, som æ trowe je te«. Eller: »Lever vel, gjører vel, og kommer til dem, som vi troer jer til.« Saa steg han til Hest og red i rask Trav ud af Gaarden. —

I Nørreherred fik Kostmanden tit for sin Umag et Stykke fint Tøj til en Vest eller et Par ny langskaftede Støvler og det største Pengestykke, der blev givet ham paa hans Rundfart. Naar han med urokkelig Sindsro havde afleveret sin Indbydelse og var blevet skænket, blev der nemlig givet ham et Pengestykke til Bruden »til Knappenaale«.

Da det jo næsten altid var meget store Gilder, der holdtes, hyppigt med 200—300 Gæster, tog Brolsmandens Virksomhed med at indbyde ofte 2—3 Dage. — Det brugtes ogsaa, at Brud og Brudgom selv om Søndagen før Brylluppet kørte omkring og indbød Bestillingsfolkene, bl. a.: Brudesmykkerne, Næstemændene (Brudgomsførerne), Brudetrækkerne, 15—16 unge Karle til at ride foran Brudetoget til Kirke og gøre Opvartning ved Bordet og en Del unge Piger til at *drage Loerne* og ligeledes gøre Opvartning ved Bordet. Disse Karle og Piger var gerne nære Slægtninge og Omgangsvener.

Om Ordningen af selve Bryllupsgildet blev der forhandlet med en dygtig *Skaffer* og en ferm *Kogekone*. Søndag Eftermiddag samledes der stundom et helt Raad, bestaaende af Skaffer, Kogekone, Byens Koner foruden Husbond og Madmoder og Brudefolk, i Bryllupsgaarden, for at raadslaa om, hvad der skulde indkøbes af alle Slags til Gildet; særlig Skaffer og Kogekone havde hele Ansvar for Gildets Forløb og Traktement, og de bestemte, hvor stort et Kvantum der skulde til af Mad og Drikke, af Skinker, Suppekød, Høns. Stege o. s. v. Og det var ikke Smaating der krævedes. Blot af *Bestillingsfolk*, som havde et særligt Hverv at varetage ved Brylluppet, indbødes der jo en hel Hærskare, og det blev regnet for en stor Ære at høre til disse udvalgte. De toges saa vidt muligt altid af den nærmeste Slægt, og skønt der altid toges paa begge Sider, havde Brudens Slægtninge i hvert Tilfælde første Ret. Ved et Bryllup i Egen Sogn i 1853 var der følgende Bestillingsfolk: 2 Brudesmykkere og 2 Brudeførere (Mand og Hustru), 2 Brudgomsførere, 2 Dækkoner, 1 Skaffer, 1 Kostmand, 2 Strøpiger, 4 Skænkepiger, 2 Skaffersvende, 12 Ridesvende, 1 Kogekone, 1 Fadekone og 12 Køkkenkoner, i alt 44 Personer.

Brudesmykkerne skulde gaa Bruden til Haande, pynte hende og hæfte Brudekrans og Brudeslør paa hende. Brudeførerne og Brudgomsførerne fulgte med til Kirken og hjalp til med Paa- og Afstigningen paa Vognen baade i Hjemmet og ved Kirken. Ved Bryllupsbordet sad disse seks Personer til Højbords nærmest ved Brud og Brudgom. — Dækkonerne skulde føre Tilsyn med Borde og Bordduge. Skafferen med hans Skaffersvende maatte sørge for, at alle Borde blev vel forsynede med Spisevarer, og navnlig at der ikke blev sparet paa Drikkevarerne. *Strøpigerne* eller *Krudpigerne* skulde paa Bryllupsdagen strø tørrede Frugter, Æbler, Svedsker, Rosiner og Mandler, langs ad Bordene, saa Gæsterne kunde have dem at gnaske paa mellem Maaltiderne; det kaldtes »*det strøede Krud*«. Der kunde ogsaa være Strøpiger, der skulde *strø Kruå*, strø Blomster paa Bordene. Strøpigerne og de fire Skænkepiger, der skulde holde Kruse-
ne fyldte, stod under Skafferens Kommando. Desuden kunde

han have 4 Oppasserpiger at raade over. Kogekonen og de tolv Køkkenkoner lavede al Maden til, og Fadekonen havde fuldt op at gøre med Opvaskningen og med at holde alt rent og pænt. De tolv Ridesvende (der særlig brugtes i Nørreherred) skulde paa Bryllupsdagen være Brudens Forridere. De skulde være iført høj Filthat, blaa Trøje og hvide Benklæder og være udstyret med en Pisk med kort Skaft, men langt Piskebaand.

Til det omtalte Bryllup var der fremdeles indbudt 30 udensogns Gæster, Folk som i deres Ungdomstid havde været gode Venner og Bekendte med Brud og Brudgom, og af Sognets Beboere var der indbudt 128. Det blev altsaa rigelig 200 Mennesker, der skulde beværtet i Bryllupsugen. — De forskellige Bestillingsfolk mødte allerede om Mandagen og Tirsdagen for at lave alt til rette. Gæsterne mødte i dette Tilfælde om Onsdagen til »*Bryllupssengsdag*«, om Torsdagen var Hoved-Højtiden, og om Fredagen var der »*Knavedav*« (Gnavedag); da fortæredes Resterne. Men hele Højtiden kunde ogsaa ligge en Ugedag senere, saa Fredag blev Hoveddagen.

Paa *Indkøbsdagen* (hyppigst om Mandagen) kørte Brudeparrets Forældre, Kokkekonen, Brud og Brudgom til Staden for at gøre Indkøb til Gildet. Det var Skik, at Købmanden ved den Lejlighed ligesom tilfældigt spurgte Bruden, om hun ogsaa havde et Spejl. Var Bruden ikke underrettet om Skikken, kom hun nemt til at svare *ja*, og Købmanden gik da igen med sit Spejl. Men de fleste Brude vidste Besked og svarede *nej*, og Købmanden forærede hende da et eller to Spejle. Men Købmanden kunde ogsaa godt staa sig ved at give en Gave, for Indkøbet var en god Forretning for ham. Det faar man et Indtryk af ved at se paa de Varer, som forbrugtes ved det nævnte Gilde i *Egen*. Alt hvad der indsamledes, skænkedes og købtes, er opnoteret af Brudgommen tillige med de Varer, der tilvirkedes i Brudegaarden selv. Der var slagtet en Ko til 39 kurant Daler (alt er regnet i kurant Mønt). Foruden en stor Mængde Høns var der skænket 39 Skinker. Der indkøbtes 59 Kander Brændevin til 9 Skilling Kanden, 18 Kander Rom til 18 Sk. Kanden, 1 Anker Rødvin til 6

Daler, 1 Anker Ungvin til 2 Daler 1 Mark 8 Sk., 4 Ankre Rødvin til 23 Daler 1 Mark, 1 Anker Gammelvin til 6 Daler. $5\frac{1}{2}$ Td. Øl var hjemmebrygget, 3 Tdr. Hvede blev hjemmebagt. Sukkerbrød købtes for 10 Sk. og Tvebakker for 2 Mark 8 Sk. — Der købtes fremdeles 56 Pd. Kaffe, 4 Pd. Cikorie, 20 Pd. Kandis, 64 Pd. Melis, 42 Pd. Ris, 5 Pd. Rosiner, 7 Pd. Korender, 4 Pd. Svedsker, $1\frac{1}{2}$ Lod Safran, 1 Pd. Allehaande, $\frac{1}{2}$ Pd. Annis, 6 Lod Muskat, 4 Lod Kardemomme, 4 Lod Ingefær, $\frac{1}{2}$ Pd. Kanel, 4 Citroner, 2 Pd. Puddersukker, 4 Pd. Sursennep, 24 Pd. Sirup, 20 Pd. Tobak, $\frac{1}{12}$ Kiste Cigarer Nr. 4, 1 Bog Papir, 1 Pd. Søm, 2 Kdr. Eddike. — Endvidere indkøbtes 1 Hat med Futteral til 3 Dlr. 8 Sk., 1 Par Skaftestøvler og 2 Par Sko til 10 Rdl. 8 Sk.

Af Udgifter medførte dette Bryllup endelig: Til Biskoppen for Lysning 1 Daler 2 Mark 10 Sk., til Pastor Grove for at forrette Vielsen 5 Daler. Lærer Mikkelsen fik 1 Daler 4 Sk., og Degnen fik for Musik 2 Dlr. 1 Mark 8 Sk. Kogekonen fik for sit store Arbejde 1 Dlr. 12 Sk. og en Skinke, og Fadekonen fik 2 Mark 8 Sk.

I Brudegaver indkom 153 Dlr. 2 Mark 4 Sk., og desuden 8 Sølvskeer. Som »Send« eller »Skik« kom der 39 Skinker og en hel Mængde Smør, Æg, Høns og Mælk. I Naalepenge, der modtoges af Kostmanden ved Indbydelsen, indkom der 8 Daler. — Efter endt Gilde solgtes af det tiloversblevne 23 Skinker, 8 Kdr. Rom, 19 Pd. Kaffe, 5 Pd. Kandis, 22 Kdr. Brændevin, 180 Æg, 8 Pd. Smør og 4 Pd. Sirup.

Man forstaar, at der herskede stor Travlhed i de Dage, da Forberedelserne til saadanne store Gilder gjordes i Bryllupsgaarden; de »hedede« (bryggede) Øl, og de bagte baade Hvedebrød, Sigtebrød og Rugbrød; det sidste var der mange, der gerne vilde have til *e Bøst* (Skinken); somme Tider bagte de to Ovnfulde af Hvedekager (-brød), og saa slagtede de tit en fed Kvie, maaske ogsaa nogle Kalve og Lam. Kødet tilhuggedes til Stege; der lavedes Pølser, Finker o. s. v. *Køkkenkonerne* mødte op om Onsdagen, som Brylluppet skulde være om Fredagen, for under Kogekonens Ledelse at tage fat paa Forberedelserne. Var det godt Vejr, blev der gravet en Grav i *e Affelgaard* (Abildgaarden), og derover

I Vandmøllens Gaard (Svendsmølle).

blev der lagt Jærnstænger, hvorpaa Suppekedlerne stilledes, og saa blev der fyret i Graven. — Tirsdag eller Onsdag var det *Laanedag. Fadkønen*, d. e. Opvaskekønen, mødte om Morgen og fik en Vogn med Kusk og saa kørte hun fra Sted til Sted for at *løen Tøi* d. v. s. laane *Tellere* (Tallerkener), Fade, Kopper, Ølglas, Saltkopper kort sagt alle Pottemandsvare. *Tøjpigerne* mødte ligeledes og fik ogsaa en Befordring for dermed at drage ud »at laane Tøj«; de laante *Disduge* (Bordduge), *Bleer* (Lagener) til at *drei e Lue* (drage Loen) med, Træskeer, senere i Tiden ogsaa Gafler og Knive. Ogsaa Kedler og Gryder laantes. Tøjpigerne fik i »Brudegave« et Par Sko. — Skafferen og hans Skaffersvende mødte; de fik i »Brudegave« Kravetøj og et sort Silke-Halstørklæde. Efter Skafferens Anvisning kørte *e Skravmand* af Sted efter Borde, Bænke og Stole, der ligeledes laantes. Kister, Skabe, Chatoller m. m. flyttedes ud af *e Pisel* (Storstuen), for at Borde, Bænke og Stole kunde opstilles der; her skulde Brudeparret have Plads; og her skulde der naturligvis pyntes særlig fint med Blomster og Grønt, ophænges Lamper o. s. v.

Brudesengsdagen var Dagen før Brylluppet, og da var der stort Rykind i Bryllupsgaarden; Byens Piger kom med nymalket Mælk og blev opvartede. Koner, Piger og Drengene kom slæbende med *Send (e Sænd)* eller *Skik* eller *Sikkend* eller *Skikkels* eller *Fann* (kært Barn har jo mange Navne); d. v. s. en Flæskeskinke (*et Bøst*), et Par Snese Æg, 2—3 Pd. Smør og et Par Høns, der mest var af ældre Aargange. Saadan *Send* kom der fra hvert Sted, hvor der var bedt Gæster, og Overbringerne blev godt opvartede med Kaffe, Skinke og Hvedebrød; somme Tider fik de saa megen Vin, »te de trin'e let høit o e Bien«, naar de skulde hjem.

Skafferen maatte være en velopdragen og bleven Person, der forstod med Anstand at udføre de mange forskellige Hverv, der paahvilede ham. Han mødte paa Brudesengsdagen i fuldeste Puds og med et stort, kridhvidt Forklæde paa; det tilkom ham at hugge Hovedet af alle de mange Høns. Hver Høne blev rakt ham pænt i venstre Haand, og saa snart Hovedet var afhugget, smed han Hønen, og saa

blev der et Kaprend mellem de unge Karle og Drengene for at fange de flagrende Kroppe.

Og der var mange andre Ting, der skulde gøres paa Brudesengsdagen; der skulde *skreres Botede* (skrælles Kartoffler), og der skulde knuses *Tybagge* (Tvebakker); de fyldtes i en Sæk, og saa tarsk Karlene dem med Plejle; de knuste Tvebakker brugtes til at »trimle Klumper« (*trommel Klomp*) af: Bryllupsmorgenen tidligt mødte Køkkenkonerne og gav sig til med Hænderne at danne de runde Boller, der i Tusindvis skulde flyde i Suppen. De knuste Tvebakker æltes i Boghvedegrød, og derefter trilledes Bollerne runde i Haanden; med en Fjer smurte de hvert Øjeblik Haanden med smeltet Smør for at faa Bolledejen til at slippe Haanden. Kødbollerne trillede de paa samme Maade; Melbollerne især var fortrinlige; de smeltede paa Tungen. — Det hørte egentlig til Kostmandens Pligter at male al Senneppen til Gildet; men en velvillig Køkkenkone var ham dog tit behjælpelig med dette Arbejde, der kaldte mange salte Taarer frem paa Kinden; til Gengæld gav Kostmanden denne Kone Løfte om en Dans.

Men noget af det allervigtigste Arbejde paa Brudesengsdagen var at »drei e Lue«, at drage Loen: egne og laante Lagener blev sammensyet, det ene ved det andet, saa det var nok til at dække *Slyden* (Stænget) over Loen og til at danne Vægge omkring Loen; midt i det hele satte de en *Boted* (Kartoffel), og derom bandt de et Stykke Hyssing, der var stærkt nok til at hejse Lagnerne op ved. Unge Karle var indbudte til at drage Loen. De hejsede da hele det store Tøjstykke op og fastgjorde det, saa det dannede en Tjelding eller et Telt omkring hele Loen, formet i de fineste Hvælvinger og hist og her pyntet med smaa *Yvkoste* (Urtekoste).

Der efter skulde *e Krans* (Lysekronen) hejses. »Kransen« var et Kors med en Bøjle over, og det hele var ombundet med Grønt og Blomster; det var et svært Arbejde at faa »Kransen« med dens Lys anbragt smukt under Himlen; to haandfaste Karle laa oppe paa *e Hjold* (Slyden, Stænget) og lod Folkene nede i Loen hale i et Reb, til alt hang, som det

skulde. Det var ikke sært, at der maatte »smøres med Vin og Kaffepunse, saa det kunde glide«.

Hen paa Eftermiddagen redtes Brudesengen. Brudens Moder tog den nærmeste kvindelige Slægt og Nabokonerne med sig ind til den Alkoveseng, hvor Brudesengen skulde redes. Sengetøjet blev fremtaget af Kisterne. Den friske Sengehalm lagdes til rette, saa at Sengeklæderne, naar de lagdes derovenpaa næsten naaede Loftet. Bruden maatte ikke være til Stede, hun holdt sig skjult eller sad ude i Abildgaard. Hvad Sengetøj der hørte til Udstyret, men som ikke kunde finde Plads i Brudesengen, blev redt op paa de tomme Kister i Stuen, og ligeledes fremlagdes alt det, som Brudgommen efter gammel Skik fik af Svigermoderen: Brudgoms-skjorten, ny, hvide Strømper, brogede Strømpebaand, Kravetøj og sort Silke-Halstørklæde, tillige med Lommeklæde og andre Smaating, som Bruden selv havde syet og strikket. Brudgommen kaldtes nu ind, og hans Svigermoder rakte ham nu hver Del, idet hun for hvert Stykke spurgte, om han nu var tilfreds og fornøjet; men han maatte vare sig for at sige ja, saa blev han til Latter for Konerne. Til sidst spurgte Brudens Moder: »Hvorfor er du da ikke tilfreds?«. Brudgommen svarede da: »Alt er godt, og alt er smukt, men det vigtigste mangler, min Brud«. Saa blev der en Leden og Spørgen efter Bruden, indtil hun endelig fandtes. Men imidlertid var Brudgommen Skive for megen Skæmt og mange Løjer fra de lystige Køkkenkoner, der var stimlet til. Var Brudgommen bly af sig, var det en drøj Tørn at gaa igennem. Naar Moderen saa endelig kom med Bruden og spurgte paany, svarede Brudgommen: »Nu er jeg tilfreds«. Og til Stadfæstelse skænkede han Vin til hele Selskabet. Konerne sang de forlovedes Skaal. Saa var Brudesengen opredt, og alle besaa og lovpriste Herligheden.

Det var et helt stort Selskab, der var samlet Brudesengsdagens Aften: Køkkenkoner og Tøjpiger, Skaffer og Skaffersvende, Piger med Send og Mælk, Karle, der havde draget Loen o. s. v. Naar nu Travlheden var til Ende, og man havde vederkvæget sig med god Mad og Drikke — til *Brudesengsgildet* hørte Risvælling og Finker (Plukkefinker) samt Blod-

pølser med Vin og paafølgende Kaffepuns — svang man sig i en lystig Dans under Loens Himmel i Straalerne fra den tændte »Krans«.

Op paa Formiddagen om *Fredagen*, den egentlige Bryllupsdag, kom de Gæster, der skulde med i Kirke, kørende til Brudegaarden; foruden de voksne var der tit 2—3 Børn med. Den ene Karl var med som Kusk om Fredagen, og den anden om Søndagen.

Imidlertid *smykkedes* Bruden af Brudesmykkerne, der tit var Præstens Kone og Købmandens Kone eller en anden Købstadsmadam. Bruden fik en blaa Tvistes *Rok* (Kjole) paa, og paa Hovedet satte Brudesmykkerne, som hjalp hende, *e Smøk* (Smykket); det var en Krans af *gjorte* (kunstige) Blomster med *Knerreguld* (Flitterguld) og et langt hvidt Slør. Hvis Bruden ikke plejede at gaa med Ørenringe, hørte der et Par til Smykket; de hang da ned om Ørerne ved en Traad. Smykket kunde man laane hos nogen, der ejede det. Desuden fik Bruden gerne en sølvbeslagen Salmebog. Det var en Brud strengt forbudt at se sig i Spejl, og derfor var der intet Spejl i Stuen, hvor hun smykkedes; saa hun sig selv som Brud, vilde Lykken ikke være hende mild. Med Spænding iagttog man Vejret hen mod den Tid, Brudetoget skulde tage til Kirke; thi »Sne i e Smykk de giæ Lykk«, hvorimod det paastaas, at lige saa mange Regndraaber, der falder i Brudens Smykke, lige saa mange Taarer vil hun komme til at fælde i Livet.

De ankomne Gæster opvartedes med Kaffe, Vin og Mad. Kl. 11 skulde Vielsen foregaa i Kirken. Forældrene og to—tre Par af den nærmeste Familie var med i Kirke, og somme Tider alle de opvartende Piger. De kørte til Kirken i *e Kyrvun* (Kørevognene), aabne, trestolede Kurvevogne. Forrest kørte Musikken og lod de vilde Toner fra 3—4 bulede Trompeter lyde for hvert Hus, de kom forbi; saa vidste man derinde, det var *e Bruifolk*, der kom. Efter Musikken kom Brudens Vogn. Hun selv sad alene i den midterste Agestol, og Brudesmykkerne i den bageste. Derefter kom Brudgommens Vogn, ligeledes med Brudgommen i den midterste Agestol, og begge Brudgomsførere (Næstemændene) i den bageste. —

Langt tilbage i Tiden var der ogsaa et Par Brudefødere (*e Bruitrækkere*), for det meste et Par unge Krambodsvende, som kørte i den bageste Vogn. Saa snart Vognen var standset, hjalp de Bruden af Vognen, og en ved hver Side førte de hende op til Kirken, hvor Brudgommen saa først fik sin Brud. Men det gik af Brug. Brudgommen vilde dog helst føre sin Brud op til Kirken. — Skafferen var den sidste til Kirke og den første hjem. Undertiden kunde der være en Snes Vogne eller flere, der fulgte med til Kirken.

Forved Brudetoget var der *ridende Svende*; ligesom *e Kostmand* havde de hvide Bukser og blaa Trøje paa og Buket baade paa Bryst og Hat. De kappedes om, hvem der kunde slaa de højeste Skrald med deres langsnærte Piske — uden dog at ramme de andre Forridere eller deres Heste. I fuldt Firspring red de to og to forved Brudefolkene, frem og tilbage mellem Brudeskaren og Kirken. De skulde vende tre Gange ved Kirken, saa de kunde naa at møde Bruden tre Gange paa hendes Kirkefærd. — Der holdtes strengt over, at Brudetoget ikke maatte standses paa sin Vej; thi det regnedes for et daarligt Varsel. — Forriderne holdt uden for Kirken under Vielsen. Efter Brudevielsen gik hele Skaren op og ofrede paa Alteret; derefter gik Brudeparret atter til Vognene, og lige som paa Vejen til Kirken kørte Brud og Brudgom hver i sin Vogn. Musikken spillede paa ny, og Forriderne jog nu af Sted til Brudehuset og varede ad, at nu kom Brudefolkene tilbage.

I *e Kostgaard* blev de modtaget af begge Kostmænd i Skjorteærmer og af Skafferen, der bar en hvid Serviet som Forklæde. Disse tog sig af de ankomne, sørgede for, at der blev skænket Vin for Kuskene; i det hele taget var det Kostmændenes Pligt at sørge for, at ingen kørte bort fra Brudegaarden uden at faa »et Skjænk«.

Naar alle Bryllupsgæsterne var kommet til Gaarde, og hvert Vognlæs havde faaet sit Velkomststykke af Musikken, fik Kostmænd og Skaffersvende først rigtig travlt med at faa alt ordnet til Gildesmaaltidet. — Imidlertid skulde Bruden efter Hjemkomsten fra Kirken hilse paa Gæsterne og især paa de gamle Koner i Køkkenet. Paa Bryllupsdagen

maa Bruden ellers ikke gerne vige fra Brudgommens Side, — for saa vil de snart blive skilt ad (d. v. s. en af dem skal dø).

Da jeg var godt otte Aar, fortæller Kirsten Eriksen, var min 6-aarige Søster og jeg med til Kost. Vi havde rudede, hjemmegjorte *Rokke* paa og et fiolet- og grønt-rudet *Merinos* Forklæde. Paa Hovedet havde vi et Hovedpynt, der var gjort af et Net med Baand, der sad i Tutter om Hovedet, og ved højre Side en Sløjfe og ved venstre Side to Lykker af Perler, der hang og dinglede. Baandene, der brugtes til Hovedpyntet, var fine sorte Silkebaand med grønne *samedes* (fløjels) Ranker paa det ene og røde Ranker paa det andet. — Og paa lignende Maade var hver af Gæsterne i deres fineste Puds og stiveste Stads.

I e Pissel, hvor Brudefolkene skulde sidde, *e Bruistov*, som den kaldtes, var der dækket med Terriner og hvide Tallerkener og Sølvskeer; i de andre Rum var det *Potmands-Tellere* og samme Slags Fade, og der var Træskeer at spise med; somme Tider blev til et Bryllup en Del ny Skeer købt; »aa de var it net, ven e Sup smagt got, fo in i e Mon kun vi nok fo em, men de va svat aa fo em u igen«. — Tobakken stod langs paa Bordene i Potmands-Tallerkener, tit med et Ben i af en Kok til at kradsede ud med.

Det var svært for Skafferne at faa Folk til Bords; i *e Bruistov* var der ingen, der gik godvillig ind, undtagen *e Bruifolk* med deres nærmeste Følge, Præstefolkene, Jordemoderen og et Par Købmænd, hos hvem man havde foretaget Indkøb. Præsten og hans Kone var nemlig medbedt til Brylluppet saa vel som Stedets Jordemoder; disse tre Personer gik med til alle Bryllupper uden at give Skænk eller Send, og de fik Hædersplads ved Brudebordet. Alle andre, der efter Rang og Familieorden skulde have Plads i Brudestuen, maatte nødes og snart slæbes derind; de fleste vilde jo egentlig gerne, men det hørte sig til, at de skulde nødes. — De Gæster, der ikke kunde faa Plads i e Pissel, blev bragt til Sæde i Dagligstuen eller i Udhusene. — I Lo og Lade, hvor *e Skravmand* havde stillet lange smalle Borde og Bænke, der ofte blot var uhøvlede Brædder lagte paa Skraver, gik det raskere med at komme til Bords; her var der sat Smør og

Rugbrød og Hvedebrød paa Bordet, saa Folk kunde tage sig en Bid, mens de biede paa, at Suppen skulde komme.

I Brudestuen satte »de unge Folk« sig først »til Disk« midt for Bordet, under et Spejl, der var omvundet med Blomster. Og Bruden passede altid at vende Ryggen til det, for ikke at faa Ulykke i Livet. Herinde var alt mest præget af Rang og Stand og om hyggelig Overholdelse af Skik og Brug, og her ledede Skafferen selv Opvartningen. Ethvert Fad med Suppe raktes ham af Oppassersvende og Piger, for at han personlig kunde sætte det paa Hædersbordet, og naar han selv var færdig med at sætte alt til rette, indbød han med en lille Tale Gæsterne til at forsyne sig godt.

Det var et smukt Syn at se ned ad de pyntede Rækker af Mennesker; ved det ene Sidebord sad Kvinderne og ved det andet Mændene. Mange af Kvinderne mødte med Sølvæg (Hovedvandsæg), hvori der var en Svamp med Hovedvand; dem skikkede de rundt med ved Bordet, for at de andre Gæster kunde lugte til dem. Mange bar store Sølvspænder ved Livbaandene, ligesom de havde Sølvspænder paa Skoene. *E Oppassepige* (Tøjpigerne) mødte hver med en Dækkekurv, der var lavet af Træ; somme Tider var den fint udskåret med *Blommer* (Blomster). De tilsaa bl. a., at enhver fik sin Ske; derimod maatte i gammel Tid enhver selv have Kniv og Gaffel med; hvem der ingen Bordkniv havde med, brugte sin Lommekniv.

Første Ret var Suppe med de to Slags Klumper og safranfarvet Ris til; det var en god Suppe, men temmelig fed; den havde en smuk Kulør, da man strøede Safran paa den. Straks efter fik de kogt Kød med *Kage* (d. e. Hvedebrød, Franskbrød) og *Mærærek* (Peberrod) til, og dertil begyndte de at smage paa Vinen.

I rigtig gammel Tid langede alle til Suppefadet; det var først i lidt senere Tid, at hver fik sin hvide Tallerken eller sin Pottemagers-Tallerken, der da næsten alle var laante hos Naboerne af Fadkonen; paa mange af dem stod Ejernes Navne. I ældre Tid, før der blev opvartet med Vin, blev der drukket Brændevin og Øl — det søde Bryllupsøl —; der var ikke altid Glas nok; men saa drak man af Flasken. I hvert

Rum kom Musikanterne og spillede et Stykke; naar Musikken var rigtig fin, var der to Violiner, en Fløjte og en Bas; men sædvanligvis var der kun 3 Spillemand.

Efter Suppekødet spistes der kogte og stegte Høns med Saftsovs, hvori der var mange Korender. Naar Suppen, Suppekødet og Hønsene var sat til Livs, gjordes der et lille Ophold. Brudeparret gik da rundt i alle Gildesrummene og hilste paa Gæsterne, og mange af disse benyttede Lejligheden til at rette Benene et Øjeblik og gaa et lille Vend.

Nu kom Stegen paa Bordet, og Gæsterne strømmede til igen. Til Stegen fik de Kartoffler, Sovs af Svedsker og somme Tider anden tørret Frugt, der var sovset ligesom Svedskerne. Præsten holdt en Bordtale for Brudefolkene, og før han havde talt, maatte ingen anden holde Tale; maaske Degnen eller en af Købmændene ogsaa holdt en Tale; men ellers blev der mest »sunget Skaaler« (songen Skolle). En af Selskabet sagde: »Skal vi ikke synge Brudeparrets Skaal?« Den første Skaal var jo altid Brudefolkens; saa kom Skaaler for Brudeførerne for Brudgomsførerne og for Brudesmykkerne. Der skulde gerne et Par Ord siges til hver Skaal, og hver Gang skulde der et Glas Vin drikkes. Hver Skaal var ledsaget af Sang og Ord som disse:

:/:Og dette skal være vort Bruifolkes Skaale, Hurra!:/:

Ja, Skam for den, som ikke
vort Bruifolkes Skaale vil drikke.
Hurra, Hurra, den Skaale var bra
Hurra!
Vort Bruifolk leve, vort Bruifolk leve,
Vort Bruifolk leve vel!
At vi det kan se og kjende,
Glasset paa sin ravgal Ende
lad dem faa, lad dem faa,
hej Kammerater, lad dem faa.
Vort Brudepar leve 1—2—3 Hurra,
4—5—6 Hurra, 7—8—9 Hurra!«

Ved hvert Hurra faldt Musikken ind med en lille Fanfare. For hver Ret spillede Musikken; den gik fra det ene Rum til det andet, men begyndte for hver ny Ret i Brudeværelset. Mens Stegen blev spist, gik der fire eller fem Kop-

per rundt, det var til at samle Penge i til Musikken, til Kokkekonen, somme Tider ogsaa til Fadkonen, til de fattige og til *e Fostemo* (Jordmoderen), og enhver gav for det meste en Firskilling.

Den første Kop eller Tallerken, der blev baaret om, var til Sognets Fattige, d. v. s. dem, som *ikke* fik Fattigunderstøttelse, og de indsamlede Penge blev fordelt sammen med Klingpungspengene, der samledes ind i Kirken. Det kunde være de to Kostmænd, der foretog Indsamlingen; men det kunde, naar det var til de Fattige, ogsaa være en Mand, som var valgt til Kirkeraadet, og som afleverede Pengene til dette (altsaa en af Tolvmændene). Derpaa gik der en Tallerken rundt til Køgekonen; hun havde da været saa meget uheldig, fortalte Kostmanden, hun havde svedet sit Forklæde eller sit Skørt eller sin Særk. Køgekøns Tallerken var kendelig paa, at der var strøet Salt paa Bunden af den. — Lidt senere kom Kostmændene med en Tallerken for Fadkøns; hun havde ogsaa været uheldig og faaet vaade Strømper. — For Kokkekøns og Fadkøns var denne Indsamling en helt god Fortjeneste; desuden fik de Dagløn og en Del af det Fedt, der blev ved Skinkekogningen, samt endelig hver sin Skinke af dem, der kom ud fra Bordet, og de var tit næsten hele. Saa man kan nok forstaa, at disse Bestillinger var meget søgte.

De fleste Steder kom Fostermoderen (Jordmoderen) selv med sin Tallerken; paa den var der til stor Moro for Gæsterne stillet en lille Vugge. Og endelig blev der af Musikanterne spillet et smukt Stykke, mens Dirigenten gik rundt med sin Tallerken, der var kendelig ved, at han lagde et Nodeblad paa Bunden.

Ved Bordet blev der ogsaa sunget Viser: Drikkeviser som »Vort Selskabs Skaal«, »Om hundrede Aar er alting glemmt«, »Samlet her i en fortrolig Klynge« o. s. v. Og efter Trearskrigen blev der sunget Krigssange og Fædrelandsange. Af en Degn Sørensen i Ulkebøl blev der samlet en Del Sange til Brug ved Bryllupper, og disse Sangbøger blev fordelt til Gæsterne.

Sidste Ret var i meget gammel Tid Risengrød; senere afløstes den af forskellige Kager. Til Slut blev der i *e Pissel*, hvor Familien og de ældre og fornemmere sad, budt Kridtpiber og bedre Tobak («Blaamand«, »Portoriko« o. lign.). Drengene, hvis Fader, Bedstefader eller Onkel havde siddet i *e Pissel*, tiggede om Aftenen Kridtpiberne, der sædvanligvis var knækkede, og hos Fadkone fik de en Skaal stærkt Sæbevand, og saa morede de sig selv og Smaapigerne med at puste Sæbebobler.

Naar man havde siddet en 4—5 Timer til Bords og var færdig med Spisningen, fremkom Skafferens med den Opfordring at takke Gud for Mad og synge en Bordsalme. Derefter holdt han en lille Tale til Brudeparret, ønskede Gæsterne, at det maatte have bekommet dem; fandtes der Mangel paa et eller andet var det ikke deres Skyld, som gjorde Gildet, men hans Skyld, hvorfor han bad om Overbærelse og Undskyldning, bad dem om at more sig om Aftenen ved en Dans og anden Morskab, og han vilde da se om Natten at rette sine Fejl. Hvorefter han bød: »Velbekomme Allesammen!« Folk gik nu fra Bordet og spadserede i godt Vejr lidt ud i Byen eller i Marken.

Naar Bryllupsmaaltidet var endt, blev *Loen* ryddet for Borde og Bænke, og i den inderste Ende satte Musikken sig paa et Stillads; og saa stemmede Fiol og Klarinet, Bas og Fløjte op. Saafige de begyndte, var Gulvet fuldt. Det var ikke altid, Brudefolkene fik den første Dans; men naar de kom, skulde der straks danses en Sekstur, dernæst en *Kontra* eller Vals og til sidst en *Hamborger*. Det kaldtes *Brudedansen*, og ved den dansede kun Brudefolkene, Skafferens, Brudgomsførerne, Brudesmykkerne, Forældre og de nærmeste Slægtninge med. Før Brudedansen dansedes, havde Bruden faaet en anden *Rok* (Kjole) paa; i Stedet for den blaa Tvistes havde hun nu en kulørt Kjole, og i Stedet for *Smykket* bar hun nu en Natkappe eller den Hue med Korsklæde som Konerne plejede at bære.

Det hørte til Skafferens Pligter at træde den første Dans med Bruden; ved næste Opdans overgav han hende til Brudgommen, der saa fortsatte med Dansen. Naar man var blevet

varm af Dansen, smed Karlene altid *Rokken* (Kjolen, Frakken), og nogle havde da en fin, hvid, blommet eller rudet Overskjorte, og enkelte havde røde, rudede Merinos Ærmer, der sad stramt om Armene og var knappede ved Hænderne, og »di miest donse, te di ret dampe«. Naar man havde danset nogen Tid, gik mange af de unge Piger ind til Naboer eller Bekendte og tog andre Kjoler paa; for de ny, som er anskaffede til Festen, er for gode til at danse med hele Natten; de kan blive revne eller overhældte med Puns.

Hen imod Midnat blev der »blæst te Gjav«: Musikken blæste Gæsterne sammen til at give Brudegave. Der blev saa i Lillestuen (*e Dønsk*) sat et Fad med en hvid Serviet over eller en Terrin med Laag paa Bordet, og bag Bordet tog Brudeparret og de, som havde været med til Kirke, Plads. Gæsterne kom da ind i Stuen, og for hver blev der skænket et Glas Vin, først af Bruden og saa af Brudgommen. Gæsterne drak paa Brudeparrets Velgaaende, og som Bevis paa deres gode Sindelag drak de til Bunds og ønskede til Lykke, gav Brudeparret Haand og lagde en Gave (*en Gjav*) ned under Servietten eller Terrinlaaget. Gaven bestod mest i et Pengestykke, f. Eks. *en Spetsi (4 Kr.)*, der var indsvøbt i hvidt Papir med Giverens Navn; den nærmeste Familie gav dog tit en Sølvske eller to, der lagdes paa Bordet ved Siden af det hvide Fad. Senere i Tiden faldt denne Skik bort, og da leveredes Gaven i al Hemmelighed til Bruden enten under en Dans eller ved Afskeden. Havde en eller anden faaet saa rigelig af de vaade Varer, at han glemte det, kom han næste Dag skamfuld og afleverede sin *Gjav*.

Imellem som der dansedes, blev der drukket Punsur hele Natten. Og hen paa Morgenstunden blev der dækket med Bøste, Vin, Brændevin, Øl og Kaffe. Der var ingen, der tog sultne eller tørstige hjem fra Gildet. I Nørreherred, hvor Folk selv brændte Brændevin og bryggede Øl, blev der maaske drukket nok saa meget af disse Varer som i Sønderherred.

Naar Brud og Brudgom hen ad Morgenstunden gik til Hvile, maatte de endelig passe paa at faa Døren til deres Sovekammer godt aflaaaset; ellers blev de faa Timer efter

vækket ved, at Skaffer og alle »Oppasserpiger« og de øvrige Bestillingsfolk brød ind til dem med »*e Pot*«. Kogekonen kogte nemlig en Slags Øllebrød med Svedsker i til Brudeparret at nyde paa fastende Hjærte. Dette Øllebrød hældtes i en trebenet Potte, og deri sattes en stor Grydeske eller Slev, og nu søgte Skafferen og hans Ledsagere paa en eller anden Maade at trænge ind til Brudeparret, mens de endnu laa i deres søde Søvn. Under munter Sang stillede det lystige Optog med Øllebrødspotten forved Sengen, og naar »de unge Folk« var vækket, overbragte Skafferen de besøgendes Lykønskning samtidig med, at han rakte Brudeparret Potten, og denne maatte de saa — under Skæmt og Løjer fra Selskabet — tømme med den store Ske, idet de skiftevis tog en Skelfuld. Det var ikke nemt for de unge Ægtefolk at holde disse næsvisse Gæster ude fra Brudekammeret; for kunde de ikke komme ind ad Døren, blev en Rude taget ud, og saa krøb en ind ad Vinduet for at bane Vej for de andre.

Om Lørdagen, der kaldtes *e Knavdav* (Gnavedagen) eller *e Knogdav* (Bendagen), blev der ryddet op og gjort i Stand efter første Bryllupsdag og truffet Forberedelser til anden Bryllupsdag, der holdtes om Søndagen. Til Andendags, der ogsaa kaldtes Ungmandsbrylluppet, kom der ikke saa mange ældre Folk, mest den nærmeste Slægt og Naboerne; men Drengene og Lillepiger fik Lov til at komme med »*o e Sænd*« (paa Sendet); de gav nemlig ingen *Gjav*.

Om Søndagen blev der saa spist og danset og sjovet igen til den lyse Dag. Brudefolkene var i Kirke, og der fulgte et Par Folk med dem, og de sad hos dem ved Middagsbordet.

Kirstine Eriksen fortæller: En Gang jeg var med at *skænke Øl* (det var før jeg *ho opbeie* [var konfirmeret]), da vilde det om Fredagen ikke lykkes for de unge at komme ind til Brudefolkene; saa maatte de alle ind om Søndagen og staa og æde det her Øllebrød med kun een Ske; de skiftedes jo til. Saa var der ordentlig Sjov, og der blev endda nogle Glas Vin drukken. — Dengang var der en af *Fadkonerne*, der hittede paa at komme ind i en hvid ulden *Pi* (Underskørt) med røde Baand, der sad i Emmer neden ved Kanten, og med en morsom gammel Kyse paa; hun kom med *et let*

Dokkelsban (en lille Dukke) paa et *Telle*, og rundt om det laa Hovederne af de mange Høns, og hun bad om en Skilling til det lille Barn; — hun fik sig ogsaa en god Dagløn ved at gaa og være Nar.

Om Mandagen var der ikke saa lidt at rydde op, og saa kom der nogen fra hvert Sted for at hente det Tøj, man havde laant i Bryllupsgaarden, og de blev opvartede med Levninger, derfor kaldtes ogsaa denne Dag i Nørreherred for *Knavgilde* eller *Knogegilde*, d. e. Gnavegilde eller Knokkelgilde. Det skete ogsaa, at der var lidt Dans denne Dags Aften. Der var stor Ulejlighed ved saadan et Gilde; mæn Omkostningerne formindskedes ved, at man i Bryllupsgaarden bagefter havde mange Skinker at sælge, og Musikken betalte de dansende jo selv.

I nyere Tid brugtes ofte til Bryllupper et meget stort Telt, som kunde rumme omkr. 150 Personer; men ved Regnvejrr kunde Teltet ikke altid holde tæt, og ved alt for stærk Varme var det heller ikke behageligt.

Naar man betænker al den Uro og Sjov det voldte i en Gaard, hvor Familien, der maaske havde Børn og gamle Folk i Huset, ikke fik ordentlig Søvn eller Hvile i hele otte Dage, naar man betænker de mange Mennesker, der hver Dag skulde bispises, hvormeget der gik til af alle Slags Ting, kan man godt forstaa, at de fleste Folk efterhaanden blev kede af at holde Bryllup hjemme i Gaarden. I Ulkebøl Sogn begyndte man først med efter Vielsen i Sognekirken at køre ind til Sønderborg og holde Bryllupsgilde i en Gæstgivergaard; i de nordlige Sogne tog man til Nørborg. Men efterhaanden som Kromændene paa Landet fik indrettet flere store Sale i deres Huse, holdtes Brylluppet i en saadan større Kro paa Landet.

I Aarene 1860—63 blev det især i Sønderherred mere og mere Brug at afholde Bryllup i en Kro med Dansesal. Der blev saa truffet Aftale med Værten, hvad han skulde have for hver Person at beværte fra Middag til Morgen. Han gav saa Suppe, Kød, Steg, Tærte, Vin, Kaffe, Punsch, Tobak, Cigarer o. s. v., alt for en Pris af 4 Kr. for hver. Ved saadanne Bryllupper blev der givet en Del Foræringer af for-

skellig Slags. Alle sad i een Sal; Degnen eller en Lærer var indbudt, og han holdt da Talen for Brudeparret; desuden indbødes Købmanden, hvor Brudestadsen var købt, og Guldsmeden, hos hvem Brudefolkene havde faaet e Handtro. Det blev mere almindeligt med at holde Taler, og af Sange blev der ogsaa sunget mange. — Saadanne Bryllupper varede kun een Dag.

Da Verdenskrigen kom, hørte de store Bryllupper helt op; Bryllup holdes nu sædvanlig i Hjemmet, det varer nu kun een Dag, og kun Familiekredsen og nærstaende deltager.

Paa Kejnæs regnede man i ældre Tid, da Brylluppet holdtes i Hjemmet, at *e Skikkend* var Vederlag for Konens Deltagelse i Brylluppet, mens Mandens Deltagelse betaltes med de Penge, han gav som Brudegave. — Helt ned imod Verdenskrigen var det paa Kejnæs saadan, at ved Bryllupper indbyder selv den fattigste saa mange, han lyster. Brylluppet holdes nu paa en Kro (af den Slags er der syv paa Kejnæs), og for hvert Par betaltes før Krigen 11 Mark og 50 Pen., og for en enkelt 6 Mark til Værten. Elleve—halvtolv om Natten blæser Musikken op med et passende Stykke, t. Eks. »Gøj Awten, I Dreng, kommer hid te wor Desk«. Brudeparret sidder da ved Bordet med en stor Bolle forved sig. Alle Gæsterne kommer da og lægger deres Brudegave til Brudeparret; Penge eller mindre Ting lægger de i Bollen, større Ting paa Disken. Gaven er saadan, at Udgifterne til Kroværten rigelig kan dækkes. Derefter gives der hver af Gæsterne et Brudeskænk, et Glas Vin eller Puns. Dette Optrin er et af de vigtigste »ynder e hele Kost«.

Var det den ældste Søn, der havde haft Bryllup, kom hans Forældre tit paa Aftægt, og han fik Gaarden. De andre Søkende tjente saa hos ham eller drog hen hos en anden Mand, til de selv kunde faa sig noget. Den ældste Søn fik i gamle Dage undertiden en Gaard, der var sine 20 000 Daler værd for 5—6000, som der saa maaske var 5—6 Søkende om at dele. Der blev ikke store Sager til hver af dem. —

Indhus, i Baggrunden e Aftægt.

Naar der skulde fødes et Barn, blev der stort Røre i Gaarden; Manden maatte i Huj og Hast af Sted efter *e Fostemor* (Jordemoderen), og Pigen løb for at hente de nærmeste Nabokoner. Svigermoderen blev ogsaa tilkaldt. Saa der var rigtig nok Opstyr. Fødselen foregik, idet Moderen sad paa en Stol.

Naar Barnet var født, og Konen var i Seng, og ellers alt var vel, fik Konen *Barselpotten*; det var kogt Øl, som blev sødet med Sirup eller Sukker, og deri blev der hældt en god Snaps Rom eller Brændevin. Dette maatte hun i de første Dage drikke flere Gange daglig, saa hun ofte var halvt beruset.

Naar alt var i Orden i Barselstuen efter Fødselen, blev Barnets Fader kaldt ind, at Nabokonerne, som nu var ved Kaffen, kunde faa ham lykønsket. Dette gik ikke af uden en hel Del Løjer, og Faderen maatte ofte staa for hvas Spot og drøj Skæmt fra Konernes Side.

Faderen kørte derefter Fostermoderen bort, og kom hant forbi Slægtninge undervejs, holdt han derind og overbragte Nyheden.

Saa længe Børn ikke var døbte, kunde *det smaa Tøj, Ynnervæstøi*, let faa Magt med dem og *forbytte* dem, eller de kunde blive *forgjorte*. For at sikre sig mod denne Fare lagde man da i den Tid hos dem i Vuggen enten *Staal* (en Saks eller en Kniv), tre rustne Søm eller ogsaa et lille *Himmellys* eller *Ellys*; det er en Slags halvklare, lysformede Forsteninger, der ogsaa kaldes *Vættelys*. Undertiden brændte man i den Tid ogsaa Lys hos Børnene, og der blev vaaget hos dem. — Der fortaltes om, at der engang var født et Pigebarn, og Nisserne var eiter hende for at forbytte hende. De dukkede allerede op bag Vuggen, men saa gjorde den der vaagede Anskrig, og der kom mere Folk til, — og saa forsvandt Nisserne. — I ældre Tid lod de derfor Børnene døbe i største Hast; — men nu plejer de jo ikke at lade dem døbe saa *gawt* (snart). — I hvert Sogn var der gerne nogle gamle Koner, som inden Daaben under ingen Omstændigheder maatte røre Barnet.

Veninder og Nabokoner bragte Barselkonden Mad i store Maader. — Efter nogle Dages Forløb holdtes der *Bassel-*

fisit; Pigen i Huset sendtes om til Nabokonerne for at indbyde dem til Kaffe en bestemt Dag om Eftermiddagen. De indbudte fik travlt med at bestille en *Basselhustærte* eller andre Kager. Gæsterne bragte da en Overflod af Bagværk til Huse. Havde Barselkonerne fjernere boende Slægtninge, bødes baade Mand og Kone, saa en Basselfisit ofte blev en ret stor Sammenkomst. Naar Kaffen var nydt, og der var nødt tilstrækkeligt om at tage endnu en Kop, blev Barnet vist frem. Det blev løftet fra den ene til den anden, og enhver maatte give sin Mening til Kende om, hvem Barnet lignede, og det blev jo gerne til, at den ene sagde, at det var Faderen selv op ad Dage, mens den anden holdt paa, at det meget mere lignede sin Moder. — Senere spistes der Mellemmad, og enhver gik til sit, saa Barselkonerne endelig kunde faa Ro. I gammel Tid var det Brug, at der blev nydt rigeligt af Kaffe og Dramme ved saadan en Barselvisit; det var den Gang en daarlig Visit, naar man ikke blev nødt til at bære en eller anden af de ældre Koner hjem. Og paa Vejen hjem lavede de tit farligt Halløj.

Moderen maatte ikke forlade sit Hjem, før Barnet var kristnet, og hun maatte aldrig træde over et Hjulspor i Tiden fra Barnets Fødsel, til hun *holdt Kirkegang*.

Før Barnet blev døbt, maatte ingen nævne det ved Navn. Tit opkaldtes Barnet efter en af dets Bedsteforældre; Faderens Forældre nævntes op før Moderens. De seks første af et Børnekuld nævntes efter Bedsteforældre og efter Fader og Moder, derpaa efter ældre Søskende til Forældrene. Et dødt Barn maatte ikke kaldes op, saa kunde den nydøbte heller ikke leve.

For en 60—70 Aar siden holdtes Barnedaaben gerne efter en 10—12 Dages Forløb. Faderen gik ud for at *bede Faddere*; d. v. s. han indbød *Hædersfolkene*, det er dem, der havde en særlig Bestilling ved Barnets Daab. De øvrige Gæster blev indbudt af Storpigen. De indbudte var først og fremmest *Fadderlavet*, der udgjordes af Naboer og Slægtninge. Var der en Gammelmor i Huset, var hun selvskreven til at *føre Barnet*, d. v. s. bære det til Kirken. En Nabokone blev gerne bedt til at *gaa ved*; hun skulde følge ved venstre Side op ad Kirkegulvet, aabne Stoledøren og være behjælpe-

lig med at faa Puden saaledes anbragt, at Barnet nemt kunde komme op, naar det blev hændet til Daabs. De fleste af *Fadderne* hørte gerne til Familien. Til *Barselgildet* indbødes foruden Naboer og Slægtninge undertiden saa mange, at Gæsternes Antal kunde løbe op til en 80 Personer.

I ældgammel Tid (for 100 Aar siden) blev Barnet gerne den første (eller anden) Søndag bragt i Kirke for at døbes, og senere, naar Moderen var blevet rask, holdt hun sin Kirkegang, ledsaget af et helt Antal af Byens Koner, og saa holdt man Gilde. Senere i Tiden opsatte man tit Daaben en 5—6 Uger, og saa holdt Moderen samtidig Kirkegang, men kun ledsaget af een Kone.

Barsel (*Bassel*) holdtes altid om Søndagen. Gæsterne kom og fik Kaffe og Tvebakker, før de kørte eller gik til Kirke. Den Kone, der *førte Barnet* kom med *e Pud*, en fin Silkedug til at lægge Barnets Hoved i. Barnet iførtes *Kristentøjet*, det var en lang Kjole, som kunde hænge ned over Armen paa Barneholderen. Kristentøjet blev mange Steder laant hos Præstekonen, som da fik en lille Betaling for Laanet. De lavede nogle *Sukkerpolde* med Tvebak, Smør og Sukker i, som de kunde putte i Mun-

Kristentøj fra Almsted (nu paa Sønderborg Slot).

den paa Barnet, naar det vilde skrige i Kirken. De sagde ellers om et Barn, der skreg meget i Kirken, at det blev *en gui Sønge* (en god Sanger). Det var gerne en gift Mand og Kone, der *stow Farre* (stod Faddere) tillige med en ung Karl og en Pige. Var der et Par *Bruifolk* (forlovede) i Familien, kom de gerne til at *sto Ungfarre* (staa Ungfaddere). Fattige Folk tog somme Tider dobbelte Faddere; for Fadderne gav jo gerne en *Gjaw* (Gave) til Barnet.

Naar Daabssalmen blev sunget, stillede Fadderne sig ud paa Kirkegulvet (*e Gang*), og den, der skulde holde Barnet til Daabs, *Gudfaderen* eller *Gudmoderen*, fik af Barneføderen Barnet lagt saaledes, at dets Hoved hvilede paa hans højre Arm. Det var en Mand, der holdt Barnet til Daabs, naar det var en Dreng, og en Kone eller Pige, naar det var et Pigebarn. Barneholderen traadte nu frem for Præsten og Handlingen udførtes. Efter Daaben overgaves Barnet igen til Barneføderen, som lagde det i »Puden«, hvori der skulde ligge en Salmebog, for at Barnet skulde blive letlært og kristeligt.

Under Afsyngelsen af den sidste Daabssalme gik Fadderne med Barneholderen (d. v. s. Gudfader eller Gudmoder) foran, og somme Tider ogsaa Moderen, op om Alteret og ofrede til Præst og Degn; til sidst ofredes der til Barnet. — Det var Skik, at Moderen tit holdt *Kirkegang*, samtidig med at Barnet blev døbt; hun fulgtes af en Nabokone. *Kirkegangskonen* bliver i Vaabenhuset, til Præsten kommer, og han holder da en lille Tale til hende eller beder en Bøn, medens Indgangssalmen synges

Naar man var kommen hjem fra Kirken, skulde man lade Barnet sove i sit Kristentøj hvilende paa Daabspuden. — Naar Fadderne og de øvrige medvirkende blev budt til Bords, maatte de villigt følge efter den Rang, de havde ved Daabshandlingen. Lod nogen sig ved den Lejlighed nøde, blev Barnet *vreden* (d. e. uroligt). Maaltidet bestod af Suppe og Kød med *Mærærek* (Peberrod). Senere paa Dagen fik de Kaffe og til sidst en god *Meldonnen* (Mellemmad). Og somme Steder kunde det nok ske, at de fik nogle Punse, før de skulde hjem, saa de »kom til Syngen«. Det var ogsaa ret alminde-

ligt, at der ved Barselgilder blev danset. — I ældre Tid blev der givet Gaver.

Fostermoderen (Jordmoderen) og hendes Mand var med ved Barselgilderne. Det var en Ret for hende, at hun »gik rundt med sin Tallerken« hos Gæsterne. Hvis hun ikke selv vilde, var Barnets Fader pligtig til at gøre det. —

Blev der *Lig* i et Hus sendtes der Bud omkring i Byen og til Slægt og Venner i Sognet og uden Sogns; og straks kom Nabokonerne hen at hjælpe at *klæde Liget*, det var at vaske det og give det Jordetøjet paa. Naar de var færdige, fik de Kaffe.

Der var gerne en Kone i Byen, der kunde *pynte Liget*, og Dagen efter at hun havde gjort det, var der *Kistelæg*: en 7—8 Nabokoner kom for at se Liget i Kisten; de fik Kaffe, naar de kom, og en god *Meldonnen* (Mellemmad), før de gik. Den følgende Dag blev Liget *begravet hen* Kl. 11. Ved Ligfølgets Ankomst til Sørgehuset blev der budt hver Mandsperson en Kornsnaps. Alle, der kom for at *følge*, fik Bispising af *Bøste* (Skinke) med Kage og Rugbrød til, Vin og Brændevin, Øl, Kaffe og Tobak. Saa kom Degnen og *talte ud*: der blev bedt, og sunget et Par Salmer, og imellem de Salmer holdt Degnen en Tale.

Hos mindre bemidlede Folk og i lidt fjernt liggende Byer, f. Eks. *Høruphav*, var Degnen tit ikke til Stede; men saa blev Liget *talt ud* af en af Nabolavets Mænd, som havde Ordet i sin Magt. Før Liget blev baaret ud, bekendtgjorde denne i gammel Tid, at samme Dags Eftermiddag Kl. 2 »samles vi her igen til Æreøl efter den Afdøde«. Æreøl (Arveøl) gaves dog kun for bosiddende Naboer af den døde og bestod i Øl og nogen Brændevin. Denne Skik er dog for længe siden afskaffet.

Naar Degnen eller en anden Mand havde *talt Liget ud*, blev det baaret ud paa en Vogn og kørt op til Kirken. Fra Vognen førtes Liget *omkring Kirken* hen til Graven; det kaldtes *at bære om Kirke*. Præst og Degn gik ifor, og Degnen sang. — (Selvmordere blev derimod sat over Kirkegaardsmuren og ikke baaret om Kirke). — Var den døde en Gaardmand, blev der holdt Ligprædiken i Kirken eller Grav-

tale ved Graven. Bagefter gik man i Kirken op om Alteret og ofrede, d. v. s. Manden i Huset fordelte Ofret blandt Gæsterne, som igen lagde det paa Alteret. Senere afskaffedes Offering ved Begravelser, og Vedkommende betalte selv Præsten, naar han bestilte Begravelsen.

Familien og de Mænd, der havde baaret Liget, samt de nærmeste Naboer ved Sørgehuset (*e Nabolav*) fulgte med hjem fra Kirke, hvortil de før Begravelsen var indbudt gennem en ung Pige eller en anden af Husets Folk. Det kunde ske, at Halvparten af Byens Befolkning var indbudt til Begravelsesgildet. Det kunde ogsaa hænde, at Gildet varede i to Dage, og at der gaves *Send* som ved Bryllupper. Retterne var gerne Suppe, Kød og Risengrød; senere fik de Bøste og hvad dertil hørte.

I ældgammel Tid blev Gæsterne ved et Begravelsesgilde længe og sad tit og spillede Kort. Derimod var det sjældent, at der dansedes. — Naar et Lig staar Søndagen over, følger der et snart efter; nogle siger: inden næste Søndag. Naar et Ligfølge træffer et Menneske paa Vejen, vil dette snart følge efter (dø); men det sker sjældent, da Folk undgaar at møde et Ligtog.

I nyere Tid har man særlig paa Sydals brugt at smykke Graven med en Mængde Perlekranse, der skænkedes af Slægt og Venner. 16—20 Kranse med hvide og sorte Perler ophængtes paa sorte Trækors, der stillede op to og to paa Graven.

REMSER OG SKÆMT, LEG OG IDRÆT.

Naar Bedstefader eller Fader tog Drengen op paa sit Knæ, saa gik det: »I Gang-Trav-Trav-Galop, Galop!« Og var de først kommen i fuldt Firspring, gik Knæ og Mund med en Riden og Remsen, saa det snart aldrig fik Ende:

- a) Rie, rie rappe,
Moan (i Morgen) kømme Babe
mæ Sølskie aa Knappe,
mæ Strotte i sin Hatte,

mæ fie fie Golte (fire iede Galte),
dem ligge vi i Solte,
dem teie vi op aa røger em,
dem teie vi niæ aa stiger em (steger dem)
indte Julovdens Nare (til Juleaftens Nadver).

- b) Rie, rie te Synneborre Brue,
aa kyf lil Karen et nyt Pa Skue;
den gammel Mond vil aa ha tue;
men han ska tøv, te e Rov æ soi,
te e Byg æ muen,
te vi fæ monne Skjelling i vo Pong.

Det kunde ogsaa hedde:

- c) Ride, ride, Ranke!
Ud til Sønderborg Bro
og købe Hans et nyt Par Sko!
Den gamle Mand vilde og ha et Par;
men han maa tøv, te e Rov er moen,
og Byg og Havver er tosket;
saa kan han fo
et Par gamle Slarrer (Slæber) med Gaf o.

- d) Rie, rie te Mølle,
Karen o e Følle,
Maamaa (Mormor) o den gammel Sue,
saa rie di te Møl di tue.

Og Remserne kunde blive til hele Æventyr:

Ride, ride, ranke!
store Heste blanke,
fraa e Møll
te e Køll (Malkøllen),
dæe var ingen anner ind'
end Pær og Pind'
aa to smaa skirren (skidne) Kvind'.
Di sad aa koft en Grød,
den var hverken sur eller sød,
den var hverken haard eller blød.
Æ tov en Stik,
— æ vild it haa Grød aa slik!
Di tov en Braand
aa slov mæ o min sælle Haand.
Æ gøe dem en slem Skai (Skade),

æ stak Eld i dæ (deres) best Lai (Lade);
De brænd, æ rænd,
de smøg, æ løf
ud i Kongens Kalgaard (Urtehave);
dæe mødt æ en stumhale Kvei (stumphalet Kvie);
den kund hverken møg eller mei (give Møg eller Vand fra sig).
Æ tov en Knyv
aa stak en i sit runken Lyv;
dæe kam baade Lud aa Lag';
det kaand Drengemand ha te en Kag'

Det kunde ogsaa lyde:

Ride, ride, Ranke!
fra e Møll
til e Køll (Malkøllen);
der var ingen ander hjemm
end to gammel skidden Kvindd.
De kogte en Grød;
den var hverken haard eller blød,
den var hverken sur eller sød.
Æ tog en Stek (Pind)
og vild i der (deres) Grød aa slik;
de tog en tænd Brand
aa slog mæ øver min højer Hand.
Men æ gjord dem en være Skaj (Skade),
æ stak Ild i der (deres) best Laj (Lade);
det brænd og æ rænd
ind til Kongens Kalgaard (Have). —
der stod en Kvej (Kvie),
den kund hverken mog eller mej.
Æ tog min gammel Knyv (Kniv),
stak den i sit slunken Lyv;
der løb ud baade Lek og Lak.
Aa de kund e Rakker faa til en Kag (Kage).

Næsten enhver havde sine smaa Kruseduller at sætte paa saadan en Remse, saa de blev fremsagt med en hel Del Smaaforandringer:

Rie, rie te Synneborre Brue,
kyf lil Karen et nyt Pa Skue!
Fro e Møl
te e Køl!

Dæ va ingen aane hjem
end tue skirren Kvin.
Den jen lo o e Bænk
aa va hal dø;
den oien sad ve e Il
aa kopt sei en Grø(d).
Æ tov en Bron (Brand),
slov hin øve hins soare Haan(d).
Hun gø (gjorde) mæ en væ Skai,
hun stak Il o e Hus aa e Lai.
De bræn,
æ ræn
u øve Kongens Kalgo (Kaalgaard, Have).
Deæ kam æ te en staklyve Kvei,
den ku (h)verken pup (gøre) helle mei (lade Vandet).
Æ stak en i dens slonken Lyv.
Deæ kam (h)verken Lek helle Lak.
Æ by (bød) aal min Fremme ind,
deæ kam kon et Pa ronken Krage.

Eller Faderen tog Barnet ved begge Hænder, og saa gik
det skiftevis frem og tilbage, mens begge sang:

Sav, sav, Muskat-Mau!
Oit Skilling o e Daw,
to til Pot og to til Fad
aa to til Brændvinsflaske
aa to til Hanses Taske!
Saa smør vi e Sav med Flæsk og Steg,
saa gær en igjæmmel den haardeste Eg.
Snit aw, snit aw, snit aw!

Moder tog det lille Barn paa Skødet og bankede paa
Pusselankerne, og saa sang hun:

Sko, sko Hest!
Hvem kan bedst?
Det kan e Præst!
Nej, kan han ej,
det kan e Smej!
med sin Hammer og med sin Tangg,
— kan han e Musekat fangg.

Saa tog den Voksne Barnet om Næsen og kneb lidt og
sagde:

»Op aa sniif!«
Barnet: »Sønden Riif (Ribe)!«
»Hvad gjorde du dær?«
»Sorte Æg og hvide!«
»Hvad for nogle skal æ ha?«
»De sorte Skide!«

Naar den voksne saa klemte haardt til, skyndte Barnet sig at sige: »Nej, de hvide!« —Og saa slap det ud af Kniben.

Somme Tider bestod Morskaben blot i at sige gamle Remser som denne:

E Præst og e Dien di slavtet et Faar; e Ronvær stod aa brægt; e Dien han var saa snært for e Aas (Bagdelen); e Ronvær ga ham et Put (Spark, Stød); e Præst bløw bangg, han løf aa smid e Trææsk (Træskoene).

Nu kommer der en Remse, min Fader har lært mig, fortæller Kirsten Eriksen; men det er lidt svært at fatte Sammenhængen:

Æ kaa sei dei lisaa godt som et Rim:
Niels Tyske fro Meilfart hæ stol vo Svin;
han tov dem oll baade stua aa smo.
Han tænt, han vil te Fyn aa go;
han kom saa hinklen,
han rend saa skrinklen
udi en Hast.

»Min kjære Brua, løn mæ en Hest,
Niels Tyske fro Meilfart hæ stol vot Flæsk.«
Buel (Bodil) sva da, hon va ind:

»I By I samle Kvind,
I samle Kvind, I laue Mad.«
Da bløw Rasmus Pæsen glad.

Rasmus Pæsen tov sin Hamme aa Tang,
slov Buel o e Bien, te ho begyndt aa lam.

»Guds Fred, god Dav, e sist æ va hæ, da bai æ,
aa no beie æ egen:

Gud ske Lov, min Søn Jakob æ kommen hjem med sit Gjøretøi;
han kan gjøre Grikker til Grisehaler,

Støvler til Storke, Vindkjyve (Vindskeder) til Kjærnelaage.

Han kan præreke (prædike) ligegodt som den store

Mand, der var her tilforn,

med sin Ront,

med sin Snont,

med sin Snørrebaselont,

hans egen Haand æ ynnerskrøven«.

En Remse lyder saaledes:

Rasmus Lamskind æ dø aa begraue
ynne Hinderup-Minderup Kjerrek.
Han fua (for) egemmel en Hesselvæg
aa gyæ (gjorde) try fogylt Æg;
deæ ov bløv tøl (12) brun-blese Kjellinge.

Af saadanne Smaavers var der mange, som Børn morede sig med at remse op:

- a) Jørgen Tækmand, ve do gywtes,
Ann Jolmand (Hjulmand) ka do fo;
ve do ha hin, kan do tæi hin;
ve do it, ka do la hin go.
- b) Met og Maleen di sad i e Green
aa bad te Vorhæ, te e Sol vild sken. —
E Sol den skend, aa e Maan den lyst; —
kvirrevit, kvirrevit!
de fløi saa vidt
aa bygt dem et Hus aw Fovvelskidt.
- c) Manda aa Tisda sat e Kælling sei aa spand,
Vonsda aa Tosda da hæspe hun aa vand,
Freda aa Løwda sat hun e Spind(h)jul hen,
Synda ynne Mess trak hun op sin Løn.

Hvordan man skal stave:

Et Straa i e Glas
det sejer Ras,
Hund i Hus
det sejer Mus,
Stavver i Kølle
det sejer Møller,
Hund i Lænke
det sejer Enke,
Vand i Spand
det sejer Mand:
Rasmus Møller Enkemand.

Bysens Mænd:

Stua Pær, lil Pær,
Pær og Pær Jejjer (Jæger),
Pær Østebo, Pær Vestebo,
Pær Thamsen og Pær Skræjjer.

Skolegang:

»Op, lil Jeise, op, lil Jeise,
naa skal do te Skoel«.
»Nej, lil Mua, nej, lil Mua,
de ær olt faa tile«.
»Jo, lil Jeise, jo, lil Jeise,
no begynder e Lærke«.
»Nej, lil Mua, nej, lil Mua,
det er e Dør, dæ knerke«.

Man havde en Remse der lød:

Hr. Hertug Hans har hundrede hvide Heste;
hans Heste har hundrede hvide Hoveder;
hvert Hoved har hundrede hvide Haar;
hvert Haar har hundrede hvide Ender.

I Skolen morede vi os med at skrive paa Tavlen et gammel-dansk *f* (Bogstavet *h*) for hvert af Ordene i denne Remse, indtil vi endte med et *e* med Krølle; vi fik altsaa saadan en Figur ud af det — blot meget længere.

I en anden Remse begyndte alle Ordene med *g*: Gammel graa Gjæs gi(d) gjæn gnawe got gammilt Ga(d)egræs.

En tredje Remse indeholder betydelig Livsvisdom: Hven somm vest, va|somm sæje om somm, saa saa somm it saa møje om somm, som somm sæje om somm.

Æventyr blev der ogsaa fortalt; et Æventyr for de allermindste lød saadan:

Dæ va jengang en Mand, han haa et Kid, aa de skuld lil Met ud o e Mark aa pas. Da de saa va Ovden (Aften), vild e Kid it med hjem. Saa so (sagde) Met te e Hund:

»Hund, vil do Kid bie (bide)?
Kid vil it hjem gaa,
sælle Met kaand ingen Nare (Nadver) faa«.
»Nej«, so e Hund.

Saa so hun te e Kjæp:

»Kjæp, vil do Hund slaa?
Hund vil it Kid bie,
Kid vil it hjem gaa,
sælle Met kaand ingen Nare faa«.
»Nej«, so e Kjæp.

Saa so hun te e Eld:

»Eld, vil do Kjæp brænd?
Kjæp vil it Hund slaa,
Hund vil it Kid bie,
Kid vil it hjem gaa,
sælle Met kaand ingen Nare faa«.
»Nej«, so e Eld.

Saa so hun te e Vand:

»Vand, vil do Eld sløk (slukke)?
Eld vil it Kjæp brænd,
Kjæp vil it Hund slaa,
Hund vil it Kid bie,
Kid vil it hjem gaa,
sælle Met kaand ingen Nare faa«.
»Nej«, so e Vand.

Saa so hun te e Ovs (Oksen):

»Ovs, vil do Vand drik?
Vand vil it Eld sløk,
Eld vil it Kjæp brænd,
Kjæp vil it Hund slaa,
Hund vil it Kid bie,
Kid vil it hjem gaa,
sælle Met kaand ingen Nare faa«.
»Nej«, so e Ovs.

Saa so hun te e Reef:

»Reef, vil do Ovs bind?
Ovs vil it Vand drik,
Vand vil it Eld sløk,
Eld vil it Kjæp brænd,
Kjæp vil it Hund slaa,
Hund vil it Kid bie,
Kid vil it hjem gaa,
sælle Met kaand ingen Nare faa«.
»Nej«, so e Reef.

Saa so hun te e Mus:

»Mus, vil do Reef skæe?
Reef vil it Ovs bind,
Ovs vil it Vand drik,
Vand vil it Eld sløk,

Eld vil it Kjæp brænd,
Kjæp vil it Hund slaa,
Hund vil it Kid bie,
Kid vil it hjem gaa,
sælle Met kaand ingen Nare faa«.
»Nej«, so e Mus.

Saa so hun te e Kat:

»Kat, vil do Mus fang?
Mus vil it Reef skæe,
Reef vil it Ovs bind,
Ovs vil it Vand drik,
Vand vil it Eld sløk,
Eld vil it Kjæp brænd,
Kjæp vil it Hund slaa,
Hund vil it Kid bie,
Kid vil it hjem gaa,
sælle Met kaand ingen Nare faa«.

»Ja«, so e Kat, ven (hvis) do vil gi mæ en Draaf søe
Mjælk, ven vi komme hjem«.

Saa løf e Kat etter e Mus,
e Mus etter e Reef,
e Reef etter e Ovs,
e Ovs etter e Vand,
e Vand etter e Eld,
e Eld etter e Kjælp,
e Kjæp etter e Hund,
e Hund etter e Kid,
e Kid etter Met.

Aa da di saa kam hjem, fæk æ Kat Mjælk, aa lil Met fæk
sød Grød aa Pandkag.

Blandt den Skæmt, der trivedes Mand og Mand imellem til Fornøjelse og Underholdning, var der ogsaa Vrængefremstillinger af Prædikener og alvorlige Handlinger. Som Eksempel paa saadan grovkornet Morskab kan anføres følgende: Der var en Præst i Tandslet, der holdt en Ligtale over en Mand, der baade var Synsmand, Sandemand og Kirkeværge (Tolvmand). Talen lød saaledes: »Græder alle, hyler alle, thi Jørgen Jepsen er død. Jeg vil ogsaa skyde min Skjæppe dertil. Farvel du Syn-, farvel du Saand-, farvel du Tolvmand. Farvel du Kirkens Støtte. Hvi vilde du fra os flytte? Han tog Af-

(her bladede Præsten om og gjorde derfor Ophold) -sked og drak Dødens bitre Skaal, og han Ende gik ud.«

Eller man morede sig med en Ordleg som denne:

Tre Mand: Hans Peder Vandsted, Hans Grau og Peder Dam sad en Dag i Nørborg Kro og drak. Saa siger Hans Grau: »No ska vi si, hvem de blywe føst fuld, e Grau, e Vandstøj elle e Dam«.

Spydige *Gravvers* over »gode Venner« var yndede:

- a) En Kromand her har lagt sin Krop;
hos ham har mangel drukket op
hver Skilling, som han ejer.
Et Høkeri han ogsaa fik;
i Evigheden han indgik,
og der staar han og vejer.

- b) En gammel salig Kones Støv
er sænket ned i denne Grav.
Hun bortgav alle sine Penge,
da hun ej kunde leve længe.
Da hun endnu i Verden var,
med Brændevinen var hun glad;
lidt Skraatobak hun ogsaa fik,
dermed hun ud af Verden gik.

Man yndede i denne ene Egn af Øen at sige Morsomheder om en anden Egns Folk:

I Byen *Kjær* bager de kun Pandekager paa den ene Side, — for der bor ingen paa den anden Side af Gaden. — Om *Kejnæsboerne* paastaar de øvrige Alsingere, at de er i særlig Grad tilfredse med deres Del af Verden, og den tager sig i deres Øjne ud som et meget betydeligt Omraade; Alsingerne fortæller, at *Kejnæsboerne* siger: »Da Vorherre skaft e Joe, blev *Kejnæs* et Land, men Als en Ø«.

I Stevning By er atten Bønder, og e Smed og e Møller de æ tyww.

Der er paa *Kejnæs* en stor Sten, som det hedder sig om, at den vender sig, hver Gang den kan lugte, at Naboen bager. — I *Tandslet* Sogn siges den samme Skæmt om Holmstenen.

Maaske morer man sig med at sende en Knægt afsted efter et Redskab, som ikke findes; man siger saaledes til ham, at han skal gaa hen til Naboens og laane deres *Møddingskraber*. Naboens lader saa den arme Dreng slæbe af Sted med en vægtig Sten i en Sæk eller en stor Kedel Vand. — Og lidet bedre gaar det ham, naar han i sin Godtroenhed bliver sendt i Byen af Tækkemanden efter en *Tagsaks*.

Eller man fortæller smaa lærerige Anekdoter som denne: Der var en Husbond der havde den Vane stadig at bruge de to gode alsiske Ord aa sen (= *og siden* eller: *og saa*) som Afslutning paa, hvad han sagde til sin Tjenestedreng.

En Dag formede Samtalen mellem dem sig saadan:

Husbonden: »Aa sen kan du gøre det, aa sen«

Drengen: »Aa sen?«

Husbonden: »Aa sen behøver du it aa sej sen, for de æ sejer sen, for sen ka du faa et Par Ørefigen, aa sen«

I smaa Samtaler, som man gengav, spottede man pralende Sømænd eller hjemvendte Amerikanere: Hans Kok, en hjemvendt Sømænd fra Nørborg, forsikrede: »Æ va o et Skif lisaa lawnt (langt) som fro Ulbjerre te Nøborre« (omtr. 2 km). »De ka da ves it stemm« bemærkede en Tilhører. »Jo, de stemme; e Kaptejn va Dævlen rywæ te Hest«.

En hjemvendt Amerikaner fortalte: »I Amerika hæ vi Biæ saa stuæ som Ænder«. »Hvordan stokke I dem?« (fanger dem i Kube, naar de sværmer) — »De la vi dæm om!« sagde Amerikaneren uden at blinke.

Om Vinteraftenerne, f. Eks. i Juletiden, havde man forskellige Lege og Spil med Hasselnødder og *Knæppenøder* (Pebernødder), saaledes en Gætteleg med Nødder i den lukkede Haand: »*Hjort tie, Haand vrie, gæt vo maanne dæ æ i min Rie!*« — Man havde i Juletiden og i Skolen en anden Gætteleg: Den ene af de spillende tog nogle Pebernødder, Hasselnødder eller Kirsebærstene i Haanden og sagde: »Æ boer i *Kaad* (Kaadnerhus)«. Den anden svarede: »Æ boer i Hus«. Den første spurgte: »Gjæt, hvor mange der er i mit Hus«. Naar den anden saa nævnte et Tal, maatte han give Forskel-

len fra det rigtige. — Ved en tredje Gætteleg lagdes en Nød under en Finger i den lukkede Haand, og Ejeren sagde: »Peg paa hvilken Bov.« Blev der ikke peget paa den rette, maatte der lægges en Nød under den Finger, der var peget paa. — Man havde ogsaa en rund Træskive med tolv Tal om Kanten og en Træpind stikkende frem for hvert Tal. Skiven drejedes rundt i et Stativ, hvorfra der stak en Gaasefjer frem og ridsede mod Tallene. For hvert Tal, hvor Fjederen standsede, skulde en af de spillende betale Pebernødder eller hvad andet man havde paa Spil.

Følgende Remse brugte vi, naar det skulde afgøres, hvem der skulde *søge op*, naar vi skulde *klikkes væk* eller skulde *tikkes*:

Ele, mele, sukke, sele,
endes, kindes, brude, endes.
Du, som lære baastafere (bogstavere),
Es, knes, knas, knus,
itte til vitte velkommen til Dag,
elven, tvelven, tvit,
pog, pag, væk!

Eller man kunde nøjes med følgende korte Remse:

Ele, mele, sukker, sjæle,
du skal lære bogstafere
a, b, c.

Til Lege havde vi Sangremser som denne:

Bro, Bro, Brille,
Klokken ringer elle.
Kejseren i sit høje Slot,
hvidt som Kridt
og sort som Kul.
Far, far Krigsmand!
Døden skal du lide.
Den som kommer allersidst,
skal i den sorte Gryde!

Ved Foraars- og Sommertid drev Børnene *Boldspil*; saa skulde de jo deles i to Partier; allerførst valgtes der da to, der hver skulde tage Hjælpere paa sit Parti. Den ene af disse

tog en Stok og kastede til den anden; han greb den, og saa satte den ene Haanden skiftevis over den andens Haand op til Enden. Den, der beholdt Stokken, valgte først, saa den anden og saa fremdeles, til de to Partier var dannet. Den ene Part var *Indparten*, og en af Modpartiet blev ved Indparten og kastede Bolden lidt i Vejret hen imod den første af Indparten, som da med et *Slaatræ* slog den til Vejrs. Kunde nu en af Modparten gribe den, fik dette Parti *Indpladsen*. Traf den, der havde Slaatræet, ikke i tre Slag, maatte han løbe til Maalet, og det gjaldt for Modparten om at ramme ham med Bolden. Blev han ikke truffen, kom den næste af Indparten frem for at bruge Boldtræet. Og saaledes blev de ved, til Modparten havde vundet Indpladsen. — Det var et morsomt og godt Spil; thi det satte Lemmerne i Bevægelse. Pigerne vilde nok være med i Spillet. Der var den Ulempe for dem, at de var for lette at træffe med Bolden; men til Gengæld havde de lettere ved at gribe Bolden, da de kunde tage den i deres Forklæde. Fristedet hedder *Fulle*: »No er æ i e Fulle«, — saa maa ingen ramme en.

Naar man spillede *Raadne Æg*, stillede de to spillende sig op et godt Stykke fra hinanden og kastede Bolden frem og tilbage. Hver Gang den ikke blev greben, var et *Æg*, og Modstanderen havde for hvert *Æg* Lov til at kaste med sin Bold efter ham, mens han stod op mod Muren.

I ældre Tider var det almindelig Skik, naar Mandfolkene kom fra Bordet, f. Eks. ved et *Bassel*, at de saa havde en eller anden Leg for. De kunde saaledes spille *Skorsten*: der blev kradset en lille Grav i Jorden, og saa blev der sat en Afstand, og derfra skulde de kaste en Søsling, en Kobbermønt af Størrelse som en 5-Øre, i Graven. Den, der fik Mønten i Graven, var »først« og saa den, der var nærmest, o. s. v. Alle de kastede Søslinger blev derpaa samlet sammen, og »den første« tog Mønterne mellem Hænderne og kastede dem lidt op i Vejret, og saa blev det optalt, hvor mange »Kroner« han havde faaet, og for hver »Krone« fik han en af de Mønter, som man spillede om, og som hver af de spillende havde sat ind ved Spillets Begyndelse. Derefter kastede Nr. 2, og saaledes blev man ved, til alle Mønter var vundet.

Drengene spillede *Klink*. En tog en Søsling og slog den mod Muren, saa den fløj et Stykke ud. Modparten skulde derpaa søge at slaa sin Søsling saa tæt hen til den anden, at han kunde spænde dertil med Tommelfinger og Langfinger; saa havde han vundet.

Paa Bygaden drev Karlene *Trillespil* Søndag Eftermiddag. De var delt i to Partier, der skiftedes til at kaste en *Trille*, en rund Træskive, frem og tilbage imellem sig hen ad Jorden. Hvert Parti var udstyret med Mødekæppe til at standse den trillende Skive med. Der kunde ved det Spil vanke nogle slemme Knubs. Naar Trillen i fuld Fart blev ramt af Kæppen, fløj den tit til Vejrs, og saa kunde den slaa haardt for hvem der fik den i Hovedet.

Man morede sig ogsaa med at gaa Balancegang. Man stillede en Fjæl op paa Kant og saa, hvem der kunde gaa bedst hen ad den.

Pigerne spillede *Jep*; de gravede et lille aflangt Hul, og deri lagdes den korte Del af Jeppespillet; saa slog en med den lange Kæp, saa den korte fløj i Vejret, og saa slog hun to—tre Gange til den. Derpaa maalttes der med den lange Kæp hen til Graven, og hvem der først fik det aftalte Antal Maal, havde vundet.

Børnene legede *Tik*, en Slags Tagfat; Enkemand, og Hest (hvor den ene »kørte« den anden).

Om Vinteren var det en god Leg at køre paa Slæde. Drengene løb desuden paa Skøjter og *nigede* med *Slæder*, d. e. stagede Slæderne frem paa Isen med en Pigkæp. Saa var der med Slæden en Leg, som kaldtes at *russe om Pæl*. Midt paa et Gadekær blev der hugget et Hul i Isen, og der blev der drevet en lang Pæl ned. Om Pælens øverste Ende blev der lagt en Løkke eller en Ring, og deri fastgjordes et langt Reb. I Enden af Rebet blev der bundet en Slæde med en Ring i Siden, saa at Slæden kunde løbe fremad i Kreds. Paa Slæden tog en eller et Par Stykker Plads, og de andre tog nu fat i Rebet, og saa gik det rundt om Pælen, saa den yderste Ende med *Kælken* kom i en rasende Fart. Var nogen saa uheldig at falde af, gik det ikke altid af uden et slem Stød.

Var der Sne paa Isen, og Skøjtebanen derfor var daarlig, blev der fejtet Glidebaner. Der kunde Pigerne være med. Der var gerne to Baner, den ene hen, den anden tilbage. Det var ret en fornøjelig Leg.

DANS OG MUSIK.

Alsingernes kæreste Fornøjelse var Dans. Til Tonerne fra Landsbymusikanternes Instrumenter gik Dansen tit fra den ene Dags Eftermiddag til den lyse Morgen næste Dag. Efter Optegnelser, som Hr. cand. mag. J. Egedal har foretaget for *Foreningen til Folkedansens Fremme*, meddeles her nogle faa Oplysninger om Danse paa Als. Men Foreningen vil være taknemmelig for alle Oplysninger om gamle Danse, og saadanne kan sendes til Hr. *Egedal*, der har Bopæl i *Birkerød*.

I det 19de Aarhundrede er der paa Als mest blevet danset Kvadrilledanse, der stammer fra Tiden omkring Aarhundredets Begyndelse, og Pardanse, der florerede omkring Aarhundredets Midte. Desuden har der ogsaa været Danse i Brug af endnu ældre Oprindelse. — Af Kvadrilledanse kender man endnu paa Als *Sekstur*, *Kontra* («Alsinger Kontra»), *Oldemors o e Teæ* (Oldemoders paa Tærerne), *Kina* og *Det blaa Flag*; endvidere danses Rækkedansen Reel (*Rieel*). Af gamle Pardanse bruges: *Skære Hakkelse*, *Alsisk Galopin*, *Oldefars Dans* og *Skotsk*. Men desuden kendes Navnene paa en hel Mængde andre Danse: *Skridter eller Svejtrit*, *Kostedans*, *Niels Speggers Vals* (Niels Spegger var en kendt Skaffer), *Bartskærdans*, *Kontrasejre* o. s. v., og de fleste af dem har været dansede til op mod den nyeste Tid.

Overalt paa Als kendtes og dansedes af de Gamle Sekstur og Kontra. Disse to Danse hørte paa en Maade sammen, idet Kontra altid spillede ovenpaa Sekstur.

Som Eksempel paa en Kvadrilledans skal her gives en Beskrivelse af Alsinger Kontra: Fire Par danser sammen. Trinene er Hoptrin eller Polkatrin, og der gøres Appel, naar man i en Kreds skal danse til modsat Side af, hvad man har

danset. — Først stor Kreds med hinanden i Haanden, med Solen og mod Solen (Hoptrin). — Første og andet Par (henholdsvis med Ryg og Ansigt mod Musikken) danser med et Klap i Hænderne frem mod hinanden. Herren tager Damen overfor i begge Hænder, og de danser uden Frontændring tilbage til hendes Plads, derefter til hans Plads for til sidst at ende i Midten (Hoptrin). Nu to Apeller, og de to Par danser medsols udenom hinanden, idet Damen danser foran fulgt af Herren, og de ender paa egen Plads (Polkatrin). — Tredje og Fjerde Par (staar henholdsvis til venstre og højre for Første Par) gør det samme. Dansen ender med Hopsa rundt i Kredsen (parvis).

Kostedansen var nærmest en Leg; ved Omdansningen var der en Dame for lidt, og den Herre, der ingen Dame fik, maatte slaa sig til Taals med Kosten.

Bartskærdansen var en pantomimisk Dans. Den danses af en Herre og en Dame samt en »Barber« og maaske en Barberdreng, og hvad man ellers kan finde paa. Med Bevægelser hentyder Damen til, at Herren er stubbet, og at han maa barberes, inden hun kan danse med ham, og først efter Barberingen faar han sig en Svingom med hende.

I *Skotsk* skulde baade Herrer og Damer hoppe i Vejret og slaa Hælene sammen.

Det blaa Flag er særlig yndet paa Sydals, hvor den har udviklet sig til saa fast og karakteristisk en Form, at den er blevet en udpræget »Nationaldans.«

De gamle Spillemænd lærte sig hver sin Tids Mode-danse; men tit holdt disse sig, paa Als som hos Landbefolkningen andre Steder, i mange Slægtled, efter at de var gaaet af Brug i Byerne. Det skete ogsaa, at en og anden Landsby-musikant selv komponerede en Melodi; det var saaledes Tilfældet indenfor en Slægt, der hed Møller, og hvor Slægtled efter Slægtled dyrkede Musikken, baade den de tog i Arv fra Forfædrene, den de optog efter Øjeblikkets Mode, og den, de selv var Mestre for.

Der eksisterer endnu enkelte Nodebøger, hvor de gamle Spillemænd har optegnet de Stykker, de spillede ved Bryl-

lupper og andre festlige Lejligheder. Dette gælder saaledes en alsisk Nodebog, der nu ejes af Hr. Købmand *Hans M. Michelsen*, Aabenraa. Denne Bog bærer paa Bindets Side 2 Paaskriften: *Hans H. Nielsen, Holm d. 6. April 1844*. Hans Nielsen i Holm ved Nørborg har da i 1844 begyndt at optegne de Melodier, han kendte fra tidligere Tid, og som han havde Brug for som Musiker; dertil har han saa føjet ny Melodier, efterhaanden som han lærte dem at kende. — Hans Nielsen var en meget haandsnild Mand, der lavede al Slags Husflid, River, Violiner og mange andre Ting. I sine unge Dage var han Tjener hos en Major i Nørborg; han var en vittig Fyr og fortalte senere mange Anekdoter fra sine Tjenerdage. Han var i højeste Grad musikalsk, og hans Violiner skal have været udmærkede. Fra Hans Nielsens Nodebog meddeles nedenfor følgende Stykker: »Den lille Engelsk med K fori«, »Oldemors« og »Hamborger«.

Musiker Hans Møller, der stammer fra Stevning og er udgaaet af den ovenfor nævnte Musikerslægt, men som nu bor i København, har foræret »Dansk Folkemindesamling« en interessant Nodebog, der bærer Aarstallet 1811; Melodierne deri er optegnede af Lærer Jürgen Jürgensen i Dyndved. Efter denne Nodebog meddeles nedenfor »Menuet«, »Den lille Syv«, »Liflig Sang«, »Polsk eller Skrædderdans«. Musiker Hans Møller har desuden i April 1926, for største Delen efter Hukommelsen, optegnet 30 Melodier til Turdanse og Runddans fra Nørreherred. Derefter er nedenfor meddelt »*Oldefaers Dans*«.

Den lille Engelsk med K. fori.

Olmos (Oldemoders Dans), Olmos o e Teæ.

Hamborger.

Musical score for "Hamborger" in G major, 2/4 time. The score consists of four staves of music. The first staff begins with a treble clef, a key signature of one sharp (F#), and a 2/4 time signature. The melody is characterized by eighth-note patterns. The second staff includes first and second endings, marked with "I" and "II" above the notes. The third staff continues the eighth-note melody. The fourth staff concludes with first and second endings, also marked with "I" and "II". Below the second ending of the fourth staff, the instruction "Da Capo al fine" is written.

Menuet.

Musical score for "Menuet" in G major, 3/4 time. The score consists of five staves of music. The first staff begins with a treble clef, a key signature of one sharp (F#), and a 3/4 time signature. The melody is primarily composed of quarter and eighth notes. The second staff features a slur over a group of notes. The third staff continues the melody with various rhythmic patterns. The fourth staff includes a repeat sign and a first ending. The fifth staff concludes with a final cadence, marked with a double bar line and a fermata.

Den lille Syv.

Liflig Sang.

Polsk, eller Skrædderdans.

Musical score for 'Polsk, eller Skrædderdans.' consisting of four staves of music in G major and 2/4 time. The first staff has a dynamic marking of *tr*. The piece concludes with a double bar line and repeat dots.

Oldetars Dans.

Musical score for 'Oldetars Dans.' with lyrics. The score is in G major and 2/4 time. It includes a tempo marking *Tempo di Valse* and a dynamic marking *mfr*. The lyrics are: Lav Oldfa'er var Børgom han Old-mo'er tow aa snorre hind rundt i e Pis - sel - stow. Ve der Kaast var der Sjow ja ve der Kaast var der Sjow — . The piece concludes with a double bar line and repeat dots, and a section marked *Allegro* and *Omdrejning* with a dynamic marking of *p*.

De to sidste Repriser var Slutningsdansen ved Bryllupper — en Slags »Kehraus« i hurtigt Tempo. Fra den »drejede« Lo, hvor Dansen foregik, dansedes (Haand i Haand) en lang Kæde, og saa gik det i Løbetrin igennem Stuerne og Staldene med Musik i Spidsen.

TALEMAADER OG ORDSPROG.

Man havde mange skæmtende Talemaader: Til en, der sad og grundede, sagde man: »Æ tykkes, do fælle i Stave«, eller: »Do tænke nok o e Bys Bæst (Bedste) aa e Bynnes (Bøndernes) Ynnegang.« — Til en, der rødmede, kunde man sige: »Æ tykkes, do blyve saa røi i e Hoi som en Blorrekok (Valmue)«. — Om en, der var hjulbenet, sagde man: »Han æ it gui te aa fang Gris«. Om nogen, der var kommen i fint Selskab, som oversaa dem, hed det: »Di gik lisom e Ogel (Uglen) blon e Krage«. Naar en Bondekone var fedtet om Munden, hed det: »Hun er god til at leje Folk«; for saa kunde de se, at det var et godt Madsted hos hende.

»En guj (god) Røjte vil vi gjæn ha fro Jyllan, men idt e Præst (Præsten)«.

»Æ true, æ er i Familie mæ e Præst, for mi Faæ hæ tasken Kvan (Korn) for e Diæn«.

En Alsinger sagde under Kampen ved Danevirke 1864 om en af de store tyske Kanonkugler, der kom susende: »Gud fordøm mæ, den slæe e Thetøj i Stykke, hvor den folle.«

»Skal I idt ha end jen Kop, den pesser I bæ ætte som ætte en Knagsild (røget Sild)«.

»Der er Skjæl o e Sild«, so e Kun, hun tog de store.

»Det slider«, sa Bonden; Frakkeskøderne slæbte paa Hjulet.

Det følger af sig selv ligesom Skrædderens Persjænn; det blev staaende.

Bryd dig oller om ed, for det blyver, som det skal være.

E Lus er it saa slemm som e Lopper, for dem kan vi faa iat.

Han er god nok te aa vær Bonde, naar han forstaar aa var sei for Ild og Vand.

De lever som Hund og Kat, siges om Folk, der ikke kan enes.

»Det blyver en varm Dag«, sagde Tyven, der skulde brændes.

»Du kan jo prøve, om du kan faa det lavet«, sagde Bonden til Smeden, »bliver det skidt, har du jo ikke behov at tage noget for det«.

»Hvem skulde nu tro, at det var sandt?« sagde Manden, da han havde fortalt en stor Løgn.

Ven e Smeis Kuen skal bassel, aa e Svin skal slavdes, saa æ e Smei aaltid fuld.

Nær i Slægt med Skæmtesprog er Ordsprog, der indeholder almengyldige Sandheder:

Det er it godt for Frøer at komme i e Storkrede.
Det er it for Pær Rap at komme i Præstens Køkken.
Kys din Kone, naar du staar ud af din Seng, stryg din Le, naar du
gaar af din Eng, saa har du en glad Kone og en skarp Le.
Hvem der smør godt, kjøb godt.
Nærig Høne faar Knep eller Korn.
Hven der it vover, vinder it.
De kloge Høns gør aa i e Nalder (Brændenælder).
Haste Fig var sjælden god (Hastværk er Lastværk).
Far i Mag, saa løber Hjulene ikke i Brand.
Han naaede det ogsaa, der blev hængt ved Lys.
Et godt Gaaen er bær som et ringg Kjøren.
Der skal en stor Mund til aa gaf imod e Ovn.
Ilde skaaren Haar er to Mands Skam.
E Kat og e Kun' aa e Klemm (Ildtangen) skal aalti ve e Hus blyw
(h)jem.

Den danser ogsaa, der er nødt dertil.
Stakket Dans er snart sprungen.
Søndenvind, Kvindesind og Faarerend lægges med Vand.

I Slægt med Ordsprogene er et tungsindigt Visdomsord
som dette:

Det er skidt aa blyw gammel, for da
vil e Ryg krummes
aa e Øjen dummes,
e Tænder mules
aa e Bag hules,
e Gang stækkes
aa e Hørels svækkes;
e Haar fælder aw,
aa saa en Daw
putter di vos i e Graw.

HELD OG UHELD, VARSLER O. DESL.

Under den daglige Dont var der Ting, Handler eller særlige Omstændigheder, man maatte undgaa, fordi der var *Uheld* ved dem, og paa den anden Side kunde man sikre sig *Held* ved at udføre visse Handler paa en bestemt Maade eller paa en særlig Dag. *Mandag* gjaldt for en uheldig Dag

at begynde noget paa. Køerne maatte saaledes ikke komme ud paa Græs en Mandag. Man skulde vælge en anden Dag til at sætte dem ud om Foraaret, og saa lagde de en Økse for Døren, hvor Køerne gik ud. — Engang havde Præsten i *Svenstrup* sagt til sin Røgter, at han skulde sætte Køerne ud den og den Dato. Da Røgteren i Almanakken saa, at det var en Mandag, sagde han til Præsten, at det ikke kunde gaa an; men Præsten blev ved sit. Røgteren maatte saa slippe dem ud den Dag, og Præstens Køer sprang omkring, som Køerne plejer den første Dag, de kommer ud om Foraaret. Og det gik da hverken værre eller bedre, end at en af Køerne brækkede Benet. »Der kan Han se, det gik alligvel galt«, sagde Røgteren til Præsten.

E Vaar (Foraarssaanningen) blev heller aldrig begyndt en Mandag, ligesaa lidt som man begyndte at høste en Mandag. — Ingen Skipper sejlede ud med en Ladning første Gang en Mandag, efter at der havde været lagt op om Vinteren. — Man maa ikke hente sine Tjenestefolk paa en Mandag; saa bliver de ikke Aaret ud. Hvis man klipper Negle om Mandagen, giver det Spektakkel i hele Ugen, og naar man gør det om Fredagen, bliver man fri for Tandpine. »Jeg klipper aldrig mine Negle om Mandagen«, fortæller en ung Pige fra Als. »Og sker det, at jeg finder en Naal paa Gulvet en Mandag Morgen, samler jeg den ikke op, nej, den faar et lille Skub ind under Skabet og kan blive liggende der til næste Morgen. Finder jeg en Hestesko paa Vejen, samler jeg den op og tager den med hjem. Den bringer Lykke, siger mange. Om det passer, skal jeg lade ubesvaret; men alligevel kan jeg ikke lade den ligge«. En funden Hestesko slog de gerne op over Døren.

Køerne maa ikke komme vaade i Hus, naar de skal ind om Efteraaret; de skal være tørre, naar de kommer ind for at blive inde Vinteren over. Sker det, at de kommer vaade ind, skal de ud i nogle Timer en Tørvejrdsdag.

Skal unge Piger have noget syet paa et Klædningsstykke, som de har paa, siger de: »Sy ikke for mange Sting; for saa mange Sting som der bliver syet, saa mange Aar varer det, inden jeg bliver gift«.

Ustandselig lød der Raad som disse:

Du maa ikke fløjte om Aitenen, saa fløjter du Fanden til dig.

Du maa ikke lege med Ild eller Lys, saa pisser du i Sengen.

Du skal være god ved Katten, go Pige; saa faar du godt Vejr til dit Bryllup.

Peger man med Fingren op imod Maanen, vil den bulne. Staar en ung Pige første Gang Fadder, maa det helst være for et Drengbarn; thi ellers bliver hun let Gammeljomfru. Strør man Sand paa Gulvet, maa man omhyggeligt passe, at der ikke kommer det mindste paa en ugift Person i Stuen; thi da bliver vedkommende ikke gift i det Aar. Et ungt Menneske maa drilles dygtigt førend sin Forlovelse; ellers bliver hans første Børn let fjollede. Man maa ikke røre en tom Vugge; thi da bliver Barnet uroligt og kan ikke let igen falde i Søvn. — Naar man nyser eller ser et Stjernes kud, skal man ønske i samme Øjeblik; da vil det gaa i Opfyldelse. Ligeledes har man Lykke med sig, naar man har Held til at finde Firkløver, Femkløver o. s. v. Skriger et Barn, medens det bliver døbt, bliver det en god Sanger. Vil man vide sin Skæbne, maa man slaa op i Salmebogen *Nyaarsaften*, eller man maa huske sin Drøm vel, man har *Nytaarsnat*; thi den vil gaa i Opfyldelse, inden Aaret løber om.

Man tog *Varsler* af Dyrenes Færd og Skrig. Hørte man om Efteraaret *Ræven* hyle, sagde man: »De ska nok gi en va (værre) Vinte e-Joa (i Aar).«

Naar man ser en *Hare* løbe over Vejen, møder der een en Ulykke.

Kom *Skaden* skræppende i Nærheden af Huset, hed det: »E Daw (i Dag) kømme dæ Fremme, for e Ska hæ væt hæ u aa skræp«. Gjorde *Kragerne* for megen Støj, kunde man sige: »Bare dæ it skiæ noue, fo di Krage æ saa gal e Daw«. — Der var en Mand, der somme Tider tog sig en høj Snaps, naar han kom ad By. En Dag, som han sad og barberede sig, inden han tog ud, kom hans Kone ind og sagde til ham: »Pas nu paa, at du ikke bliver fuld i Dag, for hør, som den Krage skriger«. »Saa —? Ved den det?« svarede Manden, og i en Fart sprang han hen og tog sin Bøsse og skød Kragen. »Det

var da sært, da den vidste, Æ skulde drikke mig fuld, at den saa ikke vidste at vare sig for e Bøss«.

Vil man gøre en Rejse og man straks undervejs møder en *Krage*, gør man bedre i at vende om; thi der vil ellers ufejlbarlig times en Ulykke paa Rejsen.

Det betyder Lykke, naar en *Spindekone* (en Edderkop) spinder ned for en, f. Eks. saadan at Traaden gaar ned fra en Gren forved ens Ansigt.

Forlader et Par *Storke* deres gamle Rede, vil Huset brænde.

Af en Mængde tilfældige Begivenheder tog man Varsel: Kom En ved at strø Gulvet til at strø Sand paa Stolene, lød det altid: »E Dav fæ vi Fremme, for do hæ jo saane o e Stuel«.

Naar Næsen kløede, var det Tegn paa, at »der komme vis nysgjærre Folk e Dav«. Kløede det paa Bagen, blev det udlagt: Vi faar en god Middag i Morgen.

Navnlig var der en stor Mængde *Vejrvarsler*:

Naar det regner Syvsoverdag, skal det regne hver Dag i 7 Uger.

Mandags Ræn (Regn), saa er e hele Uge skænd (ødelagt).

Morgenrøde giver Blæst eller Bløde.

Naar det regner den første Dag, Køerne trækkes ud, bliver de ikke slemme til at bisse den Sommer.

Ven dæ æ Strife o e Himmel fra Synde te Nør, saa sank dit Hø, ven de er tør.

Ven e Himmel ser ud som en Faarmav, saa fæe (faar) vi Ræn inden tre Dav.

Regner det, og skinner Solen i samme Øjeblik, betyder det, at en Sømand farer til Himmels og en Skrædder til Helvede.

Dør nogen i et Hus, har gerne en eller anden af Familien hørt hans *Advarsel*, som det kaldes. Snart har man hørt en Vogn komme og holde for Døren, snart hører man Skuffen, hvor Ligklæderne ligger, blive trukken ud, snart ser man en hvid Skikkelse eller en hvid Haand vinke et hjerteligt Farvel, eller man har hørt et stærkt Skrammel, som om noget var faldet ned paa Loftet; — og dog er der intet; — det kan ikke være andet, end at man har set eller hørt et Advarsel. — Hører man en Hund tude, kommer der Lig fra den Retning,

den vender Hovedet. Hører man i et Hus Faarekyllingen synge, eller ser man i Lyset en *Høvlespaan* (en krummet Talgstrime, der rækker op ved Luen), eller bløder ens Næse, men der kun kommer tre Draaber Blod, saa kommer der snart Lig i Huset. Hviler man med en Ligkiste udenfor et Hus, spørges der snart Dødsfald i det. Maaler man hinandens

En Passiar ved Garnvinden. Den staaende Kone er Kirsten Eriksen, Almsted.

Fingre, eller sidder der tretten til Bords, vil en af Deltagerne dø, før Aaret gaar rundt. Naar Hunden i en Stue ligger paa Maven med Snuden mod Døren, eller naar Uglen tuder i Laden, vil der snart komme Lig i Gaarden. Naar der i en Grønkaalsmark findes en enkelt Kaal, der er hvid, vil en af Gaardens Folk snart dø.

Naar man ser Lys ved en Mergelgrav om Natten, skal en drukne der. Ligeledes er der set Lys over Vandsteder, hvor nogen er druknet.

I gamle Dage var der mange paa Als, som kunde se forud, naar der skulde ske noget af Betydning. De skulde være født i Midnatstimen før en Tamperdag. Hvad de saa forud, gik altid i Opfyldelse enten 3 Dage eller 3 Uger eller 3 Maaneder derefter. Gamle Folk har fortalt om flere, der kunde sige: »Nu brænder det snart hos den eller den, for jeg har set Luer slaa ud af Ladeporten«, — eller: »Jeg saa Flammer danse hen ad Husets Tag«. Og det slog heller aldrig fejl. — Somme kunde ogsaa se *Ligskarer* færdes ved Nattetide. De skulde da se at komme af Vejen (dog ikke til højre Side), da de ellers blev nedkørte af Ligvognen og overtrampet af hele Ligfølget eller trængt ned i Grøften. — En gammel Kone fortalte saaledes om et underligt Syn, som hun havde set. Hun saa to Ligskarer følge lige efter hinanden; men da de kom til et Sted, hvor Vejen delte sig og gik i to Retninger, drog hver Ligskare sin Vej. Skønt hun havde set meget overnaturligt, var dette hende uforstæligt. Men da skete det, at en Aftægtsmand og en Karl paa een og samme Gaard døde samtidig. Aftægtsmanden blev begravet paa Sognets Kirkegaard; men Karlen blev begravet paa Kirkegaarden i det Sogn, hvor han hørte hjemme. Og saa var Gaaden løst.

Paa *Blæsborg* Mølle, kunde man altid forud vide, naar der kom Lig fra Augustenborg; thi da hørte man gerne en Rumlen forbi Huset, ligesom naar Ligvognen kørte forbi fra Augustenborg By til Ketting Kirkegaard.

Paa *Broballe* Mølle tjente i mange Aar en gammel Karl, som kaldtes gamle Daniel. Han havde i sine yngre Dage været to Aar paa Slesvigs Sindssygeanstalt; men efter den Tid blev han en Særling. Han var meget *synsk* og kunde tit forudsige større Begivenheder. En Dag kom han løbende ind i Møllegaardens Stald og kastede sig i en Bunke Halm. Da man spurgte ham, hvad der var i Vejen med ham, raabte han: »Min Broder ovre paa Sundved er død; han var her just nu og tog Afsked med mig«. Næste Dag kom der Bud, at Broderen var død af et Hjerteslag, just paa samme Tid, som Daniel havde sagt det. — En anden Gang forudsagde han en stor Ildebrand i Byen. — En Morgen, da Daniel kom ind til Davre, sagde han, at der snart blev Lig i Gaarden; thi han

havde om Natten set, at der blev baaret en Kiste ud af Huset. Tre Uger efter døde Møllerkonen. — I Nærheden af Broballe var nogle store Søer blevet inddæmmede og tørlagte. En Nat i Efteraaret 1872 saa gamle Daniel, at den store Dæmning ved Mjelsgaard blev gennembrudt af Havet. Han varede da Lodsejerne af de tørlagte Søer om at faa Dæmningen udbedret, da der ellers vilde ske en stor Ulykke. Man lo ad ham; men den 13de November kom den store Stormflod; Havet brød gennem Diget og satte Søerne under Vand.

Smed Jørgen Hansen, Asserballe, fortæller, at han har været i Stand til at forudsige mange Begivenheder, Dødsfald, Brand og andre Ulykker. Hans Søster døde i Amerika, og samme Dag hun døde, vidste han det herhjemme. — Hans Søn blev 1ste November 1917 fanget paa Balkanhalvøen; samme Dag sagde han til sin Hustru: »I Dag er Hans blevet taget til Fange«. Et halvt Aar senere kom der Bud, at han var fanget af Serberne netop den Dag. — »Mine Svigerforældre«, fortæller Jørgen Hansen, »havde et lille Sted paa Randsbjærg ved Tandslet, mens Svigerfaders Fader boede i Asserballe. En tidlig Morgen, som min Svigerfader kom ud af Huset, hørte han Sang i Retning af et Sted, som kaldes Pæleværk. Han lyttede og kunde da tydeligt høre, at det var en Ligsalme, der blev sunget, og blandt Stemmerne skelnede han klart gamle Per Degns i Asserballe, som overdøvede dem alle. Han gik da ind og fortalte det til sin Kone, og hun forstod straks, at det var Dødsvarsel for den gamle i Asserballe. Svigerfader syntes ikke, at det kunde stemme, da Retningen efter Pæleværk er næsten modsat den efter Asserballe. — Et Par Dage efter kom der Bud, at den gamle var død; men Dagen før Begravelsen blev det en heftig Snestorm, og det viste sig, at det var umuligt at komme den korteste Vej til Asserballe; de maatte køre Vejen om gennem Pæleværk; — ved Begravelsen blev just samme Salme sunget, som min Svigerfader havde hørt hin Morgen.«

I Slutningen af 17de Aarhundrede gik en Aiten silde en Mand fra *Egen Mølle* igennem Rumohrsgaards Kobbelt nær forbi *Galgebakken*. Med eet ser han en Vogn komme kørende forbi sig og tage Retning ned ad imod Galgebakken. I Vognen

sad en Mand baglæns paa Sædet med et Bind for Øjnene, og lige overfor ham sad to Præster i fuldt Ornat syngende en gammel bekendt Salme, man plejede at bruge ved Henrettelser. Dette usædvanlige Optog paa denne Tid af Døgnet forfærdede ham meget, og hurtigt ilede han derfor ind til Byen og kom ad en Gensti bag ind til det gamle Hus, der ligger nede under Kirken, og hvis Ejer var lidt i Slægt med ham. Da han var meget bleg i Ansigtet og saa meget forvirret ud, spurgte man ham om Grunden, og han fortalte dem nu, hvad han havde set undervejs. Konen i Huset mente, at dette maatte være en Ligskare, og at det betød, at der om kort Tid vilde foregaa en Henrettelse der. Dette gik ogsaa kort Tid efter i Opfyldelse; nogen Tid derefter blev der stjaalen Væv paa Augustenborg fra Hertuginde Augustas Blege, og da man havde to Mænd mistænkte for dette Tyveri, blev de straks uden Naade og Barmhjertighed ført af Sted, som Manden havde set, og hængt paa Galgehøjen ved Ketting.

En Mand i *Hørup* laa en Gang syg. Hans Datter og hendes Mand vilde da en Aften hjem at besøge ham. Paa Vejen derhen greb Konen pludselig Manden i Armen og trak ham til Side. Hun saa en Rytter komme jagende forbi paa en Skimmel i Retning af hendes Faders Hus, Manden derimod saa ikke noget. — Da de naaede Huset var Faderen død.

Den samme Kone saa en Aften i Pisselen et smukt pyntet Kvindeligt. Da hun ventede sig, troede hun, at hun havde set sit eget Lig. Tjenestepigen sad imens i Stalden og malkede og sang lystige Viser. Men fjorten Dage senere stod Pigens smykkede Lig i Pisselen.

I Højgaard i *Stevning* var der en Mand, der kunde se *Ligskarer* og *Bryllupsskarer*; en Dag, som de sad ved *e Onnen* (Middagsmaden), saa han en Bryllupsskare, der kom kørende ind i Gaarden; ingen anden saa den. — Andre er kommet ind i *Ligskarer* paa Vejen fra Stevning til Svenstrup.

En Karl i *Ærtebjerg* saa en Nat for mange Aar siden en Ligskare drage ud af Gaarden, hvor han tjente. Ligvognen var forspændt med en sort og en hvid Hest, hvad der forekom ham underligt. Nogle Dage senere døde Aftægtsmanden paa Gaarden; Karlen skulde køre Ligvognen med de to sorte

Heste; men da han skulde spænde dem for, løb den ene fra ham, og det var helt umuligt at faa den fanget igen. Nu var der ikke andet for end, at man maatte spænde den gamle Skimmel for, og saaledes gik Karlens Syn i Opfyldelse.

Pastor Bruhn i Gram var fra Als. Han havde en Slægtning, der førte et Amerikaskib. Om Bord havde han en Skibsdreng, som var en flink og rask Gut. En Aften gav Kaptejnen ham en Ordre; men da Drengen kom hen til Rælingen for at udføre den, for han pludselig tilbage. Kaptejnen raabte: »Hvad gaar der af dig?« og gav ham en Lussing. Drengen svarede: »Æ so min Oldmor i e Sø.« Da Skibet kom tilbage, viste det sig, at Oldmoderen var død i den Time, da hun havde vist sig for Drengen paa Atlanterhavet.

LÆGEDOM OG TROLDDOM.

Før 1848 var der ikke ret mange Læger; der var to i Sønderborg og to i Augustenborg, hvoraf den ene var Hertugens Hoflæge; han praktiserede ogsaa, men blev nok kun lidt søgt af Befolkningen; han var temmelig dyr. Paa Nørborg var der ogsaa en Læge. Under Krigen var der med Soldaterne Læger, og de blev søgt af Befolkningen; de vare billige; thi de havde jo Deres Løn fra Militæret. Efter Krigen kom der flere Læger, og i Sønderborg nedsatte der sig to, hvoraf den ene havde været med til en Verdens-Omsejling, og de fik straks en temmelig stor Praksis. Men der blev ellers ikke hentet Doktor for saa lidt. De fleste Folk brugte Hjemmeraad, og for Børnesygdom som Mæslinger o. lign. blev der *kun* brugt Hjemmeraad. For Mæslinger fik Barnet varm Mjød, og saa maatte det til Sengs. For Kighoste blev der næsten ingen Ting brugt. Skarlagensfeber blev ogsaa for det meste kun behandlet med Hjemmeraad, men der var kloge Koner til at tilse de syge. Der var en gammel Mand, der kunde kurere for Gigt; paa en Torsdag Aften kom Folk med en sort Høne, og der blev af den udtaget et Led, en lille Benstump, som den Gigtsvage saa bar i en lille Pose om Halsen. Der siges, at denne Mand havde meget god Søgning.

Saa var der en klog Kone; hun hed Mari, og for Spøg blev hun kaldt for *Fiskus* (Fysikus); hun kunde aarelade, sætte Kopper, sætte Klyster, og saa smurte hun for *Angroen* med en Salve, som hun vistnok selv kogte; hun sagde, at der var noget, som *groede* fast indvendig i Siderne; det var mest hos Kvindfolk. Saa havde hun ogsaa Plaster for buldne Fingre, og naar den ikke trak nok, blev der lagt Grød eller Husløg paa. Husløg var en Plante som groede paa Taget og ofte brugtes som Husmiddel; derfor fandtes den næsten paa ethvert Hus. — Der var ogsaa en Kone, som doktorerede for engelsk Syge hos Børn; de fik bunden paa sig en lille Pose med noget stærkt lugtende, jeg tror, det var *Djævelsdrek*, Kamferurt og saadan nogle stærkt lugtende Sager. Naar det var meget slemt, blev Barnet trukken under en Grønsvær, som derefter omhyggelig maatte værnes, at ingen kom til den. Jeg har ogsaa hørt, at der sattes et Bord med Blomsterpotter og levende Blomster; derunder blev Barnet taget 3 Gange; saa blev det smurt med noget, som kun den kloge Kone kendte, og Ceremonien var forbi.

Agent *Jørgen Nielsen, Guderup*, fortæller herom: Naar Barnet gik i sit andet Aar, skulde det under en *Sad* (Græstørv) for engelsk Syge, at det ikke skulde blive hjulbenet.

Der var i Sognet sædvanligvis en klog Kone, som var kendt med Fremgangsmaaden. Det udførtes tre Torsdage efter hinanden i Maj Maaned, og altid efter Solens Nedgang. Den kloge Kone var bestilt til at komme, og hun var i Forvejen underrettet om alt, da Handlingen skulde foretages stiltiende; der maatte ikke nævnes eet eneste Ord, for saa var Virkningen ødelagt. — Paa et afsides Sted i Haven gravedes en stor Græstørv af. Den lagdes paa et lille Bord, og saa tog Barnets Moder eller Bedstemoder den lille op af Vuggen og rakte det under dette Bord hen til Konen, som stod paa den anden Side, og derefter blev Græstørven igen lydløst nedlagt paa den Plads, hvor den var opgravet, og tilklappet. Først efter at dette var udført, kom den kloge Kone ind og fik sin Kaffe med Kage til, og Snakken kom i Gang. Det Sted, hvor Græstørven var taget, blev fredet, saa-

ledes at den kunde gro fast igen, og Stedet blev fredet i Aarevis derefter.

Naar et Barn havde engelsk Syge, skete det ogsaa, at Moderen med sit Barn tre Torsdag-Aftener gik hen til en klog Kone. De lod da *stiltiende* Barnet gaa under et Lys, og Barnet fik nogle Urter paa Brystet.

Vantrivedes et Barn, og vilde Forældrene *undersøge* om det havde *engelsk Syge*, tog de en Saks, bandt en Sløjfe derom og lagde den i Vuggen til Barnet. Hvis Barnet ikke havde Sygdommen, skete der intet særligt; men havde Barnet engelsk Syge, løste Sløjfen sig op af sig selv.

Lider et Barn af Slagtilfælde og Krampe, kan man fordrive det ved at give en Kat eller et andet Dyr ind af Barnets Fraade. Sygdommen forlader da Barnet og gaar over paa dette Dyr.

Naar man vilde *sætte Tandpine væk*, gik man efter Solnedgang til Smeden og bad ham om et Søm i Guds Navn. Smeden, der altid vidste Besked, gav saa stiltiende et Søm til vedkommende. Ved Hjemkomsten rodede man med Sømmet i den syge Tand, til der var Blod paa Spidsen; saa slog man med tre Slag Sømmet i paa et Sted, hvor hverken Sol eller Maane kunde skinne. Det var et ufejlbarligt Middel, naar det blot alt skete stiltiende.

Man kunde ogsaa efter Soldnedgang stiltiende gaa ud og løsne Barken paa en Hyld; derpaa skar man en Træsplint ud under Barken og rodede i den syge Tand, til der kom Blod paa Splinten. Saa satte man igen Splinten paa dens Plads og bandt Barken til. Man kunde da stole paa, at Tandpinen snart var borte.

Naar et Menneske ikke kunde *ligge tørt* om Natten, blev en lille Flaske med hans Vand givet et Lig med i Graven. Var det en Kvinde, det drejede sig om, kom Flasken i Graven med Liget af en Mand, og drejede det sig om en Mand, lagdes Flasken ned hos Liget af en Kvinde. Den gamle Graver Jensen i Ketting har fundet flere saadanne Flasker, bl. a. en i 1925.

Naar et Menneske var sygt, kunde det hjælpe at faa en til ved Midnat at tage op til en aaben (nygravet) Grav paa

Kirkegaarden og der plukke en Blomst; naar den var bragt til den syge, blev denne rask. — En Mand var i denne Hensigt en Nat gaaet op paa Kirkegaarden; men idet han bøjede sig for at plukke Blomsten, ringede Midnatsklokken, og af Forskrækkelse faldt han paa Hovedet i den aabne Grav. Da han kom op, tænkte han ikke paa Blomsten.

Har nogen Hikke, skal han blot syv Gange i Træk uden at aande sige: »E Kong' ga e Dronning syv Gang' sød Mælk å drek for Hek'«, saa gaar Hikken over. For at blive fri for Koldfeber skal man stille sig foran en Kabeleje og sige: »Koblom, Koblom, bold', fri mæ for e Kold'«.

Vorter og *Senehinder* kan fjernes ved Fuldmaaneskin. Man binder Rør af Skræpper og Burrer paa sig mod *Bylder*.

Der var en gammel Kone paa Kejnæs, som kunde sætte *Ringorme* hen ved at prikke i dem med en Knappenaal og mumle noget i Skægget; der var ogsaa paa Kejnæs en Mand, der satte Ringorme (og *Bylder*) hen paa den Maade, at han ridsede rundt om Pletten med en Knappenaal, saa det gjorde ve; det skulde ske stiltiende; han gik da ud med Knappenaalen; men ingen saa, hvad han gjorde ved den. Sygdommen bredte sig da ikke mere; men Stedet svulmede op, tørrede, revnede, og Daarligheden svandt bort.

Ligesom man kan dagsætte Ild i et Træ, kan man ogsaa »sætte *Bylder*« i et Træ; den, der fælder Træet, faar da *Bylterne*.

Man kan »sætte *Vorter* i Vand«: en eller anden tager en lille Traad og snører om Vorten; derefter binder han en lille Sten til Traaden og sænker den ned i en Dam eller en Mose. Naar saa Traaden er raadnet bort, er Vorten borte. Men indtil det er sket, maa den, der har Vorten ikke betræde Stedet eller røre ved Vandet. Han faar dog ikke at vide, hvor det er.

Saa var der en og anden klog Kone, som kunde stille Blod af friske Saar, læge de friske Saar og sætte Tandpine bort. Hun brugte en lille Pind; om det var af Hasseltræ eller Ribsbusk, ved jeg ikke; den fik hun Blod paa, og hvad hun videre gjorde fik ingen at se; men at Saaret hurtigt lægtes, har jeg selv set, siger Hans Thomsen. Der var en Dreng, som med en Økse hug et Stykke, saa meget som den halve Negl, af sin Tømmelfinger. Stykket hang kun ved en lille Trævl

Hud fast ved Fingeren; han var ved Konen, og hun bandt Saaret godt sammen og lagde et Talgplaster paa, og Stykket groede fast i ganske kort Tid.

Af *Dyrlæger* var der kun faa. Hjemmeboende Mænd, som havde en Dyrlægebog, blev søgt af Befolkningen næsten i alle Tilfælde. — Der kom hvert Aar en *Hesteskærer*, og til ham søgte alle med deres Hingstplage og fik dem kastreret; han *udbødede* ogsaa Svin; *Moderen* blev udtaget, og saa blev Svinene ikke mere *vrai*, de fik ikke mere Parrelyst.

For *Krop* og *Kværk* brugtes meget at dampe Hesten; der blev kogt noget Byg, som kom i en lille Pose; den blev trukket op over Hestens Mule, og den stod da med det varme Omslag en Tidlang; saa blev der ogsaa bundet et vaadt Omslag om Halsen, og det hjalp i Regelen godt. — Naar der var Vanskelighed ved Kælvning, blev der ogsaa sendt Bud efter en af de hjemmelærte Dyrlæger eller efter en Nabo, som havde været med ved sligt før. Jeg selv har ofte været med ved disse Tilfælde.

Naar Koen skød »*Moderen*« ud, blev der ogsaa sjælden hentet Dyrlæge. Det var et slemt Stykke Arbejde at bringe det i Orden igen; men i Regelen gik det godt. For at forebygge, at den igen kunde skyde ud, brugtes saa en Art Sele; men var det slemt, blev der syet; med en Naal syede man nogle Sting ved Siden af Moderskeden, hvor der blev dannet nogle Løkker, og saa blev der med *Hysing* (Sejlgarn) trukket et Net for; naar det blev gjort godt, var der ikke mere Fare for, at Koen kunde skyde »*Moderen*« ud.

Naar Faarene om Sommeren blev skidne ved Bagen, var det første Raad at skære et lille Stykke af Øret; det blev jo en Art Aareladning; hjalp det ikke, fik de et Stykke Flæsk.

For »*Pest*« fik Svinene trukket en *Pestrod* i Øret; *Pestrod* var en lille tynd Rod af en Plante, som dengang fandtes næsten i hver Have, og saa blev der skaaren et Stykke af Halen, saa Blodet kom til at løbe. Ogsaa ved Køer blev det brugt »at trække *Pestrod* i«. Det blev gjort i det tynde Stykke Hud, som hænger ned fra Brystet mellem Forbenene. Det kunde hovne op som et stort Brød, og naar saa *Pestroden*

faldt ud, var der et stort Hul; slige Køer, som havde havt »Pest« var ikke let sælgelige. Nu til Dags hører man ikke til »Pest« hverken ved Køer eller Svin. Det var nok den største Fejl, at de blev for daarligt fodrede.

Kunde en Ko »it kom aaw mæ e Skarn« (Efterbyrden), havde man *noget*, man *stiltiende* skulde give den.

Naar en Ko var syg, sendte man tit Bud efter en klog Mand; det skete da, at han lod en Sten grave op, og saa lagde han f. Eks. en Hundehvalp ned i Hullet, og derpaa lagde han Stenen ovenpaa. Det skulde hjælpe for Sygdommen.

Naar Folk vilde afværge en stor Fare eller Ulykke, eller hvis de meget stærkt attraaede noget, kunde de opnaa deres Ønske ved at foretage visse Handlinger, der var som et Tegn paa det, de vilde opnaa, og disse Handlinger maatte tit udføres stiltiende; — eller de kunde fremsige bestemte Remser eller Vers, der fremkaldte et Billede af deres Formaal eller en Lighed med deres Ønsker, — og saa opfyldtes det ogsaa. Til en vis Grad kunde ethvert Menneske udøve den Slags Tryllegerning. Men der var nogle, der var særlig kyndige i den Retning, — ikke mindst boglærde Folk som Præster og Degne, og Smede var lige ved at komme paa Højde med dem. Men der var ogsaa Folk, der ligesom af Naturen havde særlige Evner i den Retning, og som virkede som kloge Mænd og Koner. Og endelig var der ondsksfulde Hekse og Heksemestre der ved uhyggelige Handlinger, f. Eks. Forskrivning til den Onde, var blevet indviet til deres sorte Kunster.

Naar en Mand vilde vinde en Kvindes Kærlighed, men hun ikke vilde vide af ham at sige, kunde han bære sig ad paa følgende Maade: han fangede en Løvfrø og puttede den levende ned i en Myretue; men han maatte hurtigt fjerne sig, for hvis han hørte Frøen skrig, blev han døv alle Dage. Naar saa Frøens Kød var afnavet, tog Manden Benene og saa at faa dem haget fast bag i Kvindens Kjole, — saa skulde hun nok »hænge ved«.

Hven det blev saaet Guds Vejr, te di var bange for, te e Vand det skulde blive højt og *gaa over*, saa var di ude at *ride for e Vand*; de red langs Stranden, og de mente, at saa vilde Højvandet standse.

Man kan opdage en Tyv ved at stikke en Saks i et Sold og lægge Saksens Øjne let paa ens egen og en anden Mands Finger. De to tænker eller nævner nu forskellige Navne. Naar Soldet da bevæger sig rundt paa Fingrene, er Tyven den Person, hvis Navn man just har nævnt; bevæger Soldet sig ikke, er vedkommende uskyldig.

Vilde en Smed for at hævne sig slaa en Mands Hest halt, fik han hos Graveren en gammel Jærnlænke af en opgravet Ligkiste; deraf lavede han stiltiende et Hestekosøm, og lige saa tavs slog han den i Jorden i et Spor, som hans Fjendes Hest havde trampet. Det varede da ikke længe, før Manden kom med Hesten til Smedjen for at faa den halte Hestefod undersøgt, og Smeden kunde da altid ud af Hestefoden trække samme Søm, som han havde slaaet i Jorden.

Der var ikke saa faa Mennesker *med overnaturlige Evner og med ualmindelig Indsigt*; navnlig kunde Præsterne tit mere end deres Fadervor; saaledes var der en Præst, Pastor Svendsen, som var kendt for baade at kunne *mane* og *standse Ild*. Engang der var Ildebrand i *Majbøl*, kom Pastor Svendsen til. Han satte sig da til Hest og red uden om den Bygning, der var Ild i. For at standse Ilden skulde han holde en vis Afstand fra den. Nu var der et Sted, der gik en Dam ind til den brændende Bygning. Men Præsten satte Sporerne i Hestens Side og red gennem Dammen. Det, der allerede var Ild i, stod ikke til at redde; men Resten gik fri for Branden.

Otto Frederik Brandt, der i første Halvdel af 18de Aarhundrede var Præst i *Hagenbjærg*, var kendt som en Mand, der kunde mere end sit Fadervor. Han kunde baade *binde* og *mane*. En Aften silde, da alle Folk var gaaet til Hvile, var en fremmed Karl gaaet ind i Præstens Have og var klavret op i en Abild, som stod i Skellet mellem Møllerens og Præstens Have. Manden vilde stjæle Frugt og tage den med sig hjem. Skønt Præsten allerede var gaaet i Seng, mærkede han straks Uraad. Karlen blev paa Stedet *bundet* til Træet, saa han ikke kunde røre sig, før Præsten om Morgenen kom ud og løste ham. — En anden Gang stod Præsten paa Prædikestolen; — midt under Prædikenen mærkede han, at der

var nogen nede i hans Skov for at stjæle Brænde. Et Øjeblik holdt han inde med Prædikenen og *bandt* Tyven. Og saa fortsatte han, hvor han havde sluppet Ordet.

I den sydøstlige Udkant af Gammelgaard's Marker er der et Sted, som kaldes *e Præsthjørn*; her grænser tre Kirkesogne sammen: Tandslet, Hørup og Ketting. — Præsterne i de tre Sogne blev enige om, at de vilde have al Trolddom og alt Hekseri uddryddet blandt deres Sognefolk. De valgte dette Hjørne til deres Raadslagninger; for hvis de skulde blive uenige, kunde hver Præst staa inden for sit Sogns Grænse, — da kunde de onde Magter intet gøre dem. — Saa var det en Nat, at Smeden i *Mjang* (der var en arg Vildttuv) saa sort som han var, gik ud for at se til nogle Snarer, som han havde anbragt i Hegnene. Da han kom nær hen til Hjørnet, hvor alle tre Præster stod i ivrig Samtale, blev han saa forskrækket over disse sortklædte Skikkelser, at han skyndsomt løb tilbage. Dog, Præsterne blev ham var, og da de straks var enige om, at det var den Onde selv, som havde luret til deres Samtale, satte de efter ham og omringede ham i det andet Hjørne af Marken. Smeden, som paa sin Side troede, at han var omringet af Djævl, faldt paa Knæ og bad ynkeligt for sig; men Præsterne vilde have ham nedmanet paa Stedet. De begyndte ogsaa at remse op; men da Smeden mærkede, at det blev Alvor, og at Jorden sank under ham, besluttede han at sælge sit Liv saa dyrt som muligt, og da han var en Kæmpekarl, rev han sig med en Kraftanstrengelse løs af Jorden, for løs paa Præsterne og plantede hver af dem sin store Næve lige i Synet, saa de væltede.

Ingen kunde i den følgende Tid forstaa, hvor det kunde være, at de tre Nabopræster paa een Gang gik med »blaa Øjne«; men Smeden, som nu begyndte at forstaa Sammenhængen, fortalte det hele til Folkene i Byen, og de kaldte siden dette Hjørne af Marken »*e Smeihjørn*« — et Navn, som det bærer den Dag i Dag.

Folk havde den Tro, at man kunde fordrive Rotter og andet Utøj eller standse Ild eller Blod ved at sige nogle hemmelighedsfulde Ord. At standse Ild paa den Maade kaldtes at *forsejji* (forsige) Ilden. Da det en Gang brændte i *Nørborg*,

sprang Pastor *Meier* ind i Ilden og standsede dens Magt ved sin hemmelige Kunst.

Ved et Boel, som hedder *Troldborg*, uden for Ketting stod der en stor Eg, der kaldtes *e Trolds Eg*, hvor Fanden plejede at drive sit Spil. Da Præsten i Hørup engang stod paa Prædikestolen, holdt han pludselig inde midt i sin Prædiken og sagde: »Mine elskelige Tilhørere. Jeg maa slutte, da en af mine Embedsbrødre er kommen i Fare«. Han skyndte sig ud og bad Kusken, som holdt rede til at køre ham hjem, om at køre ham over til Ketting, alt hvad Remmer og Tøj kunde holde. Her var den gamle Provst Morten Reenberg With kommen i Kast med Fanden ude ved den farlige Eg. Fanden havde allerede faaet de to Bøger fra Præsten, saa han endnu kun havde een tilbage. Men i det Øjeblik kom Præsten fra Hørup rullende i sin Vogn, — tidsnok til at frelse sin Embedsbroder ud af hans Vaande.

Mens Hr. Stephen Thomsen var Præst i Ketting, forrettede han ogsaa ofte Gudstjeneste i Adserballe. Da Thomsen en Gang kørte tilbage fra Adserballe, gik undervejs det ene Hjul af Vognen. Kusken satte det til Rette igen; men kort efter gik det atter af, og Præsten bød ham nu blot at kaste det op bag i Vognen. Karlen mente først, at det ikke lod sig gøre at køre ad den daarlige Vej paa tre Hjul. Præsten indestod dog for, at det nok skulde gaa. De kørte nu godt nok hjem, og Præsten lod Kusken køre op paa Møddingen, og da det var sket, samlede han alle Husets Folk, og de saa nu til deres store Forskrækkelse, at en vældig stor, sort Puddel stod paa Møddingen og gjorde det ud for det fjerde Hjul paa Vognen, indtil Præsten fandt for godt at slippe den løs igen.

Der var nogle, som havde den Bog, der hedder *Cyprianus*, og den var Folk i Almindelighed bange for. Susanne i Bro havde saadan en Bog. Ogsaa hos Pastor Meyer i Hagenbjærg fandtes Cyprianus. — Da Folkene en Gang var ved at gøre rent i hans støvede Bogsamling, slog Avlskarlen, der hed Johan Peter Clausen, op i en Bog og begyndte at læse i den; men straks kom Præstens Datter Agnes løbende, at han for Guds Skyld ikke maatte læse mere i den, da han i kort

Tid kunde læse den Huset fuldt af Djævlé. — Det var jo Cyprianus, han var kommet i Lag med.

I *Mjels* boede for mange Aar siden en klog Mand; han havde Cyprianus, og han blev søgt af Folk viden om, for han kunde vise igen, slaa Øjnene ud paa Tyve og helbrede Folk og Fæ for alskens Sygdomme. Præsterne paa Egnen ivrede meget imod, at Folk brugte disse Trolddomskunster, og især Præsten i *Nørborg* var meget streng. — Saa hændte det, at der opstod en Ildebrand i *Nørborg* lige ved Kirken. Man kunde ikke blive Herre over Ilden, og da der var stor Fare for Kirken, maatte Præsten bekvemme sig til at køre til *Mjels* efter den kloge Mand. Først vægrede den kloge Mand sig; men da Præsten omsider sagde, at han maatte tage med, da der var Fare for Guds Hus, indvilgede han og kørte med til *Nørborg*. Da han var kommen dertil, tog han sin Bog under Armen og gik tre Gange rundt om Kirken, mens han uafbrudt raabte noget, som ingen forstod. Straks derpaa slog Luerne i en anden Retning, skønt Vinden bar lige mod Kirken, og denne var reddet.

Kloge Mænd maatte i det hele taget tit hjælpe Folk ud af deres Forlegenheder. Der var en Gaard i *Tandslet*, hvor de stod og sled i *Kærnen* og kunde ikke faa *Smør*. Da kom *Store Lausen* ind med sine lange hvide Hoser trukket op over *Knæene*. Han spurgte dem, om han skulde hjælpe med at faa *Smørret* kærnet. Jo, det sagde de Tak til. Han skrev da en Recept, og der gik Bud til Apoteket. Saa snart Apothekeren saa Recepten, sagde han: »Naa, kan I ikke faa kærnet?« Budet kom hjem med Sagerne, og Kl. 12 kom *Store Lausen*; han gik rundt i *Stalden* og mumlede, og til sidst sagde han ligesom naar Præsten prædiker: »Gud trøste og styrke de umælende!« — Og *Midlet* hjalp.

Men *Store Lausen* øvede ogsaa andre *Bedrifter*. Han stak Ild paa en Gaard og kom i *Tugthuset*.

I *Asserballeskov* tæt ved et *Krat* ligger der et lille Sted, hvor *Mørkets Magter* lige til vore Dage har drevet deres *Spil*. Ved *Midnat* kommer der et *Lys* hoppende fra *Krattet* hen til *Husets ene Ende*; saa giver det et *Drøn* paa *Endemuren*, og inde i *Stuerne* begynder alt at røre sig. *Sengsteder*,

Borde og Stole hopper paa Gulvet, ja, Billederne paa Væggen svinger frem og tilbage. De arme Folk hentede en Gang en klog Kone fra Nørborg, for at hun skulde hjælpe dem. Hun spurgte Manden, om han havde sortbroget Kvæg i Stalden, og da han svarede ja, sagde hun, at dem skulde han skaffe sig af med, saa vilde de faa Ro. Det gjorde han, og siden den Tid er Spøgeriet ophørt.

Der var en Del *kloge Koner*, der som alt fortalt gik om og helbredede baade Mennesker og Dyr; tit hjalp de, naar hverken Læge eller Dyrlæge kunde hjælpe. De havde Bøger, hvor de læste i, først og fremmest *Cyprianus*. Kvinderne brugte Urter, som de selv samlede, eller de strøg paa de daarlige Steder og mumlede nogle Ord. De kunde f. Eks. hjælpe, naar Folk havde faaet et Lem vredet af Led. — »Ven e Blod slog løst ved Folk«, og de ikke kunde faa det standset, som nu stærk Næseblod, saa var der en gammel Mand i Stevning, der kunde standse det ved Ord, og han behøvede ikke at komme til den, der led af Blødningen.

Kloge Mænd og Koner kan ogsaa *binde en Tyv*; det kunde min Mor, fortæller Hans Smed i Stevning, men hun vilde ikke lære mig det. »Vi skal bruge Ord«, sagde hun, »som vi kun nødig udtaler«. Naar en Tyv blev *bundet*, blev han staaende ved den Genstand, han vilde stjæle, og kunde ikke slippe bort. Den samme, som bandt Tyven, skulde ogsaa løse ham. Hvis en Tyv er *bunden*, og den, som har bundet ham, bliver ude af Stand til at løse ham igen, saa kan Tyven slet ikke løses, men maa blive staaende til han styrter.

Hans Smeds Moder har selv oplevet, at en Tyv er blevet bundet hos en Nabo. Der kom der i Gaarden en Mand, som lavede store Bagetrug; de blev hulet ud af Blokke af store Træer. Han stod i Gaarden og huggede det groveste af saadan en Blok; men han blev opmærksom paa, at alt det Træ, han huggede af om Dagen, forsvandt om Natten. Han kendte, hvorledes man skal *binde* en Tyv, og han sagde til sig selv: »Du kender, hvorledes en skal binde en Tyv, og nu vil jeg da prøve«. Han gjorde det ogsaa; men om Morgen, da han kom ud til sit Arbejde igen, stod hans Broders Kone der med Forklædet fuldt af *Spjolter* (Spaaner); de boede nemlig tæt

derved. Han løste hende da. »Havde jeg tænkt, det var dig, havde jeg aldrig bundet dig«, sagde han, »men befat dig ikke med saadant mere.«

Naar nogen vilde lære de sorte Kunstner, skulde han (eller hun) de tre første Torsdag Aftener i Maj Maaned gaa ud til et *Tremandsskel* (hvor tre Mænds Ejendomme stødte sammen) og bie, til Midnatstimen var forbi. Den første Aften vilde han intet mærke; den anden gav en usynlig Haand ham et Stød for Brystet; men den tredje rejste der sig en sort Skikkelse op af Jorden. Han bavde Horn i Panden, en lang Hale og den ene Fod som en Hestehov. Den lærelystne, som da har Mod til at blive, faar grundig Undervisning i Heksekunstens Hemmeligheder; men han maa til Gengæld med sit eget Blod forskrive sin Sjæl til den Onde.

I Slutningen af det 17de Aarhundrede boede der i *Ketting* to Søstre, der hed *Engel* og *Lop*; de skyldtes begge for Hekseri. Ved deres Tryllekunster gjorde de Æg, som de afsatte til Hertugens Køkken paa Augustenborg. — En Dag, da Køkkendrengen kom for at hente deres Æg, hørte han dem kagle som virkelige Høns. Da han vilde gaa ud af Døren, saa han en svær Gryde, der stod over Ilden; han blev nysgerrig og gik hen og kiggede ned i den, og da kom han selv til at kagle. Det var da tydeligt, at det ikke hang rigtigt sammen der i Huset, og Drengen var jo ikke den, der holdt Tand for Tunge. Da Historien rygtedes ved Hoffet paa Augustenborg, lod man anlægge Sag for Hekseri mod de to Søstre. De blev dømt til Døden og levende brændt uden for Byen paa et Sted, der siden den Tid kaldes *Askhøj*, og Agrene der omkring kaldtes de *brændte Agre*, fordi Engel og Lop blev brændt der. — Da Præsten i Ketting tog hjem fra Henrettelsen, saa han to Ravne, og det var Bevis paa, at de begge var skyldige og var kommet til Helvede.

I *Hundslev* boede paa samme Tid en Mand ved Navn *Jep Lop*; han var af samme Familie som de to Søstre og drev samme Handel. Han blev brændt i Byen i en Grav, som endnu kaldes *Jep Lops Grav*.

En Dag kørte Hertugen — hvad for en det nu var — op ad Egen Bakke og der mødte han en gammel Mand, der

havde hvidt Haar, men kulsort Skæg. Dette vakte straks Hertugens Opmærksomhed, og han tog ham for en Troldmand, der øjeblikkelig fortjente Døden. Han bød straks sin Kammertjener skyde ham; men Kammertjeneren bad sin Herre for Guds Skyld styre sin Hidsighed og først forhøre Manden. Hertugen kaldte da Manden hen til sig og beskyldte ham for Trolddom. Man nægtede det frimodigt. Hertugen spurgte ham da: »Hvorfor er dit Skæg da sort, uagtet dit Haar for længe siden er blevet hvidt?« »Jo, Herre,« svarede Manden, »det kommer af, at mit Haar er tyve Aar ældre end mit Skæg«. Dette Svar omstemte aldeles Hertugen, og han bød Manden fare med Fred i Guds Navn og kørte selv videre.

I *Hagenbjerg* boede i det 18de Aarhundrede en Præstemand, Peder Ottesen, der ikke havde noget godt Ord paa sig, men ofte gjorde Ondt, hvor han kunne komme af Sted dermed. — En Nat brølede Køerne saa forskrækkeligt hos Toldmand Hans Hansen; han stod da op og gik ud i Laden, og da var Køerne bundet sammen to og to i een Klove. En anden Gang var alle Køernes Haler sammenbundne. Dette og andet Ondt fik Peder Ottesen Skyld for. — Hans Datter var ligeledes meget frygtet som en slem Heks. Hun havde en Gang faaet noget imod en Nabofamilie og havde tiltænkt Konen der en Ulykke ved at *smide noget for hende*; men en af hendes egne gik deri og blev halt deraf. Denne Datter kom siden til at bo i Stevning; men Heksebeskyldningen fulgte hende saavel som hendes Børn.

En Skolemester, der hed *Johan von Hego*, i Lysabild Sogn kunde *hekse*. Engang var der bygget en Mølle, og der blev holdt *Risgilde* (Rejsegilde); men Skolemesteren vilde de ikke have med til Gildet, over det han kunde hekse. Da de nu skulde sætte Armen (Vingen) i *e Værrel* (Hvirvelen, d. e. Akselen), kunde de ikke paa nogen Maade faa den i, skønt de arbejdede med det et Par Dage. Midt under det hele kom Skolemesteren forbi og truede ad dem med Stokken og raabte: »I skal nok komme til at tøve«. — Enden blev, at de maatte bede ham med til Risgildet, og saa snart han kom til Stede, »gik e Arm i e Værrel«.

Saa snart en Kone fik røde Øjne, var hun udsat for at blive taget for en *Heks*.

I *Hørup* var der en gammel *Heks*, der tog Skikkelse af en Hare. Den Hare var Folk noget bange for. De kunde kun skyde den med en Sølvknap af den Slags, som Mandfolk den Gang bar paa deres Søndagsdragt. — En saadan mistænkelig Hare drev sit Spil i *Mintebjærg*. Saa var der en Mand, der ladede sin Bøsse med en Sølvknap, og han fik ogsaa Ram paa Haren, men saarede den kun i det ene Bagben. Den næste Morgen traf han en gammel Kone, der var stærkt lam paa det ene Ben. Der kunde ingen Tvivl være om, at hun var Heks, og hun var den Hare, som var blevet saaret. — Naar en Heks skabte sig om til en Hare, var den ikke bange for Mennesker. Naar man saa en Hare, der ikke var sky, skulde man derfor agte sig for den. Det kunde gerne være en Heks, der havde skabt sig om.

I *Himmark* boede der en Gang en Mand, som af en Taterkvinde havde lært de sorte Kunstner. Han kunde gøre, at der ikke kunde kærnes Smør af Fløden; han kunde *forsige* Ilden i Bagerovnen og under Vadske- og Bryggekedelen, saa at Folk hverken kunde bage, vaske eller brygge. Han kunde ogsaa forvandle sig til en Krage og til en Hare. Mange prøvede paa at skyde ham, naar han var i en Krages eller Hares Skikkelse; men ingen kunde skade ham. Da han havde drevet sit Uvæsen i mange Aar, kom der en klog Kone til Egnen, og en Bonde fortalte hende hele Historien. Konen gav ham det Raad, at han skulde lade sin Bøsse med gammelt Arvesølv, liste sig ud om Natten og se at faa Ram paa Heksemeisteren, saa kunde han ingen Skade gøre mere. Bonden pillede saa et Sølvspænde af sin Oldemors Salmebog og fik Bøssen ladet dermed. Den allerførste Nat, han lagde sig paa Lur, kom der ganske rigtigt en stor Hare hoppende over Hegnet og tog Retning hen imod en Flok Køer. Bonden sigtede og skød. Haren faldt, men sprang straks op igen og humpede saa raskt, den kunde, efter Byen til. I lang Tid derefter saa man ikke Manden. Men da han endelig kom ud, var han lam i den ene Hofte, og det vedblev han at være Resten af sit Liv. Byen blev herefter fri for hans Heksekunster.

I *Egen* boede en Gang en gammel Kælling, som hed Malene. Hun fik Skyld for at kunne hekse, og mange søgte Raad hos hende for alle Haande Sygdomme. Man kom altid til hende ved Nat, da man ikke vilde beskyldes for at have noget at gøre med hende. Naar Læge eller Dyr læge ingen Raad vidste mere, sagde de gerne: »Nu maa I hellere hente Malene«. Det viste sig ogsaa altid, at hvad Lægerne ikke magtede, det kunde Malene gøre. — Engang da hun var kommet ned til Egen Vandmølle, stod hun der og hostede og harkedede, og en Pige i Møllegaarden, der var dygtig rapmundet, sagde da til hende: »Spyt store Klatter, Malene! saa vil jeg samle dem op og fylde dem i dig igen«. Malene svarede: »Ja, ja, min Pige, hvor jeg har faaet mit, skal du faa dit for intet«. — Malene var knap ude af Gaarden, før Pigen blev dødsens syg, — og det hjalp ikke, der maatte Bud efter Malene igen. Hun vilde først ikke gaa med; men da man bad hende længe, gik hun dog ned og signede over Pigen, som derpaa straks kom sig. Møllerkonen sagde derpaa til Malene: »Man skulde virkelig tro, at du kan hekse«, hvortil Malene svarede: »Ved du hvad, Mørlil, hun kan lade være at spotte en gammel Kone«.

Malene kom paa sine gamle Dage i Strid med en Mand fra *Sundved*, som var mere forfaren i de sorte Kunster, end hun selv var; han blev kaldt *Jokum Dokter*. Da han jævnlig kom til Als og gik hende i Næringen, kom det engang til et heftigt Skænderi mellem dem, og Jokum spaaede hende da: »Du skal komme til at dø under aaben Himmel paa en Kampsten!« Det skete ogsaa. Malene blev en Dag fundet død uden for Byen paa en væltet Ledstøpe af Sten.

Efter at Heksebrændingen for længst var ophørt og efter at den offentlige Forfølgelse af Heksene ogsaa var ophørt, vedblev dog Ringeagt og Skumleri Mand og Mand imellem at ledsage dem, som Folks Mistanke var falden paa. Fra Forældrene overførtes den paa Børnene, og de blev efterhaanden ogsaa gerne kaldt Hekse. I flere Byer kan man ogsaa spore, at det er een enkelt Familie, der gennem flere Led har været Genstand for andres hemmelige Foragt og Mistanke.

I *Ketting* boede i det 18de Aarhundrede en gammel Kone, der kaldtes *Groule*; hun var fra et Sted paa *Gaasegræs*. Hun var en slem Heks; hun havde røde Øjne og havde ofte hindret Folk i at kærne. Engang, da hun havde været oppe i Kroen og var ved at gaa, kylede Krokonen en brændt Tørv ud i Forstuen efter hende, for at der ikke skulde efterlades skadelige Virkninger efter hende. Samme Krokone plejede ogsaa at komme lidt Salt i den Mælk, hun solgte hende, for at Heksen ikke skulde hindre hende i at faa Smør, naar han kærned.

Lidt yngre end *Groule* var *Charlotte Rasmussen* eller *Kulgravers*, som hun kaldtes, fordi hun hjalp sin Fader med at grave Grave paa Kirkegaarden Hun var halt og boede i et Hus ved Siden af Kroen. Hun *signede Folk*. — Naar hun undertiden fik fat paa et lille Barn, kunde det give sig til at græde, saa man vanskeligt kunde faa det til at standse igen. Tit maatte Folk da have Bud efter en klog Mand eller en klog Kone, for at faa Barnets Graad standset. — En Gang var Kromandens Pige syg. Charlotte sagde da, at hun let kunde helbrede hende. Hun gik blot hen til Skorstenen og raabte tre Gange op i den: »Ann er it hjemm«.

Omkring Midten af det 19de Aarhundrede var der ogsaa en Kone i Stevning, der almindeligt blev anset for Heks. Ofte døde en Kalv eller et andet Kreatur, naar hun havde været der i Huset, eller ogsaa kunde man ikke faa Smør ved Kærningen.

I Guderup boede der ved samme Tid en gammel Kone, der var meget mistænkt og frygtet for Hekseri. Kunde man ikke kærne eller tilstødte et andet Uheld, var det gerne hendes Skyld. Kørte nogen til Bys med Korn, og han undervejs mødte hende, kunde det hændes, at hun fik et Smæk af Pисken, for ellers havde hun Magt over Vognen, og det blev let en ulykkelig Rejse. Det skete jævnlig, at Vognen gik i Stykker, naar man havde mødt hende.

Der er helt ned mod vore Dage Mennesker, om hvem man tror, at blot de træder ind i en Stald, kan de forvolde, at Kreaturerne bliver syge og dør.

I 1909 var der paa Als en Mand, der laa syg, men ikke kunde dø. Hans Nærmeste fik den Tro, at han var forhekset, og der var da ikke andet at gøre end at sende Bud efter den kloge Kone. Hun kom, og rigtig, Manden var *forhekset*. En Nabokone, der havde bragt ham en Tallerken Kager, maatte have gjort det gennem Kagerne. Men den kloge Kone vidste Raad. Hun tog tre af Kagerne, lavede et Kors i hver af dem, lagde en ved Mandens Hoved, en ved hans Bryst og en ved hans Fødder. Saa døde Manden virkelig. Men der var Tale om, at Slægtingene vilde anlægge Sag for *Hekseri* mod den Kone, som bragte ham Kagerne. —

Ligesom man ved Overholdelse af bestemte Regler i Dagliglivet mente at kunne sikre sig Held og fri sig for Uheld, og ligesom man ved Tryllegerninger og Trylleord mente at kunne afværge Oversvømmelse, Sygdom, Hekseri o. lign., saaledes havde man paa Als den udbredte Tro, at man i hvert Fald foreløbig, for en Tid lang, kunde sikre sig mod Ildebrand ved at værne om gamle Træer og Stene:

Der staar paa Als en Mængde Træer, som der siges om, at de ikke maa fældes; enkelte Steder siges det samme om Tjørnebuske, og om nogle Sten hedder det, at de ikke maa flyttes. Folk mener nemlig, at saa snart et af Træerne fældes, vil denne eller hin Gaard brænde. Det gælder ofte Træer, der staar i temmelig stor Afstand fra vedkommende Gaard. — Og noget lignende fortælles altsaa ogsaa om enkelte Buske og Sten.

Paa Gaardspladsen i *Gammelgaard* stod der en stor Lind. Hans Schmidt i Stevning fortæller, at hans Fader som Smedelærling har været med til at lægge store Jærnbaand om Træet, for at det ikke skulde falde, thi Gaardens Ild var *dagsat* deri. Lav saa den ny Forpagter, Møller, kom der, sagde han: »Aa, va, gammel *Øwertro*«. Han tog Træet væk, og saa brændte Kostalden med flere Hundrede Køer. Det var 1853.

Der staar ved Sydenden af *Elstrup* By et gammelt Træ, og naar det fældes eller forgaar, skal Overenden af Byen brænde. I en Have i *Dyndved* staar der et Træ, og naar det bliver omhugget, vil Gaarden brænde. — I Kanten af Stien

Brandtræ ved Augustenborg Hovedgaard.

op imod *Hagenbjærg* Kirke staar der en Tornebusk. De Kirkeældste i *Lavensby* vilde have den ryddet; det blev dog ikke til noget; men Kirkeværgen lod Kirketjeneren hugge den ned til Jorden. Det blev Præsten meget ked af, for naar den gik ud, skulde Præstegaarden brænde. Hans Clausen i *Hagenbjærg* mente imidlertid, at det var noget Vrøvl, for han kunde selv huske, at den Torn begyndte at gro der, og for Resten gror Tornen godt nok igen, saa Præsten kunde trøste sig. — I en Torn paa *Brandsbøl* Mark skal der ligeledes være væksat Ild. I *Hørup* Sogn er der en Mængde Træer, som der er sat »Brand« i; flere Gange er det sket, at Gaarden virkelig er brændt, naar et Brandtræ er hugget om, eller det er faldet af Ælde.

Ved en Boelsmands Hus i *Hørup* staar der saaledes et Birketræ, som der er »sat Brand i«; naar Træet hugges om, skal Huset brænde. Huset skal for Resten ogsaa brænde, naar Brødet slipper op.

Indtil Begyndelsen af 1870'erne stod en stor og meget gammel Tjørn paa en lille Høj ved Degnegaarden i *Hørup*. For at støtte Rødderne var der sat store Sten i en Kreds om Højen. Der var nemlig »sat Brand« i Tjørnen; »Skolens Ild var hensat ved den«. Men Træet kunde ikke holdes længer; det faldt i en Storm, og kort derefter brændte Degnegaarden. — I *Bro* var der et lignende Træ; da det blev fældet, brændte tre Gaarde, og Konen i den ene indebrændte.

Paa en Høj i Nærheden af *Ærtebjærg* staar der en stor, ældgammel *Hvidtjørn*. Den ses langt ude paa Havet, og Skipperne benytter den som Sømærke. — Omkring Stammen ligger der store Stenblokke. Efter gammel Fortælling skal der her være blevet begravet Pestlig i den store Pesttid. — Det fortælles ogsaa, at der er »sat Brand« i Træet, og Ejerens Gaard skal brænde, hvis Træet en Gang skulde blive hugget.

Paa Herregaarden *Vertemine* staar to gamle, knudrede, halvt udgaaede Egetræer; der var før tre Træer, og i dem var der hensat Brand for Gaardens tre Længer. En Vinternat for en Del Aar siden blæste det en vældig Orkan, og det største af Træerne faldt for Stormen. Gamle Folk sagde da: »Nu er det østlige Træ falden, nu brænder snart Gaardens

østre Længe«. De yngre Folk paa Gaarden lo blot derad; men allerede den første Sommer derefter kom der en Søndag et heftigt Tordenvejr. Lynet slog ned i den østre Længe, og den nedbrændte til Grunden.

Ved en Bondegaard i *Egen*, staar der et stort gammelt Pæretræ, hvori der er *hensat* allehaande *Sygdomme*: Tandpine, Kolden o. s. v., som ellers vilde have plaget Beboerne. I samme Træ er ogsaa *Brand* hensat, saa hvis det en Gang

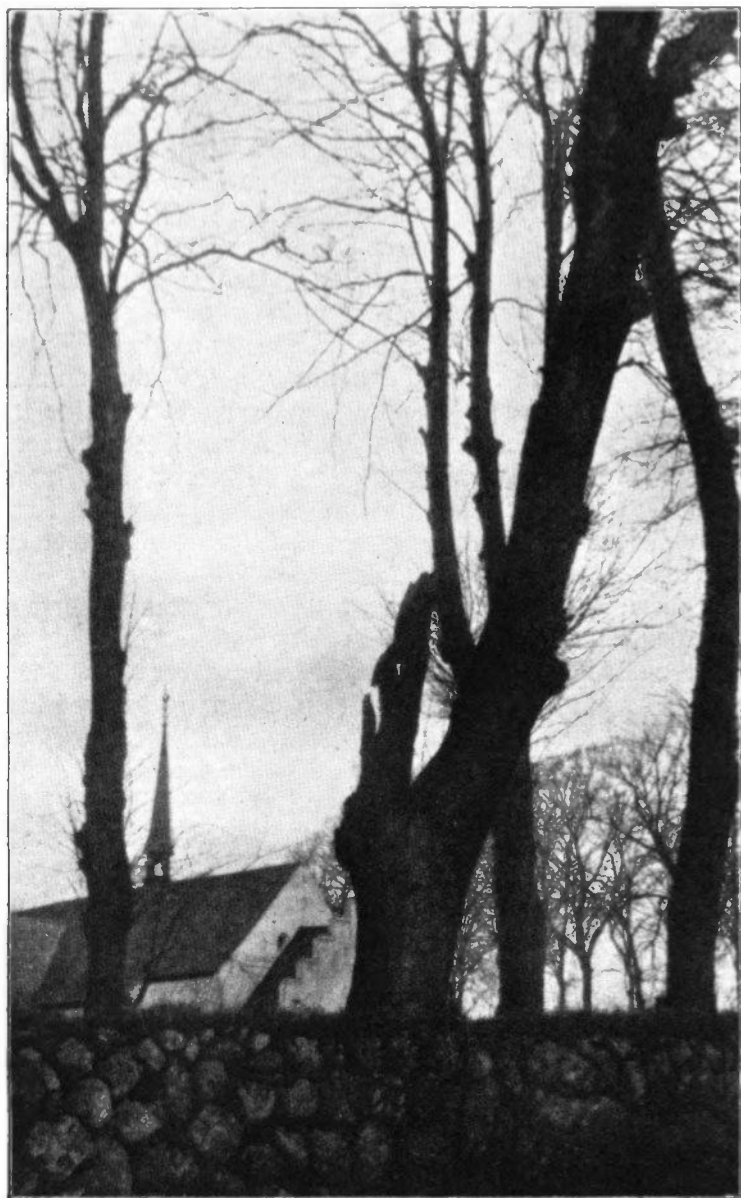
Brandtræ ved Bygaden i Dyndved.

Naar det store Træ bliver fældet, brænder Gadens Gaarde og Huse.

falder, skal Gaarden brænde. Underligt nok er tre Gaarde i umiddelbar Nærhed brændt til tre forskellige Tider; men denne Gaard er ikke blevet antændt, saa mange endnu tror, at den er bevaret af det gamle Pæretræ.

Paa en Mark i *Lünden* By staar den største Hvidtjørnsbusk paa hele Als; den er flere Hundrede Aar gammel. *Boellets Ild* er en Gang af en klog Mand blevet *hensat* ved den. Tjørnen skal vokse og blive staaende, saa længe den kan, og dette Boel vil da gaa fra Mand til Mand. Bliver den fældet, vil Boelet brænde.

Paa *Nygaard* Mark paa *Kejnæs* staar der nogle enlige Træer; om dem siges det ogsaa, at der er »sat Ild i dem«.

Brandtræ paa Egen Kirkegaard. Naar Træet forsvinder brænder efter gammelt Sagn en Gaard i Egen By; for nogle Aar siden tog Lynet den ene Gren, og en af Gaardens Sidebygninger brændte.

Det skal nok være gjort af ondskabsfuld Haand; hvis man nemlig fælder et af disse Træer, vil der gaa Ild i Ejerens Gaard.

I et Træ et andet Sted paa *Kejnæs* var der ogsaa »sat Brand«; det blev imidlertid fældet, uden at Gaarden brændte.

Den Tro, at Ild (eller andre Ulykker) er *dagsat* i et Træ eller en Tjørn er altsaa meget udbredt paa Als; de nævnte Tilfælde er kun nogle enkelte Eksempler. Der fortælles om mange Tilfælde, hvor Gaarden virkelig er brændt, naar Træet er blevet fældet. Adskillige Steder er saadanne Træer blevet saa gamle, at man har maattet holde dem sammen med Jærnbaand, for at de ikke af sig selv skulde falde fra hinanden; saadanne Træer har der i Mands Minde staaet i Augustenborg Park. — Var der udbrudt Ildebrand i en Gaard kunde undertiden en Heksemester dagsætte den i et Træ; den standsede da i Øjeblikket, men stod og lurede i Træet, og den brød ud igen, naar det fældedes.

Det var, lav det brændte i *Skovby* for mange Herrens Aar siden. Ilden var saa svar, at det brændte i Ledpæle og Abilde, og de kunde ikke faa det slukt. Men saa fik de skikket efter en Mand, og han red rundt om Byen, og saa red han alt hvad han kunde ud efter *Nøhrs Have* (en Markløkke), og saa fulgte Ilden efter ham derud og blev *dawsæt* (dagsat) i et Træ. Hven det falder, saa brænder Skovby igen.

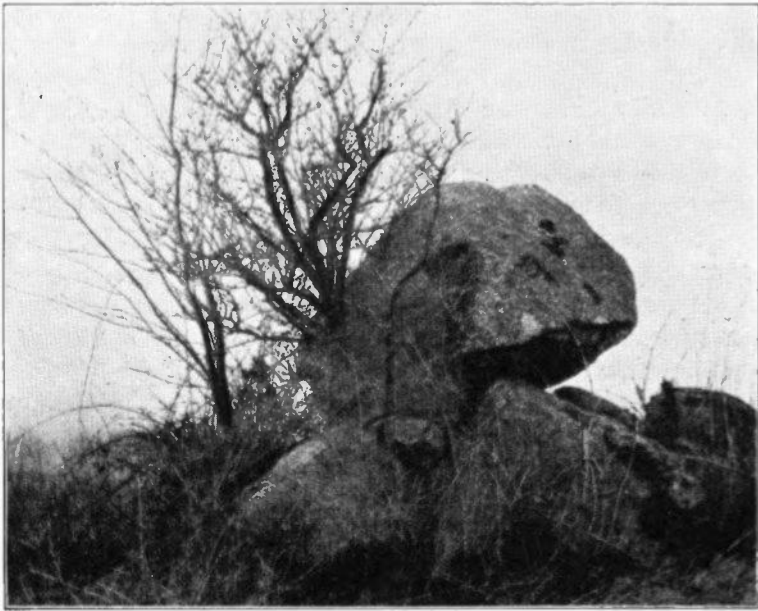
I Nærheden af et Aftægtshus i *Majbøl* staar der en Sten, og naar den slaas i Stykker, skal Huset brænde.

Paa en Gaardejers Mark i *Ærtebjerg* ligger en Stendysse. Overliggeren, som har hvilet paa fire Bærestene, er skredet ned og fylder delvis Kammeret. I denne Dysse er der »sat Brand«, og ingen maa ødelægge den; sker dette, skal Ejerens Gaard brænde.

Ved *Ærtebjerg* er der en Langdysse. Ved dens østlige Ende staar der en stor Kristtjørn. Naar Dyssens Sten fjernes, eller naar Kristtjørnen hugges om, brænder Ejerens Gaard.

Paa en Mark, der hedder *Tekobbøl*, og som ligger lige Øst for *Vertemine*, er der en Stendysse paa en Høj. Paa samme Høj laa der indtil 1888 en Stendysse til. Paa Højens Østside staar der en Hyldebusk. Baade i Busken

og i de to Dysser var der »sat Brand«. I 1888 blev den nordligste af de to Dysser taget bort, og faa Dage efter, den 8de September, slog Lynet ned paa Vertemine, og den store Kostald brændte (sml. foran om de tre Ege ved Vertemine). — I den tilbageblevne Dysse og i Hylden er Vertemines Ild stadig dagsat.

Dysse og Busk, hvori der er »sat Brand«. (Vertemine).

En lignende Tro er knyttet til en kratbevokset Langdysse ved en Gaardejers Boel i Lysabild.

Nær ved *Nygaard paa Kejnæs* er der en Mark, hvor der har været 7 Høje. De seks er jævned; men man kan endnu se Hævninger efter dem i Jordsmonnet. Den syvende Høj staar endnu til Dels urørt med Gravkammer og Stensætning, alt overgroet med et tæt Krat. Denne *Dysse maa ikke forstyrres* og Stenene ikke føres bort; thi hvis det sker, skal Gaardens Folk dø, siger nogle; andre siger, at saa skal Eje-rens Gaard brænde.

Gravhøje uden Sten eller uden Brandtræer paa var Folk ikke bange for at sløjfe. I Mands Minde er der blevet sløjftet mangfoldige Gravhøje; men endnu staar der en Del; saaledes er der endnu mange Gravhøje i Skoven ved Sandvig Vest for Stevning.

Ved Frederikshof i Notmark Sogn findes en Sten, der vist er en almindelig Overligger paa et Gravkammer, og som kaldes *Traastene*. Det er Folketro, at det er en Offersten. Der er en lille Skov, som skal have været Offerlund.

En enkelt Gang fortælles det, at Ildens Dagsætning er knyttet til en Sø: Naar *Mjang Sø* bliver tør, skal hele Mjang By brænde.

En Gaards Velfærd kan ogsaa være knyttet til Ting, der opbevares i Huset:

I *Egen* ligger en Bondegaard, paa hvis Loft der under Hanebjælken hænger en Pose med et Indhold i, som ingen ved hvad er. I mange Slægtled har det været sagt, at denne Pose ikke maa nedtages, da der saa vil komme Ulykke over Hjemmet. Hver Midnat kommer der en Skikkelse sjokkende gennem Ovnhuset; den gaar op ad en gammel Loftstrappe og videre hen ad Loftet. Under det Sted, hvor Posen hænger, bliver Skikkelsen staaende og stirrer opad som for at overbevise sig om, at den er der endnu, — og saa sjokker den samme Vej tilbage. Engang der var Tækkemænd paa Gaarden, greb en af dem i Nysgerrighed om Posen for at føle, hvad der var i den. Natten derpaa var der en Uro paa Loftet, saa Beboerne maatte flygte ud af Huset, og Tækkemanden fik ikke et Øjeblik Søvn, for hver Gang han var ved at sove ind, var det, som om en greb ham i Struben. — Folkene i Gaarden er ellers fortlørlige med den natlige Gæst, da den ingen Fortræd gør.

Paa et Loft i Byen *S.* staar en gammel Trækasse; den har staaet der i umindelige Tider, og det var gammel Overlevering, at den skulde blive staaende. En ung Mand, som overtog Gaarden, tog alligevel Kassen ned og aabnede den. Det viste sig da, at den indeholdt en Mængde Ben. Manden smed dem i Gadekærret; men efter den Tid var der hver Nat en frygtelig Uro paa Loftet. Om Sommeren, da Vandet

i Gadekæret tørrede bort, fik man Benene samlet op og lagt i Kassen; denne blev hensat paa sin Plads, og da først hørte Spektaklet op.

Ligesom der kunde være Sten eller Træer, som havde overnaturlige Egenskaber, saaledes var der ogsaa *hellige Kilder*. Ved Byen *Holm* paa det nordligste Als var der en Kilde, *Helligkilde*, hvis Vand havde helbredende Kraft; den fandtes ved *Tinghøj*. Syge kom i store Skarer dertil. Ved at drikke af Vandet og vaske de syge Lemmer dermed fandt de Helbredelse.

Sammen med Troen paa de løndomsfulde Kræfter og Egenskaber, der tillægges Menneskene, hører Forestillingen om Varulv og Mare.

Store, buskede sorte Øjenbryn, der lukker sig sammen over Næsen, er et Tegn paa, at dette Menneske kan skifte Ham og blive til en *Varulv* om Natten.

Jeg har selv, fortæller Hans Smed i Stevning, lidt af *e Natmaal* (Mareridt). Jeg talte engang om det til min Moder, og hun spurgte: »Ja, hvad er det da?« Jeg sagde: »Det er en lille gulbrun Hund, der kommer nede fra Fødderne og gaar op over mit Bryst.« »Det var dog mærkeligt«, sagde hun, »for min Broder Mathies havde ogsaa Mareridt, og det var ogsaa en lille gulbrun Hund, som plagede ham.« — Engang fik vi noget lavet om i Huset, og jeg kom derfor til at ligge oppe paa Loftet om Natten, henne i Østerenden. Saa en Nat saa jeg Hunden komme henne fra Vesterenden hen imod mig, og jeg kunde høre dens Fodtrin, idet den løb hen over Loftet. Da den kom til mine Fødder, greb jeg den med den ene Haand i Nakken og *ølede* (bankede) den med den anden Haand, saa jeg kunde høre, den skreg, og siden den Tid har jeg aldrig set den, og jeg har ikke haft Mareridt siden. —

Hvem der havde Mareridt, skulde gaa baglænds i Seng og træde baglænds ud af deres Fodtøj; saa kom *e Natmar* eller *e Natmaal* ikke.

SPØGELSER OG GENFÆRD.

I det foregaaende er fortalt om de underfulde Kræfter, der er knyttet til Menneskene selv og deres Færd i det daglige Liv. Vi har set, hvorledes de kan vare sig for *Uheld* eller sikre sig *Held* under deres daglige Dont ved at undlade dette og gøre eller sige hint. Vi har set, hvorledes de kan tage *Varsler* om Smaating og om store afgørende Begivenheder. Vi har set, hvorledes særlig indsigtsfulde Personer kan forøge deres overnaturlig Evner, saa de kan udrette Ting, der ligger langt over almindelige Menneskers Kræfter; snart kan de anvende disse Ævner til Gavn for deres Medmennesker, snart til Skade; og mod dem, der anvender deres sorte Kunster til deres Medmenneskers Fortræd, maa det være almindelige Mennesker tilladt at væbne sig paa enhver Maade. — Det Herredømme, Menneskene har til at afværge Ondt og bøje Naturkræfter eller Sygdomme efter deres Vilje, gælder stundom kun for en Frist; Ulykken kan staa og lure i Træ og Busk og Sten, til den ved Menneskers Uagtsomhed eller ved tilfældige Omstændigheder bryder løs igen. Forsigtig Agtpaagivenhed kræves derfor saavel overfor det gamle Træ og den gamle Dysse som overfor den hemmelighedsfulde Kasse, der er henstillet paa Gaardens Loft.

Men Menneskenes Liv, for Resten Dyrenes med, var ikke afsluttet med Døden. Hvor Livet ikke var afsluttet paa en saadan Maade, at Sjælen kunde finde *Fred*, fortsatte den sin Færd i hvileløse Nattestunder.

Mange havde set *urettfærdige Landmaalere* gaa igen med gloende Stænger og Baand og maale Landet om igen, hvor de havde sat forkert Skel mellem Naboer. Andre havde set *den vilde Jagt*.

Paa *Asserballe Mark* ligger der en Bondegaard, som hedder *Arnekulgaard*. Lige ved Gaarden er der en Kæmpehøj, hvor der bor overnaturlige Væsener; fra umindelige Tider har de spøget fælt i Gaardens Lader og Stalde. — Ved Midnatstid for Gaardhunden ofte op, og tudende tog den Flugten ud over Marken. Selvom det var blikstille, kom der da

som en susende Storm gennem Gaardsrummet, saa Porte og Døre klaprede. Naar det er forbi, begynder det at rumstere i alle Udhuse; Køerne brøler og Hestene sparker mod Bisningen. Det hele varer kun en kort Tid; men tit og ofte har man den følgende Morgen fundet to Køer bundne i een Klove. — Der fortælles ogsaa, at der hver Nat paa Slaget 12 kommer en og rusker i Stuedøren.

Adskillige Steder gaar der om Natten et *hovedløst Føl*. Der førte saaledes en Sti fra Almsted over *Kropholm* til Rødkilde ved Notmark Skov. Folk, som gik ad Stien om Aftenen fortalte, at de ofte havde mødt et hovedløst Føl paa *e Pold o Kropholm*, og det kunde undertiden være ret nærgaaende.

I Hejerhals i Nærheden af *Ketting* Præstegaard paa Vejen til Almsted gaar der om Natten et *hovedløst Føl* og forskrækker tit Folk. En gammel Skrædder i Ketting mødte en Nat dette Føl, og han kunde ikke igen paa nogen Maade slippe fra det; stadig, hver Gang han vilde gaa bort, blev han kastet ned i Grøften ved Siden af Vejen. Først hen ad Morgenstunden kom han helt forpustet og udmattet hjem til sit Hus.

Paa en Mark ved *Elstrup*, der hedder *Køltøft*, gik der i gammel Tid om Natten et *hovedløst Føl*. Naar Folk saa det, blev de i Regelen bange; men en Gang var der nogle, som satte sig op at ride paa det; men det kastede dem af i en Grøft. — Der er gamle Folk paa Egnen, som mener at have set Føllet. — Ogsaa i *Lavensby* (Langesøby) gik der i gammel Tid et hovedløst Føl. — I *Hørup* Sogn er der Steder, hvor baade hovedløse Føl og hovedløse Kalve spøger omkring. — En Markvej mellem *Mintebjærg* og *Lebøl* kaldes *Kallehojsvej*; her har man om Natten set en Kalv uden Hoved.

Ved *Ravnsdam* i *Stevning* er der to Bakker, og paa den ene kunde de om Natten se et Blus; paa den anden kunde de altid høre *et Barn* græde. I Mosen ved *Ravnsdam*, hvor der i gamle Dage har været *Fiskedam*, gik der en *Kalv*. I *Birkemose* gik der et hovedløst *Føl*. Og om alt det har man en Remse, der lyder:

Bøgebjærgs A-n (Arne d. v. s. Blus)
og Baunhøjs Ba-n (Barn)
Ravnsdams Kal
og Birkemoses Føl.

Paa *Gammelgaard* er der en gammel Bindingsværks Bygning, hvor Stadsvognene staar. Her kommer hver Midnat en stor, sort, langhaaret *Hund* med gloende Øjne ud af Vognporten og gnider sig om Benene paa dem, som opholder sig der. Mangen Herskabskusk, der er kommet sent hjem fra en Køretur, er blevet saa ræd, at han er løbet fra Vogn og Heste. — Endnu skal Kuskene nok, hvis det er muligt, sørge for at komme hjem før Midnat for at undgaa Spøgelset.

Paa Sabjærg paa Kejnæs skal der være en *hovedløs Præst* begravet. — I *Galtmose* ved *Mjang* rider der en *hovedløs Præst* om Natten.

Stien fra Hørupkirke til Tomhave fører over *Galtmose*. Om Natten har vejfarende Folk her set en Præst uden Hoved ride paa en hovedløs *Golt* (Galt).

Hvor Vejen til Byen *Lunden* bøjer af fra Nørborg Landevej, er der et Sted, som kaldes *e Tang*; her kommer i mørke Nætter en *hovedløs Mand* ridende paa et *hovedløst Føl* hen imod en Bæk, hvor de lader, som de drikker. Mange er blevet kyst af dette rædsomme Spøgelse, og hvem der kan undgaa det, færdes ikke der ved Nattetide.

I *Asserballe* boede der engang en Ridder, en rigtig raa Krabat. Han forelskede sig i en ærbar Jomfru, som ikke gengældte hans Kærlighed. Herover blev Ridderen saa rasende, at han svor at ville dræbe hende. En Aften, da han kom ridende fra Asserballe efter *Gammelgaard*, traf han hende og hendes Terne, som var ude at spadsere. Han erklærede hende da igen sin Kærlighed; men Jomfruen og hendes Terne flygtede ned imod Thorsmose. Han forfulgte og indhentede dem, og i sit Raseri drog han Sværdet og kløvede Hovedet paa dem begge. Da han igen var kommet lidt til Besindelse, sprang han af Hesten bar dem hen og kastede dem ud i Mosen, hvor de sank til Bunds. Derpaa sprang han igen til Hest og galloperede bort; men i Mørket kom han for nær den anden Ende af Mosen, og baade Hest og Ridder

sank under i Mudderet. — De to unge Piger fandt ikke Fred i den uindviiede Jord; mange har set dem komme lydløst svævende ned ad Bakken mod Mosen til det Sted, hvor Ridderen dræbte dem, og saa forsvinder de igen. — Mærkeligt nok, for faa Aar siden fandt en Gaardmand et Bidsel og andet Beslag af Ridetøj just paa det Sted, hvor Ridderen skal være druknet.

Der var engang en Pige, der tjente paa *Mjelsgaard*, og hun var Kæreste med en Karl paa Hjortspring (Hartspring). De mødtes ved en Stente mellem Lunden By og Oksbøl, hvor Fodstien gaar tværs over Vejen. En Aften, da de mødtes, fortalte Pigen sin Kæreste, at hun var frugtsommelig. Karlen besluttede da at aflive hende og afskar hendes Hoved. Derpaa puttede han baade Hoved og Krop i en Sæk og slæbte derpaa af Sted med den myrdede Pige for at finde et Sted at skjule Liget. Hen imod Morgenstunden stak han Liget ned i *Lønsøje* i *Hagenbjærg Skov*; det er et Vandsted, der ikke let fryser til, og som er bundløst. Stedet, hvor Mordet blev begaaet var et skummelt og rædselsfuldt Sted. Flere har ved Nattetid set en hovedløs Pige sidde paa Stenten.

I den vestlige Ende af *Gammelgaards* Marker nær ved Asserballe er der en stor Holm med tydelige Spor af Voldgrave. Holmen kaldes *Munkeholm* og Lavningen rundt om hedder *e Munkes Grave*. I den katholske Tid laa her et Kloster. Da Munkene blev fordrevne fra Klosteret, vilde den gamle Abbed ikke med, og da man vildt fjærne ham med Magt, flygtede han ind i Klosterkapellet, hvor han tog sig selv af Dage. Klosteret blev jævnet med Jorden; men hver Allehelgens Nat derefter viste der sig paa Holmen en høj Skikkelse, klædt i Munkekutte og Hætte; han bar et stort luende Kors i den venstre Haand, og højre Haand hævede han truende mod Asserballe Kirke.

I Midten af det 19de Aarhundrede blev Klosterholmen afgravet og kørt ud i Voldgravene. Man stødte da ogsaa paa store Rester af Kapellet; man fandt Granitpiller med smukke Udhugninger og meget andet, — som vist er blevet ødelagt —; men siden de sidste Rester af Kapellet er fjærnet har den gamle Abbed ikke mere vist sig.

Der var en Mand, der hed Kristen Dus, og han havde gjort Uret med et Ødebol. Men lav han saa var død, saa sad han oppe i Lugen og grinede efter dem, da de kørte med Kisten til Kirke. Men det vidste Konen jo ikke af. Lav de saa kom hjem fra Kirke, sagde hun: »Ja, nu er vi jo kommen hjem alle undtagen sølle Far, han skal nu ligge deroven«. — Men saa om Aftenen kom han jo og rumsterede. Tilsidst blev han *nedmanet* oppe i *Vibeholm*. — Siden var det engang, de unge havde været til Dans; da var der nogen, der fik Lyst at rokke ved Pælen, der var slaaet igennem ham; men da sagde han: »Røk hat (ryk haardt)!« Men saa fik de Fart paa.

I Nærheden af Majbølgaard ligger der en Høj, som kaldes Skrædderhøj. For mange Aar siden blev Hans Skrædder fra Hørup myrdet paa dette Sted. Da Folk fandt ham, var han død, og Hænder og Fødder var bundne paa ham. *Skrædderdam*, som ligger i Nærheden, har nok ogsaa faaet Navn efter Mordet paa Skrædderen. I Midnatstimen gaar Hans Skrædders Morder igen paa dette Sted; det er uhyggeligt at møde ham, og Folk gaar derfor ikke gerne derforbi ved Nattetid.

Paa et Loftskammer i *Hagenbjærg* (Havnbjærg) Præstegaard, hvor der en Gang skal have været Studerekammer for Præsten, var der i fordums Dage en farlig Støj og Uro ved Nattetide. — En Gang skal der i dette Sogn have været en Præst, som var saa gruelig hengiven til Kortspil, at han tit glemte sine Embedspligter. Ofte sad han med to af sine Embedsbrødre og spillede Natten igennem. Efter deres Død kunde man i mange Aar ved Nattetide høre høj-røstet Tale, Latter, Slag i Bordet og Klirren af Mønter inde i Studerekammeret. En modig Mand besluttede da at undersøge Sagen, og en Nat listede han sig op ad Trappen, hen over Loftet og aabnede Døren paa Klem. Hvad han da saa, fik Haaret til at rejse sig paa hans Hoved. Han saa tre Mand i Præstekjole sidde ved Bordet; det hvide Haar hang dem langt ned ad Ryggen, Øjnene stirrede vildt paa Kortene, som de holdt i Haanden, og paa Bordet laa Pengene i tre

Stabler. Manden var helt lamslaaet af Skræk, og i sin Rædsel raabte han: »Gud naade baade jer og mig!« — Straks derpaa blev Kammeret oplyst af et klart Skin, Skikkelserne forsvandt, og Manden hørte tre Røster, der raabte »Tak«. Manden korsede sig, bad en Bøn og listede bort; men efter den Tid hørte ingen Spøgeriet mere.

Tæt ved *Blæsborg Mølle* er der en Stenkiste under Vejen; her troede man forhen, at det spøgte. Naar der ved Midnat kom Vogne kørende, blev Bagdelen af Vognen løftet i Vejret og drejet ned i Grøften, just naar Vognen var lige over Stenkisten. — En Nat kom en meget from Bonde kørende ad Vejen. Da han kom til Stedet, begyndte Vognen at løfte sig; men Manden, som nok vidste Besked, rejste sig op, gjorde Korsets Tegn og sagde: »Far hen i Fred!« Saa kørte han roligt videre, og det har ikke spøget der senere.

For en Del Aar siden brændte paa Herregaarden *Gammelgaard* et gammelt Hus som kaldtes *e Bøddelli* (Bøddelledet). Her boede i gamle Dage Egnens Bøddel, og her stod ogsaa alle hans Marterredskaber. I Nærheden er der en lille Plads, som endnu kaldes »*ved e Træhest*«. — Ingen Mennesker vovede sig ind i *e Bøddelli* ved Nattetide; for Spøgelser rumsterede der fra Midnat til første Hanegal. Da en Mand, som ikke vidste Besked dermed, en Nat gik forbi Huset, hørte han en sælsom Stønnen og Jamren, blandet med dæmpet Sang og Latter. Manden blev nysgerrig og aabnede Døren; da saa han til sin store Forskrækkelse en stor Skikkelse med Ridestøvler paa Benene ligge udstrakt paa Pinebænken, mens fire Mand strakte hans Krop, saa Knoglerne knagede. En hel Flok langhaarede, pjaltede og magre Mænd dansede og sprang rundt om Pinebænken, mens de sang og grinede. Da man endelig holdt op med at strække ham, vendte han det hvide ud af Øjnene og brølede:

Æ næe (nærede) jer nok, I Bynnepak!

Men Bønderne grinede og sang:

Nej, Fowwe (Foged)! det er tumbe Snak;

do gav vos nok a den Tobak. —

no kam e Tur te dei.

Saa galede Hanen i Nærheden, og alt forsvandt. Manden korsede sig og gik bort rystende over hele Kroppen og vovede aldrig at komme der mere ved Nattetide.

I Nærheden af det Sted, hvor Træhesten stod, kunde man ved Nattetide høre Sus i Luften som af en Pisk, efterfulgt af høje Skrig, mens en raa Stemme brølede: »Op med ham paa Hesten, det Bæst!« Og en ynkelig Stemme hvinede: »Aa Fovve! bare ingen Lorre (Lodder) ved e Been!« —

Ved Vejen, som fra Landevejen ved Gammelgaard fører efter Mjang, er der et lille Mosedrag, bevokset med Kratskov, som kaldes *e Visk*. Her har en Gang en Møllersvend paa Gammelgaards Vandmølle undlivet sin frugt-sommelige Kæreste og gravet hende ned under Hængedyndet i Mosen. Mordet blev ikke opdaget; men efter den Tid steg hver Midnat en hvid Kvindeskikkelse op af Mosen svævede over Engen ud paa Vejen, hvor hun løftede begge Arme og knyttede Hænderne i Retning mod Møllen, hvorefter hun igen svævede tilbage til Mosen. Møllersvenden hørte ogsaa disse Fortællinger om Genfærdet; han gik og grublede, til han omsider blev sær i Hovedet. Paa sit Dødsleje bekendte han sin Ugerning for Præsten, og saa fik Genfærdet Ro i sin kolde Grav. Men endnu gyser Folk, naar de ved Nattetide gaar forbi Krattet dernede i Mosen.

I Diget ved Vejen i Nærheden af Blæsborg Mølle er der et Sted, som det aldrig nytter at hegne til, da der straks igen bliver et aabent Hul. Her har en Kvinde om Natten sin Gang tværs over Vejen til Marken paa den anden Side, hvor hun svøber et nyfødt Barn, som hun har aflivet. Vejfarende Folk er ofte blevet forskrækkede ved Synet af hende.

Paa *Vertemine* var der for mange Aar siden en Tid lang hver Nat en skrækkelig Uro over Køerne i den ene Lade; — tilsidst brød man ved en Reparation Gulvet op, og da fandt man her Knokler af et lille Barn. — Paa Holmbjærget mellem Østerholm og Nyled sidder et lille Barn med Lys i Haanden; det lader sig helst se hen imod Morgenstunden. — Det samme er Tilfældet under Broen ved Gammel Østerholm.

Da en Karl en Aften sildig gik hjem over Marken fra Gammelgaard's Vandmølle, hvor han arbejdede, mødte han en stor, sort Hund, der gik ham forbi, hvorpaa han gik videre. Dette gentog sig tre Aftener i Træk; men den tredje Aften standsede den og befalede ham, at han skulde følge med den. Han blev meget forskrækket; men lige med eet blev han — uden at han selv vidste, hvorledes det gik til, ført hen over Marken til en stor Mose, hvor et forunderligt Syn viste sig for ham. Han saa en Ligkiste, hvori der laa en Kvinde i hvide Klæder, hun var i Barnsnød. Han fik Befaling til at hjælpe hende, og da det var sket, forsvandt pludselig det hele, og han ilede hjem til sit eget. Men da han var uforsigtig nok til at fortælle, hvad der havde mødt ham paa Vejen, faldt han snart efter i en langvarig og farlig Sygdom, hvoraf han kun med Nød og næppe blev frelst.

Fra Tiden efter Verdenskrigen fortæller en ung alsisk Pige: Ikke langt fra mit Hjem ligger der et Hus, hvor det skal spøge. Der boede en Mand, som i Krigen var gaaet rundt paa Slagmarken om Natten og havde taget Ure, Ringe, Klædningsstykker og slige Ting fra Soldaterne og saa solgt dem. Nu kan han ikke faa Ro i sin Grav og vandrer hver Nat gennem Huset. Klokken 12 springer Døren op, og nogen pusler i Stuerne. En lang Tid stod Huset ubeboet; men nu er der nogen, der har taget Mod til sig og beboer Huset.

OVERNATURLIGE VÆSENER.

Nogle Sagn fortæller om mærkværdige, for det meste *usynlige, Væsener*, der holdt til dels ude i Naturen, dels i Nærheden af Menneskeboliger, dels endogsaa i Menneskenes egne Huse, hvor de snart hjalp dem med deres Arbejde og Bedrift, snart drillede eller fortrængede dem. Som Helhed kan det dog siges, at jo fjernere de boede fra Menneskenes Huse, des vildere og vældigere og fjendtligere var de, og jo nærmere de boede Menneskene, des hjælpsommere og omgængeligere var de, — selvom en vis Forsigtighed overfor dem altid kunde være paa sin Plads.

Om *mærkværdige Steder* gik der Sagn; nogle af Sagnetne skulde forklare, hvorledes Naturejendommeligheder var blevet til:

En Jættekvinde vilde en Gang lægge en Bro fra *Gamle Pøl* i *Lysabild* over til *Ærø*. Hun samlede da en Mængde store Sten i sit Forklæde og begyndte at lægge dem ud i Vandet; men da hun kom et Stykke ud, brast Forklædet itu, og alle Stenene rullede til hver sin Side i Havet. Den Dag i Dag løber en Række svære Sten som en Bro eller Gade omtrent en Fjerdingvej ud i Havet. — Revet (e *Røw*) paa *Kejnæs* skal være gjort med levende *Væsners Hænder*, idet der var nogen, som vilde fylde en *Dæmning* over til *Høruphav*.

I *Tandslet* ved *Tandsholm* ligger der en stor Sten, saa lang som et Hus. En Jættekvinde vilde en Gang flytte den i sit Strømpebaand; men det brast, og hun lod Stenen ligge. Man fortæller *Børn*, at den rører sig, hver Gang den kan lugte, at man bager der i *Eggen*.

Paa den Mark, som hedder *Tovrup*, og som hører til *Gammelgaard*, laa der før en Del *Kæmpehøje*. I en af dem boede en slem Trolde, som gjorde Ulykke og Fortræd ved *Folks Kreaturer*, og hvor han ellers kunde komme af Sted dermed. — Saa kom der en Gang en ny Mand paa *Gaarden*; han lod ad *Folks Historier* om Trolde og tog sig for at sløjfe alle *Højene*, da de var ham i *Vejen*. Det gik ogsaa godt med *Sløjfningen* af dem alle undtagen med den, hvor Trolde havde til *Huse*. — Da man havde gravet *Jorden* bort, kom man ind til et stort *Kammer* af vældige *Stenblokke*; men saa snart man væltede en Sten bort, saa man der indenfor et fælt *Hoved* med lange *Horn* og store *Huggetænder*, og Stenen blev som af en usynlig *Haand* vippet op igen. — Nu blev *Manden* betænkelig og lod *Præsten* i *Ketting* hente, og han paatog sig ogsaa at fordrive Trolde. En *Midnat* mødte *Præsten* i fuldt *Ornat* med den store *Bog* under *Armen*. Da han kom op til *Højen*, stod Trolde udenfor og viste *Tænder*; *Præsten* begyndte nu at læse; men Trolde slog ham to *Gange Bogen* ud af *Haanden*, og langsomt maatte *Præsten* vige ned imod en lille *Mose* ved *Vejen*,

hvor Trolden vel havde i Sinde at drukne ham. Da Præsten var i den værste Knibe og var drevet lige til Mosekanten, kom just Præsten fra Tandslet kørende fra et Besøg i Asserballe Præstegaard. Den Tandsletter Præst, der var en meget lærd Mand, saa straks, at her var en Embedsbroder i fortvivlet Kamp med et overnaturligt Væsen. Han sprang straks af Vognen og ilede ind paa Marken og begyndte at læse saa kraftigt over Trolden, at denne maatte vige. Ved forenet Hjælp fik de to Præster Uhyret drevet ud i Sumpen, hvor de manede ham forsvarligt ned. Præsten fra Tandslet tog ingen Skade derved; men han fra Ketting kom fra den Tid til at ryste, saa at han aldrig mere kunde holde en Bog i Haanden. Mosen, hvor Trolden blev nedmanet, kaldes den Dag i Dag »e Trolds Moos«.

Paa *Ketting* Mark ligger en Bondegaard, som har Navnet *Troldborg*; om dette Navns Oprindelse fortælles følgende: Gaarden laa før Udskiftningens Tid inde i *Ketting By*. Der var altid Vanheld paa denne Gaard, stadig Sygdom blandt Folk og Fæ, Køerne kastede, der kunde ikke kærnes Smør af Fløden, ja, der skete alt hvad ondt der kunde times en Bonde. Folk var enige om, at det hele kom af Trolderi; Manden lod lærde Præster og kloge Mænd og kloge Koner hente; men de formaede ikke at fordrive den Onde. I sin Fortvivlelse besluttede Manden at nedrive Gaarden og bygge paa en Mark uden for Byen. I *Ketting* var Folk glade derved, da de troede, at Trolden saa nok vilde forlade Byen og drage med hen i den nybyggede Gaard. Dette skete imidlertid ikke; men heller ikke i *Ketting* blev Trolden boende; — alligevel gav Folk den nybyggede Gaard Navnet *Troldborg*.

Svenstrup Sogn havde naturligvis i gamle Dage sin Trold; — i *Egebjærg* i dette Sogn er der en Lavning, og i Bunden af den staar der Vand; det kaldes *e Pugpøt*. I gamle Dage var der i Sognet en Præst, der kunde mere end sit Fadervor; han manede *e Trold* ned i *Pugpøt*, og der sidder han, og siden den Tid er der ingen Trold i Sognet.

En gammel Mand i Hørup har fortalt: Det var ikke sjældent, at man saa *Lygtemanden* som et hoppende Lys

over Enge og Moser. Lygtemanden har ført mangan Vandringsmand paa Vildspor. Min Oldefader fik en Aften sent Besked, at han næste Morgen skulde gøre Hoveri paa Herregaarden og bringe Heste og Plov med. Ploven laa imidlertid ude paa Marken, og Oldefader maatte da ved Nattetid ud for at hente Ploven og tog en af sine Sønner med derud. Det var meget mørkt, og det var vanskeligt at finde Vej. Da saa de pludselig et Lys forude. Det var Lygtemanden. Oldefader raabte: »Kom her og lys for os!« Lyset kom da nærmere. Sønnen blev tilsidst helt blændet og vilde gaa i modsat Retning. Det kostede ikke Faderen saa lidt Besvær at bringe baade Søn og Plov hjem.

I en af Gammelgaards Marker er der en stor Mose, som til Dels er tilgroet med Krat. Mosen kaldes *Lysmose*, thi her hoppede der Lygtemænd omkring mellem Tuerne, og her er mangan Ungersvend faren vild ved at følge Lysene. Naar de saa kom hen til Krattet, blev de grebne af Ellepiger, som tog dem i Favn og drog dem med ned i Dybet. Nu er Mosen næsten tørlagt, og en farbar Vej fører der forbi, saa Lygtemænd og Ellepiger ikke kan drive deres Kogleri der mere. — Ogsaa mange andre Steder lod Folk sig hyppigt forskrække af Lygtemanden; særlig ofte viste han sig ved *Nyled*.

Ved *Holm By* i Nørborg Sogn var der for mange Aar siden en Flok Piger, der en Aften sent gik hjem fra Kartegilde. Da de skulde til at vade over Bækken i *Stjønsholm Mose*, fik en af Pigerne Øje paa en *lille Hest uden Hoved*. Hun satte sig op paa Hesten for at komme tørskoet over Vandet, en anden gjorde det samme og en tredje ligesaa; Hesten blev længere, jo flere der satte sig derop, saa der stadig var Plads til en mere, og til sidst havde hele Flokken, en 12—14 Stykker, taget Sæde paa den, med Undtagelse af en enkelt Pige; hun stod forundret og saa til, og idet hun foldede Hænderne, raabte hun:

»Jesu Kristi Kors!

Aldrig saa jeg et længere Hors«.

I det samme forsvandt Hesten, og alle Pigerne stod pludselig paa Jorden igen.

Om *de Underjordiske* og Menneskenes Samfærd med dem gik der mange Sagn; Højenes Beboere kaldte man *Undergaardstøj* (sjældnere: Nisser).

Et Sted i *Sebbelev* kom engang en af de Underjordiske ind til en Kone og bad, om hun ikke vilde gaa med og hjælpe; hans Kone var i Barnsnød. Da alt var vel overstaet, og Konen skulde hjem igen, gav den Underjordiske hende et Forklæde fuldt af Høvlespaaner for hendes Ulejlighed. Da hun kom hjem med det, var det pure Guld.

De smaa *Ynnegaasser* (Undergaards) kunde komme om Natten og suge Folk i Tærerne; der var en gammel Mand, som fik Koldbrand i Tærerne, han boede helt alene; han sagde: »Der er nogen, der suger mig i Tærerne om Natten«. Han mente, det var de smaa *Ynnegaasser*, han kaldte dem ogsaa *det smaa Tøj*.

I *Havnbjærg* var der en Høj, hvor der boede *Undergaardstøj*, og de stjal fra Folkene i en Gaard i Nærheden; de gik ind og tappede af Gaardens Øl. Da kom Gaardens Folk engang og *tæppede* (overraskede) en af de underjordiske. Han sprang bort, men efterlod et Sølvkrus, som siden var der i Gaarden.

Der var en Gaard paa Als hvor der tit kom nogle smaa *Nisser* fra en Høj i Nærheden for at laane en og anden Del, naar de skulde have Gilde. En Dag kom de og bad de to Døtre om at komme med ned i Højen og være med ved en Baredaab. Pigerne syntes, at det kunde være morsomt nok og fulgte med. Om Aftenen, da Pigerne skulde hjem igen, fyldte Nisserne dem Forklædet med noget, der saa ud som Høvlespaaner, og takkede dem, fordi de havde gjort dem den Ære, at komme derned.

Da de unge Piger kom hjem, lo den ene ad, at de havde faaet Forklædet fuldt af Høvlespaaner med hjem, og kastede dem i Brændekurven; men den anden Datter gemte Spaanerne i sin Kommodeskuffe. Da hun næste Dag vilde se til sine Høvlespaaner, var de blevet til det pure Guld. Nu fortrød den Pige, som havde kastet sine Spaaner bort, hvad hun havde gjort. Kun een Spaan af hendes var blevet hængende i hendes Forklæde og var blevet til Guld.

De overnaturlige Beboere i Hus og Stald kaldtes *Nisserne* (eller *de smaa*). Man maatte holde sig gode Venner med *Nissen* i Gaarden, og navnlig maatte Førstepigen Juleaften give ham *Grød*; men i det hele taget brugtes det i gammel Tid at sætte noget af Aftensmaden ud i Stalden eller et lignende Sted til »de smaa«, det er Nisserne. Blev *Nissen* vred, kunde han volde megen Fortræd. Han kunde skaffe to *Køer* i een *Strikke*; til Tider voldte han, at man ikke kunde faa *Smør*, naar man kærnedede, men endnu værre var det, naar han skaffede *Kvæget Sygdom*. — Det hedder sig, at *Hørup Sogn* er det Sogn paa *Als*, hvor de fleste *Nisser* boede.

De gjorde kun godt, saa længe man selv holdt sig i det gode med dem. Men kom man paa tværs med *Nis Puk*, var det mangen Gang værre for Gaarden end *Hekseri* og *Spøgeri*. Naar der var noget i *Vejen* med *Kreaturerne*, var det gerne *Nisserne*, der var paa *Spil*, eller ogsaa var det *Hekse*, der gjorde ondt. I Chr. Jørgensens Hus i *Høruphav* kom der om *Natten* *Nisser*; de hentede *Halm* i *Laden* og bar den bort paa *Ryggen*. De kom ogsaa ind i *Stuen*, hvor *Børnene* sov i *Kurve*. Da de kom i *Nærheden* af *Kurvene*, slog *Børnene* efter dem, saa *Børnene* maa have kunnet set dem; ellers var det kunde den gamle *Kone* i *Huset*, der saa dem. *Nisserne* var meget *smaa*, de havde langt *Skæg* og bar *røde Huer* paa *Hovedet*.

Der var et *Boel* i *Hørup*, hvor de brugte hver *Aften* at sætte *Grød* med en *Smørklat* i ud til *e Nis*. For at drille ham dækkede *Pigen* en *Gang Smørret* til med *Grød*. Da nu *Nis* ikke som sædvanlig fandt *Smørret* i *Grøden*, blev han saa gal, at han gik hen og vred *Halsen* om paa en *Ko* i *Stalden*. Imidlertid fejlede hans *Appetit* ikke noget, og han gav sig derfor i *Lav* med den bare *Grød*; men da han kom lidt ned i den, opdagede han *Smørret*. Og hvad han saa fik at gøre: han tog den døde *Ko* paa *Nakken* og løb ad *Skaane* til i *Sverrig*. Der vidste han, at der var en *Ko Mage* til den, han havde vredet *Halsen* om paa. Den levende *Ko* bar han saa til *Hørup* og satte den i den døde *Kos Baas*. Den næste *Dag* drev *Røgteren* *Kørne* ud i *Gaarden* for at vande dem; men der var ingen, der anede, at der var en fremmed *Ko* imellem

dem. Da nu Køerne skulde ind igen, fandt enhver af dem jo ind ad den rigtige Dør og hen i sin Baas; men Koen fra Skaane sprang omkring og kunde ikke finde ind igen, og det hjalp ikke, hvor meget de gennede og jagede ad den. Da stak Nis Hovedet frem fra Loftslugen og raabte: »Tæj en ve æ Hvan (Hornene) og led en ind, for den er kommen fra Skaane i Nat«. Saa forstod de først, at der var kommen en ny Ko i Gaarde.

En gammel Mand i *Hørup* fortalte: I 1852 overtog mine Forældre min Moders Fødegaard. Den første Juleaften, de var paa Gaarden, lagde min Fader Mærke til, at der var en sær Uro i Kostalden. Da han vilde se efter, holdt min Morfader ham tilbage og sagde: »Lad væe, min Dreng, saan hæ et aaltdiens væt o Jylowten«. Den næste Morgen var Køerne bundet sammen to og to paa en Maade, som Mennesker ikke vilde have gjort det. Men Lykken boede i denne Stald; saadanne Heste og Køer fandt man ikke andre Steder. Og naar der engang forsvandt en Ting i Stuen eller Køkkenet, søgte man aldrig derefter, for naar Pigen om Aftenen sad ved Malkningen, gav det lige med eet et Plump i Spanden, og naar man saa hældte Mælken ud, laa den savnede Genstand i Spanden. — Stalden var meget gammel, og min Fader besluttede at bygge en ny. Min Morfader var meget imod denne Plan; men Fader byggede alligevel. I den gamle Stald havde *Nis Puk* haft hjemme og regeret; men nu forsvandt han, for Nisser flytter aldrig ind i en Nybygning. For Fader var den gode Tid nu forbi. Snart døde en Hest, snart en Ko, og saadan kom den ene Ulykke efter den anden. Man søgte Raad; men intet hjalp. En Gang begravede de en levende Hund. Den blev lagt ned paa Ryggen under Dørtrinnet foran Stalden, og ingen maatte tale et Ord under denne højtidelige Handling. Men det hjalp heller ikke.

Naar Folk i gamle Dage for vild ved Nattetide, hed det altid, at det var Nisser og Smaatrolde, der løb dem om Benene og drejede Fødderne den gale Vej. Man skulde da blot trække Trøjen af, vende den og trække den paa med Vrangen udad; saa fandt man igen den rette Vej.

Mellem Ketting og Gammelgaard ligger der et Højdrag, der kaldes *Skakkenborg*. Hele Egnen der omkring var før som oversaaet med Kæmpehøje. Alle disse Høje var beboede af Nisser. Men efterhaanden som man har sløjft dem, har Nisserne maattet flygte i Huj og Hast og har efterladt deres Vaaben af Sten og Bronze, ja endog Guldsmykker har de ladet ligge. Nogle af de gamle har set Nisserne drage Syd paa, maaske til Bløksbjerg. — Nu er der kun een Høj tilbage, *Knoldhøj*. Her bor endnu den gamle Nissekonge *Knold*. Til Held for ham er Højen fredet. Hver Midsommernat, naar Blussene tændes, skjuler han sig dybt inde i Højen. Men hver Fuldmaanenat sidder han paa Højens Top og ser ud over sit ødelagte Kongerige; mange Gamle har set ham deroppe: han ryster paa Hovedet, saa hans ildrøde Hue luer i Maanelyset.

HISTORISKE SAGN.

En Mængde Sagn fortæller om Kulturgenstandes Op-hav, f. Eks. hvorledes et Stednavn er blevet til, hvorledes en Kirke eller et Slot er blevet bygget og smykket med Kostbarheder; andre Sagn beretter om Junkere, Herremænd og Præster, og endelig er der ogsaa en hel Del Fortællinger om Almuesfolk, som har udmærket sig ved en særlig Styrke eller Snildhed, f. Eks. Krybskytter og lignende Folk.

Sagn om, *hvorledes et Sted har faaet sit Navn:*

Mjang Sø (eller *Mjang Dam*) har tidligere været en Fortsættelse af Augustenborg Fjord, og man skal have kunnet sejle derind. Engang kom en svensk Konge sejlen- de derind med sit Skib; men han strandede; hans Skib brændte, han selv blev dræbt, og han blev jordet i en Høj ved *Mjang Sø*, der siden den Tid kaldes *Kongehøj*.

Om den samme Høj fortæller Smed Jørgen Hansen, Asserballe, følgende:

Nede i de store Enge ved *Mjang Sø* ligger der en stor Høj, bevokset med gamle, knudrede Egetræer. En gammel

Mand, hvis Slægt i flere Hundrede Aar har boet der i Nærheden, har fortalt, at Højen, der før var omflydt med Vand, hed *Kongehøj*. I hans Familie gik der det Sagn fra Slægt til Slægt, at der en Gang paa Højen har boet en mægtig Sø-konge; hver Vaar drog han med to Skibe paa Røvertog til fremmede Kyster, og hver Efterhøst kom han hjem med stort Bytte af Gods og Guld og Slaver. — Et Efteraar kom begge Skibene hjem; men der var ingen Jubel om Bord, og Stridsmændene bragte Fruen paa Kongehøj den Efterretning, at hendes Husbond var blevet fældet ude i det fremmede Land. Fruen havde en Slavinde, som hendes Mand en Gang havde bragt med hjem. Denne havde ofte fortalt hende, at i hendes Land troede man paa en Gud, der forbød at plyndre og myrde, og som straffede Misgerninger. Da besluttede Fruen, at der ikke mere skulde foretages noget Røvertog; hun lod de fremmede Slaver oplære Stridsmændene i at dyrke Jorden. Tiden gik, Højen blev omsider forladt, og det gamle Vikingehjem sank i Grus; men ude i Søen laa endnu de to Skibe; lidt efter lidt skjultes de af Siv og Rør, og til sidst forsvandt de helt, dækkede af Dynd og Vandplanter. Den gamle Fortæller troede fuldt og fast paa Sagnet og forsikrede, at begge Skibene ligger der endnu.

Paa *Dronninghoved* mellem Dyvig og Mjelsvig skal Dronning Margrethe være steget i Land, og deraf skal Stedet have Navn.

Paa samme Maade forklares mange *Stednavne* ved, at Stedet er nævnt efter en Person, som har ejet det eller har færdedes der; saaledes skal *Tandslet*, *Tandsgaard*, *Tandskede*, *Tandsholm*, *Tandselle* og *Tandsryde* have Navn efter en Junker, der hed *Tand*. Paa Tandshede skal der forresten for halvandet Hundrede Aar siden have været god Vildsvinejagt.

Eller Stedet kan have faaet Navn efter en ejendommelig Begivenhed, der skal have fundet Sted der. I den *sorte Død*, hedder det, var næsten hele Befolkningen paa Als uddød. Paa den østre Del var der kun een Kvinde tilbage, og hun tændte hver Aften et *Lys* og hængte det op i en *Abild*.

Derefter skulde *Lysabild* have faaet sit Navn. — Der var samtidig en Mand i Nærheden af Sønderborg, som ogsaa tændte Lys, og derefter fik *Lysmose* Navn.

Paa *Lysholm Mark* har der i gamle Dage ligget en Landsby, der hed *Bosted*. Den sorte Død huserede slemt i denne By, saa alle Byens Folk døde bort. Herremanden paa *Østerholm* tog da den øde By til sig, lod den nedbryde og dens Jorder lægge ind under sin Gaard, hvorved denne fra en almindelig Bondegaard blev forøget til en Herregaard. Men endnu mindes den gamle Bondeby i flere Stednavne: *Bostedhoved*, *Bostedskov*, *Bostedvraa* og *Bostedager*.

Vest for Kirken i *Ketting* laa to Klokhøje, store og lille Klokhøj; Navnet skal de have faaet paa følgende Maade: Da man en Gang ringede med de to Klokker i Ketting, svang man den ene saa voldsomt, at den gik løs, fløj ud af Lugen og tog en saadan Fart, at den først faldt ned i Marken Vest for Kirken; heraf fik Højene Navnet Klokhøje. Medens den fløj, sang den et Vers om Thomas Sture, der havde skænket den til Kirken. Paa det Sted, hvor Klokken faldt, findes endnu en mager Plet, hvor der intet Græs kan gro. — En Gang havde to Karle fra Ketting i Sinde at grave den bortfløjne Klokke op af Jorden; det skulde ske stiltiende. Men medens de bedst var i Gang dermed, kørte en Karet forbi ned ad Vejen, og paa Vognen myldrede det af Rotter og Mus. Den ene Mand kunde ikke længer vare sig, men raabte til den anden: »Nej, se, se!« Da sank Klokken straks dybere ned i Jorden. — Den ene af *Hagenbjerg* Kirkeklokker skal ogsaa være fløjet ud og være faldet ned i en Mark Syd for Kirken, hvor der fremkom et dybt Hul, der endnu fører Navn af *Klokkekjær*; mens den fløj sang den:

Dengang de drog mig fra Engelland over,
derfor saa maatte jeg flygte!

Vest for *Hørup Kirke*, ved Foden af Kirkebakken, ligger en Eng, som kaldes *Klokkekær*. Engang blev der ringet saa heftigt med Kirkens Klokke, at den fløj ud af Taarnet og rullede ned ad Skrænten i Sumpen, hvor den sank til Bunds. Efter den Begivenhed har Kæret faaet Navn.

Der fortælles mange Sagn om, hvorledes det er gaaet til, at store Bygninger, som *Borge* og *Kirker*, har faaet den Plads, hvor de nu ligger.

Da *Sønderborg Slot* skulde bygges, hedder det sig, havde man valgt et Sted ved Stavnsbøl Fjord, der hvor Augustenborg nu ligger. Men det, man havde bygget op om Dagen, laa om Morgenens efter nedbrudt og spredt over Pladsen. Da det blev ved, fandt man til sidst paa Raad. Man bandt en Bjælke om Halsen paa en sort Okse og lod den løbe, hvorhen den vilde. Den løb ud paa Pynten ved den smalleste Del af Allsund; der lagde den sig ned og lod sig ikke drive fra Stedet. Det blev anset som et Fingerpeg fra Gud, og man byggede Slottet der. — Andre siger, at man bandt et Tørklæde for Øjnene af to Okser; de drev først omkring i nogen Tid, indtil de endelig gik ud i Vandet ved Allsund og standsede paa det Sted, hvor man derpaa byggede det faste Slot ud i Vandet.

Et Sted var Folk ved at bygge *en Kirke* paa en Høj; men i den boede der Trolde, og de kunde ikke lide det Kirkebyggeri. En Aften, da en Mand var paa Vej for at gaa forbi Byggestedet, kom der en og bad ham tage et Brev med og kaste det ind over Kirkegaardsmuren; det vilde Manden nok; men da han kom dertil, blev han nysgerrig og pillede ved Brevet, saa at der gik Hul i det ene Hjørne. Da flød der Vand ud i stride Strømme; Manden kastede da i en Fart Brevet over, og næste Dag var der en Sø, som er der endnu den Dag i Dag.

Beboerne i den Egn, hvor *Oksbøl Sogn* nu ligger, vilde bygge en Kirke; men de kunde ikke enes om, hvor den skulde ligge. Da foreslog en Mand, at de en Aften skulde jage en Okse, hvortil der var bundet en Bjælke, ud paa Marken, og hvor *den* næste Dags Morgen stod, skulde Kirken bygges. Dette Forslag gik de alle med paa og gjorde, som Manden havde sagt. Anden Dags Morgen stod Oksen og brølede et Sted i den østlige Del af Sognet; der byggede de saa Kirken, og deri ligger det, at Kirken staar helt ved Udkanten af Sognet. — Efter Oksens Brøl fik Byen og Sognet Navnet *Oksbøl*.

Notmark Kirke havde man begyndt at bygge paa *Twistbjærg*; men hvad man byggede om Dagen, blev om Natten ført ned paa det Sted, hvor Kirken nu staar.

Om *Tontoft Kirke* i Nørborg hedder det: Kirken vilde de først bygge paa *Ravnebjærg* ved *Holm*; andre siger, at den første Bestemmelse var, at den skulde ligge lige over for sit nuværende Sted, paa den modsatte Side af Bækken, paa en Bakke, som stadig kaldes *Kirkebjærg*; men i den Bakke boede der dengang Troldfolk, der ikke vilde taale Kirken i deres Nabolag. Bygningstømmeret, som hver Dag førtes derhen, forsvandt om Natten, saa de til sidst maatte opgive at bygge paa *Ravnebjærg* eller *Kirkebjærg* (hvor det nu var). De byggede da paa en Højde, der hedder *Tontoft*, og der fik den Lov til at være i Fred. — Tømmeret skal være blevet ført til dette Sted om Natten, og man fandt der to Halmstraa over Kors; derfor blev Kirken bygget som en Korskirke.

Kejnæs Kirke skulde nok efter den første Bestemmelse have ligget paa *Dambjærg* i Damkobbøl; men hvad de byggede om Dagen, blev om Natten flyttet derhen, hvor Kirken nu ligger, i *Sønderby*. Saa blev de jo nødt til at bygge videre der. — Da Kirken nu tog til at hæve sig, var der en Heksekvinde i *Hørup* (ja nogle siger nu, det var en Troldmand), der blev saa vred over det, at hun vilde søge at hindre, at den blev fuldført. Hun tog da en vældig Sten og brugte sit Hosebånd som Slynge, og saa kylede hun Stenen af al Kraft efter Kirken. Men Stenen naaede da ikke saa vidt; den faldt ude i *Landbadet* (Stranden) ved *Grønmark*, og der ligger den endnu. — *Hørup Kirke*, Stenen og *Kejnæs Kirke* skal ligge i en ret Linie, saa hun har sigtet godt nok; men Kræfterne har jo ikke slaaet til til at *kytte* den saa langt.

En norsk Konge, der hed Hagen, plyndrede en Gang Alses Kyster. Han afbrændte først en Landsby, som efter Branden kaldtes *Brandsbøl*. Derefter rykkede Hagen længere op i Landet. Men paa en Banke standsedes han af en stærk Taage, og Stedet kaldtes derefter *Taagebjærg*. Her maatte han blive tre Dage. Men til sidst aflagde han det Løfte at han, hvis Taagen forsvandt, vilde bygge en Kirke til Guds

Moders Ære paa det Sted, hvor Solen først skinnede. Da Taagen virkelig lettede, byggede han en *Kirke* paa Banken lige overfor. Og efter dens Bygherre kaldtes Stedet *Hagenbjærg*.

Kirkeblokken ved *Tandslet* er en Bakke, hvor man vilde have bygget Tandslet Kirke, hvad der dog blev hindret. Der fortælles derom: Henning Linthe paa *Elholm* var en from Mand. Da han efter en meget haard og lang Sygdom blev rask igen, besluttede han at bygge en Kirke som Tak for Helbredelsen. Til Byggeplads valgte han en nærliggende Høj, den som nu kaldes *Kirkeblok*. Da man havde begyndt Opførelsen, kom der om Natten en hvid Hest og rev det opbyggede ned og slæbte det til et Sted nordvest for Tandsgaard. Henning Linthe saa deri et Fingerpeg fra Gud og byggede Kirken, hvor den nu staar. Da Kirkeklokkerne ringede første Gang i den ny Kirke, travede en hvid Hest ind i Borggaarden paa Elholm. I dette Øjeblik døde Henning Linthe. Han var den første, som blev begravet i Tandslet Kirke.

Da man vilde bygge en Kirke i *Hørup*, begyndte man dermed ved Foden af det Bjærg, hvor Kirken nu staar. Men om Natten kom der Aander eller Underjordiske og ødelagde alt, hvad der var bygget om Dagen. Da Folkene om Morgen vilde fortsætte Arbejdet, raabte en Røst ud fra Bjærget: »Høger up!« — Saa rykkede Kirkebyggerne noget højere op og begyndte igen. Men den næste Morgen var alt igen forstyrret, og Røsten lød igen: »Høger up!« Da gik de helt op paa Bjærgets Top, og her fuldførtes Bygningsarbejdet uhindret. Men Kirken og Byen fik heraf Navnet »Høgerup«, hvad der i Tidens Løb er blevet til Hørup, og Byen er da ogsaa kommet til at ligge højest af alle Byer paa Als.

Mange Sagn fortæller om, hvorledes *Alterkalken* og lignende Kostbarheder har fundet deres nuværende Plads og Bestemmelse:

Paa Landevejen fra Nørborg til Sønderborg, lige østen for *Hagenbjærg*, er der en Banke, der hedder *Stakkelhøj*. I gamle Dage boede der i denne Banke »Ynnevæstøj« (Underverdenstøj) d. e. underjordiske. Det var smaa Væsener, som var slemme til at rapse; de var saaledes tit usynlig til

Stede ved Bryllupper og tog Suppe af Fadene, uden at Gæsterne vidste, hvor den blev af, og lignende Spilopper drev de jævnlig. En Aften sildig kom en Mand over Stakkelhøj efter Hagenbjærg til. Og da han var midt paa Højen, hørte han en Stemme derinde sige: »No is Pippe Kong dodt«. Manden havde Ærinde ind i en Gaard i Hagenbjærg, og da han kom ind, fortalte han, at han ude paa Stakkelhøj havde hørt en sige: »No is Pippe Kong dodt.« Da hørte Folkene i Huset en Røst, der i Forskrækkelse raabte: »Is Pippe Kong dodt!« Og da de skulde se sig for, fandt de ved Øltønden en prægtig Sølvkande. Og de kunde da regne ud, at en af *Ynnevæstøjet* var kommet til Gaarden for at stjæle Øl, og da han saa hørte Mandens Fortælling, havde han faaet saa travlt med at komme bort, at han havde glemmt sin Ølkande. — Efter den Tid forsvandt *Ynnevæstøjet* fra Stakkelhøj, og Egnens Folk kunde have baade Suppe og Øl i Fred. Sølvkanden skænkede Gaardens Ejer til Hagenbjærg Kirke, hvor den bruges som *Alterkalk*.

En Aften silde red en Karl fra det gamle *Stavnsbøl* til *Ketting*. Da saa han i Nærheden af *Blæsborg* Mølle en Kæmpehøj tæt ved Vejen staa paa fire gloende Støtter, og nedenunder morede Dværgene sig med Dans og Lystighed. Da han var midt ud for Højen, kom en af Højfolkene løbende hen til ham, standsede Hesten og bød ham at drikke af et Sølvbæger. Karlen tog mod Bægeret, men han slængte dets Indhold bagud over Hesten. Han galopperede nu af Sted, alt hvad han kunde, med det tomme Bæger; men de underjordiske forfulgte ham, til han kom til *Ketting Kirkegaard*. Der frelste han sig ind for dem, og de maatte nu lade Karl og Bæger være; for de havde ikke Magt til at komme ind paa den viede Jord. Da Højfolkene var forsvundet, red han hjem med sit Bæger. Da han næste Dag skulde se til sin Hest, lagde han Mærke til, at der paa dens Bag var et Par Pletter, hvor Haarene var svedet af; han forstod, at det var sket, fordi et Par Draaber af Bægerets Indhold var faldet der. — I sin Glæde over at være frelst, skænkede han Bægeret til Kirken. Det bruges endnu som *Alterkalk*.

Adskillige Steder laa der i Følge Sagnene *Skatte* fra gammel Tid:

I de gamle Grave ved *Østerholm* ligger der skjult en *Guldkæde*, der er saa lang, at den kan naa omkring hele Als.

Vest for Byen *Holm* ude ved Als Fjord ligger en Eng, der endnu hedder *Hellesø* fra den Tid, den var en Sø. Paa Bunden af denne Sø ligger en Guldvogn, og om Natten ved Midsommertid kan man høre en Klang som af Guld fra Søens Bund.

Om Præster og Herregaardsfolk gik der mange Fortællinger:

I Egen Sogn er *Hundekilden* Navnet paa en meget dyb Bæk mellem Guderup og Elstrup Jorder. Om Natten vilde Folk ikke gerne gaa derover, skønt en Fodsti den Vej forkortede Afstanden fra Elstrup til Guderup meget. I Nærheden ligger der en stor Mose. — I gamle Dage boede der i Guderup en Præst, der hed *Klaus Reber*; han var meget drikkældig og gik ofte over til sine Svirebrødre i Nabobyen Elstrup. En Aften gik Klaus hjem i temmelig omtaaget Tilstand; men paa Grund af Hundekildes daarlige Ry turde han ikke gaa over den, men vilde skyde Genvej gennem Mosen. Han kom for nær til de dybe Tørvegrave, og Dagen efter fandtes han druknet i en af dem. Mosen kaldtes efter Klaus Rebers Død *Rebesmose*, og Spøgeriet ved Hundekilden tog stærkt til. — Klaus's Eftermand var *Mads Præst*, og han var en meget lærd Mand; tillige var han en stor og stærk og meget bydende Herre. For at faa Ro for Folkesnakken om Spøgeriet, kundgjorde han for Sognets Folk, at han sagtens kunde *nedmane* den sorte Klaus's Aand. Han udførte virkelig dette en hellig Nat, og Historierne om Spøgeriet fik Ende.

I den katolske Tid var *Provst Mads Præst* i *Hørup*. Engang begyndte han sin Prædiken paa følgende Maade: »Mine elskelige Tilhørere! I se Gaasen gaa ud i Toften; den lader noget tilbage efter sig, som paa den ene Side er sort, paa den anden hvidt, og i Midten er det grønt.« — Herover gav alle Tilhørerne sig til at istemme en høj Latter. Men

Provst Mads blev roligt ved at fuldføre sit Billede og udviklede det videre. Han sammenlignede det sorte med hede Helvede, det grønne med Jorden i Midten, der vel kunde indeholde megen Glæde, men ogsaa tit grænsede til Helvede, hvorfor man maatte tage sig vel i Agt; det hvide derimod betød Himmeriges Rige, hvor Renhed og Uskyldighed alene bor. Han talte saa gribende mod Synden og det onde, men tillige saa trøstefuldt ved at henvise til Glæden i Himmerigs Rige, at alle hans Tilhørere blev bevægede og fældede Taarer, saa Graad af Hjærtet snart traadte i Stedet for den Latter, hvormed de havde modtaget ham.

Kejnæs var i gamle Dage, fortælles der, overalt bevokset med en stor, uigennemtrængelig Skov. Paa hele Næsset var der kun to Bakker, hvor Solen for Træer kunde skinne paa Jorden. Disse to Steder fik Navnet *Solbjerg*, og efter dem kaldes nu to Gaarde *Solbjerggaard*. Først i 1615 anlagde Hans den Yngre to Byer her, hver bestaaende af 20 Huse, der blev overladt Kaadnere og Husmænd fra Als og Sundeved. Kort efter lod Hertugen Kirken bygge i Sønderby.

Paa den østlige Side af *Kejnæs* laa i fordums Dage — før Næsset blev bebygget — en Borg, der hed *Kajborg*, hvor der boede en mægtig Sørøver, der her *Andreas Kaj*. Lige naar man fra Als er kommet over *e Drej* ligger den Dag i Dag en lille Pold, omgiven af en kredsround Grav; det var der, at Ridder Kaj i gamle Dage boede. Han tændte Blus paa Bakken der, hvor nu Fyrtaarnet staar, og lokkede derved Skibe til at strande, naar de styrede efter Baalet i den Tro, at der var Havn. Der strandede fire Skibe som han plyndrede. Paa sin Borg havde han en Vindebro, som han kunde drage op, saa ingen kunde komme ud til ham. Kaj paa *Kajborg* skal have været forlovet med en Prinsesse, der druknede i *e Lilhav* (Høruphav). — Paa den Tid boede der paa Als en Mængde smaa Herremænd, der kaldtes *Junkere*, og de var haarde imod Bønder og Smaafolk. Saadan en Junker drev sit Uvæsen i *Mummark*, og med ham kom *Andreas Kaj* i Strid. Der aftaltes en Tvekamp imellem dem, og den holdtes ved *Lysabild*. Tvekampen endte med, at *Kaj* dræbte Junkeren. Derefter tog han til Rom for at faa Aflad

for sin Synd. Som Bod blev det paalagt ham at bygge et Kapel paa det Sted, hvor Drabet fandt Sted. Han byggede da *Det hellige Blods-Kapel* i Lysabild, hvortil der skænkedes Jordegods, og paa hvis Kirkegaard der holdtes *Helligblods-marked*. Ridder Kaj endte dog nok sine Dage i Fængsel.

Mjelsgaard var i gammel Tid en Sørøverborg; i Kælderen lænkede Sørøverne deres Fanger og slog dem ihjæl; endnu kan man se Lænkeringen i Muren, og der er Blod paa Væggene, som ikke kan kalkes bort. Hver Gang man har overkalket Væggene, kommer Blodpletterne igen om Natten. — Det var nogle haarde Halse, der holdt til paa *Mjelsgaard*; foruden Røveri drev de ogsaa Krybskytteri. En Nat blev en af Mændene ramt i Laaret af en Kugle fra en anden Stimand. Hans Ledsagere holdt ham, puttede ham en Blykugle i Munden at bide paa, trak en Dolk ud og snittede Kuglen ud af Laaret. Men den Slags Ting tog Folk fra *Mjelsgaard* sig ikke nær.

Ogsaa de andre *Mjelsboere* var urolige Hoveder. Nørborgerne vilde ikke have *Mjelserne* ind i Byen, naar de kom med deres Varer, da de saa lavede Ufred. De maatte kun komme til et Sted uden for Byen og handle der; dette Sted kaldes endnu *Mjelsstop*, fordi *Mjelserne* skulde stoppe der.

En fornem Mands Datter paa *Sønderborg Slot* forlovede sig med en ung Mand under sin Stand; hendes Fader blev da meget fortørnet og befalede seks Riddere at danse med sin Datter uafbrudt, uden at der levnedes hende nogen Hvile. De fem første Riddere trættede hun; men den sjette holdt ud med hende. Hun styrtede død til Jorden og blev saaledes danset ihjæl, — mens hendes Elsker blev henrettet paa Slotspladsen.

Thomas Sture paa *Hellevedgaard* var en stor og statelig Mand; han byggede i 1552 et prægtigt Slot, som han kaldte *Østerholm*. Skønt han fra først af var en formuende Mand, kostede Slottet ham mere, end han kunde bære, og han kom i stor Pengeforlegenhed. Da han en Nat vandrede om nede ved Stranden og grublede over sin fortvivlede Stilling, saa han med eet en dejlig Kvindeskikkelse siddende paa en stor Sten ude i Vandet. Hendes Haar flød i store Bølger

ned over de nøgne Skuldre; hendes smukke Øjne skinnede i Maanelyset; men den nederste Del af hendes Legeme var skjult af Vandet. Thomas Sture stod som forstenet ved dette Syn; men Kvinden aabnede sin Mund, og det lød saa yndigt, da hun talte. »Stolte Ridder«, sagde hun, »jeg har længe ventet dig; jeg ved, hvad der trykker dig; men vil du give mig din Kærlighed, vil jeg give dig Guld i Mængde, og alting vil lykkes for dig«. Skønt Sture var gift, lod han sig daare af Havfruen, og fra nu af blev han en rig Mand; men han maatte møde nede ved Stranden ved den grønne Bro, hver Gang han fra Slottet hørte hendes Sang, og han fik tre Børn med hende. Da Thomas Sture blev ældre, begyndte han at angre sin ugudelige Gerning; men Havfruen havde ham da helt i sin Magt. Han gik da i sin Sjælenød til Præsten i *Notmark* og skriftede sin Synd. Præsten raadede ham til at skænke Kirkerne i *Ketting* og *Notmark* hver en Klokke, for naar hun hørte Klangen af Klokker, der var købt for hendes eget Guld, vilde hun nok gaa til Havs og ikke vise sig mere. Thomas Sture fulgte Raadet. Hver af de to Kirker fik sin Klokke, og da deres Malmtoner første Gang havde lydt, var Havfruen borte og Fortryllesen hævet. Klokkerne hænger endnu hver paa sin Plads og bærer Thomas Stures Navn. — Om Thomas Sture og Havfruen blev der i sin Tid sunget en Vise.

Der boede i Stevning en Sypige, der hed Katrine. Hun var forlovet med *Junker Ravn*, der ejede en Gaard i *Stevning*; men han maatte ikke faa hende, da hun var under hans Stand. Paa samme Tid ejede en Herremand, der hed *Sehested*, *Hjortspring* eller *Melvedgaard*, som den tidligere hed. Han var gift med en Datter fra *Rønhave*, som var en onskabsfuld Kvinde. — Hun vilde ikke have, at Junker Ravn skulde have Katrine; for hun vilde have, at han skulde giftes med hendes egen Datter. Hun fik Katrine op at sy for sig paa *Melvedgaard*. Da Katrine var færdig med at sy, bød Fruen hende ind til en Forfriskning, og mens Datteren opvartede Katrine, puttede Moderen nogle af sine Nipssager i hendes Kurv. Kort efter at Katrine er gaaet, laver Fruen Støj over, at hendes Nipssager er borte og lader sende ridende Bud efter Katrine. Hun blev ført tilbage til Fruen, og

denne fandt sine Ting i hendes Kurv. Af Sorg over sin Vanære druknede Katrine sig i en Dam, der laa paa Junker Ravns Mark i Stevning, og denne Dam hedder den Dag i Dag *Trindøffel* efter den druknede Pige. Junker Ravn tog sig dette nær. Han giftede sig ikke med den onde Frues Datter; men han lod Kathrine begrave i sin Skov. Der kan man endnu se *Polden* (Gravtuen) over hende. —

Hertug Hans den Yngre havde 23 Børn, og han vilde gerne skaffe dem Jordegods allesammen. Derfor købte han 17 Adelslægter ud fra deres Godser paa Als og Sundeved. Den sidste Gaard, han vilde købe, var *Mellegaard* (d. e. Melwithgaard; foruden Gaarden laa der ogsaa en Landsby, der kaldtes *Melwith*, og Stedet, hvor Landsbyen laa, hedder stadig *Melle*; naar de skal ud paa den Mark, siger de endnu: *u o Melle*, og man taler endnu om *Melleskov*).

— Da Hertug Hans nu vilde købe *Mellegaard* med tilhørende Bøndergods, var der en Adelsmand paa den, som nødig vilde af med den, da han ikke trængte til at sælge den. Hertug Hans maatte stadig byde højere, og den blev ham derfor meget dyr, inden han fik den købt. Da han tog bort, sagde han til sine Ledsagere: »Det var et *hart Sprøng*; men derfor skal Gaarden ogsaa herefter hedde *Hartsprøng*«. Saaledes kalder Egnens Folk den ogsaa endnu; men Gaardens Navn skrives nu Hjortspring. Hertug Hans nedrev derefter hele Melle-By, og Beboerne fik Byggeplads ude paa *Klinkbjærg*; de blev *Kaadnere* og fik nogle smaa Landbrug. Endnu den Dag i Dag kalder man Beboerne i Klinkbjærg: *De Nykaadninger*.

Hertug Hans d. Yngre (efter Maleri paa Sønderborg Slot).

Hertug Hans befalede sin Foged at ride ud og fra Svenstrup Bys Mark tage Land ind til Herregarden *Hjortspring*. Da han nu var i Færd hermed og havde taget omtrent et Par Boels Land ind, blev Bønderne urolige, og de stillede sig op med Hatten i Haanden og bad Hertugen om, at Skellet dog maatte blive der, hvor de stod. Dette tillod han, og Stedet kaldes derfor endnu *Bønroi* d. e. Bønraad; det ligger paa Svenstrup Mark.

Hertug Hans var naturligvis til enhver Tid velforsynet med Flæsk i sin Kælder i *Sønderborg*. Men engang forsvandt alt Hertugens Flæsk med eet. Og det var umuligt at faa oplyst, hvorledes det var gaaet til. Han fattede imidlertid Mistanke til Bønderne i *Klinting* og beskyldte elleve af dem for at have stjaalet hans Flæsk, da de en Dag gjorde Hoveri paa Slottet. Og uden mange Omstændigheder lod han dem hænge og af Bøndernes Jorder oprettede han Herregaarden *Ladegaard*. — Kun een Bonde, der hed *Brok*, gik fri; han var nemlig syg paa Hovdagen; endnu den Dag i Dag er der saa mange *Brok*'er i Klinting. Men da det næste Foraar blev varmt i Vejret flød Flæsket op i Voldgraven om hans Slot. Det var vel hans egne Folk, der havde kastet det deri, da det begyndte at fordærves, for at slippe for at spise det. — Han fortrød nu sin Synd mod Klintingerne, og for at sone den byggede han tre Kirker, en i *Asbøl* i Sundeved, en paa *Kejnæs* paa Als og en i *Nykirke* (nogle siger *Stenbjærg*) i Angel. Derfor er disse tre Kirker ogsaa helt ens.

Hertug Hans red hyppigt Jord ind til sine Herregaarde fra de nærmeste Byer, saa Herregaardene blev meget større. Det indredne Land lod han straks afpæle og siden indhegne med et stort Kobbhelgen. Omkring *Ladegaarden ved Sønderborg* kunde han ikke holde dette Hegn i Fred, da Byfolkene hvert Øjeblik nedbrød det og ødelagde det. — Da Hertugen en Dag stod i et af Slotsvinduerne, saa han en gammel fattig Mand gaa under et af hans Hegn og samle tørre Grene op. Da tog Hertugen en Riffel og fyrede løs, saa Manden faldt død om paa Stedet. Hans stakkels Kone, der sad tilbage med syv uforsørgede Børn, gik ned til Hertugen og klagede sin Nød, og til sidst spurgte hun ham, hvem der

nu skulde forsørge hendes mange smaa Børn. Dertil svarede Hertugen: »Det skal jeg nok gøre; du kan blot komme og bringe dem med, saa skal jeg nok forsørge dem paa samme Maade, som jeg har sørget for deres Fader«. Dermed maatte Konen gaa. Men da Hertugen en Dag længe efter red ned ad Gaden med sine to Sønner, blev der fra et Hus skudt efter ham. Kuglen gjaldt ham selv, men den ramte den ene af hans Sønner. Det blev aldrig opdaget, hvilket Hus Kuglen kom fra. Men Folk mente, det var en Slægtning, der havde hævnnet den gamles Død.

Sønderborg, som nu er en jordløs By, har tidligere ejet en Del af de nærmeste Jorder. Men i *Hertug Hans's* Tid dræbte nogle Borgere en af de hertugelige Pager eller Hofjunkere. Ingen vilde angive de skyldige, og til Straf fratog Hertugen Byen dens Jordejendomme.

Da Hertug Hans kom i Besiddelse af *Kejnæsgaard*, forøgede han den snart i betydelig Grad; han nedlagde flere Boel i Skovby og lagde 70 Tdr. Land, som endnu kaldes *Skovbytoft* under Kejnæsgaard. — Byerne *Lysabild* og *Sarup* kom i Strid om en stor Eng ved Ny-Pøel, som kaldes *Hummelmaj*. Hertug Hans lod, som han vilde dømme Byerne imellem, og bød dem indhegne Engen med et Stendige. Men da Bønderne havde gjort Arbejdet, tilegnede han sig selv Engen og lagde den ind under Kejnæsgaard.

Men et andet Sagn lyder saaledes:

Der er et Stykke Land ved *Lysabildskov*, der hedder *Hummelmaj*, og som hører under Kejnæsgaard. Det skal Hertug Hans den Yngre have faaet paa en ejendommelig Maade. Hertugen købte for en billig Pris »saa meget Land, som han kunde omspænde med en Oksehud«. Men han lod Huden skære i tynde Strimler, og dermed kunde han omspænde hele *Hummelmaj*, som han derefter lagde ind under Kejnæsgaard.

Nikolaj Lauritzens Boel i *Asserballeskov* har tidligere ligget oppe i Byen tæt ved *Gammelgaards* Mark, der nu næsten grænser op til Byen. *Hertug Hans* vilde udvide *Gammelgaards* Marker og tog hertil Jord fra *Asserballe* By. Han kom med Pælene og gik ganske nær om ved det Boel. Bon-

den kom ud og sagde: »Naar det skal være saadan, maa I gerne tage mit Hoved med«. Hertugen svarede blot: »Ja, det skal ske«. — Hertugen tog den indpælede Jord og lagde til Gammelgaards Marker. Boelet blev udflyttet og fik Erstatning i Asserballe Skov. Boelsmanden i dette Boel har stadig den Ret, at Smeden i Asserballe uden Betaling skal beslaa ham en Vogn, — maaske fordi han fik længere Vej til Hovmarken og med anden Kørsel.

Der var en *Boelsmand* i Asserballe, som hed *Svin*. Han tog ofte ud til Sønderborg og bønfaoldt Hertug Hans om, at han dog skulde lade ham beholde hans Jord. Det blev Hertugen til sidst ked af og paalagde to Skildvagter, der stod ved Slotsporten, at hugge denne Mand ned, naar han kom igen. Da Svin igen viste sig ved Porten, gjorde Vagten, som den havde faaet Paabud om. Men i samme Øjeblik hans Hoved faldt til Jorden, syntes begge Soldater, at der kom ligesom en Skygge af et Menneske og opsamlede hans Hoved og forsvandt med det under Armen. — Da Hertugen laa paa sit Yderste, viste den samme Skikkelse sig for ham, og i sin Vildelse raabte han til de Tilstedeværende: »Vis Bonden Svin ud; jeg vil ikke se ham for mine Øjne«.

Til *Gammelgaard* hører en langstrakt Mark, som kaldes *Tovrup*; der laa der forhen en Landsby af samme Navn. Det var den Tid, da Bonden ingen Ret havde, og Hertug Hans paa Sønderborg besluttede at nedlægge Byen og lægge Jorderne ind til Gammelgaard, som den Gang tilhørte ham. Trods Bøndernes Bønner udførte han sin Beslutning; han jog dem alle fra Hus og Hjem og sløjfede hele Byen. Da Hertug Hans laa paa sit Dødsleje, drog han stadig Benene op under sig; Præsten spurgte ham da, om han havde Smerter i Fødderne; men Hertug Hans svarede: »Nej, men de Tovrupper Bønder tramper mig paa Tærne«.

I en Bæk i *Gammelgaards* Mark opad efter Asserballe brænder om Natten et Lys. Derfra kommer Hertug Hans ridende; Folk hører ham komme ridende, vender sig om, men ser ingenting. En Nyaarsaften fløj pludselig begge Staldøre i Gammelgaard op, og Karlene saa Hertug Hans komme ridende i fuld Galop ind i Stalden. —

I *Svenskekrigens* Tid fandt der rundt om paa Als Plyndringer Sted, som blev udøvet baade af Svenskere og Brandenborgere og Polakker; Folk gemte deres Værdigenstande, hvor de bedst kunde, og sig selv skjulte de i Stenkister, under Broer, i Skov og Krat eller i Kornhjelme for at bjærge Livet; i langt senere Tid vistes der i Døre og Bjælker Spor af Sabelhug og Geværkugler, som stammede fra denne grufulde Krigstid. For at narre de plyndrende Soldater spredte man mange Steder Halm og Fjer paa Gaden og Gaardspladsen, for at det skulde se ud, som Stedet allerede var plyndret. I *Elstrup* var der en Kone, der bragte sine Ting i Sikkerhed, og saa splittede hun en Dyne op og strøede Fjerene rundt paa Gulvet, saa det saa ud, som der ikke var det mindste at redde.

I flere Dage plyndrede Fjenden *Elstrup By*, og mange Folk flygtede bort. Kun naar Klokkerne ringede, og naar der var blæst Alarm, var man fri for Plyndring. Det ene svingende Læs blev kørt bort efter det andet. — Til sidst maatte Fjenden jo trække sig tilbage, og det maatte gaa i en Fart. Der var en Mand, der hed *Kristen Jørgensen*; uden for hans Gaard stod der en fuldlæstet Vogn, som Fjenden vilde tage med sig paa deres skyndsomme Tilbagetog; men *Kristen* listede sig ud og skar *Hammelrebene* over. Fjenden havde ikke Tid til at bringe det i Orden og maatte lade det tunge Læs staa. Da tog *Kristen Jørgensen* Læset ind til sig, og saa mange værdifulde Sager var der i Læset, at han blev en meget rig Mand. — Paa samme Maade gik det paa et Boel i *Dyndved*. Disse to Boelsmænd holdtes siden for de rigeste Mænd i *Egen Sogn*.

Under *Svenskekrigen* bragte Beboerne i *Hagenbjærg* for en stor Del deres Gods op i Kirken, hvor det var i Sikkerhed. Der var den Gang Jærnstænger for Vinduerne, og Døren som fandtes paa den sydlige Side, murede man til; man kan endnu se tydelige Spor af den tilmurede Dør; efter Krigen byggede man *Vaabenhuset* mod Nord, hvorigennem der nu er Indgang til Kirken. — Da Polakkerne skulde rykke tilbage fra Øen, tvang de en Bonde til at køre et Læs med ranet Gods for dem. To Soldater fulgte med for at passe

paa ham. Da de kørte over Marken mellem Brandsbøl og Oksbøl, huggede han i en Fart Hovedet af dem begge og beholdt saa selv Læsset.

I *Asserballe* havde Polakkerne den gamle Præst, Hr. Steen Rhode, mistænkt for at have gravet Skatte ned, og da de ikke kunde faa noget at vide af ham, borede de et Hul i et Træ, puttede hans lange Skæg ind deri og naglede ham saaledes fast til Træet ved at slaa et stort Søm fast i Hullet. I den Stilling maatte han rolig blive staaende i Kulden, medens Soldaterne plyndrede hans Præstegaard.

Hans Smed i *Stevning* har fortalt om, hvordan Polakkerne huserede der i Byen i gamle Dage: I Svenskekrigen var Polakkerne her i Stevning saa vel som paa hele Als. Da de havde drevet Svenskerne ud, kunde Danmark ikke betale Polakkerne deres Felttog, og saa fik de Lov at plyndre Befolkningen de tre sidste Døgn, de var her. Hver Mand, der kunde betale Polakkerne nogle og halvfjerds Daler kurant, kunde slippe for Plyndring.

Der var kun to Steder her i Stevning, de kunde betale for sig. Og det var Smeden og saa Mølleren paa Bernts Mølle mellem Stevning og Svenstrup. Smeden sendte da Bud til Byens Folk, at de kunde bringe deres Kostbarheder ind til ham, for der blev der ikke plyndret. Og Huset blev saa fyldt, at de ikke kunde faa alt deres Kobbertøj og Messingtøj ind i Huset, og det blev derfor nedsænket i en Dam nede i *Birkemose*.

Saa blev der sat Skildvagter om Smedens Hus for at vise de Polakker bort, der kom og vilde plyndre. I tre Dage huserede Polakkerne saa i Byen. De fandt ikke stort nogen Steder; men de tog, hvad de paa nogen Maade kunde medbringe. Hele Dyner kunde de ikke føre med; men naar der var Dyner med nyt og godt Vaar, sprættede de dem op, hældte Fjerene ud, rullede Vaarene sammen og tog dem med sig.

Lav saa de tre Døgn var omme, skulde Polakkerne inden Solnedgang være over Sundet med Færgen i Sønderborg. De rejste fra vor By i den Tro, at det var en arm By, hvor der intet var at faa. —

I *e Bondegaard* var der en Storslup, saadan en ung Karl under en Snes Aar, som laa og passede Byens Klaader (Plage) ude i noget Krat paa Marken. Men Polakkerne fik dem opdaget og tvang Storsluppen til selv at sætte sig op paa Ryggen af en af Klaaderne for at ride dem alle til Sønderborg Færge. Det gik ham nær, og lav han red gennem Stevning By, blev han ved at *sjakke af* (sakke agter ud), saa han var bag Klyngen, da de kom ud til Landevejen. Og inden Polakkerne ser dem til, giver han Hesten Træskoene i Siderne, og i susende Firspring kom han med Klaaderne ind til Byen igen. Polakkerne satte efter ham og skød, saa Kuglerne peb om Ørerne paa ham. Lav han red gennem Byen, stod Kvinderne i Porte og Døre og jamrede og skreg, at han var Døden viss. Polakkerne forfulgte ham dog ikke ret vidt, for de maatte jo tilbage for at være ved Sønderborg Færge inden Solnedgang. Storsluppen red ud ad Skoven til og skjulte sig der med Klaaderne. Næste Dag gik Folk ud i Skoven og fandt ham og Dyrene i god Behold. Han var glad og Bønderne ogsaa. Samme Dag hentede de deres Kostbarheder hos Smeden. I vor By fik Polakkerne ikke stort. —

Christen Pedersen fra *Brandsbøl* var Fribytter i den store nordiske Krig 1709—20; han blev — som Følge af sine Overgreb — fanget den 20de Maj 1718, ført til København og henrettet den 18de April 1719. Om ham fortæller Sagnet følgende:

I Nørreherred boede en Sørøver ved Navn Christen Peersen. I Farvandene omkring Als laa han ofte paa Lur med sit Fribytterskib, og der forløb sjælden et Aar, uden at han plyndrede forbisejlende Skibe og Baade. Christen Tagsen i Asserballe ejede en Galiot, der var et bedre Skib end det, Christen Peersen havde. Derfor ranede Sørøveren Skibet; men Christen Tagsen var harmfuld hver Gang han saa Sørøverne sejle forbi med hans Galiot. Da Christen Tagsen en Dag stod paa Strandbredden udenfor sit Hus, lagde han Mærke til, at Christen Peersen sejlede nærmere ved Land, end han plejede. Christen Tagsen fulgte inde paa Land Skibet og tabte det ikke af Syne, og til sidst saa han, at Christen Peersen kastede Anker ud for Brandsbøl Strand.

Næste Dag skulde han holde sin Søsters Søn over Daaben og siden til Barselgilde i Brandsbøl. Christen Tagsen gik til Nørborg og meddelte Øvrigheden, hvad han vidste, og næste Dag lod Øvrigheden Søsterens Hus omringe, og Sørøveren blev taget til Fange.

Nu gjaldt det for Christen Tagsen at faa sin Galiot. Han fik nogle Baade bragt til Veje og fik dem bemanded med nogle raske Gutter, der havde Lyst til at se, hvad Galioten indeholdt. Da alle de mange Baade lagde ind til Galioten, raabte en Svensker, der hørte til Besætningen: »Tag mig Tønderdusen! jeg tror, de vil entre«. Besætningen gjorde Anstalter til at forsvare sig; men til alt Held var Krudtet blevet vaadt, og alle Sørøverne maatte da overgive sig paa Naade og Unaade. Christen Tagsen fik sit Skib igen med alt Byttet, der var om Bord, og Christen Peersen blev henrettet.

Ved *Rønbækkens* Indløb i Lilleskoven har der ligget en Vandmølle, der kaldtes Rembes Mølle d. e. Rønbæks Mølle; den sidste Møller og hans Kone aflivede en Nat en omrejsende Bissekræmmer, der havde søgt Natteophold hos dem, og tog hans Penge. Men deres Forbrydelse blev opdaget, og de maatte bøde med deres Liv for Mordet, og Møllen blev derefter nedlagt. Men langt senere saas endnu Spor af en Opdæmning for Mølleedammen, og et Sted i Nærheden hedder *Rembes Abildgaard*.

I *Egen* Klokketaarn var der i gamle Dage et Rum, hvor de Ben, som blev opgravet paa Kirkegaarden, blev lagt. Det var et uhyggeligt Rum, og ikke mange holdt af at komme derind. — Nu sad en Aften en Flok forsorne Sviregaster i Egen Kro og drak Snaps og Øl, og efterhaanden som Humøret steg, kom man til at tale om Spøgeri og Gengangere. De fleste troede naturligvis, at saadan noget var til; men en af dem svor paa, at han ikke var bange for den Onde i egen Person, og han tilbød, at hvis nogen vilde give en Pægl Brændevin og et Krus Øl til hver, saa vilde han ved Midnat gaa op i Benhuset og hente et Dødningehoved ned til Kroen og stille det paa Bordet. Væddemaaliet kom i Stand, og Manden gik. Men medens han fulgte Vejen, der ad en Omvej

førte til Kirken, løb en anden af Svirebrødrene tværs over Marken, op i Klokketaarnet og skjulte sig i Benhuset. Manden, som skulde hente Hovedet, kom omsider ravende ind i det mørke Rum; men da han fik fat i den første Hovedskal og vilde gaa, raabte en hul Røst: »Det er mit!« »Naa«, sagde Manden, »saa maa jeg tage et andet«. Han fandt ogsaa et; men Manden, der havde skjult sig derinde, forandrede Røsten og brølede igen: »Det er mit!« »Det var Satans«, sagde saa Manden, »ja, saa maa jeg have fat i et tredje«. Da han fandt det tredje og vilde gaa, raabte igen en ny Røst: »Holdt, det er mit«. Men nu tabte Manden Taalmodigheden, tog Dødningehovedet under Armen og løb alt, hvad han kunde, — med den anden i Hælene paa sig. Da han kom til Krostuen, hug han Hovedskallen ned paa Krodisken og raabte: »Her er Hovedet; men den, som det tilhører, kommer bagefter.«

I *Helleved* boede der i det 17de Aarhundrede en »Smaamand«, der hed Hans Nielsen; men da han havde nogle vældige Kræfter, kaldtes han stadig »Stærke Hans« eller »Stærke Hans Nielsen«. Han skal ikke have været nogen Kæmpe, hvad Højden angik; men han var bredskuldret og svær af Lemmer. Til sædvanligt Bondearbejde havde han ingen Lyst. Men han og Broderen var Fiskere. I Lillebælt fangede de Rødspætter, Torsk og Hvilling; men med deres Storbaad sejlede de ogsaa til Kysten under Skaane og fangede Sild i svære Mængder. Et frit og ubudent Liv passede ham bedst, og han kunde ikke udstaa Tvang og Regelmæssighed. En Dag kom hans Nabo hen til ham for at bede ham om at hjælpe ham med Tærskningen. Naboen lænede sig ind igennem den aabentstaaende Overdør og hvilede sine Arme paa Nederdøren, mens han fremførte sit Ærinde. »Tag dine Arme bort, hvis du vil beholde dem«, sagde Stærke Hans, »jeg vil ikke høre et Ord mere om at tærske«.

Var stærke Hans ude at fiske, og der kom Regn, trak han gerne sine Klæder af og gemte dem paa et Sted, hvor Regnen ikke kunde naa dem. Naar Regnen var forbi, trak han saa sine tørre Klæder paa.

Engang var Stærke Hans kommen ind paa Østerholm med Fisk. De havde lige slagtet en Kalv, og som Foræring puttede de et Stykke Kalvekød i Stærke Hans' Kurv. Paa Hjemvejen kom han forbi Kodam, et stort Vandsted for Herregaardens Køer, der ligger mellem Østerholm og Frydendal i Helleved. Her vilde han se nøjere paa, hvad han havde faaet i sin Kurv. Men da han opdagede, at det kun var Spædkalvekød, slængte han det med Afsky ud i Dammen. »Plump«, sagde det; »Kalas (Kalvears)!« sagde Stærke Hans.

I Sønderborg stod Hans engang og saa paa, at fire Karle var i Færd med at løfte en Tønde Salt op paa en Vogn; da det ikke rigtig vilde lykkes for dem, bad de Hans om Hjælp. Han lo ad dem og mente, at det var en Skam, at fire saadanne Karle ikke kunde sætte en saadan *Vrimpel* (et lille Træ til 16 Pund Smør) op paa Vognen. »Er jeres Vogn stærk, Karle?« spurgte han. Da de sagde ja, tog han med Lethed Tønden og satte den op paa Vognen; men da han slap den, knuste den Vognen og gik igennem den ned paa Stenbroen. »Tænkte jeg det ikke nok«, sagde Stærke Hans, »at jeres Vogn ikke kunde bære den *Vrimpel*.«

Kort Tid efter var Hans atter i Sønderborg. Der var da netop kommet nogle fremmede Hververe til Byen. Hans Nielsen var en Karl for dem; det saa de straks, og de bød ham derfor Øl og andre Drikkevarer i svære Maader. Men da Stærke Hans mærkede, at Formaalet var at faa ham listet i Soldatertrojen, bad han Værten om en Stol. Da han fik den, brugte han Bagdelen af den saa eftertrykkeligt paa Hververnes Ryg, at de maatte være evig glade ved at slippe ud af Huset med hele Lemmer. Deres Penge fik de ikke Tid at tage med; men Hans kastede dem gennem Vinduet ud paa Gaden.

Et Aar var Ærterne slaaet fejl i Helleved; men Hans Nielsen fik at vide, at der var gode Ærter at faa i Himmark. Hans Tænder løb i Vand, og han af Sted! Han bestilte sig en hel Tønde Ærter hos en Bonde i Himmark. Da Manden spurgte Hans, hvor han havde sin Vogn, svarede han, at det var hans Mening at bære dem. »Det er ikke muligt«,

sagde Himmarkerne, »saa lang en Vej!« Hans blev ved sit, og til sidst blev Sælger og Køber enige om, at hvis han bar dem hjem, var de betalte.

De maalte ham ti Skæpper i Sækken, og Stærke Hans fik dem paa Nakken; for at forvisse sig om, at Hans virkelig selv bar Ærterne hele Vejen, sendte de i Hemmelighed en Mand efter ham. Omsider blev Hans opmærksom paa, at der hele Tiden var en, som fulgte et lille Stykke bag efter ham. Han blev da staaende, og da Manden kom nærmere, sagde Hans til ham: »Kan du ikke følge med, saa sæt dig op paa min Pose«. I Kroen paa Østerholm bestilte Hans to Krus Øl, et til sin Ledsager, og et til sig selv, som han drak staaende og med Sækken paa Ryggen. — Himmarkeren havde ikke andet at gøre end at vende hjem med den Besked, at Ærterne tilkom Stærke Hans uden Betaling.

En Gang var de ved at hugge Træer i Bokmosedam. Hans kom derud, og da han saa en Bøg paa et halvt Læs, bad han om Lov til at tage »den Pind« med sig hjem. Da han havde faaet Træet paa Skulderen, bad han, om han ikke maatte faa en Lettekjæp; det fik han ogsaa Lov til, og der maatte to Karle til at lægge ham den paa den anden Skulder. Nu gik Hans veltilfreds hjemad til Helleved med sin Dragt Brænde. Han maatte paa Vejen over en Mose; men den kunde ikke bære ham, saa han sank i halvvejs til Knæerne, og hans Træsko gik i Stykker, og blev siddende i Mudderet. Stærke Hans lod dem staa, hvor de var, og barfodet kom han med den vældige Byrde vandrende nok saa let ned ad Gaden til sit lille Hus.

Paa Gammelgaard var en Dag en Hingst sluppen løs, den blev vild, og ingen turde vove sig i Kast med den. De vidste da ikke bedre Raad end at sende Bud efter Stærke Hans i Helleved. De lovede ham en god Betaling, hvis han kunde fange og binde det balstyrige Dyr. Hans havde nok Lyst til at tjene den gode Løn og vise dem paa Gammelgaard, hvad han duede til. Da han kom over til Herregaarden, bad han Folkene om at vise ham et af de Steder, Hingsten plejede at fare over, naar de jagede efter den. Her satte han sig paa Lur, og da Hingsten kom farende, slog

han sine Arme om Halsen paa den og kastede den til Jorden. Men Taget var saa haardt, at Hingsten kort Tid efter døde. —

Min Moder, siger Hans Thomsen, fortalte, at i hendes Barndom var der i Ulkebøl en Karl, som kaldtes *Hans med Armene*. Han var lidt troskyldig, men havde Plads som Markmand. Navnet »med e Arem« kom fra, at han havde usædvanlig lange Arme og dertil, at han var usædvanlig stærk. Han var engang kørende med en Mand, som skulde til Mølle. Møllen var en af de gamle *Bukmøller*, hvor Vingene naaede næsten helt ned til Jorden, og den kaldtes e *Rogmøl*. Naar Vinden var saaledes, at der skulde køres lige op imod dem, var mange Heste sky for at gaa derind. Engang var det nok kun lidt Vind, saa Møllen ikke gik ret stærkt; men da Hans saa, at Hesten var bange, sprang han af Vognen, løb hen og greb fat i Vingen; men han kunde ikke holde den. »Saa vil du ikke tøv?« sagde Hans med e Arem; »da skal do nok kom teet!« Og han greb den anden Vinge og Møllen gik istaa. »No kan do kom, for no steer e Møl« raabte Hans til Hesten. Møllersvenden skældte ud; men det brød Hans sig it om.

En anden Gang var der en lille Ildebrand, og Hans kom ogsaa til; men da han saa, at hele Huset brændte, gjorde han den Bemærkning: »Brænder de det hele paa een Gang? æ synes, de kunde tage det »efter *Roi*« (efter Behov)!« —

I *Oksbøl* boede i Hertugen af Augustenborgs Tid en Mand, som kaldtes *lange Lars*. Samme Lars var en ivrig Krybskytte og dertil en stor Skælm. Om ham fortæltes der mange Historier.

Hertugens Jægere, de saakaldte grønne Drengene, var altid paa Spor efter Lars; men han undgik dem i Regelen. Engang havde Lars stillet en Rævesaks i en Gennemgang i Skovhegnet og dækket den med Blade. I Mørkningen kom en af Jægerne, en rigtig Vigtigpeter, gennem Skoven, og da han vilde springe gennem Hullet ud paa Vejen, blev han ganske rigtig hængende i Saksen. Da han ikke selv kunde frigøre sig, raabte han om Hjælp, og Lars, der naturligvis var i Nærheden, løb hen for at se, hvad der var i Vejen. Han

blev staaende lidt i Afstand; men det var dog ikke mørkere, end at han kunde se, at det var en af hans værste Fjender, der sad i Saksen. Jægeren raabte da til ham: »Kom og hjælp mig, din lange Rad! det er jo dig selv, der har stillet Saksen«. Men Lars lod, som om han ikke hørte det, og sagde: »Jeg har i mine Dage set mange Slags Vildt; men at Hertugen havde Abekatte i sine Skove, har jeg aldrig vidst; — dem tør jeg ikke binde an med«. Derpaa gik han og lod Jægeren skøtte sig selv.

En Aften sad fem af Hertugens Skytter paa Lur for at tage Lars paa fersk Gerning. Han kom ogsaa ganske rigtig gaaende med Bøssen under Armen tværs over en Mark ned mod det Hegn, hvor Skytterne sad paa Lur. Da Lars imidlertid hørte det pusle i Hegnet et Stykke bort, anede han straks, at der var Ugler i Mosen. Han gemte da hastigt Bøssen i Hegnet, brød en Gærdestavr af og løb, alt hvad han kunde, ned mod en Mose. Da Skytterne i Mørket ansaa Gærdestavren for en Bøsse, satte de straks efter ham. Lars løb lige hen til Mosekanten og stak Stavren ned i Mudderet, mens Jægerne omringede Mosen. En af dem gik saa hen til ham og sagde: »Den Gang tog vi dig, Lars!« »Det gjorde I«, svarede han. »Hvor har du Bøssen, Lars?« spurgte Jægeren. »Ja, hvis du kalder det en Bøsse«, svarede han, »saa sidder den dernede i Mudderet«. »Hal den op!« kommanderede Jægeren. »Gør det selv!« svarede Lars. Jægeren bøjede sig da ned og greb om Gærdestavren. Men Lars gav ham i det samme et Spark i Enden, saa han gik paa Hovedet ud i Mosegraven. Lars, der altid kunde stole paa sine lange Ben, løb saa tilbage og samlede sin Bøsse op. Da de fire andre Jægere var paa den anden Side af Mosen, havde han et godt Forspring, og han gav sig derfor Tid til at undersøge deres Jagttasker, som de havde ladet ligge. I den ene Taske fandt han en Hare, som han tog med sig, og gik saa ad Hjemmet til. Jægerne gik slukørede tilbage; men da de ikke kunde bevise, at Lars havde haft Bøsse med, og heller ikke, at han havde taget Haren, kunde de ikke gøre ham noget.

Naar Krybskytter paa Hertugens Jagtomraade blev fanget, blev Bøssen altid taget fra dem og Sagen meldt til

Hertugen. De blev da alle tilsagt til at møde en bestemt Dag paa Augustenborg Slot; det kaldtes *Bødesession*. I Hertugens Nærværelse blev Synderne oplæst for de skyldige, og hver fik sin Straf, alt efter Forseelsernes Størrelse og Hyppighed. Straffen bestod for det meste i, at Synderen skulde arbejde et bestemt Antal Dage ved Træfældning i Hertugens Skove. Lange Lars lod sig sædvanlig nappe een Gang hvert Aar; han havde da altid en gammel, ubrugelig Bøsse med, »en, der ikke var for god til Hertugen«, som han sagde. — Saaledes maatte Lars møde til Bødesession tyve Aar i Træk; men det enogtyvende mødte han frivilligt. Hertugen spurgte ham da, hvad han vilde denne Gang, da han ikke var paa Listen. Dertil svarede Lars: »Jo, Hr. Durchlaucht, jeg er saa vant til det nu, at jeg troede, det var min Pligt at møde«. — Lars vilde nemlig gerne gøre Straffearbejde i Skoven, for der var meget mere at skyde end paa Markerne, og mens han arbejdede her, havde heller ingen Mistanke til ham.

Et Aar havde Lars gjort Straffearbejde i Skoven i 40 Dage. Hertugen kom da en Dag med sit Følge ridende gennem Skoven, og da han nu fik Øje paa Lars, gjorde han Holdt og spurgte forundret, hvor stor Straf han var idømt. »Ja«, sagde Lars i en klynkende Tone, »Hr. Durchlaucht idømte mig tre Uger; men jeg har gaet her ganske alene, og ingen har sagt mig, at jeg maatte være fri, og uden Forlov turde jeg ikke bliver bort. Aah, min stakkels Kone og mine Børn!« Hertugen, der var en godsindet Mand, ynkedes over Lars og sagde: »Det er jo en stor Uret, der er begaaet mod dig!« Derpaa greb han i Lommen og rakte ham en Specie og bad ham gaa hjem til Kone og Børn. — Lars fortalte senere, at han aldrig nogen Sinde havde skudt saa meget Vildt som den Vinter, han gjorde Straffearbejde i Skoven i 40 Dage.

En Gaardmand i *Oksbøl*, der hed *Steg*, sagde en Gang til *lange Lars*: »Hør Lars, du gaar saa meget Skovene; — kan du ikke skaffe mig et Par gode Vognstjærte, saa skal du faa en Mark«. Lars lovede, at han skulde se, hvad han kunde gøre, og en Aften kom han slæbende hen til *Steg* med de

to Vognstjærte. Steg var godt tilfreds med dem og betalte Lars hans Mark. Steg vilde nu have at vide, i hvis Skov Lars havde taget dem. Han frittede saa længe, til Lars omsider sagde: »Jeg huggede dem saamænd i *Stegs Skov*; — men du maa endelig tie med det.«

Lange Lars gjorde en Gang Havearbejde i Præstegaarden i Hagenbjærg. Præsten havde en stor Kalkunhane, som Larses Tænder løb i Vand efter. En Morgen kom Hanen spankende ind i Haven, hvor Lars arbejdede. Han kastede da en stor Sten og ramte den paa Hovedet, saa den var død med det samme. Lars bar den da hen til Havestakittet og pressede dens Hoved ind mellem Tremmerne, saa det saa ud, som om den havde hængt sig. Lars gav sig noget at sysle med der i Nærheden, indtil Præsten gjorde sin sædvanlige Rundgang gennem Haven. Præsten standsede og talte med Lars, og denne nærmede sig ligesom tilfældigt mere og mere den døde Hane. Nu blev Præsten omsider Hanen var og spurgte, hvad det mon var, der laa derinde mellem Buskene. Lars gik hen og saa efter og sagde saa: »Ja, Hr. Pastor, det er den store kalkunske Hane, som har hængt sig mellem Tremmerne; den maa have ligget der i flere Dage, for den stinker fælt«. Præsten bad da Lars begrave den i Møddingen, og saa gik han. Lars tog da Hanen og svøbte den ind i sin Trøje, og om Aftenen tog han den med sig hjem.

Lange Lars var engang med til at grave en Brønd udenfor Køkkenvinduet i *Hagenbjærg* Præstegaard. Vinduet sad højt oppe, og da Præstefruen, som var meget lille, en Dag vilde give de ni Mand, som arbejdede ved Brønden, hver en Snaps, kaldte hun paa Lars, som var den længste, at han skulde lange op efter Snapsene, efterhaanden som Fruen skænkede dem i Glasset. Lars havde nok Lyst til at spille Fruen, der var meget gerrig, et Puds. Da hun nu ikke kunde se Folkene, der stod ved Væggen lige under Vinduet, tog Lars selv og stak Snapsene ud en for en, efterhaanden som de ræktes ham. Da hun saa havde skænket ni Snaps og vilde gaa med Flasken, raabte Lars: »Nej, stop lidt, Frue, nu er jeg færdig, nu kommer den næste paa Tur«.

Præstefruen, som nu først forstod, hvad der var gaaet for sig, tog det dog fra den lystige Side og kaldte Lars en stor Skælm, hvorpaa de otte andre fik hver sin Snaps.

Lars gjorde i mange Aar Høstarbejde i Oksbøl Præstegaard. Præsten havde en Søn, som Lars altid narrede og indbildte de værste Historier. Da Drengen en Gang kom løbende over Gaardspladsen, raabte Lars efter ham og spurgte, hvor han skulde hen. Drengen svarede, at han skulde hente Naboen, en gammel Landsbymusikant, hans Fader vilde tale med ham. Lars sagde da til Drengen: »Det kan du godt spare dig, for Musikanteren er gaaet til Mjelsmark for at spille til en Begravelse«. (Man havde Spillemænd til Bryllup, maaske ogsaa til Barselgilde, men naturligvis ikke til Begravelse). Drengen gik tilbage og fortalte sin Fader, hvad Lars havde sagt. Præsten rystede paa Hovedet og sagde: »Hør, min Søn, har du endnu ikke erfaret, at Lars er en stor Gavtyv?«.

Da Sønnen senere som Student kom hjem i Høstferierne, sagde han tit: »Ja, Lars, da jeg var Dreng, narrede du mig mange Gange; men det er du ikke længer Mand for«. Lars svarede: »Nej, Gud fri mig for at narre en lærd Student!« — Saa en Dag kom Studenten ud i Marken til Høstfolkene. Lars fandt da et gammelt Støvleskaft i en Grøft, og det viklede han ind i sin Trøje. Da de saa skulde hjem om Aftenen, bad han Studenten bære Trøjen for ham. Studenten tog ogsaa Trøjen, men syntes nok, at der var viklet noget i den. Han spurgte derfor undervejs: »Hvad er der egentlig i Trøjen?« Lars svarede: »Jo, jeg huggede min Le i en Hare, og den vil jeg nu forære Præsten«. Da de nu kom til Præstegaarden, bad Studenten, om han ikke maatte bringe sin Fader Haren. Jo, det maatte han da nok. Studenten gik da ind og sagde: »Her skal du se, Far, hvad Lars har fanget til dig«. Dermed viklede han Trøjen op, og ud faldt Støvleskaftet. Studenten fortalte nu Faderen, hvad Lars havde bildt ham ind, og de fik sig en hjertelig Latter. Næste Dag sagde Studenten: »Ja, Lars, jeg maa give op; du er og bliver træskere end jeg«.

AF EN GAMMEL VISEBOG.

Da jeg i Sommeren 1921 besøgte Smed *Hans Schmidt* i *Stevning*, viste han mig en gammel haandskreven Visebog; skønt den var skrevet paa godt og stærkt Papir, manglede der nogle Blade, baade forrest og sidst og enkelte Steder inde i Bogen. Bogen havde været meget brugt og var sine Steder saa slidt, at det var vanskeligt at læse Skriften; den var ogsaa stærkt sværtet af Røg og Brug. Ved Velvilje fra *Hans Schmidts* Side laante jeg Bogen til en nøjere Undersøgelse og til Afskrivning. I sin nuværende Skikkelse har Bogen 266 Oktavsider. Oprindelig har det ikke været een enkelt Bog; men den er stykket sammen af to (eller flere) Hefter. Det ses bl. a. af, at nogle Ormhuller standser ved et bestemt Blad inde i Bogen. Det gennmhullede har været et Hefte for sig. Men Hefterne er saa senere blevet syet sammen. *Hans Schmidt* er kommet i Besiddelse af Visebogen ved en Auktion, hvor han købte et lille Skrin; i dette fandtes Visebogen mellem andet Skrammel. Skrinet blev i sin Tid lavet til *Ane Katrine Kehlsen*, da hun var Barn, til at have Smaasager i. Hun boede sammen med sin Broder *Jørgen Kehlsen* i et Sted, som ogsaa deres Fader havde ejet. Det var Nabosted til Kroen § 5; Huset laa ved Landevejen fra *Sønderborg* til *Nørborg* paa det Sted, hvor *Hovvejen* begynder. Husets Beboer skulde lukke Ledet for *Hovvejen*, og det fik han en Tønde Land for af *Herregaardslandet*. I dette Hus har Bogen da været, sandsynligvis en lang Aarrække, inden den kom i *Hans Schmidts* Besiddelse. Men hvorledes den er kommet til Ledhuset, er foreløbig ikke opklaret. Derimod synes det at være muligt at fortælle lidt om Bogens Oprindelse. Den er vistnok skrevet af tre forskellige Personer og blevet til i Løbet af en Aarrække. Senere er der gjort Tilføjelser, f. Eks. om Melodierne, af helt andre, til Dels meget yngre Hænder. Hvor den første Samling Viser (den gennmhullede) ender (Side 196), staar der nederst paa Siden *Jørgen Matzen In Selderup den 30. Februarius Anno*

1709. Den følgende Samling er skrevet med en anden Slags Blæk paa en anden Slags Papir. Paa denne Samlings første Side staar der langs op ad Randen skrevet *Jørgen Matzen*; dette Navn er dog skrevet med andet Blæk end Teksten paa samme Side. Paa Side 213 staar der, ligeledes langs op ad Randen, *Jørgen Matzen in Seldrop*. Denne Jørgen Madsen har da vist ejet begge de to Visebøger og ladet dem sy sammen; han er vist ogsaa den, der har nedtegnet de fleste af Viserne; dog har han som alt nævnt haft et Par Medhjælpere. Under nogle af Viserne i den første Samling staar der nogle Skriftræk, der maaske kan tydes som V. Rasmussen. — Efter Optegnelser i *Egen Sogns Kirkebog* kan man følge Hovedtrækkene i Jørgen Madsens Liv. Hans Fader hed Mads Jørgensen og havde fra 1674 til 1736 en Gaard i *Sjellerup* (Seldrup); her fødtes Jørgen Madsen i 1687. Syvogtyve Aar gammel giftede han sig i 1714 og fik samme Aar en Søn, der nævntes Mads Jørgensen som sin Bedstefader. Den gamle Mads Jørgensen beholdt Gaarden til sin Død i 1736, og derefter overtog Jørgen Madsen den (saaledes som jeg har faaet oplyst af Agent Jørgen Nielsen, Gunderup), og han havde den saa i 10 Aar, til 1746; da overtoges Gaarden af den yngre Mads Jørgensen, som nu var et Par og tredive Aar, mens Jørgen Madsen var blevet 59 Aar. Mads Jørgensen døde imidlertid, kun 42 Aar gammel, i Aaret 1756, og den 69-aarige Jørgen Madsen overtog da vist Gaarden igen. To Aar efter begravedes hans lille Sønnedatter. Selv levede han til 1769, da han døde i en Alder af 82 Aar og i sit Ægteskabs 55de Aar. Hans Kone overlevede ham altsaa. Ved sin Død kaldes han Bohlsmand, hvad der vel tyder paa, at han selv havde Gaarden ved sin Død. Denne Mand var det altsaa, som i sine unge Dage, da han var omkring en Snes Aar og lidt mere, nedtegnede og samlede Viserne i den gamle Visebog, mens han opholdt sig hjemme i sin Fødeby. Der kan vel næppe være Tvivl om, at han selv beholdt Bogen, saa længe han levede. Fra Gaarden i Sjellerup kom Bogen i det følgende 100 Aar til det nærliggende Ledhus i Nabosognet for saa foreløbig at ende hos Smeden i Stevning. Forhaabent-

lig sikres Bogens fremtidige Tilværelse ved, at den indlemmes i Musæet i Sønderborg eller i Folkemindesamlingen i København.

I sin nuværende Tilstand indeholder Haandskriftet 63 Viser. Den mindre Halvdel af disse er gengivet efter Anders Sørensen Vedels Visebog eller efter trykte Flyveblade (Markedsviser o. lign.), som i Forvejen kendes; men den større Halvdel af Viserne er ikke kendt i den foreliggende Form. Deraf kan nogle godt være afskrevne eller gengivne efter Flyveblade; men de er nu tabte eller er ikke fremdragne. Mindst otte af Viserne er optegnede fra Folkemunde, og af disse er der nogle, der giver en Sagnform, som hidtil ikke er kendt. Haandskriftet indeholder altsaa godt 30 helt eller delvis ukendte Viser, og adskillige af dem har aldrig været trykt før. De Viser, som er opskrevne fra Folkemunde, røber sig først og fremmest derved, at de mange Steder viser gamle Alsiske Udtryk og gammel Alsinger- Udtale.

Som Helhed giver Bogen et Billede af den Rigdom af Viser, som blev sunget paa Als i Aarene omkr. 1700—1710. Viserne stammer fra meget forskellig Tid og bærer Vidne om en højst vekslende Smag til de forskellige Tider. I det følgende gives der Prøver af Bogens brogede Indhold. Der er gamle Folkeviser fra Middelalderen som den om »*Hr. Bjørn Stoldener og Liden Kirsten*«, der er en Omdigtning af Oldtidssagnet om Hagbard og Signe; i Visen er det stedfæstet til Sønderborg og Als. Og der er andre gamle Folkeviser med mere eller mindre selvstændigt Indhold, om »Oluf Strangesøn og Havburd«, »Terningspillet« og »Søstre hævner Broder«. Folkeviser af et yngre, mere spottende eller klagende Præg har vi i »Hr. Iver og liden Kirsten«, »Sorgen, du maat tilbage staa!« og »Ungmø underviser Ungersvend«. Der er en Nyaarsvise til at synge ved Karlens Nyaarsoptog (»Velkommen Nytaar«) og en Vise, som Peblingene sang ved Godtfolks Døre. Der er en Prøve paa det 17de Aarhundredes Viser i Hyrdestil (»Fiolen blaa«), og der er moraliserende og satiriserende Viser om »Modens Daarskab« og giftesyge Piger (»Pigernes Aftensang«), og endelig er der

Gammel Spindekone (Almsted)

Viser med Jærtegn om Verdens Ondskab, og om Dyretid og anden Elendighed, hvortil stedlige Digttere paa Als ogsaa har skudt deres Skæppe.

Viserne er her gengivet ordret, men ikke bogstavret, som de findes i den haandskrevne Samling. Ordene er gengivne med den nu almindelige Retskrivning, ligesom Nutidens Tegnsætning er gennemført. Et enkelt Bogstav kan været føjet til i Parentes for at gøre Ordet nemmere forstaaeligt, f. Eks.: *mindeli(g)t*, *kom(me)* i Navnemaade, *Tavelbo(r)d* o. s. v. Enkelte Steder er en kort Forklaring føjet til i Klammer t. Eks.: jes [Eders], Bost [Børste], som [end] o. s. v. Hvor den ægte gamle Alsinger-Udtale ytrer sig gennem Visebogens Bogstavering, har jeg bevaret Dialektpræget; dette viser sig naturligvis særlig i de Viser, der er optegnede fra Folkemunde.

Hr. Bjørn Stoldener og Liden Kirsten.

1. Imellem Als og Sønderborg
der blændes baade Mjød og Vin,
og først for danske Dronning
og saa for liden Kirstin.
Alt isaa væn en!
2. Det var Herben [Hr. Bjørn] Stoldener
han tolled [talte] til liden Smaadrenng:
»Du sadeler mig min Ganger gro,
til Synderborg vil jeg rie«.
3. Det saa svarde den liden Smaadrenng,
var klæd i Kjortel rød:
»Du rider saa længe til Sønderborg og fro [fra],
det vorder jer egen Død«.
4. Det var Herben Stoldener
han tog straks til sit Sværd:
»Havde du ej været min Søstersøn,
da skuld du have faat en Ufærd«.
5. Det var Herben Stoldener
og tog han til sin Kniv:
»Havde du ej væt min Søstersøn,
da skuld det have kostet dit Liv«.

6. Det var Herben Stoldener,
kom i den Borgstue ind;
mødte hannem Kong Christoffer
saa mindeli(g)t hilser han ham:
7. »Velkommen Herben Stoldener!
Vær velkommen her!
Hvor stander det til i Norriges Land?
Jeg har hørt, du skalt være min Svoger«.
8. »Ak nej, ak nej, Danerkongen,
det vil jeg ikke begær:
Et Ord at tale med liden Kirstin
og sin [siden] ret aldrig mer!«
9. »Du maat snakke med liden Kirstin
fra Morgen og til Middags Tid;
men hør du, Herben Stoldener,
den Galge og den er red [rede].
10. Du maat snak med liden Kirstin
fra Morgen og til Aftens End,
og hør du, Herben Stoldener,
i Dag skalt du for hind heng [hænge]«.
11. Det var Herben Stoldener,
kom i den Fruerstu ind;
hilser han Fruer og stolte Jomfruer,
saa mindeligt hilser han dem.
12. Hilser han Fruer og stolte Jomfruer,
saa mange som der var ind(e),
og først og sidst danske Dronning,
var klæd i Kjortelen rød.
13. Og først og sidst danske Dronning,
var klæd i Kjortel rød:
»Og hvor saa er hun liden Kirstin?
I Dag skal jeg for hind dø«.
14. Det svarde danske Dronning,
var klæd i Kjortel rød:
»Det forbyde den overste Gud,
nogen Ridder skuld for hind dø«.
15. Det var liden Kirstin,
hun gik sig til den Kram [Kramboden],
kiufte [købte] hun sig en Sølv-Bost [Børste],
dertil en forgyldene Kam.

16. Kiufte hun sig en Sølv-Bost
dertil en forgyldene Kam,
dermed saa vilde hun rie [rede]
den unge Herbørn sit Haar.
17. Dermed saa vilde hun rie
Den unge Herbørn sit Haar,
for hvert det Lav, der hun omlod [omlagde],
hun vædte det med sin Taar.
18. »Hør I liden Kirstin,
I græder ikke for mig,
Eders Fader kan give eder en riger,
ja og en væner som [end] jeg«.
19. »Min Fader kan vel give mig en riger,
men ikke en væner som I [jer],
ret aldrig skal han leve saa god en Dag,
Han skal give mig nogen Ridder fler.
20. Hør I, Herben Stoldener,
alt hvad jeg beder om,
I give mig eders forgylden Sværd
til en Hukommels efter Jer Død«.
21. »Ak nej, ak nej, liden Kirstin!
det skuld I ikke begær;
det skal have min liden Smaadrenng,
som har sadled min Ganger rød«.
22. Det var liden Kirstin,
hun minder ham af stor Nød:
»Det vild jeg gerne, Herben Stoldener,
siden I havde længe været død«.
23. »I vild I det liden Kirstin,
det [selvom] jeg havde længe været død,
saa giver jeg Eder mit sølvbunden Sværd
til en Hukommels efter min Død.
24. Saa giver jeg Eder mit sølvbunden Sværd
til en Hukommels efter min Død,
saa giver jeg min liden Smaadrenng
min Sadel og min Ganger rød.
25. Hør I liden Kirstin,
alt hvad jeg beder om:
naar I ser mig henge,
I lader Godville [Kærlighed] kjend(e)«.

26. »Ja, naar jeg ser Eder henge,
jeg lader vist Godville kjend,
saa stikker jeg Ild i Bured mit
og lader det opbrend«.
27. »Ja, stikker i Ild i Bured jes [Eders]
og lader det opbrend,
da beder jeg for den overste Gud,
forglemme ej Eder selv derind(e)«.
28. Saa toge de Herben Stoldener
lede hannem foroven den By,
da maatte man høre paa liden Kirstin
saa ynkelig et Ry.
29. »Hør du, Herben Stoldener
alt hvad jeg siger dig:
enten skal liden Kirstin Enke gaa
eller fuldgod Mø efter dig?«
30. »Jeg tager derpaa mit Skriftemaal
oppaa min sidste Tid,
for mig er hun saa fuldgod Mø
som Jomfru Mara [Marie] den blid.
31. Jeg tager oppaa min sidste Tid
mit Skriftemaal saa brat:
for mig er hun saa fuldgod Mø,
som hun var fød i Nat«.
32. »Tager du derpaa dit Skrifte brat
oppaa din sidste Tid,
saa giver jeg dig dit Liv i Dag
for Jomfru Mara den blid«.
33. Der kom Tidind o Tinge,
de Tidind de vare ej gode:
»Og nu saa ligger hun Liden Kirstin,
Lig(ger) død o Herbiørn sit Sværd«.
34. »Ligger hun liden Kirstin,
ligger død o Herbiørn sit Sværd:
havde jeg end syv Tusinde Liv,
et af dem vild jeg ej begær!« — —

Oluf Strangesøn og Havburd.

1. Det var Oluf Strangesøn
og saa hin unge Havburd,
og de tjente dem saa længe
i Danerkongens Gaard.
Saa brænder deres Gods inde paa Ryland.

2. Og de tjente dennem saa længe
paa Danerkongens Bedste;
saa yppede dennem en Trætte
om begge deres gode Heste.
3. »Og hør du ungen Havburd,
jeg vil ikke med dig trætte;
din Moder var min gode Gudmoder,
hun skal ikke for os græde«.
4. »Hør du, kære Oluf Strangesøn!
alt hvad jeg siger til dig,
og du skalt fægtes med mig i Dag,
eller du skal rende [Dystridt] med mig.
5. Og er min Moder din gode Gudmoder,
og siger du det med Skel,
Gud lade dig aldrig blive Mandens Lige,
foruden du dyster med mig.
6. Hvo kan vel rose mine stærke Hænder,
som dennem ikke haver frist;
men det vil jeg for Sanden sige:
saa rask da havde jeg Hest«.
7. Aarle var det en Morgenstund,
og længe før Lærken hun sang,
op da stod han Oluf Strangesøn,
han klædte sig for sin Seng.
8. Aarle om Morgen, vel god Tid,
langt føre den Dag gjordes ljus,
saa mange da vare de sadlede Heste
alt for det Dyste-Hus.
9. Den første Dyst de sammen red,
begyndte deres Heste at lege.
Og der stod Fruer og stolte Jomfruer
de bleve i Kinder saa blege.
10. Den anden Dyst de sammen rede,
da knælede Havburds Hest:
»Saa mangan Dyst saa haver jeg reden,
jeg frygter, den bliver værst«.
11. Den tredje Dyst de sammen red,
og da blev Havburd saard;
og der stod Fruer og stolte Jomfruer,
de fældte saa modige Taare.

12. Den fjerde Dyst de sammen red,
og da blev Havburd død;
og der stod Fruer og Dronningen selv,
de daaned under Skarlagen rød.
13. Og det var Oluf Strangesøn,
og taler han til sin Hest:
»Nu tykkes mig selv udi mit Sind,
at Skoven vil skjule os bedst.«
14. Og det var Oluf Strangesøn
slog op med hviden Hand:
»Give det Gud Fader i Himmerig,
jeg var i fremmede Land!«
15. Dertil svarde Danerkonning,
han holdt der lidet fraa:
»Og det forbyde den overste Gud,
at du skulde Skoven naa!« —
16. Og nu ligger ungen Havburd
og er slagen død fra Hest,
Oluf Strangesøn er en fredløs Mand,
og Skoven skjuler ham bedst.
17. Og nu ligger ungen Havburd,
og Blodet rinder hannem til Døde,
Oluf Strangesøn rider til Jørsals Land [Jerusalem],
han kan vel tjene sin Føde.
18. »I give mig Vand at drikke,
jeg drikker det heller som Vin;
ret aldrig kommer jeg fra Jørsal hjem
at tale med Moder min.«
19. Tak have Oluf Strangesøn,
han var ikke meget sen,
og han red sig af Landet ud
fra Kongen og alle hans Mænd.
Saa brænder deres Gods inde paa Ryland.

(I Haandskriftet staar Vers 19 paa denne Plads; men det hører maaske hjemme forved Vers 16).

Terningspillet.

1. Der stander en skøn Ridder o Kongens Gaard,
— Roser og ædelige Blommer —,
og straks en skøn Jomfru for Handen [hannem] mon staa

- De Tjener de var —
og straks en skøn Jomfru for ham mon staa.
— De Tjener de maatte vider kom(me).
2. »Skøn Jomfru, skøn Jomfru spil Telling [Terning] med mæ,
— Roser og ædelige Blommer —
min højene Hat sætter jeg mod dig
— De Tjener de var —
min højene Hat sætter jeg mod dig.
— De Tjener de maatte vider kom(me)«.
 3. »Din højene Hat triner jeg under Fod,
og mine smaa Handsker sætter jeg derimod«.
 4. Den første Telling over Tavelbo(r)d rand,
skøn Ridder han taftte, skøn Jomfru hun vand.
 5. »Skøn Jomfru, skøn Jomfru spil Telling med mæ,
min Sadel og min Hest, sætter jeg mod dig«.
 6. »Din Sadel og din Hest triner jeg under Fod,
og mine Guldtoffel [Tøfler] sætter jeg derimod«.
 7. Den anden Telling over Tavelbo(r)d rand,
skøn Ridder han taftte, skøn Jomfru hun vand.
 8. »Skøn Jomfru, skøn Jomfru spil Telling med mæ,
og mine siv Skif [syv Skibe] sætter jeg mod dig«.
 9. »Og dine siv Skif triner jeg under Fod,
og min Guldchron(e) sætter jeg der imod«.
 10. Den tredje Telling over Tavelbo(r)d rand,
skøn Ridder han tabte, skøn Jomfru hun vand.
 11. Den Ridder ganges ad Gaarden ud,
ham falder de modige Taarer paa.
 12. Den Ridder faldt paa sin bare Knæ:
»O Herre, o Herre, spil Telling med mæ [hjælp mig i Terningspillet].
 13. Saa kom der en Røst af Himmelen ned:
»Stat op, skøn Ridder, spil Telling meer«.
 14. »Skøn Jomfru, skøn Jomfru spil Telling med mæ,
min (h)videne Hals sætter jeg imod dig«.
 15. »Din hvidene Hals triner jeg under Fod,
min Ære og Tro sætter jeg der imod«.
 16. Den fjerde Telling over Tavelbo(r)d rand,
skøn Jomfru hun tabte, skøn Ridder han vand.

17. »Skøn Ridder, skøn Ridder, jeg falder eder til Føj(e),
med min Guldkron lader I eder nøj(e)«.
18. »Det bør ingen Ungersvend at gør(e)
og saa tage Guld for skøn Jomfruernes Ær(e)«.
19. Han fæster hind [hende] Mø, han fører hind hjem,
— Roser og ædelige Blommer —
Han lagde hind i sin egen Seng,
— De Tjener de var —
Han lagde hind i sin egen Seng.
— De Tjener de maatte vider kom(me).

Søstre hævner Broder.

Mel.: Mettelil gik op ad Ager, nu gror Lind.

1. Dætter hun spu(r)d Moder ad
— To skønne Jomfruer —,
»om vi had aldrig Broder?«
— Med der drauen Sværd de rej [med deres dragne Sværd de red].
 2. »I had Broder bolde
— To skønne Jomfruer —,
han blev vaved [vejet, dræbt] o Volde [paa Sletten, Kamppladsen].
— Med der draven o. s. v.
 3. Dætter hun spu(r)d Moder ad,
— To skønne Jomfruer —,
»Om vi ikke maa vores Broders Død hævne?«
— Med der draven o. s. v.
 4. »Saa vel maa I hans Død hævne,
er I saa stærk, I evner«.
 5. De drau [drog] dem til Skræddere-By,
de bade deres Havklæder [Hovklæder] skære og sy.
 6. Da drau dem til Smide [Smedje],
de lade deres søl(v)bunden Sværd om-smej [smede om].
 7. Sværd var au det (h)viden Søl(v),
hal(v)t var au det rødene Guld.
 8. De ging(e) dem ad Stolde [til Stalden],
de skoede de Foler saa bolde.
 9. De skoede de brun(e), de skøde de blo,
de fejeste [fejreste, smukkeste] legger de Gud-Sail o [Sadel paa].
 10. De saieled der Hest(e), og ud de rei [red]
-

15. Den yngste hun sit Sværd uddrog,
den ældste hun saa mandelig hoch [hog, huggede].
16. »Jeg beder Eder for Eders Jomfru-Ær(e),
I lader mig paa den Kiergaard bær(e).
17. Jeg beder Eder for Eders Jomfru-Navn
I lader mig ikke ligge for Hunde og Ravn«.
18. »Saa vel beholde vi vores Ær(e);
men her saa skal din Kiergaard vær(e).
19. Saa vel beholde vi vores Jomfru-Navn,
men her skal dei æde baade Hund og Ravn«.
20. De visked deres Sværd og stak dem i Ske(de):
— To skønne Jomfruer —
»Kom nu kær Søster, vi vil os hjem-ri(d)e«.
— Med der drauen Sværd de rej.

Hr. Iver og liden Kirstin.

1. Jeg var mig oppaa Riber Port
— med en Ær(e) —,
der spottet de mæ, for jeg var sort.
— I danser vel mit Hjærtens Kær(e).
2. Der spottet mæ stor, og der spottet mæ smaa
— med en Ær(e) —,
og lidelen Kjerstin hun spottet mæ mest
— I danser vel mit Hjærtens Kær(e). —
3. Hr. Iver og svever [svøber] han sig udi Skind,
saa gaar han i Loft for sin Fostermor ind:
4. »Kær Fostermor, I give mæ god Raad,
hvor jeg skal liden Kjerstens Mening forstaa«.
5. »Saa gik [gak] du dig til Skræder og fraa,
og lad dig skære Klæder baade brune og blaa.
6. Da lad dig skær Klæder baade brune og blaa,
saa kanst du liden Kjerstens Mening forstaa.
7. Saa kyf [køb] du dig en lide(n) hvide Hund,
saa kanst du rid(e) som Hr. Peder i Lund.
8. Saa kyf du dig en snehvide Hest,
saa kanst du rid(e) som Hr. Peder Præst«.
9. Han gik sig til Skræder og for,
han lod sig skær Klæder baade brune og blaa.

10. Han lod sig skær Klæder baade brune og blaa,
Saa fik han liden Kjerstens Mening at forstaa.
11. Saa keuft [købte] han sig en lide hvide Hund,
og saa rid han som Hr. Peder i Lund.
12. Saa keuft han sig en snehvide Hest,
og saa ried han som Hr. Peder Præst.
13. Hr. Iver og han kom riden i Gaard,
ud(e) stod liden Kjerstin var svift [svøbt] i Maar.
14. »Hør I Hr. Pær, Allerkærreste min,
og hvi kommer I saa sjalden her?«
15. »Aldrig kommer jeg saa sjalden her,
det bliver jo for Hr. Iver før [ført, d. e. fortalt]«.
16. »Min Fader har sig en lide hvide Hund,
den har jeg meget kærer som Hr. Ivers Mund«.
17. »Enten ville vi i Lavt og save [Loft og sove],
heller vi ville drikk(e) Møy [Mjød] i varmen Stau [Stue]«.
18. »Først ville vi i Laut og sau,
saa ville vi drik Møy i varmen Stau.« —
19. Arl [aarle] om Morgen det var Dag,
Hr. Iver han klæde sig for sin Seng:
20. »Jeg var mig oppaa Ribere Port,
der spottet de mig, for jeg var sort.
21. Der spottet mig stor, og der spottet mig smaa,
og liden Kjerstin hun spottet mig mest«.
22. »I ere ikk' end sort; men I er end fuld hvid,
min kære Hr. Iver, I vender Eder hid«.
23. »Eders Fader har sig en lide hvide Hund,
den har I meget kærer som Hr. Ivers Mund«.
24. Hr. Iver qvag [kvad] og bort han red,
— med en Ær(e) —,
ud(e) stod liden Kjerstin, hind Hænder hun vred.
— I danser vel mit Hjærtens Kær(e).

En ny Vise med sin egen Melodi.

1. »Sorgen! du maatte tilbage staa!
Du est end for tile [tidlig] kommen,
mig tykkes Vinteren gøres mig lang,
det maa jeg klage den Sommer!«

2. »Tykkes du, at Sommeren gøres dig lang,
naar Roser og Liller udspringer,
og den, som har en fuldtro Ven,
den maa saa gladelig sjunge?« —
3. »Hør du, liden Kirstin, kær Dætter min,
vilt du mig ikke adlyde,
og all de Dage, du i Livet er,
det skal dig selv fortryde«.
4. Det Ord det var ej saa brad udtald,
det var ej gangen af Sinde,
før den unge Svend kom riden i Gaard,
frimodig hilser han hinde:
5. »God Dag, god Dag, Allerkæreste min,
vilt du mit Kæreste være,
og al den Stund jeg leve maa,
jeg vil dig elske og ære«.
6. »Min Fader og Moder de raade mig fra;
min Lykke stander i Vove.
forlade skal jeg dig, du fauer Ungersvend,
en anden skal jeg trolove«.
7. »O nej, o nej, o Hjertelille!
vil du mit Kærest være,
og all de Dage, jeg i Livet er,
jeg vil dig elske og ære«.
8. »Jeg pas ej o din søde Ord
og ej din vennelig Tale;
rid bort, rid bort du fauer Ungersvend,
jeg vil dig Gud befale«.
9. »Nu har jeg rejst syv Hundred Mil
saa langt i fremmede Lande;
jeg havde aldrig i mit Hjærte ten(k)t,
du skulde mig saa forlade.
10. Da vil jeg rejse mig foroven op [Aa?],
fæste mig en anden vakker Pige;
Herre Christ, giv mig Lykke dertil,
saa vel vil jeg finde min Lige«.
11. Den Ungersvend letted op ved sin Hat,
den Jomfru tog til at sukke.
»Det sidste Suk, du sukker for mig,
det skal dine Øjen tillukke«.

12. Det første Aar forgangen var,
skøn Jomfru tog i at længe,
og hun lagde sig til Sengen ned,
af Sorrhig saa maatte hun dø.
13. Nu ligger skøn Jomfru o Ligebar [Ligbaare] dø(d),
nu ligger hun i Lige;
min Gud gav mig en anden vakker Pige,
som vel kan være min Lige.

Ungmø underviser Ungersvend.

(Somme de igentage den første Rei [Rad, Linje] to Gange; enhver
maa gøre som ham befalder).

1. »Unge Svend, unge Svend, hvi stander I her?
Jeg mener, I skuld i Fruerstu vær(e).
— Der havde jeg Lyst og Legen til. —
Jeg mener, I skuld i Fruerstu vær;
— der havde jeg Lyst og Legen til —«.
2. »Og hvad skuld jeg i Fruerstu gør(e);
jeg ved end saa lidt af Tugt og Ær(e)«.
3. »Vilt du mig hør, jeg vil dig lær,
hvordan du skalt i Fruerstu vær.
4. Det første du kommer i Fruerstu ind,
vær hybsk [høvisk] udi Tale og snild udi Sind.
5. Og er hun inde, den du haver kær,
sid lan(g)t fra hinde, sid hind ikke for nær.
6. Om hun sætter dig Hynde og Stol,
saa kanst du se, hind Ville er god.
7. Og naar du sidder med Fruer til Bord,
du drik end smaa Drykke, du tænk o min Ord.
8. Du træde hind listelig paa hind Fod;
haver hun dig kær, hun holder det for god.
9. Siger hun nei, hun ikke vil,
saa hold du dig des nærmer til.
10. Siger hun nej, hun ikke maa,
saa kanst du Jomfruens Ville faa.
11. Siger hun, hun vil raade med Frænder sin,
de bey [bed] hind først gør(e) Ville din.

12. Og naar du haver hind Ville faat,
saa maa hun endda gør hvilket hun vil.
13. Kanst du hind ej faa, saa maat du hind mist,
de feieste [fejreste, favreste] Blomster er af hind rist [rystet].
14. »Nu har I mig saa længe lærd,
og vil I nu vorde mit Hjærtens-kær?»
15. »Vild jeg have vorden dit Hærtenskær,
da havde jeg dig ikke saa længe lærd,
— Der havde jeg Lyst og Legen til —
da havde jeg dig ikke saa længe lærd.
— Der havde jeg Lyst og Legen til«.

En ny Vise (Nyaarsvise).

1. Velkommen Nytaar, velkommen her,
o, velkommen Herrens Aar, o, velkommen her
med Korn og med Kærne;
thi takke vi Gud saa gerne.
2. med Flæsk og med Bøste,
med godt Korn at høste,
3. med Gresel og med Rage [Redskaber til Baging],
med store Ost og Kage,
4. med Grise og med Gaase,
med fede Kør i Baase,
5. Med Rug og med Malte,
med store, fede Galte,
6. med Havre og med Hvede,
med store Øksen og fede,
7. med Høne og med Hane,
med godt Øl i vor Kande,
8. med Æbler og med Blommer,
med Nødder i vor Lommer!
9. Velkommen Nytaar, velkommer her,
o, velkommen Herrens Aar, o, velkommen her!
Her ligger i vore Gaarde
store Knuder og haarde.
10. Hvi ligge de her saa længe?
For vi har lade Dreng!

11. Her ligger ude og inde
store Totter at spinde.
12. Hvi ligger de her og tiger [tier]?
For vi har lade Piger!
13. Tager Knippel i eders Hand,
I lær jer Piger at gøre Gavn!
14. Velkommen Nytaar, velkommen her,
o, velkommen Herrens Aar, o, velkommen her
med Græs i vore Enge,
med smukke bløde Senge,
15. med Urter og med Krandsse,
med smukke Piger at danse,
16. med Mælk i vor nye Spand; —
Gud give vor Piger en Fæstemand!
17. Jeg beder til Gud en liden Bøn:
Christ give vor Moder unger Søn!
18. Bliver det ikke saa lige,
Christ give det bliver en Pige!
19. Nu siger vi Amen i Herrens Navn, —
vor Fader tager vor Moder i Favn.
20. Sidder nu alle i Herrens Fred!
Nu kvæder jeg en anden Sted:
21. Vel kommen Nytaar,
velkommen her!
O, velkommen Herrens Aar,
o, velkommen her.

Peblingenes Sang for Godtfolks Døre.

1. Paa Verdens Lykke og Vælde
tør ingen slaa sin Lid;
thi det saa lidet mon gælde
for Gud i Naadsens Tid;
— da byg din Gaard evig at bo,
at du kanst leve med Fred og Ro
hos Gud evindeligt; — dertil saa raader jeg dig.
2. Enddog det er stor Ære
for Verden at have Gods,
dog regnes det ikke mere
at lægge Vind paa Ros,

som [d. e. end] den nu gør, der Bogen lær,
— enddog den lider Hungers Nød her.
Hvad Gud og Lykken før [bringer], de dog det lide bør.

3. Du Christen! som ret betænker,
hvortil dit Embede hør,
du dennem vist noget skænker,
som komme før din Dør:
En klattet Fole kan blive en Hest,
en fattig Pebling kan blive en Præst;
— hvad Gud og Lykken vil, det gaar endnu saa til.
4. Et frit Mod er halv Tæring,
og Haabet det er halv Føde!
Hvi ville vi sørge for Næring?
Vi ved, Gud vil os ej øde,
Vort Skib det skrider, vor Plov den gaar;
Vandet løber, mens Mølleren sover;
— hvi ville vi sørge daa? Gud vil os ej forsmaa.
5. Ret ligesom Vandet monne fige [skynde sig]
og stunde alt sammen til Strand,
saa gør og Pending dislige
alt til den rige Mands Hand.
Ingen æder en andens Mad,
foruden at han bliver deraf uglied; —
man faar dog noget af Ben, men bekommer intet af Sten.
6. Hvo intet ondt vil lide,
naar han er liden og ung,
han intet godt kan bide [vente],
naar han bliver gammel og tung.
Skulle vi dog lide Sorrhig og Nød,
en liden Krumme det er dog Brød; —
dem bør taalmodelig herved at bevæge sig.
7. Alle de, som før os have været
i Verden trindt omkring,
de ere saa kommen til Ære,
paa Lærdom lagt stor Vind:
ingen Hund løber gal i femten Aar,
ikke gør jeg heller ihvor det gaar; —
den Ko hun kommer dog, som til Bys bisser bag.
8. Nydelig Retter og Drikke
med bar Nats [Barnets] Leje paa Seng
vil nu ikke til os række
i denne vor Ungdoms Trang;

Kærnemælks-Valle og mulet Brød
læsker og tit for Hunger-Nød; —
Mand æder og tit sure Koste [Retter], som Koen haver i Baase.

9. Saa ville vi gerne bede
om Føde i Jesu Navn,
til Gud vil bedre meddele
til vor Nødtørftheds Gavn.
Ris og Ferle gør godt Barn,
naar Guld og Perler blive forlornt; —
thi lide vi gerne nu daglige Had og Tru.
10. Ønsker vi her af Hjærtet,
Gud vil bevare dem,
som i deres Kald og Embed [d. e. Lærerne]
tugte en kristen Lem [d. e. Peblingene];
bedre er venlig Slag af Ris
end en Uvens falske Kys;
ærlig Sorrig staar til at bære, naar vi uskyldig mon være.
11. Nu haver jeg mere at kære,
som vel er Klagemaal værd,
at Pilati Tjener(e) regere
over Skoler og Kirker nær:
De store Fiske de æde de smaa,
saa maa den under, der mindst formaar; —
en Hund haver bedre Kaar, end som den fattige har.
12. Vi ville dog ikke overgive [forlade]
vort Embede og gode Kald,
men lade os frit fikserer
med Peder i Caipha Sal;
de faar at lude, som Døren have lav;
det er ikke godt mod Ovn at gabe.
Godt Taal fik aldrig ond Ende, det haver os Kristus kend [lært].
13. O Herre! du dem omvende,
som efter vort Fald staar!
Giv dem din Naade til Ende,
som os med Magt forsvar.
Var der ikke Torden og farlig Stød,
da lagde vist Trolden Verden ød.
Gud trøste vort Øvrighed og give os Rolighed.
14. Gud give os af sin Naade,
at vi taalmodelig
Herrens Aag lidelig drage,
som dog lønner rettelig.

Hvad han vil gøre, det tør han vel;
saa faar vi at leve med Fryd og Skel [Forstand]; —
han ej længe fastendes gaar, som en god Davre faar.

15. Enddog de blive ikke alle
Præster, til Skole gaar,
og dem, man lærde Mænd kalde,
lange Klæder og sidt [langt] bær Haar,
dog er hvert Menneske sin Lykke tilsend:
Hvad Gud og Lykken vil have frem,
slet ingen formene kan, det siger jeg eder for sand.
16. Nu raaber jeg alle Dage
Bønder og Borger frit:
I holder eder Børn under Ave
til bogelig Konster altid!
Et Embede er ikke tung at bære;
det er stor Spot intet godt at lære; —
thi tænker I nu derpaa, Gud giver Børn dejlig og smaa.
17. Man ser jo aldrig saa farligt,
man maa jo frygte sig;
man ser og aldrig saa glædeligt,
man maa jo vænte sligt!
Den gamle lærte og med Flid:
Lid og bid [bi] og slid din Tid!
Tro Tjenere faar god Løn; det siger og Guds Søn.
18. Altsammen er ikke af Glæde,
vi sjunge saa lystelig, —
med Taaren monne Kinderne væde
Af Kummer, Frost og Sne.
Nød tvinger nøgen Kvinde at spinde;
Legeren leger, for han vil vinde;
En god Samvittighed er det bedste, jeg ved.
19. Nu ville vi derfor sætte
al Sagen i Guds Haand
og lade Gud Lykken rette;
thi ingen bedre kan, —
og dersom det regner dog ikke her,
saa regner det dog visselig der:
alle Nøgle(r) hænge ej ved een Kones Laar; man Kagen dog hos
nogle faar.
20. Denne Vise er nu udsjungen,
I vide, hvad hun formaar;
Vi ønske af Hjærtens Grunde,
Gud vil være vort Forsvar,

at leve tilsammen i Kærlighed
og siden aldeles maa nyde Fred
hos Gud at leve allen Tid, —

han være os naadig, mild og blid. Amen!

Fiolen blaa.

Under sin egen Melodi. [Senere Tilføjelse: Nu Solen flux].

1. Med Fryd jeg sagselig en Morgenstund
frem gik til Moserne at skue Roserna
saa mangelund.
2. Den Bonde frydelig saa jeg fremgaa,
sit Korn han mejede; hans Søn bortfejede
de Roser smaa.
3. Ret dejlig skinnede den Morgen rød
Solen, som strimede den Frost, som rimede,
alt med sin Glød.
4. Der jeg spadserede i Lunden fri;
der jeg omvankede, de Blomster sankede
paa vilden Sti.
5. Nu mærk, min Kæreste, hvad jeg der saa:
der stod en frydelig, ja meget dydelig
Fiolen blaa.
6. En meget frydelig Fiolen blaa
med Lugten frydefuld, med Frugten dydefuld
saa jeg der staa.
7. Jeg saa i Lunden stande over ald
de Roser yndelig; hun dog besynderlig
mig bedst befald.
8. Hun er blandt Blomsterne den dejligste
med Frugten herligste, med Lugten kærligste,
som man kan se.
9. Narcisser, Negliker og Hjærtensfryd,
de hvide Lillier, grønne Basiliker
med deres Fryd,
10. Den vilde Timian med al sin Pris,
Solsikken sødelig, Cypressen glædelig
desligervis
11. De den Fiolen blaa ej overgik;
thi hun var prydlig, ja meget dydelig
i al sin Skik.

- 12 Hun var den nydelig Fiolen blaa,
som plager dagelig mig usle klagelig
med stor Attraa.
13. Til den aleneste stod min Begær;
jeg slog min Bolige til hendes rolige
i vilden Kær.
14. Hos den jeg idelig var Dag og Nat,
min Længsel stillede, men(s) Hyrden spillede
i vilden Krat.
15. En liden Rolighed jeg der fornåm; —
straks Lykken vendte sig, saa jeg elendelig
i Smerten kom.
16. Sligt gjorde Vinteren, som lystig var,
som kom svigagtelig, ja meget sagtelig
med Kulden svar.
17. Med Sne hun stoppede de dybe Dal;
min Urt hun rammede, som sirlig brammede
med Pragt og Pral.
18. Bortvendt blev Sommeren den frydefuld;
hvad hun forhvervede, Vintren fordærvede
med Frost og Kuld.
19. Ak, ak du dejligste Fiolen blaa!
for dig jeg smertelig maa græde hjærtelig
med stor Attraa.
20. Ak, vilde Sommeren igen fremgaa,
at jeg saa frydelig maa se min dydelig
Fiolen blaa!

Modens Daarskab.

Under den Melodi som: Maa jeg ikke kære og klage, som er.

1. Nu maa vi undre og grue,
naar vi vores Dammer beskue
i nederlig Stand, iblandt Bønder,
— hvad nu vores Fruer begynder!
2. Vi ser det med sorrigfuld Hjærter,
det Gud i Himmelen smerter,
hvor Kvindens Køn nu brammer,
sig ej engang for Gud skammer.

3. Nu har vi faat side Rokke [Frakker];
det er Under, vi faar ikke Toppe,
det er Under, vi faar ikke Hatte,
som Dronningen i Riget mon drage.
4. Nu lader vi rulle og persse [presse med Strygejærn],
tar Klæder som ædle Prinsesse
med Kjule [Kjole] paa polske Monere [Maner],
— Gud bedre os nu desværre!
5. Vores Uld vi kradser tilsammen
med Farver adskillig og mangen
i sprentet [spraglede] og sribede Trøjer
og os saaledes ophøjer.
6. Skulde Fædrene nu opstande
i vores Riger og Lande,
de skulde vel ad os spytte,
— dog vi der intet om skøtte!
7. Vores fædernes Klæder og Dragter
vores unge Fruer foragter,
lader sig af Saten regere
og bliver jo længer jo værre.
8. Gud dennem velsigne og ære,
som tarvelig Klæder nu bære
og sig for Gud lader nøje
med en velskikkede Trøje!
9. Er det af en Bondepige
vil være Adel og Fruer nu lige?
Er det af en Bondemands Kone,
som har faat den forbandede Vaane?
10. Den Tid der var Herrer i Lande,
da monne det bedere stande;
da havde vi Forer [Udstyr] og Klæder,
som Bondestanden udkræver.
11. Da havde Kvinder ej Kjule,
som nu snart Jorden kan skjule,
vi havde ej Slever [Ærmer] og Muffer,
hvormed vi hinanden nu skuffer.
12. Vi havde ej store Sølvknappe
i Kjulen fra Taa og til Toppe;
Sølvspænder i Sko monne ære; —
Gud bedre os nu desværre!

13. Vi støtter os nu ved de store;
»de bærer jo saadanne Fore«,
siger vores Kvinder, — de Taaber;
efter deres Ulykke de gaber.

Pigernes Aftensang, under sin egen Melodi.

1. Gode Gud, se min Elende,
gør min Plage snart til Ende,
før [før] den faar mig i min Grav!
Du vedst bedst min Nød og Vaade,
som er stor og over Maade; —
løs mig, gode Gud, deraf!
2. Fattig Pige, jeg haardt trænger,
kan slet intet tøve længer,
før du mig beskær en Mand.
Længe nok har jeg nu baaren
paa mit Mødom ubeskaaren, —
ingen dog bekomme kan.
3. Jeg slet intet dertil bryder,
men mig selv saa godt som byder
ud til mangan Ungersvend.
Ih, hvor tit mit Hjerte sukker,
naar Monsieur [?] sig for mig bukker:
O, gid jeg nu havde den [ham]!
4. Gud, du ved hver Suk, mit Hjærte
gyder ud med største Smerte,
for jeg ej bekomme kan
den, mig ligger mest paa Sinde:
min Mand, Mand hvor skal jeg finde,
den mig før i Ægtestand?
5. Intet er, som paa mig fattes,
hvoraf Fruentimret skattes;
jeg er jo forstandig nok,
dydig, dejlig og udkaaren,
tugtig, ærlig, ægtebaaren,
spinder ret vel paa en Rok.
6. Rosens Kinder, Tænder, Øje,
Axeltaft og Silketrøje
..... [en Linje fattes]
Pudrer-Lokke, sæbed Hænder,
glimrend Pand, smukke Tænder,
Hoved-Hængler, Kniplings-Zier.

7. Guld om Halsen, Sølv paa Foden
har jeg jo alt efter Moden,
Snørliv smuk og Pattedklud,
sleved [Ærme-] Mantel, Kniplingssærke,
Forkleier [Forklæder] har jeg ny og stærke,
kan dog ikke blive Brud.
8. Fingren har jeg nu beringet,
kan dog ikke faa betinget
den, som mig gør mest Uro.
Jeg kan sy og brav bordyre;
men den, som min Lyst skal styre,
vil mig ikke blive tro.
9. Min yndige Sinde-fagter
kunstig Sandsen eftertragter [?].
Kærlig Sang og søde Ord
kan jo vel et Hjærte saare;
dog vil ingen mig udkaare
til at leve med paa Jord.
10. Blaa og røde Silkestrømper
har jeg; dog enhver sig krymper,
tør næppe se min Hosebaand; —
skønt de er af Guld og Silke,
ingen dog ved dem vil pilke
eller røre med en Haand.
11. Jeg min Mund i Lave sætter,
Øjnene [ulæseligt],
rask paa Foden som en Raa,
Tøffler Smecke [!] i Frenser [Fryndser] slæber,
jeg til Brudesengen stræber,
kan dog ej mit Ønske naa.
12. Andre ser jeg gift at blive,
dem jeg ikke ved en Sive [et Siv]
agter, andres Leje-Mær;
mangen Hore, mange Taske,
som ej nær som jeg kan braske,
blive gift, mens jeg gaar her.
14. Flad[e], dybe Fade,
store Stage(r), Lyseplade,
Potter, Pander, Stob og Stikker
samt Tallerkener og andet
af godt Tin, som ej er blandet,
Kausken [lille Skaal], Saltkar, Skeer og Brikker!

15. Glas udaf Krystal hin klare,
som er skaaren meget rare,
stander paa mit Taffelet [Pyramidehylde],
Egekister vel bebunden,
deri ligger Garnet vunden
for hundred Mark udi et Net.
16. Bolster, Dyner, Virkens [Hvergarms-] Puder,
Drejel vævet udi Ruder,
Lærred fin som Kammerdug,
Taffets Omhæng, Frenser [Fryndser], Knapper,
Stoffes-Kjul med Silke-Kapper
ligger der alt til mit Brug.
17. Vuggen har jeg og til rede,
om mit Bryllup hastig skede,
Børneskoe, store og smaa;
Svøbelist, ja Baand og Strimler,
Snipper, Hatter om mig vrimler; —
sig mig, hvad der fattes nu!
18. I mit lille Skrin paa Bunden
ligger Grunkerne indvunden
i en Klud. Hvo dennem faar,
han skal sig dog lade nøje,
— om Gud Lykken saa vil føje,
at jeg ej for længe gaar!
19. Naadig Gud, send dog en Bejler;
thi jeg nu slet intens fejler [mangler],
som han kan faa Anke til; —
hjælp og hjælp mig fattig Pige!
Aldrig jeg den nej skal sige,
som sig først tilbyde vil.
20. Saa vil jeg dig love og prise
og min skyldig Tak bevise,
om jeg mon mit Ønske naa.
O, hvor skal min Mund og Tunge
altid da af Hjærte sjunge
dig, min Gud, Halleluja!

Jertegn om Verdens Ondskab.

[Melodi:] I Jesu Navn begynder.

1. Ak ve, hvad vi mon høre i denne sidste Tid!
Vi kan ej andet spørre, end Gud er os ublid;
paa Himlen han os viser Jertegen mangelund,
at vi hans Navn ej priser og dyrker allen Stund.

2. Paa Jorden og deslige [ligeledes] vi hører mange Sted vist Tegn, som monne sige, at Gud er vislig vred for vores Synder grove, hvori vi søler os, ja, ynkelig mon sove, som os er ingen Ros.
3. Stockholm har sligt anskuet paa himmelsk Firmament, hvorfor hun hjærtlig grued, da hun saa der opspændt fir(e) store Regnebuer; den ene større var; de to til Himmelskuer; to saa til Jorden bar.
4. Om Middagstid sligt skede syvend Janvarii, da Solen sig betede med Straaler sine fri, saa den paa begge Sider to Sole havde nær, den tredje under skride [skred], Triangel sig betør.
5. Mirakkel det mon være, som Gud os viser der, at han er Himlens Herre, al jordisk Synd beser. Hans Ris [en Komet] har og nok truet, som vi nu nyssen saa; dog faa sig derfor gruer, de store med de smaa.
6. Den havde lange Grene, som alle skuet har, til Straf skal ej vær(e) sene, slet ingen Mand vil spar(e); den tegner Herrens Plage, vi selver har paaført ved Syndens stor Umage, som Himlen haver hørt.
7. Paa Jorden Gud os viser i vores Nabolag, at vi vor Gud ej priser, fuld slem er vores Sag. I Rønneby i Skaane kom en graahærdet Mand, han viist dem deres Vaane for [før] deres Ildebrand.
8. Med Borgemester tvende og nogle andre med til Bjærget han sig vende, der viste denne net Parykkers Tal i Mængde, utallig visslig var; Kvindfolks Pandhaar i Flængde saa de med Øjne klar.
9. Den ene Borgemester forskrækket blev derved, paamindte sine Præster, de skulde Menighed Hoffærdighed aflægge og gøre Pligt og Bod; sligt og mon alle sige, de stod paa syndig Rod.
10. Men se, ak, ak, desvære! de gav kun trodsig Ord; de vilde sig ej kerre [vende] fra deres Hofart stor; »thi deres Stand tilhørte den Klædedragt, de bar; de deres egen førte for alle aabenbar«.
11. Se til, hvad der da skede, den ganske Rønneby saa Ildebrand berede, at ingen havde Ly. Guds Varsel, som de hørte, foragtede kun slet; den Ilden haardlig rørte, slet intet blev forgæet.

12. Dog hør, den Borgemester, som alle gav gode Raad,
sin Borgerskab og Præster, hans Hus blev ubeskad;
de andre laa i Aske, Advarsel lydte ej;
— for højt sig ingen braske! Man gaar ej samme Vej.
13. Ak Jammer, Ve og Klage! vi alle sige maa.
Os kommer onde Dage, som Kristus selv mon spaa.
Jertegn skal vi beskue i Himmel, Jorden med,
saa Folk skal sig højt grue i Verdens Usselhed.
14. De ti Budord foragtes paa mangen Ort og Sted;
fuld lidet de betragtes; derved er mangen ked.
I høj og nedrig Stænder noksommelig skues kan,
enhver i sig vender, sligt tar snart Overhaand.
15. Hoffærdig Brask og Bramme hos Mand- og Kvindekøn!
Sig ingen vil nu skamme; enhver en meen sig skøn,
naar den er vel stafferet med alskens Liberi,
som Satan os foræred, da vi var sikker, fri.
16. Vi kunde sikker være ved Evangelium,
om vi os vilde kere til Jesum Kristum frum.
Guds Straf kund vi undvige og blive frelst og fri,
vil vi hans Ord ej svige, ej gange dem forbi.
17. Nu hjælp os, Gud vor Herre, det onde stande af,
vi os maa dig forære, undgange Verdens Straf.
Lad os her samtlig leve i denne jordisk Dal,
at vi hos dig maa svæve i evig Frydesal!

Om Dyrtid og Jærtegn paa Als.

1. Vers mangler.
2. [Talen er om en gammel, rig Mand, maaske en Herremand]
Man skal nu snart vælge hvert Ord,
som vi med hannem snakker.
Den Stakkel kan ej endere sig.
Hvad Gud har sluttet, tro du mig,
Himmelen er hans Hjemme.
3. Gud slaar nu paa den arme Hob
fuld haardt med Hungers Svøbe;
dog er den Stakkel end saa klog,
naar vi af hannem skal købe,
han ved saa vel at Snorene træk(ke) [Snorene i Pengepungen?];
han meen, den fattige er en Gæk
og kan ej bedre skønne.

4. Du sælger ubarmhjærtelig
dit Korn, din' Kvæg, din' Vare,
saa du deraf snart bliver rig;
men Sjælen staar i Fare:
du tænker ej paa Efterkom [Følgen],
at Gud en Gang vil holde Dom,
du skalt til saadant svare.
5. En Karl, som tjener for sit Brød, [det er vel Ridefogeden]
om han end noget kunde,
da ser vi det nu med stor Nød,
er arger allen Stunde,
end som han Herre selver er,
betænker ej hos sig desvær,
at Gud i Himmelen lønner.
6. Du vakker Dreng og arger Skalk!
saa ung du est paa Aare,
da est du nok baade træsk og falsk
at sælge dine Vare;
du meen, kanst du kun Penge faa,
saa lader du den fattig gaa,
ja, vel ad hannem grinner.
7. Naar Lykken vorder noget god,
og Verden vil med hannem holde,
da fatter sig et stolter Mod
og monne siden volde,
at Taaben foragter sin egen Rod,
ja, mangen sit eget Kød og Biod; —
det ser vi blandt os alle.
8. Gud lod for denne dyre Tid
med Tegn os nok advare;
men ingen er saa skikkelig [indsigtsfuld],
det tager an for Fare;
slet ingen har vi endnu set,
om [uden at] de det alle har forgæet,
og ej til Bod er kommen.
9. I *Mjang* en Dam udi vort Land
med levrede Blod er bleven;
det saa I alle, baade Kvinde og Mand,
— men alt i Glemmen dreven!
Ja, ingen har end været saa god,
der har endnu for Gud gjort Bod,
men frit bleven ved at synde.

10. Vi saa, at Solen ynkelig
i Sørgeklæder sig førte [en Solformørkelse]
med gruelig Farver synelig;
dog ingen sig derom kerde,
ja, lod sig det ej komme ved,
men bliver ved i sin syndig Red [Vis]
og kan sig ej besinde.
11. Ja, om vi ellers ej ret kunde se
vor Synder at beskue,
Gud tændte et Blus af Himmelen ned, [en Komet]
saa vi derfor maatte grue,
ja sendte det al Verden om,
lod lyse til sin strenge Dom; —
dog ingen det annammer.
12. Kan nogen Ting bevæge dig,
da Gud han selver vilde
røre dit Hjærte naadelig,
ja, baade aarle og silde,
at du Fromhed tager til
og lader af det syndig Spil
fra Hofart og Gerrigheds Vaade!

Finis! Ende!
Gud os alle sin Naade sende!

